Українські прислів'я та приказки

Народна творчість

Українські прислів'я та приказки

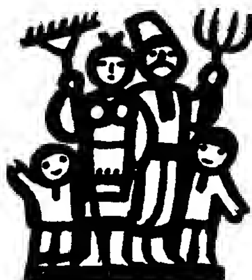

Київ
Видавництво художньої літератури
«Дніпро»
1984

82.3Ук—6
У-45

В сборник вошли лучшие
украинские пословицы и поговорки.

Редакційна колегія:
С. Д. ЗУБКОВ, О. І. ДЕЙ,
І. П. БЕРЕЗОВСЬКИЙ, Д. В. ПАВЛИЧКО,
П. І. МАЙБОРОДА, С. Л. КОБА

Відповідальний редактор
С. Д. ЗУБКОВ

Упорядкування
С. В. МИШАНИЧА ТА М. М. ПАЗЯКА

Вступна стаття
М. М. ПАЗЯКА

Ілюстрації заслуженого художника УРСР
АНАТОЛІЯ ВАСИЛЕНКА

У $\frac{4702590100—005}{М205(04)—84}$ 48.83

НЕМЕРКНУЧІ ПЕРЛИНИ

Прислів'я та приказки — неоціненна скарбниця народної мудрості. Кожне покоління вносить у цю невичерпну скарбницю нові коштовні діаманти, що збагачують культуру народу. Як витвір народного генія вони супроводжують людство від сивої давнини і до наших днів.

Сила, мудрість і поетична краса прислів'я та приказок — це вияв народного розуму й гумору, влучності й дотепності народного слова.

«Бувають такі крилаті слова, які з дивною влучністю виражають суть досить складних явищ»,— зазначав В. І. Ленін. Він часто вживав народні вислови, афоризми у своїх статтях, промовах, філософських працях.

Максим Горький підкреслював, що у простоті слова — найбільша мудрість, прислів'я завжди короткі, а розуму і почуття вкладено в них на цілі книги. «Я дуже багато вчився на прислів'ях,— писав він,— інакше — на мисленні афоризмами».

Зміст прислів'їв та приказок невичерпний. У них відображено багатогранність життя, побуту, звичаїв народу, його історія, мораль. «Багатовіковий досвід трудового люду, його творча снага, сила духу, біль і гнів, боротьба, страждання, мрії,— відзначав О. Т. Гончар,— усе це зафіксоване в слові, в народній пісні, думі, прислів'ї і повнозерному народному афоризмі».

З плином часу прислів'я та приказки змінювались, шліфували свою форму. Постійно відбираючи і осмислюючи найтиповіші явища природи й людського буття, народ свої спостереження закріплював у афоризмах і передавав наступним поколінням. Поступово вони ставали кодексом неписаних законів моралі і поведінки.

Прислів'я та приказки у слов'ян побутували з незапам'ятних часів. Поява писемності в Київській Русі застала цей жанр народної творчості уже в розквіті. Автори перших пам'яток давньоруської літератури не просто фіксують фразеологізми, а й застосовують їх з відповідною ідейно-художньою метою. В літописах, «Руській Правді», «Слові о полку Ігоревім» прислів'я використовуються то в прямому, то в переносному значеннях.

З утворенням української народності стали з'являтись прислів'я і на власне українському грунті, що відбивали вже нові історичні події — боротьбу з кочовими нападниками, польсько-шляхетським поневоленням, відтворювали нові суспільні стосунки.

Перші рукописні збірки прислів'їв започаткувала книжка «Приповісті посполиті» (кінець XVII ст.) Климентія Зіновієва. У першій половині XIX ст. з'являються вже друковані фразеологічні словники,

складені за найпростішим, тоді дуже поширеним принципом розміщення матеріалу — за початковими літерами кожної приказкової одиниці. Так були укладені «Малорусские пословицы и поговорки» (1834) В. Смирницького, «Галицькі приповідки і загадки» (1841) Г. Ількевича, «Сборник малорусских пословиц и поговорок» (1857) О. Шишацького-Ілліча та ін.

З часом алфавітний принцип побудови таких збірок виявився недосконалим, фольклористи вважали, що алфавітний принцип упорядкування текстів не відповідає завданням, поставленим перед наукою. Тому в XIX ст. прислів'я починають упорядковувати за смислово-тематичними групами. Так були укладені «Пословицы русского народа» (1862) В. Даля, «Мудрослів'я народу слов'янського в прислів'ях» (1852) чеського вченого Ф. Челаковського тощо.

Видатним явищем в українській фольклористиці став вихід збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864). Видання налічувало майже 15 тисяч прислів'їв, відібраних із знанням справи й великим художнім смаком. Пізніше виходять друком менші за обсягом збірки, які вміщують прислів'я та їх варіанти, яких не було у збірці Номиса. 1869 р. В. Вислоцький у «Записках Русского Географического общества» друкує звід приказкових матеріалів із західних земель України, П. Чубинський у першому томі «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» (1877, вип. 2) опублікував прислів'я та приказки, зібрані на Поділлі та Волині, Іван Манжура збирав приказковий матеріал на Харківщині, М. Комаров — на Одещині, Д. Яворницький — на Катеринославщині та ін.

Паралельно з тематичною виникає класифікація прислів'їв за їх опорними словами. Зразки із спільними стрижневими словами об'єднуються в окремі групи, а ті, в свою чергу, розміщуються в алфавітному порядку.

За таким принципом побудовані «Галицько-руські народні приповідки» у шести книгах (1901—1910) І. Франка, який багато років збирав і вивчав народну творчість. Вчені та культурні діячі — сучасники І. Франка — високо оцінили вихід у світ цього видання як такого, що містить свіжий матеріал, записаний майже виключно з уст народу, як багате джерело, з якого черпатимуть потрібний матеріал дослідники народного побуту. Сам Франко вважав прислів'я та приказки «багатим і важким скарбом... у скарбівці нашої мови... її коштовними перлинами». Франківський підхід до вивчення усної народної творчості плідно використовується фольклористами при підготовці сучасних фундаментальних видань.

Великий внесок у фольклористику зробили радянські дослідники, які підготували чимало цікавих видань: «Українська народна приказка» (1936), «Українські народні прислів'я та приказки» (1955,

1961), «Українські народні прислів'я та приказки. Дожовтневий період» (1963), «Народ скаже, як зав'яже» (1971) та ін.

Дана збірка побудована за історико-тематичним принципом розміщення текстів. Матеріал у ній розподілено на тематичні групи, що відповідають тим укладам життя, в яких вони виникли. В залежності від цього прислів'я та приказки об'єднано в окремі розділи та підрозділи. Для зручності користування у межах розділів прислів'я розміщені в логічній відповідності з тими явищами або подіями, що відбуваються в природі та людському житті. Така систематизація матеріалу має перевагу над традиційним групуванням без детальнішої їх рубрикації.

* * *

Прислів'я та приказки відображають багатоманітне життя народних мас. Немає такої ділянки життя народу, його побуту, звичаїв, про які б не йшла мова у прислів'ях.

Видатний учений-педагог К. Д. Ушинський писав, що в прислів'ях, як у дзеркалі, відтворені всі сторони життя народу — домашня, родинна, польова, лісова, громадська, його потреби, звички, його погляди на природу і людей, на значення всіх явищ життя.

Прислів'я, що склалися в минулому, відображають класові стосунки у феодальному і капіталістичному суспільстві, соціальну нерівність («Мужик землю засіває, а пан хліб поїдає», «Гроші йдуть до багатого, а злидні — до бідного»). Прислів'я про бідність і багатство охоплюють дуже велику тематичну групу. Прості люди у прислів'ях виступають носіями чесності й справедливості. Кривду ж творять багатії, пани, чиновники, судді («Доки багатий стухне, то бідний з голоду спухне», «Юристи на руку нечисті»). У різких контрастах змальовується життя трудящих і експлуататорів. У багатьох приказках виступають персоніфіковані образи правди, кривди, злиднів, горя, біди («Правда в постолах, а кривда в чоботях», «У бідного біда скаче, а дитина їсти плаче»), часто вживається народна символіка й алегорія: роса — сльози («Доки сонце зійде, роса очі виїсть»), іржа — горе, туга («Іржа їсть залізо, а горе — серце») та ін.

Найдавнішими за походженням є прислів'я про природу, її явища, рослинний і тваринний світ.

З давніх-давен слов'яни любили й шанували землю, вірили в її силу і щедрість. Набутий народом досвід закріпився в приказках-порадах, як доглядати землю, удобрювати її. Народ здавна помітив, що врожай залежить від сніжної зими та теплих весняних дощів («Багато снігу — багато хліба», «Два дощики в маю — певно бути врожаю»). Більшість прислів'їв про природу вийшла за межі своїх семантичних полів і зараз вживається з переносним значенням. Так, вода стала

мірилом людського життя («Літа пливуть, як вода»), чиста вода уособлює чесність, правдивість («На чистій воді не жаль і утонути» — за щось добре можна й постраждати), каламутна — нечесність, крутійство («В мутній воді рибу ловить»). Сонце стало символом щастя, свободи, надій на краще життя («Після дощу і сонце засяє», «Блисне сонце і в наше віконце»). За небесними світилами у фольклорі закріпились символічні ознаки людських істот (зоря — дівчина, місяць — парубок та ін.).

Прислів'я про пори року — енциклопедія хліборобського життя. Після холодної зими наступає весна, і всі її ждуть з нетерпінням. Від весняних робіт у полі залежить добробут селянина («Ярь-весна — наша отець і мати, хто не посіє, не буде збирати», «Весняний день рік годує»). У прислів'ях даються поради, коли розпочинати працю на полі («Зійшов сніжок — берись за плужок»), засівати ріллю добірним зерном («Яке посієш, таке і звієш»), вібрати без втрат урожай («Поки зерно в колоску, не засиджуйсь в холодку»). Осінь пов'язана з дощами («Восени ложка води, а дві болота»), а зима — з холодами («Питається лютий, чи добре взутий»).

Чи не найбільше прислів'їв на хліборобську тему показують ставлення людей до землеробства. Незважаючи на тяжку, виснажливу працю у полі при оранці, у жнива, на косовиці, під час молотьби, час доніс до нас у афоризмах розуміння народом праці як основи життя («Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько»). В окремих прислів'ях говориться про те, що треба берегти вирощений урожай («Сніп до снопа — буде копа», «Ні зернини в стеблі, ні колоска на стерні»).

Дуже давнього походження вислів «Нивко, нивко, верни мою силку, бо я тебе жала, силку роняла!», в ньому відбилась віра наших предків у те, що земля повертає силу тим, хто працює на ній. Так, після жнив женці, проказуючи цю приказку, качалися по землі, щоб стати знову сильними, як земля.

Окремі прислів'я про хліборобство втратили своє первісне значення і набули переносне («Де його не посій, там уродиться» — всюдисущий, «Колос повний до землі гнеться, а порожній угору пнеться» — про працьовитих і нероб, та ін.).

Добробут людей значною мірою залежав від природи, погодних умов. Тому з давніх-давен наші предки стежили за сонцем, місяцем, зірками, поведінкою диких і свійських тварин, щоб передбачити погоду, зберегти урожай. Такі прикметні спостереження відбилися у прислів'ях («Ластівки низько літають — дощ обіцяють», «Пищить снігур — скоро зима буде»).

З прикметами тісно пов'язані прислів'я-спостереження про зміну погоди, що могло вплинути на хід сільськогосподарських робіт. Хлібороб приурочував ці спостереження до відповідних пір року, які запа-

м'ятовувалися у зв'язку із святами, що припадали на той час. Так, про настання весни говорили: «На теплого Олекси щука-риба лід хвостом розбиває», про тяжкі переднівки раннього літа — «Дождали Луки — ні хліба, ні муки», «Петрівка — на хліб катівка», про новий урожай — «На Іллі новий хліб на столі» і т. ін. Характерно, що у прислів'ях згадувалися тільки ті свята, які були пов'язані з землеробством. Вони не мали ніякого зв'язку з релігією, свідчили про атеїзм народу, а приземлене зображення святих навіть переслідувалось церквою.

Рослинний світ у прислів'ях наділявся людськими рисами. Мале деревце асоціювалося з підлітком, якого треба виховувати («Гни деревину, поки мала»), сила, могутність — з дубом («Жолудь який малий буває, а з нього великий дуб виростає»), слабкість, покірність — з лозиною («Хилку лозину і вітер зігне»).

У прислів'ях часто згадуються птахи й звірі, їхні характерні риси пов'язуються з рисами людей. Так вовк став уособленням жорстокої людини («Пожалів вовк кобилу — залишив хвіст і гриву»), заєць — боязливої («Полохливий заєць і пенька боїться»), лисиця — хитрої («Дивиться лисицею, а думає вовком»), свиня — нахабної, безсоромної («Посади свиню за стіл, а вона й ратиці на стіл»). Такі ж переносні ознаки мають і птахи: орел, сокіл — сильний, швидкий («Клекіт орлячий з-під хмари чути»), сорока — говірлива, ворона — криклива («Сорока від свого язика страждає», «Ворона маленька, та рот великий»).

Дуже давнього походження прислів'я, у яких відображається хатнє господарство, речі побуту. Хоч багато з цих речей уже давно вийшли з ужитку, в прислів'ях вони продовжують жити з переносними значеннями («Там макогін блудить, де макітра рядить»). Хата в прислів'ях — уособлення родинного затишку, незалежності («В своїй хаті своя правда»), чужа хата — неволя («В чужій хаті і тріска б'є»).

Традиційні прислів'я про працю — це вічні істини, життєві узагальнення про працю як основу самого існування людини. У них виразно відбито класове розшарування, підневільна робота на багачів («На чужій роботі не збагатієш, а згорбатієш», «Заробив води до хліба»), засуджується ледарство («Праця чоловіка годує, а лінь марнує»).

Поява знарядь праці та їх назв відноситься до часів праслов'янської єдності. У стародавніх слов'ян землеробство було однією з найважливіших галузей господарства, а в часи Київської Русі стало провідним. Тому в давній Русі вже широко побутували в мовленні назви всіх простих знарядь, а фольклор збагачувався висловами, які вживалися як у прямому, так і в переносному значенні. Такі прислів'я згодом увійшли як спільна спадщина до духовних скарбниць трьох братніх народів — російського, українського і білоруського, а багато

з них активно побутує і в наш час, проживши більше ніж тисячу років.

Здавна в народі високо цінувалися ремесла — ковальство, кравецтво, шевство, млинарство та ін. Це відбилося і в прислів'ях («У ремісника золота рука», «Діло майстра величає»). Більшість з них у сучасній мові вживаються у переносному значенні («Не святі горшки ліплять», «Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся»).

Народна мораль прославляє красу, любов і міцну сім'ю як запоруку щасливого життя («Найкраща спілка — чоловік і жінка», «Нащо й клад, коли в сім'ї лад»). Світлими барвами змальовується образ молодої жінки («Гарна молодиця, хоч води напийся», «Де гарна молодиця, там ясна світлиця»).

У сім'ї особлива шана віддається батькові й матері («Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько»). Особливо тепло й образно говориться у прислів'ях про любов до матері («Без матері і сонце не гріє», «Матір ні купити, ні заслужити»). Гостро відчувають сироти втрату матері («Мати з хати — горе в хату»).

Життя людини складне, сповнене і радощів і горя. Тому народна мудрість підкреслює, що «Вік прожити — не поле перейти», «На віку, як на довгій ниві: не пройдеш, ноги не поколовши».

Етичному ідеалу добра, честі, порядності, справжньої дружби протиставляється зло, черствість, викриваються негативні риси людей, вади й підноситься розум і прагнення до знань, світла («Вік живи, вік учись», «Чого навчишся, того за плечима не носить»).

Великого значення надає народ єдності між людьми, згоді («Згода будує, а незгода руйнує», «Краще солом'яна згода, ніж золота звада»). Утверджуючи згоду, прислів'я одночасно засуджують незгоди, сварки, бійки, пияцтво («Де незгода, там часто шкода», «Де чарка, там і сварка»), висміюють тупих, обмежених людей, заздрісників, боягузів. Для сатиричного змалювання негативних людських рис народ вдається до образів, узятих із світу природи. Дурні зіставляються з ослами («Осла взнаєш по вухах, а дурня — по балачках»), злі, жорстокі, підступні уособлюються в образах скажених собак, вовків, гадюк («Вовк линяє, а вдачі не міняє», «Гадюка вмирає, а зілля хватає»).

Сатиричними фарбами, з гострою іронією і сарказмом зображуються у прислів'ях служителі культу. Попи, ченці — це, в розумінні народу, паразити, які наживаються на людському горі («Людське горе попа годує», «Піп з богом говорить, а на чорта дивиться»).

Процес творення прислів'їв безперервний. Кожна епоха збагачує народну мудрість новими мотивами, образами. Особливо це помітно на прислів'ях, що виникли в наш радянський час. У них відображено

всі етапи розвитку Радянської держави від Великої Жовтневої соціалістичної революції до сьогоднішнього дня.

У прислів'ях нового часу змальована перемога влади Рад («Старий світ зруйнували — новий збудували», «Хоч і кров проливали, зате волю дістали»), громадянська війна («І гетьман брав, і Денікін брав, аж поки «годі!» комунар сказав», «Довелось тікати панам за Карпати»), боротьба з силами старого світу в перші пожовтневі роки — куркульством, попівством («Куркуля прогнали — заможними стали», «Церкву забули — темряву обминули»).

Великий Жовтень приніс небачені зміни в духовне життя людей, зробив їх господарями своєї долі («Люди живуть, як сади цвітуть», «Розцвіло наше життя — старому нема вороття»), забезпечив щасливе дитинство («Цвітуть наші діти, як пишні квіти»). Іншим став і погляд на працю за умов соціалізму, праця стала мірилом цінності людини («Пташку пізнають у польоті, а людину в роботі», «Робота спільна, як пісня весільна»).

Багато прислів'їв виникло в умовах радянської дійсності: «У нас народи вільні, бо права всім рівні», «Розцвіло нове життя, старому нема вороття», «Вітчизна — мати, за неї треба головою стояти».

Прислів'я, створені народом, прославляють Радянську Армію, яка стоїть на варті Вітчизни («Стоїть, як мур, на кордонах могутня Армія Червона», «Коли взяв у руки зброю, будь готовим до бою»).

У прислів'ях періоду Великої Вітчизняної війни стверджується віра в перемогу над чорними силами фашизму («Не доведеться тобі, фашисте, у нас панувати, а доведеться тобі скаженою собакою погибати»).

У народі чимало прислів'їв створено про В. І. Леніна і ленінську партію, про втілення в життя ленінських заповітів («Голос Леніна — голос народу», «Дорогою Леніна йти — щастя й славу знайти» та ін.).

У прислів'ях нашої доби відбилася боротьба радянських людей за мир («Квітам потрібно сонце, а людям — мир», «Народ за мир, за війну банкір», «Від Карпат і до Паміру наші люди прагнуть миру») та ін.

Прислів'я та приказки як різновиди одного жанру між собою тісно поєднані, тому в збірках вони подаються разом. Проте між ними є й певні відмінності. Більшість учених вважає прислів'я судженням, оформленим як речення, що містить закінчену думку («Бджола мала, а й та працює», «Молоде орля, та вище старого літає», «Біліє колос — давай жатці голос»). Приказка — незакінчене судження, образний вислів, оформлений як частина речення («У страха великі очі», «Не нашого поля ягода»).

Прислів'я і приказки можуть мати прямі й переносні значення. Вважається, що першопочатково всі прислів'я мали лише прямі

значення, а в процесі свого розвитку розширили їх на інші подібні явища дійсності. Побутує думка, що кожне прислів'я з прямим значенням може мати й переносне. Такі прислів'я, як «Суха ложка рот дере», «Не святі горшки ліплять», «Нова мітла по-новому мете», очевидно, спочатку вживалися у сфері побуту та ремесел, а згодом, змінивши своє значення, перейшли у сферу загальнолюдських стосунків.

Хоча композиційна будова прислів'їв досить строката, проте багато з них твориться за усталеними формами («Яка трава, таке й сіно», «Який женець, такий і снопець», «Які сани, такі й самі», «Які батьки, такі й діти», «Де дрова рубають, там і тріски летять»).

Улюбленим композиційним прийомом прислів'їв є їх побудова на контрастах. Такими контрастами у природі виступають вода і вогонь, небо і земля, зима і літо, день і ніч, у людському житті — молодість і старість, здоров'я і хвороби, праця й ледарство, у соціальних відносинах — правда і кривда, добро і зло та ін. («Вогонь палить, а вода студить», «Літо збирає, а зима з'їдає», «Праця чоловіка годує, а лінь марнує». Контрастними у прислів'ях є також ознаки та властивості предметів і явищ («На чорній землі білий хліб родить», «Чорна корова біле молоко дає»).

Чимало прислів'їв складаються з двох симетричних частин, що становлять паралелізм («Без сонця не можна бути, без милого не можна жити», «На дерево дивись, як родить, на людину гляди, як робить»). Іноді ця симетрія порушується в тій частині, на яку падає основне смислове навантаження («Гарна птиця пером, а чоловік — умом»). Пропуск відповідного члена тут компенсується інтонаційною паузою. Симетрія зумовлює однакову кількість наголосів у обох частинах прислів'я, розділених цезурою. Внаслідок цього утворюється відповідне звучання, яке допомагає виразніше виділити основну думку («Багатому щастя — а вбогому трясця», «Жито колоситься — життя веселиться»).

Для прислів'їв характерна певна ритмічна будова. За звучанням вони членуються на стопи з цезурою посередині. При створенні і шліфуванні прислів'їв народ насамперед дбав про передачу думки, цьому він підпорядковував і ритмічне звучання. Часто в прислів'ях симетрія порушувалася, та частина, на яку падало найбільше смислово навантаження, видовжувалась («Буває март ‖ за всі місяці варт», «І попи, і пани ‖ — одного поля бур'яни»).

Прислів'я бувають римовані і неримовані. У римованих зразках переважає дієслівне римування («Добро пушить, а лихо сушить», «Трактором орати — не лопатою копати»). Римуються переважно кінцеві слова частин прислів'їв, але поширене в них і внутрішнє римування («Діти — як квіти: полий їх, то й ростимуть»). Зустрічаються й складніші види римування, коли римуються три і більше частин («Зять любить взять, тесть любить честь, а шурин очі жмурить, бо

не хоче дать»). Вислови, що перейшли з пісень, зберігають пісенну ритміку і римування («Не ходи по полю, не топчи куколю, не лупай очима, не твоя дівчина», «Нехай мене той голубить, а хто вірно мене любить»). Для окремих прислів'їв характерні звукові переливи («Коси коса, поки роса, роса додолу, коса додому», «Стук-грюк, аби з рук»), що надають їм милозвучності.

Життєва мудрість, ідейна сила та поетична краса прислів'їв завжди привертали увагу митців слова. Вони увиразнюють мову творів давньоукраїнських письменників — І. Вишенського, Х. Філалета, Л. Барановича, І. Галятовського, А. Радивиловського, І. Гізеля, авторів козацьких літописів — Самовидця, Грабянки, Величка та ін. Окремі прислів'я зустрічаються і в тогочасних лексикографічних працях — Л. Зизанія, Памви Беринди. Особливо рясно цитували прислів'я гостросоціального звучання письменники нової української літератури в час її становлення — І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Боровиковський, Є. Гребінка та ін. Т. Шевченко при допомозі прислів'їв образно відтворив безталанну долю сироти, якому нема куди прихилитись («Хоч з гори, та в воду»), передав трагізм долі Катерини, якій мати не вміла «щастя й долю дати», прославив борців за правду, у яких «раз добром нагріте серце вік не прохолоне». Марко Вовчок, змальовуючи тяжку долю народних мас, також користувалася прислів'ями («Кому не було добра змалку, то не буде й до останку», «Журбою поля не перейдеш»). Великі смислові навантаження мають прислів'я також у творах І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки та ін. Разючої сили зображення досягає, наприклад, М. Коцюбинський у повісті «Фата моргана» використанням прислів'їв («Чи прийде коза до воза, а мабуть, прийде», «Як їсть, то впріє, а як робить, то мерзне» та ін.).

Письменники не тільки запозичували народні вислови, а й створювали нові, які з часом поверталися до народної скарбниці, ставали прислів'ями та приказками.

Традиції дожовтневої літератури у використанні народної мудрості продовжили радянські письменники А. Головко, Ю. Яновський, П. Панч, М. Стельмах, О. Гончар, П. Загребельний, О. Ільченко, Є. Гуцало, поети П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко, Б. Олійник, драматурги І. Кочерга, О. Корнійчук, Я. Галан, О. Коломієць, М. Зарудний та ін.

Часто письменники вводять народні афоризми в сюжетну канву своїх творів, у самі назви, підкреслюючи ними певну ідею: «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького, «Кров людська — не водиця» М. Стельмаха, «Козацькому роду — нема переводу» О. Ільченка та ін.

Кожен з митців слова використовує народну мудрість відповідно до своїх ідейно-творчих задумів. Наприклад, Олександр Довженко для передачі народного гумору в «Зачарованій Десні» вводить у авторську мову і мову персонажів соковиті народні порівняння, прислів'я, дотепні побажання, жартівливі вислови, а в публіцистичних статтях і художніх творах періоду Великої Вітчизняної війни відбирає вислови з суворими тонами, сповнені громадянського пафосу, створюючи на зразок народних і свої, авторські, які пізніше стали народними афоризмами. Близька до влучного народного слова романтично-піднесена мова Олеся Гончара. Його крилатий вислів із «Прапороносців» — «І найвища краса — це краса вірності» — став улюбленим народним прислів'ям. Рясно забарвлена ліризмом та поетичністю народних прислів'їв мова творів Михайла Стельмаха — співця радянського села з його працьовитим народом, багатим і на роздумливо-поважне, і на дотепне гумористичне слово.

Прислів'я невіддільні від життя людини, як і її мова, пісня. Вони свідчать про гострий розум народу, його глибокі естетичні почуття, багатий духовний світ і високу мораль. Це велике народне багатство, справжній скарб, який народ свято береже і передає своїм дітям і онукам.

Народ не тільки користується готовими зразками прислів'їв, які одержав у спадщину від попередніх поколінь, а й рясно творить нові.

Прислів'я, як і народ, безсмертні, це коштовні, немеркнучі його перлини. У них живе і дихає, сумує і радіє жива душа народу, органічно поєднується його історія і сучасність.

Михайло Пазяк

Дожовтневі прислів'я та приказки

ТРУДОВІ МАСИ І ПАНСТВО. БОРОТЬБА ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ

Бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий.
Бідному куди не кинь, то все латкою наверх.
Бідак живе обачно: раз на тиждень обідає, та й то не смачно.
Біда бідному — і вмерти не дають.
Бідаку не первина, що ні з чим до млина.
Бідний на сорочку старається, а багатий і кожуха цурається.
Бідний багатому косить, а сам їсти просить.
Бідний буває багатим тільки вві сні.
Бідний у праці рветься, багатому черево дметься.
Бідний і на тім світі на панів робить: пани будуть у смолі кипіти, а бідним дрова носить.
Бідна душа без гроша.
Бідний носить, що може, а багач, що хоче.
Бідний робить — багатому рóдить.
Бідність не гріх.
Бідного й мудрі слова мало важать.
Бідному вареників не їсти: як є мука, то нема сиру.
Бідному википить, а багатому накипить.
Бідному все вітер в очі, як удень, так і внóчі.
Бідному у багатого жить — або плакать, або тужить.
Бідність показує нам наших приятелів.
Бідняк, що грак — з долини та в байрак.
Для бідного кожні ворота замкнені.
До бідного приятеля іди коли хоч, а до багатого — коли кличе.
І у Відні є люди бідні.
На бідного Макара всі шишки валяться.
На бідного Хому і дерево пада.
На бідняка камінь і вгору котиться.
Ніхто не відає, що бідний обідає.
Слабий з сильним не борися, бідний з багатим не дружися.
Тоді любить і сват, як добре мається брат, а коли бідний, то забуде і брат рідний.
У бідного біда скаче, а дитина їсти плаче.
У бідного щодня піст.

У бідного тоді неділя, коли сорочка біла.
Хоч бідно жив, та в пана допомоги не просив.
Як умер біднячок — тільки піп та дячок.
Убогому життя, як собаці на перелазі.
В убогого все по обіді.
На світі так ведеться, що вбогий перед багатим гнеться.
На убогого всюди капає.
Чоловік убогий — то кінь безногий.
З хлопами мирно живемо: лани хлопами оремо.
З хлопа усі живуть, тому його й скубуть.
Якби не хлоп та не віл, то би пан не жив.
Старий хлоп, як старий пес: геть із двору або під лавку!
На темного мужика пре злиднів толока.
Хліб у пана мужик косить, жінка його снопи носить, а прийдуть вони додому — дітки їсти просять.
Тягни лямку, поки викопають ямку.
Хто тягне, того ще й б'ють.
Який кінь тягне, на того й кладуть.
Б'юся, як риба об лід, а не бачу свій слід.
І в давні літа була біда.
Тісні роки настали, гради-сніги царину позбивали, з болотом змішали, а на шию торби повкладали.
Нема тобі поля на заячий скік.
Поля, що й курці лапкою нема де ступити.
І курці носом ніде клюнуть.
Тільки й землі маю, що поза нігтями.
Дожився: штани одні, а сорочок ще менше.
Дожились до того, що нема нічого.
Дожились до того, що хоч серед хати орати.
Дожились, що ні свитки, ні чобіт.
Живемо без змін: багатіти немає змоги, а голіти далі нікуди.
Живемо не горюємо, хліба не купуємо, а просимо.
Живу й світа не бачу.
Розживемось, як сорока на лозі, а тінь на воді.
Розживемось, як у пастухи наймемось.
Розжилась голота коло болота.
Привикай, коровко, до житньої соломки.
Рогатої худоби — вила та граблі, хорошої одежі — мішок та рядна.
І хвоста нема в дворі.
Ні шерстинки в дворі — голий як бубон.
До дуги й удила не дістає тільки воза й кобили.
Ні сідла, ні вузди, ні того, що на нього вузду надівати.

Та вже нас і кури загребли.
Ні кола, ні двора, ні рогатого вола.
Ні в горшку, ні в мішку.
Ні юшки, ні петрушки.
Ні кола, ні двора: один сіренький коток та на шиї мотузок.
Ні ножа, ні образа: ні заріжеться, ні помолиться.
Тільки й ходу, що з мосту та в воду.
Тяжко сіяти, коли нічого орати.
Поки жнемо, поти й їмо, а як скосили, то все поїли.
Молотив цілий день, а віяти нічого.
Приробили хлібця — їмо, а ні, то очима лупаємо.
На одному покосі сіємо жито, гречку й просо.
Як мені пшениця родила, то мене й родина любила.
Тільки в мене борона, що кобила ворона,
тільки в мене плуга, що за поясом туга.
Ні плуга, ні ріллі — виспишся доволі.
Ні вуса, ні бороди, ні плуга, ні борони.
Вбився в хазяйство: тільки бриль та паличка.
Без вола хата гола.
Одним волом хліба не доробишся.
Позиченим волом не наорешся.
Держав дві корови, тепер дві ворони.
Ані печі, ані лави, ані хліба, ані страви.
Ні муки пилинки, ні солі дробинки.
Води — хоч мийся, лісу — хоч бийся, а хліба — хоч плач.
Усі на волі: ні хліба, ні солі.
Прийшов — ні ситця, ні решітця.
Тягни рядно на двох одно.
Вони мотузком хліб ріжуть, бо й ножа нема.
У коморі пусто, в стодолі порожньо,
а в хаті лиш одна верета.
В мене дві повні комори: в одній злидні, а в другій горе.
Багато я маю, аж три клуні хліба: в одній вітер,
в другій мак, а третя стоїть так.
Як є пліт, то нема воріт, як є ворота, то немає плота.
На чорта ворота, як нема ні хати, ні плота.
Не буде з швачки багачки, а з ткача — багача.
Всі люди на одне сонечко глядять, та не одно їдять.
Не первина з порожнім мішком до млина.
Як ні з чим у млин, то порожняком додому.
У піст їли гріх, а у м'ясниці — кислиці.
Батько мій не жив так, як треба: хліб є, солі нема,
сіль є, хліба нема.

Хоч візьми зуби та на полицю положи.
Поклав зуби на клинок.
Не втне Панько тіста, бо ячмінне.
Заживай, Федьку, то хрін, то редьку, бо більш нічого нема.
Ні за що рук зачепити, щоб було як жити.
Мене мої пальці годують.
От тобі наші вжитки: ні кожуха, ні свитки.
Родився без сорочки, так і вмру без штанів.
Брати мої небагаті: нема штанів, тільки лати.
З божої волі продав штани, купив солі.
Штани як решето, а чоботи роти порозззявляли.
В однім кармані пусто, в другому нема нічого.
В однім кармані смеркає, а в другім світає.
У кишені вітер гуляє.
Хоч грошей нема, та в одежу вбився: розкрий поли,
то й ноги голі.
Багатий па лати та на дрібні сльози.
Пани: на трьох одні штани, котрий раніше встав,
той ся і вбрав.
Це той пан, що в соломі спить.
Одного і тріска голить, а другого і бритва не бере.
Одному і на трісці прядеться, а другому
і веретенце не хоче.
Миша у голову зайшла, заким зерно знайшла.
Казав Хома — нічого нема.
На бідного Хому і дерево пада.
Степ без кінця, а коня попасти ніде.
Хто нічого не має, того ніхто не знає.
Прийшов нестаток, забрав остаток.
Були достатки, та поїли нестатки.
Нічим і ока запорошити.
Не було добра зроду, не буде й до гробу.
Не було добра змалку, не буде й до останку.
Тільки того добра, що на мені.
Вже мені і в пеклі гірше не буде.
Хоч сядь та плач, хоч стоячи кричи — не поможе.
Хоч камінь на шию та в воду.
Хоч зав'яжи очі та вниз головою.
Хоч живий у яму лізь.
Труби, Грицю, в рукавицю.
Хоч пень об сову, хоч сову об пень, а все сові лихо.
Що головою в піч, що в піч головою, то все не мед.

Ні хліба куска, ні солі дрібка, ні страви ложки, ні води корця.
Такі наші дорібки: нема хліба ні дрібки.
Не замісиш густо, як у коморі пусто.
Хліб та вода — бідного їда.
Нема що їсти, нема пити, нема й роду, щоб поговорити.
Прийде літо, то є розмаїто, прийде зима, то хліба нема, і чоботи ледащо, й робити нема що.
Як хліба ні куска, то у хаті тоска.
Як хліба край, так і в хліві рай, а як хліба ні куска, так і в горниці тоска.
У нас сьогодні Луки: ані хліба, ні муки.
Лихо наше — ячна каша: з'їв би і такої, нема ніякої.
Не лякай щуку морем, а голого — горем.
Не займай голяка, бо його доля така.
Позич, голий, сорочки.
Сам голий, а сорочка за пазухою.
Сіттю голого не прикриєш.
Як село, то й голо: в одній хаті мак, а в другій так.
Хоч гол, так прав.
Держись, Хома, іде зима!
Біда Савці і на печі, і на лавці.
Вітром підбито, а морозом підшито.
«Кому те добро достанеться, що нема нічого?» — «Прийде голий, забере в пазуху та й понесе».
Якби Хомі гроші, був би і він хороший, а нема — всяк мина.
Не журись, Семене, що грошей нема в мене, прийде час — і в тебе не буде.
«Кіндрате, де твоя хата?» — «Літом на полях, а зимою під скиртою».
Холод — не свій брат.
Холод не терпить голоду.
Добре, як голому в терню.
Голота не боїться ні дощу, ні болота.
Аж скриня тріщить з наготи.
Не від того поголіли, що солодко пили й їли, а мабуть, на наші гроші прах напав.
Візьмеш з голого сорочку.
Втікай, голий, обдеруть тя!
Голий іде — ворота заперті.
Голого пояс не гріє.
Голому і на сіні мулько.
Голий, як бич, гострий, як меч.

Два голі третього не вберуть.
З голого, як з святого: не візьмеш нічого.
Куди кинь, то все голим на п'яти.
На голого і собаки брешуть.
Хоч покотись, усюди голо.
Голому розбій не страшний.
Голий, як церковна миша.
Голий, як турецький святий.
Голий підперезався та й зовсім зібрався.
У голоти нема що молоти.
«Чим ви, хлопці, втираєтесь?» — «Батько рукавом, мати подолом, а я на печі так сохну».
Впився водою, похмелився сльозою.
Не літа зсушили тіло, а у наймах помарніло.
Одною рукою воли поганяє, а другою сльози утирає.
Хто у службі не бував, той нужди не видав.
Безрідному бурлаці, як собаці.
Бурлак, як сирота: коли біла сорочка, тоді й свято.
Нема гірше, як бурлаці: куди попхнуть, туди й поточиться.
Батька в наймах не вжалуєш.
Верніться та найміться: до вечора шаг заробите.
В наймах харч знай: рано води, в полудень пити, а ввечері бити.
Як наймити роблять, у хазяїна дух радується, а сядуть їсти — серце болить.
Двом панам слу́жить, а сорочки не має.
Слуга на відслузі, як собака на мотузі.
Хто служить з ласки, у того мішок плаский.
Як товста шия в бика, так тоненька в мужика.
Аби шия, ярмо буде.
Чужа шия — не своя, зломиться — друга буде.
На свої руки знайду всюди муки.
Прийшов збоку та взяв строку.
Не стільки набувся, скільки нагнувся.
І холодно, і голодно, і додому далеко.
Був на коні і під конем.
Він знає, почім ківш лиха.
Всього буває на віку: і по спині, й по боку.
Недовернешся — б'ють, перевернешся — б'ють.
Б'ють, а плакати не дають.
Робиш, робиш, ні за тобою, ні перед тобою.
За свій труд попав у хомут.
Робити то є що, а заробити ніде.
Працюєм до сьомого поту.

Працює, як чорний віл.
Все в роботі, як віл у ярмі.
До роботи приганяє, а за їжу не спитає.
Заробив води до хліба.
Заробив три вирви в шию, а четверту навздогінці.
Заробив у пана плату — з чотирьох дощок хату.
Від тяжкої праці скоріше будеш горбатий, ніж багатий.
Заробітки — бодай не діждали наші дітки!
Ціле життя роби, а на старість милостиню проси.
Од ціпа в спині сіпа.
Тиждень молотив та й навіть на табаку не заробив.
Три дні молотили — шеляг заробили.
Із пучок та з ручок живе.
Не сам гвіздок лізе в стіну — його молотком забивають.
Вали на сірого — сірий повезе.
Хто везе, того й поганяють.
Гриць за волами, Гриць і за дровами.
Розірвись надвоє — скажуть, чом не начетверо.
Заробила Гапка чортового батька.
Соб, бицю, коло плота, яка плата, така й робота.
Заробив на сіль до оселедця.
Як приймали, то й сала давали, а як прийняли,
то й хліба не дали.
Яка харч, така й робота.
Побила лиха година — ота чужа нива та позичений серп.
Живу, як горох при дорозі: хто йде — не мине,
за стрючечок вскубне.
Нема мені ні від місяця, ні від сонця.
Доки сонце зійде, роса очі виїсть.
На небо не скочиш, а в землю не закопаєшся.
Виробив свою силу на дідьчу маму.
Добрий давалець: роботи дає з верхом, а харч видавцем.
Набрав роботи, як бик на роги.
На відробок гіркий заробок.
Наробився до десятого поту.
Про такі заробітки будуть босі жінка й дітки.
Робити казали, а їсти не дали.
Треба працювати, аби шматок хліба мати.
У мене не буде важко робити: принесеш води — сядеш,
принесеш дров — сядеш, розкладеш вогонь — сядеш...
Гнись, не гнись, а в голоблі становись.
Котрий віл тягне, того ще й б'ють.
Тягни, кобило, хоч тобі не мило!

Семен муки, Семен дров, Семен туди, звідки знов.
Не з добра побігла з двора.
Найнявся — як продався.
Наймають до телят, а роби, що велять.
Був на бувальцях, знає, що кий, що палиця.
Бачив і горох, і чечевицю.
На мені тільки піч не була.
Шасть батька в напасть, а діти по наймах.
Наймит не по своїй волі ходить.
З'їж півбіди та напийся води!
Служба — не дружба.
Хто у службі не бував, той і нужди не видав.

З розкоші не йдуть у міхоноші.
Доробився хліба, аж зійшов на діда.
Пішов дід на жебри, та не мав у що хліба класти.
Жебраним хлібом не запоможешся.
Він знає дев'ять ремесел, а десяту жеброту.
Де старець не бував, там дві милостині дають.
І собаки не чують, де старці балюють.
Не кивай пальцем, сам будеш старцем.
Радий старець і тому, що пошив нову торбу.
Старець смирний, доки собаки не рвуть.
Старцеві й копійка дорога.
Старця нагодуєш, а торби його — ні.
«Старче, село горить!» — «А я за суму та й далі посуну!»
У старця у торбі не поживишся.
Чужі недоїдки — старцеві наїдки.
Батько був середній хазяїн: візьме торби по боках, а сам посередині.
Бери торби та йди в горби.
Важка торба повна, порожня ще важча.
Де можна в лантух, там торби не треба.
Торба мені жінка, кий у мене братом.
Хоч торбу на плечі та під монастир.
Хто має в торбі, той з'їсть і на горбі.
Цілий вік з торбою не сварився.
Пішов з пустим мішком на порожні клуні.
Село вже видать, та далеко дибать.
Видно й хати, та далеко чухрати.
Аби живі, а калікми будемо.
Такий наш Йосип — нема і не просить.
Догосподарювався до дідівської торби.

Багач гроші збирає, а чорт калитку шиє.
Багата дівка робить від суботи до понеділка.
Багата пшениця для мишей, жебрацька — для людей.
Багатий все дрібно крає.
Багатий все нарікає, що мало має.
Багатий говорить, що будемо їсти, а бідний,
чи будемо їсти.
Багач дивується, чим бідний годується.
Багатий їсть, коли що схоче, а вбогий —
коли що трапиться.
Багач їсть у середу лучче, як бідний на великдень.
Багатий не любить дати.
Багатий шепче з кумою, а убогий з сумою.
Багатий, як бик рогатий: в тісні ворота не вміщається.
Багатий як хоче, а вбогий як може.
Багатих гостимо, а самі постимо.
Багатого і шило голило, а вбогого і бритва не бере.
Багатому і в пеклі добре.
Багатому і під гору вода тече, а бідному і в долині треба
криницю копати.
Багатому і чорт гроші носить.
Багатому і чорт дітей колише, а бідному і нянька не хоче.
Багатому і в будень свято, а вбогому і на великдень піст.
Багатому і чорт яйця несе, а вбогому і курка не хоче.
Багачеві вітер гроші несе, а бідному очі половою засипає.
Багачеві ведеться, бо йому й півень несеться.
Багатому — пшениця, а вбогому — полова.
Багатому розуму не треба.
Багацьке і панське ніколи не пропаде.
Багачева правда гірше брехні.
Багач багача як не хвалить — велича.
Багач гидкий, зате гладкий.
Багач би й око вийняв за шматок хліба.
Багач норовить, як би бідного з ніг збить.
Багач чуже загрібає, бо своєму ліку не знає.
Багач, як собака: на своєму лежить,
а хвіст перекинув на чуже.
Біс його батька знає: у багатого повна піч, та горить,
а в мене одно поліно, та й те чадить.
В багатого кишеня, як у бідного стодола.
Від багача не жди калача.
Всяк знає, як багач дбає: не своїм горбом,
а чужим трудом.
До багатого ідуть гривні, а до бідного — злидні.

Двох обідів нараз і багач не їсть.
Доки багат, доти й сват.
Доки багатий стухне, бідний з голоду опухне.
Забагатів Кіндрат, забув, де його і брат.
Як багатий, так: «Здоров був!»,
а як бідний: «Бувай здоров!»
За багачем сам чорт з калачем.
Захищається рак клешнею, а багач мошною.
І багач тільки одним ротом їсть.
Не проси у багатого, проси у доброго.
Пішов багачеві по смерть.
Сильні та багаті рідко винуваті.
У багатого багато грошей, а в бідного дітей.
У багатого живіт росте, а у бідного — горб від роботи.
У багатого й теля з телям, а в бідного одна корівка,
та й та ялова.
У багатого і бики теляться.
У багатої молодої горба не видно.
Умер багатий — ходім ховати,
умер убогий — шкода дороги.
Що багатий, а що дурний: що захоче, те й зробить.
Якби не був свинуватий, то не був би і багатий.
Як багач, так і рвач.
Багатство до часу, а злидні довіку.
Де багатство, там і лайдацтво.

Панські очі завидющі, а руки загребущі.
Ворон ворону очі не виклює, пан у пана шкуру не здере.
Видно пана по халявах.
В панські ворота широко увійти, та вузько вийти.
Багато панів, а греблі нема кому загатити.
Біда з такими панами: ми до корчми, а вони за нами.
Біда нашим головам за панами голими.
Біда пани, а підпанки ще гірше.
Більше панів, як псів, а мужиків і не видно за ними.
Бог високо, пан далеко, а підпанки дадуть дранки.
Великий мені пан: з чого сорочка, з того й жупан.
Великі пани: хоч неправда — хвали.
Від малого пана великий страх.
Волієш з хлопом згубити, ніж з паном знайти.
Вхопив пан за тіло, а чорт за душу.
В церкві пан хлопові братом, а поза церквою —
гіренським катом.
Гірші підпанки, як пани.

Годи панові рік, а день не вгодиш — пропав навік.
Гордилася свиня, що об панський тин чухалась.
Господи, помилуй од семи панів, свинячих постолів
і вербових дров!
Дав пан Омелькові пояс, як той без штанів оставсь.
Дай панові покуштувати, то він і гамкне.
Два пани на одні штани.
Дякую, паночку, за тепле слово, а я вже зиму
перезимував.
До бога високо, до царя далеко, а пани як хотять,
так вертять.
Добрий пан: взяв у сиріт хліб та й кинув псам.
Жаба на поріг, а пан за стіл.
Жаба свище — пана їсти кличе.
За паном і свиня господиня.
Здається, і пан, а штанів нема.
З кумом не сватайся, з паном не братайся.
З палицею приязні не води і з паном не братайся.
З паном дружи, а за пазухою камінь держи.
З панським свого язика не рівняй, бо як довгий,
то притнуть, а як короткий, то витягнуть.
Казав пан: «Кожух дам», та слово його тепле.
Качиного зоба не нагодуєш, а панської кишені
не наповниш.
Коли б не хлоп та не віл, не було б панів.
Коли б пан за плуга взявся, то й світа б відцурався.
Коли ти панич, то май своє, а чуже не зич.
Круки на стерво сідають, а пани
на людську душу чигають.
Краще з медведем борюкатися, як з паном рахуватися.
На бік з дороги, бо йде пан безногий.
Не бог панів родить, а лихо їх робить.
На панську мудрість — мужицька хитрість.
Не всякого пана пізнаєш без жупана.
Не гнівай пана — втратиш барана.
Не дай, боже, з дурня пана!
Недобре мати пана за друга, а ще гірше — за кума.
Не дай бог панської злості, а ще більше — панської ласки!
Нема понад пана райцю і попову свиню.
Не так пани, як панські собаки.
Не тішся зимовому теплу, а панському приходу.
Нехай той тужить, хто панам служить.
Не чекай добра від панів, як правди від лиса.

Панам дванадцять раз у році родиться.
Панам сіють, жнуть і косять, а собі хліба просять.
Панам лихом розкидати — не плугом орати.
Пана повісять, а три дні перед ним шапку знімай —
часом ще одірветься.
Пан добрий, як отець: взяв корову і овець,
а пані — як мати: паказала й теля взяти.
Пан з паном погодиться, а Іван у спину дістане.
Пани б'ються, а в мужиків чуби тріщать.
Пани на цілі сани, та ще й ноги висять.
Пани — не свині, все з'їдять.
Пани переведуть, що й собака не їстиме.
Пани правди не скажуть, а розумному рот зав'яжуть.
Пани тому і панують, що правдою торгують.
Пани танцюють — бідні плачуть.
Пани, як блощиці: сьогодні повидушуєш, а завтра повно.
Пан не любить правди, як пес мила.
Пан не сіє і не косить, але вино п'є
і великий живіт носить.
Панові вільно і чорта з'їсти, а хлопові зась.
Пан спить, а ліс росте.
Панська воля — панська й сила.
Панська ласка від вікна до порога.
Панська ласка влітку гріє, а на зиму
кожуха треба старатись.
Панська ласка до часу, а лихо вічне.
Панська ласка, що вовча дружба.
Панська просьба рівно з наказом ходить.
Панська рука далеко сягає, навіть там, де її не видно.
Панських груш не руш,— як погниють, самі віддадуть.
Панські руки чужу працю люблять.
Пан хоч шапку й здійма, та в шапці правди нема.
Писар пише, писар маже, так запише, як пан скаже.
Під добрим плотом ліпше сидіти, як під лихим паном.
Понався, жучку, панові в ручку, тепер мовчи!
По привичці їздить пан у бричці, а мужик — на возі.
По Савці свитка, по панові шапка.
Пристав, як пан за подушне.
Провадь мене і до Вени, а не зробиш пана з мене.
Рад бідняк пану, як сирота трясці.
Самі пани, а хто буде свині пасти?
Танцюй, враже, як пан каже.
Скачи, враже, як пан каже, на те він багатий!

Скільки панові не годи, рябу корову не подарує.
Скоріше доб'єшся від цапа молока,
як від пана допомоги.
«Тату, лізе чорт у хату!» — «Дарма, аби не пан!»
Тепер панів так розвелось, що на собаку кинь,
а пана влучиш.
Тоді пани добрі, як сплять.
То пани, а ми люди.
Три пани, два отамани, а один підданий.
Трудно двом панам догодити.
Убрався в жупан і дума, що пан.
У всіх панів багато купованих брехунів.
У голові панство, а сорочку воші з'їли.
У свинюшнику живе, а чхає по-панськи.
Хвали коняку після дороги, а пана, як витягне ноги.
Хоч пан ледачий, та комір стоячий.
Хоч за гріш, та по-панськи.
Хто з паном оре, той клином волочить.
Цить, Івасю, панів не переслухаєш.
Цнота і покора не має місця у панського двора.
Чиряк, як пан,— не займай його.
Чорт душу вийме, а пан шкуру зніме.
Що можна пану, того не можна Івану.
Що панові вільно, то хлопові зась!
Що пан затягне пером, то хлоп не витягне волом.
Який пан, такий його й крам.
Який пан, такі й паненята.
Як пан платить, так слуга служить.
Як хлопи до пана йдуть, то всі ся хвалять,
а як від пана, то мовчать.
Не велика Стеха пані, тим що сіла в панські сани.
Оце пані на всі сани, ще й ноги волочаться.
Високі пороги на наші ноги.
Великого роду, та песького ходу.
Здер, як з сидорової кози.
Дере коза лозу, а вовк козу, а вовка мужик,
а мужика пан, а пана юриста, а юристу — чортів триста.
Обідрали, як молоденьку липку.
Що ступить, то лупить.
Хапун такий, що з рідного батька здере.
З живого шкуру здере.
Дере з живого і з мертвого.
З кого ремінь деруть, а з кого лій топлять.

З одного вола двох шкур не деруть,
а з бідного і сім шкур здіймуть.
Білі руки чужу працю люблять.
Не сіють пани й не жнуть, а хліб чужий жують.
Хто в шовках, той і в гріхах.
Тіло в золоті, а душа в мерзоті.
Тому світ великий, кому хліб дарований.
Просять покорно, наступивши на горло.
Хоч у голові пусто, аби грошей густо.
Живіт товстий, та лоб пустий.
На ногах сап'ян рипить, а в кишені трясця кипить.
Знайте нас, що ми голі, та в жупані ходим.
Хоч поганий, та в жупані.
Велика риба маленьку цілою ковтає.
Хоч щука здохла, та зуби лишила.
Не грай, кітко, з медведем, бо тя задавить.
Кішці смішки, а мишці слізки.
Котові іграшки, а мишці смерть.
За чужу кривавицю купив у церкву плащаницю.
То такий дерун, що й з хреста зняв би.
Шерсть стрижуть і шкуру здеруть.
За руб свічку бере, а з бідного останню шкуру здере.
Нашим салом та по нашій шкурі.
Ласий хапунець на чужий гаманець.
Білі руки роботи бояться.
Біленькі ручки люблять цупкі пучки.
Руки білі, а сумління чорне.
Білоручки — дармоїди та недоучки.
У білих рукавицях можуть бути брудні руки.
З чого збив маєток, як не з чужої кривди.
Набив маєток з чужих мозолів.
Від трудів праведних не наживеш палат камінних.
Ситий голодного не розуміє, старий — молодого,
багатий — бідного.
Ситий голодному не товариш.
Хто не працює, того робочий люд годує.
Не жне, не косить, а жупан носить.
Якби той гріш потиснув, то з нього кров потекла б.
Багато вікон, багато світла, а правди не видно.
У ситого пелька без дна.
Широкі панські степи, а людям на них тісно.
Хто в пір'я поростає, той за бідного не пам'ятає.
Хто вже звик чужим жить, той не здужає робить.

Хто багато має, той прагне мати ще більше.
Не нашого поля ягоди.
Не до нашої шиї ті коміри шили.
Не нашого пір'я птах.

Біда вівцям, де вовк пастушить.
Покарав бог люд — прислав на землю суд.
Посади суддею, а він свиня свинею.
Воза і адвоката треба часто мастити.
Де двоє лається, там адвокат користається.
Тільки адвокат і маляр може зробити з чорного біле.
Добра справа не потребує суду.
Біда свої закони пише.
Вступив у закон, як собака в цибулю.
В цісарських законах бідному, як рибі в ятері:
куди ніс не сунь — скрізь петля.
Закон у пана, як дишло: куди повернув, туди й вийшло.
Закон — не огонь, водою не заллєш.
Закон — не слон, скрізь водиться.
Закон — павутина, в котрій муха путається,
а джміль пролітає.
Не бійся закону, а бійся судді.
Нужда закон ломить.
Як війна шаліє, то закон німіє.
Як закони добрі, то судді лихі.
Який тут закон, коли суддя знаком.
Параграф — то карлючка сюди й туди,
аби ти не виліз з біди.
Голий голодного не позиває.
Бодай чорт з багатим позивався, а з дужим боровся.
Поли вріж, а втікай од позовів.
Трудно позиватись в латаній свитині з добрим кожухом.
Даруй суддю — не посадить у тюрму.
Де гроші судять, там право в куті.
Де суд, там і неправда.
Де суд — туди несуть.
За мале судитися — велике загубити.
За курку судилась — гусака несе.
З кого суддя взяв, той і правий став.
З паном судитись — як чолом об стінку битись.
Коли б такий розум перед судом, який по суді.
Коли в кишені вітер віє, не лізь у суд, Мусію!
Коли карман пустий, то й суддя глухий.
Ліпше є в світі солом'яна згода, як золотий суд.

Ліпше утопитися, ніж судитися.
На нема й суду нема.
Набий віз людей та дай суду віз грошей —
не винен будеш.
Не йди в суд з одним носом, а йди з приносом.
Як ідеш у суд, гроші не забудь.
Не судись, бо постіл дорожче обійдеться за чобіт.
Почнеш судитися — будеш по світу з торбою волочитися.
Перед судом і слова не кажи, тільки судді гроші покажи.
Після суду пізно плакати, а після весілля
чоловіка вибирати.
Суд скваплпвий рідко буває справедливий.
Суддя — що живіт: і мовчить, а все просить.
Суддівська кишеня — що попівський живіт.
Суд прямий, та суддя кривий.
Так суди, аби вовк був ситий і кози цілі.
У кого карман повніший, для того й суд правіший.
Хто людей не ганьбиться, той і суду не боїться.
Хто судиться за вівцю, той загубить телицю.
Був колись чолов'яга, а тепер сутяга.
До арешту брама широка, а з арешту хвіртка вузенька.
Від тюрми та від суми не зарікайся.
Тюрма широка й кріпко збудована, та чорт їй рад.
Тюрма не дурна — без людей не бува.
Як не здохнеш в війта в ямі, то загинеш в кримінал́і.
До права треба мати два мішки: один грошей,
а другий обачності.
Одні руки права пишуть, одні їх і мажуть.
У нас таке право: без свідків набив, та й пропало.
Між людьми все так буває, що сильний слабого утискає.
Хто сильніший, той і правіший.
Давно той присяг, хто на чуже посяг.
Краще один свідок, що бачив, ніж два, що чули.
В суді правди не шукають.
В землі черви, в воді чорти, в лісі сучки,
в суді крючки — куди втекти?
Від злодія — біда, від суду — нужда.
Бог любить праведника, а суддя — ябедника.
Суха ложка рот дере.
Не помажеш — не поїдеш.
Де не мажуть, там дуже рипить.
Хто мастить, тому віз не скрипить.
Хто маже, той їде.
Рука руку миє, обидві білі.

Рука руку миє, нога ногу підпирає.
Як почалася тяганина — не раз упріла у мене чуприна.
Своя рука владика.
Буде чим руки погріть.

Золота швайка мур пробиває.
В суд ногою — в карман рукою.
Гроші — сила: одних підкуплять, других напоять, а третім лиха накоять.
Гроші відкривають усі двері.
Гроші-то й роблять біду на світі.
Копа камінь довбає.
В кого калитка товста, в того й мова проста.
На золоті родився, а на вірьовці загинув.
Почав на золоті, а кінчив на болоті.
Як золотий хвіст, то дорогий гість.
Хто жив під злотом, не раз умирає під плотом.
Сіттю — птиці, сріблом — людей ловлять.
Срібло-золото тягне чоловіка в болото.
Золотий ланцюг потягне більше, ніж залізний.
Золотий обушок скрізь двері відчиняє.
Золотий ключ кожний замок відкриє.
Масний ключик і заіржавлену браму відчинить.
Золотом очі засиплють — нічого не побачить.
Золото-срібло губу затикає.
І через золото сльози ллються.
Де треба — свисни і золотом блисни.
Червінець маленький, а важненький.

Кінь любить овес, земля — гній, а воєвода — принос.
Що вільно воєводі, то не вільно хлопові на загороді.
Раніше одну свиню годували, а тепер з поросятами.
Мир обкладають та волості обкрадають.
Обідрали до голої кості.
Обідрали до нитки.
Доти чоловік добрий, доки десяцьким не стане.
В службі — пес, поза службою — свиня.
Не штука справнику дулю дати в кишені.
Так не візьме, як становий карбованця.
Горе тому селу, де дурень старостує.
У нашого старости три радості: корова здохла, хата згоріла та жінка вмерла.
Як всі будем старостами, не буде кому і шапки скидати.

Титулів повні шкатули, пихи повні міхи,
а вбутими ногами босі сліди роблять.
Титули повні шкатули, а торби плечі вгнули.
Чин чина почитай, а менший сідай на край.
Чорт по титулі, коли нема нічого в шкатулі.
Без царя нема й псаря.
Де нема, там і цісар не візьме.
Душа божа, голова царська, а спина панська.
До царя йти — голову нести.
І цариця ворона, коли спаде корона.
Крути не верти — царем не будеш.
Обіцяв цар волю дати, тільки казав заждати.
Риба рибою живе, а царі — людьми.
Руки у царя, що очі у попа.
Скисла царева каша.
Поки до бога, то чорт душу вийме, доки до царя,
пан і шкуру здійме.
Цар і трут на дурняк живуть: інші працюють,
а вони мед їдять.
Цар любить карати, чиновники — хабар брати, пани —
шкуру драти.
Цар у державі, як кіт у коморі: кого піймав, того і з'їв.

Дужі і багаті ніколи не винуваті.
Казна жалю не зна.
Казенна палата від селян багата.
Писар пише, писар маже, так запише, як хто каже.
Пише і дере, а гроші бере.
Як напише писака, то не злиже й собака.
Писар провинився, а шевця повісили.
Пан завинив, а бідного повісили.
Синиця шкоду робить, а журавель попадеться.
Часто так буває, що один вину свою на другого звертає.
Без вини винен.
Була б спина, так і вина знайдеться.
Винен чи не винен, а терпіти повинен.
За одного винуватого десять невинних покутує.
Іноді б'ють Хому за Яремину вину.
На того вина, кого дома нема.
Звертає з хворої голови на здорову.
Так завинив, як баран вовкові.
Хома не винуват, та не можна його милувать.
Хто держить драбину, так винен, як і той,
що ліз усередину.

Хто держить міх, винен так само, як і той,
що кладе в нього.
Нога спотикається, а голові дістається.
Чия вина, того й гріх, чия торба, того й міх.
Одному кара, десятьом страх.
Носив вовк овець, понесли вже й вовка.
Коза з вовком судилася, та й ратичок лишилася.
Кобила за вовком гналась: хвіст та грива осталась.
Кобила з вовком мирилась, та й додому не вернулась.
Бере вовк, то й вовка візьмуть.
Віділлються вовкові овечі слізки.
Побили кішку мишині слізки.
Вовк сливи поїв, а Тихон усом моргає.
На вовка тільки неслава, а їсть овечки Сава.
Повадиться вовк у кошару ходити, то й у хаті буде.
Вовк і лічене бере.
Не довіряй вовку череду.
Вовкові барана з горла не видереш.
Не викликай вовка з лісу.
На вовка помовка, а зайці кобилу з'їли.
Просився вовк у пастухи, а свиня в огородники.
Лихо вовкові — загнали його між вівці.
Кепсько вівцям, де вовк воєвода.
Змилувався, як вовк над поросятком.
Кликав вовк козу в гості, а та йти не хоче.
Прийде на пса мороз.
Заснула щука, та зуби не сплять.
На те щука в морі, щоб карась не дрімав.
Грабований кожух не гріє.
Буде каяття, та не буде вороття.
Кайся, та зпову за теє не приймайся.
Каяття пізно приходить.
Покаявся злодій у ягодах.
Милосердя в ньому, як в козім кожусі загрітку.
Порука — наука.
Хто ручиться, той і мучиться.
Хто за другого поручить, того біда научить.
За друга поручишся — від недруга помучишся.
Приказано, та правди не сказано.
Хто в ділі, той і в одвіті.

Біда не сама ходить, а з собою ще й горе водить.
Шукай добра, біда сама знайде.
Далеко йшов, а добра не знайшов.

А що нам за теє братися, коли біди бояться.
Без біди не вмерти.
Бог біду дав та й на плечі завдав.
Біда без дощу росте.
Біда бідного шукає.
Біда бідному без наймита: послав би до млина, та нема кого, пішов би сам, та нема з чим.
Біда бідою їде і бідою поганяє.
Біда біду перебуде, одна мине, десять буде.
Біда біду породила, а біду чорт.
Біда біду тягне.
Біда вимучить, біда й виучить.
Біда гартує чоловіка, як вода залізо.
Біда і вдень не спить.
Біда людей єднає.
Біда помучить, але і жити научить.
Біда красить, як кип'яток рака.
Біда куца, а горе чубате.
Біда біду бачить по сліду.
Біда навчить калачі їсти.
Біда навчить і шилом кашу їсти.
Біда на престолі, коли нема нічого в стодолі.
Біда — не вода: ні переплисти, ні перебрести.
Біда — не дуда: стань в неї дуть, то сльози йдуть.
Біда не спить, але по людях ходить.
Біда розум родить і на розум наводить.
Біда тій курці жити, на котрій яструба вчать ловити.
Біда тому, хто добра не робить нікому.
Біда, що вода: несподівано все до хати приходить.
Біда як іде до кого в гості, то з собою і злидні бере.
Біда як схоче, то і на гладкій дорозі здибає.
Біди і грім не заб'є.
Біди ні продати, ані проміняти.
Біди не треба шукати — сама прийде до хати.
Бідою біді не поможеш.
Біду в гості не просять.
Біду пусти в двір, а з двору вже не виженеш.
Біду свари, біду ганьби і бий і на біду весь ліс виломи, то біда все бідою буде.
Швидко йти — біду найдеш, помалу йти — біда тебе найде.
Буде біді кінець, як нас не стане.
В біді пізнавай приятеля.
Вівсяний хліб, вербові дрова — біда готова.
Від меншої біди втікав, а в більшу попав.

Від чужої біди голова не болить.
Впав у біду, як курка в борщ.
Вперед іди — дійдеш туди, де немає біди.
Годуй біду, а вона каже: «Я прийду».
Де багато води, там чекай біди.
Де не йду, а біду знайду.
День у гаразді — три дні в біді.
Діжу мішу, біду тішу.
До біди доріг багато, а від біди і стежки нема.
Добру річ завжди пізнаєш, а добру людину тільки в біді.
До всього чоловік привикає, лиш до біди не може.
Дрібний дощ, козячий кожух, вербові дрóва — біда готова.
Жди біди від води, а горя від моря.
За свою доброту попав у біду.
Зачепи собі біду, то з нею не дійдеш до ладу.
З двох бід вибирай меншу.
Зійшлося сім бід на один обід.
З чужої біди не смійся, бо своя буде.
І Гнат не брат, як біда прикрутить.
Іде біда — відчиняй ворота.
І добре роби — біда, і зле роби — біда.
І крута гора, та забудеться, а лиха біда і збудеться.
І на меду знайдеш біду.
Іскру гаси до пожару, біду відводь до удару.
Кого біда вчепиться зранку, того тримається і руками, й ногами до останку.
Кого біда кусає, той завжди злість на когось має.
Козак з бідою, як риба з водою.
Коли біда, то і плач не поможе.
Коли став в ряду, то держи і біду.
Кому біда докучить, той ся розуму научить.
Куди мах, туди мах, та все біду по зубах.
Купив собі біду, та за свої гроші.
Млин живе водою, а чоловік — бідою.
Набрались діди біди, поки набули, а внуки муки, поки збули.
Навчить біда ворожити, як нема що в рот вложити.
Навчить біда попити, як нема чого вхопити.
Навчить біда з салом коржі їсти.
На кого біда нападе, то до Києва іде, а як біда минеться, то він і з Броварів вернеться.
На кожнім кроці чоловіка біда пасе.
Не біда, що зайшла у двір, а біда, що не виженеш.
Не буди біди, коли вона спить.

Не до коляди, коли повна хата біди.
Не клич біди до себе, вона сама прийде до тебе.
Не поможе і владика, як прийде біда велика.
Не радій чужій біді, бо твоя за плечима.
Не смійся чужій біді, бо і своя на гряді.
Не тішся чужою бідою, бо твоя ходить за тобою.
Не тяжко на біду перейти, тяжко на гаразд.
Ніхто не знає, де його біда чекає.
Нудьга за біду дочку оддав, а халепа на весіллі грав.
Од біди не одмолишся, а од лиха не вмреш.
Од біди тікав, та на другу попав.
Одна біда — не біда.
Одна біда не докучить, аж десять докупи злучить.
По біді гаразд, по сміху плач.
Поки є хліб та вода, то це ще не біда.
Привик з бідою, як риба з водою.
Прийде біда — купиш ума.
Прийшла біда — тримайся, прийшло щастя — пильнуй.
Своєї біди нікому не кажи, бо добрий злякається, а злий насміється.
Сім бід, а один отвіт.
Сім бід на один обід: і хата стара, і жінка хвора, і колесо зламалося.
Сяк-так можна було б жить, аж тут біда у вікно дивиться.
Така біда, що хоч з мосту та в воду.
Ти бідою журишся, а в неї донька росте.
Той біди не бачив, хто сльозами не вмивався.
То ще не біда, що в жи́ті лобода.
То ще не біда, що без риби середа.
Треба якось біду пхати, як не можна ззаду лишати.
Три біди на світі не перебути: довгу зиму, чужу хату і злу жінку.
Трудно вийти з біди, як каменю з води.
У ворота біда на коні приходить, а пішки відходить.
Утіхи на годину, а біди до смерті.
Хоч сонце зайде, а біда біду знайде.
Хто біди боїться, тому вона родич.
Хто біди не зазнав, той не вміє гаразду шанувати.
Хто біди не знає, нехай мене спитає.
Хто біду має, той багато знає.
Хто не зазнав біди, той не знає і щастя.
Чужа біда за цукор, а своя за хрін.
Чужа біда — людям коляда.
Чужа біда не мучить і не учить.

Чужій біді не смійся, а на свою надійся.
Чужу біду з хлібом з'їсиш, а своєї з калачем не ковтнеш.
Чужу біду на воді розведу, а своїй і кінця не знайду.
Чужу біду руками розведу, а до своєї ума не приложу.
Ще не біда, як у просі лобода, а тоді біда, як і проса нема.
Якби чоловік свою біду знав, то б її здалека обминав.
Як з лихим квасом, то ліпше з водою, аби не з бідою.
Як на біду, то й у каші палець зломиш.
Як прийде біда, то не йде на ум і їда.
Як прийде біда, то не поможе і свячена вода.
Як схоче біда знайти, то знайде і в хаті.
Як чоловік спішиться, то біда тоді тішиться.
Як черв'як у дереві, так біда у серці.
Я до порога — і біді туди дорога, я у кут, а біда тут.
Бреду горем, мов тим морем.
Велике горе, як глибоке море: не перейдеш зразу.
Горе — море, не вип'єш усього.
Горе — що море: ні перепливти, ні перебрести.
З одного боку море, в другого горе, в третього болота та мох, а з четвертого — «ох».
На віку горя — море, а радощів — і ложки не збереш.
Не лякай моряка морем, а бідного горем.
Піди і за море, і там є горе.
Хто переплив море, той знає горе.
Чекай горя з моря, а біди від води.
Від радості кучері в'ються, від горя січуться.
Година горя довша, як рік радощів.
Горе в розкоші можна забути, а розкоші в горі ніколи.
Горе і волами не об'їдеш.
Горе з бідою близькі сусіди.
Горе і смерть ідуть поруч із щастям.
Горе поле не зоре, а біда не заволочить.
Горе саме не ходить, біду за руку водить.
Горе тому, хто не знаходить притулку в своєму дому.
Горе, як роки: борозни прокладає.
День меркне від ночі, а чоловік від горя.
Живемо добре, горя у людей не позичаємо.
З такого горя доведеться в борщі втопитись.
І на горах родить горе.
Іржа їсть залізо, а горе — серце.
Міль їсть одежу, а горе людину.
Не зазнавши горя, не знатимеш і радості.
Не завжди горе на плечах сидить, прийде час, що і звалиться.

Плачем горя не зміниш і в сльозах не втопиш.
Поділене горе — півгоря.
Терпи, козак, горе, будеш пити мед.
Ти від горя за річку, а воно вже на тім боці тебе виглядає.
Багатий на лихо та на дрібні сльози.
Бий лихом об землю, як швець мокрою халявою об лаву.
Більш копи лиха не буде, бо як є копа, то вже всенька.
Бува лихо, що плаче, а бува, що й скаче.
Відходить лихо пішки, а приїздить верхи.
Горбом, брате, лиха не вб'єш.
Де лихо пристане, там і трава в'яне.
Де люди, там і лихо з хворобою блудить.
Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо.
Живе, лиха прикупивши.
Знатимеш, коли лихо матимеш.
І два лиха добра не зроблять.
І світ мине, а лихо не згине.
Казало лихо: не буть добру!
Коли тихо, чекай на лихо.
Краще терпіти велике лихо, як зробити мале.
Купив лихо за свої гроші.
Лиха година, як у бідного здохне корова,
а в багатого вмре дитина.
Лихо до нас біжить бігом, а від нас навкарачки лізе.
Лихо і під землею знайде.
Лихому всюди лихо.
Лихо не вморить, так спотворить.
Лихо сій, лихо і вродить.
Лихо не мовчить.
Люди не раки, з лиха не почервоніють.
Міняв тихо — виміняв лихо.
Наберуся три копи лиха, та ще й зверху.
На всяку деревину птиця сідає, всяка людина
своє лихо має.
Не лихо журить — чужа сторінка та невдала жінка.
Нехай наше лихо скаче!
От тобі, ковалихо, лихо, що у кузні тихо.
Перемелеться лихо — добро буде.
Побила лиха година, ота чужа нива та позичений серп.
Свого лиха на чужі плечі не перекладеш.
Сиди тихо, хай спить лихо.
Узнаєш, почім ківш лиха.
Хай іде лихо на ліс, звідки його біс приніс.
Хоч лихо, аби тихо.

Хто з лихом жартує, той його й скуштує.
Чуже лихо за ласощі, а своє за хрін.
Чуже лихо за мед, а своє за горе.
Як засинаю, тоді тільки й лихо забуваю.
Як лихо, то ходи, Петрихо, а як п'ють та їдять,
тоді на Петриху не глядять.
Як не бігай, як не скач, там де лихо, там і плач.
Як хмара — лихо на нас упало.
Як прийде лихо, почухаєшся, де й не свербить.
Як прийде лихо, то й дурню вклонишся.
Від напасти не пропасти, а від біди не втекти.
І на печі напасть чоловіка найде.
Напасть не спить, бо хати не має.
Не велика напасть, та спати не дасть.
Як напасть, то й чорт гроші дасть.
Як я ся добре мав, то мене кожний знав,
а як прийшла лиха година, то відцуралася і своя родина.
Боронь боже від нужди, а розум знайдеться.
Наївся лихої нужди.
Нужда і честю торгує.
Нужда і камінь точить.
Нужда мовчати не вміє.
Нужда навчить хліб їсти.
Нужда та праця в могилу кладе.
Хто з других кепкує, той перший заплаче,
як нужду почує.
В достатках час біжить, а в злиднях він довго тягнеться.
Впросилися злидні на три дні, та й до смерті
їх не виженеш.
Довші мої злидні, ніж твоє багатство.
Наші злидні всюди видні.
Не бий, бо й так злидні його побили.
Служив три дні, вислужив злидні.
Хто сам у злиднях плаче, той і других недолю бачить.
Щастя дочасне, а злидні довічні.
Дрібна справа — великий клопіт.
Клопіт голові, а рукам робота.
Кого добро розпирає, той собі клопоту шукає.
Не робить своєї роботи через чужі клопоти.
Не мала баба клопоту та купила порося, порося в кувік,
а баба в крик.
Хай той клопоче, хто зла мені хоче.
Бог дав гаразди, але бідному каже: пожди!

Був гаразд, але мене не було дома.
Від гаразду голий додому йду.
Все гаразд: жінка ледащо, не зварить, не спече,
коли нема що.
Ми в гаразді, як чайка на гнізді: хто не хоче,
той сполохне.
Гаразд, коли б витримати.
Гаразд має ноги, а нужда — роги.
Гаразд не хоче нас, а нужда все держиться.
Гаразд ся діє: курка здохла, когут піє.
З такого гаразду аж не бачу, куди йду.
Нікому так не гаразд, як мені самому:
чужі жінки їдять сіно, а моя солому.
Там гаразд, де нас нема.
Упав у гаразд, як муха в сметану.
Упав у гаразд, як сливка в болото.
Життя закоротке для розкоші, а задовге на горе.

Великий світ, та нема де дітись.
Великий світ, та тісно жити в нім.
Гіркий світ: тато осліп, а діти помацки ходять.
Доти світа, доки служать літа.
Йому і світ клином зійшовся.
Половина світа скаче, а половина плаче.
Цей світ — як маків цвіт.
Світ широкий, людей багато,
та доводиться з собаками ночувати.
Що мені з того, що світ широкий, як у мене чобіт нема.
Від дощу втік, а під ринву сховався.
З вогню та в полум'я.
Вліз між молот і ковадло.
Тікав від диму, та впав у вогонь.
Як не вертись, а дітись нікуди: на небо високо,
а в воду глибоко.
Кого не припікає, той не відсувається.
На болюче око все порошина летить.
І на гладкій дорозі чоловік ногу зломить.
Чоловік не знає, де загубить, а де знайде.
Якби чоловік знав, де впаде, то сів би.
Мені все вітер в очі, як удень, так і вночі.
Не трать, куме, сили, спускайся на дно.
Чоловік знає, коли вийде, а не знає, коли прийде.
Не все так буває, як чоловік гадає.

В житті, як на довгій ниві: всяко буває.
Гарне життя, як собаці на прив'язі.
Життя тоді навчить, коли в хаті біда не спить.
Гіркий світ, як полин, гірко мені жити в нім.
Гіркий світ, а треба жить.
Добре живемо — хоч заріжся, хоч повісся.
Е, дожилась голова, довозилась горшків, що нема ні покришки.
Живемо так собі: часом з квасом, порою з водою.
Живемо, як горох при дорозі: хто йде, той скубне.
Живе так, як сорока на тину: хто йде, сполохне.
Живуть, хліб жують та постолом добро возять.
Хоч і тяжко, а жити хочеться.
Що ж робить, треба жить: душа не пташка — не виженеш.
Не питай, як ся маєш, поглянь добре, то й пізнаєш.
Як я добре мався, то з кожним знався, а як прийшла лиха година, відцуралась вся родина.
Коли не було добра змалку, то не буде й до останку.
Не було добра зроду — не буде й до гробу.
Як піде кому зранку, то й до вечора.
Де тонко, там і рветься, де слабко, там і пореться.
Легко падати, але важко встати.
Один падає, другий встає.
Не штука впасти, але штука встати.
Хто впав, той пропав, а хто живе, той славу добуде.
Як падаєш, то тебе ще й тручають, а як устаєш, то не підіймають.
Не доскочиш — мнуть, перескочиш — б'ють.
Як не везе, то й на гладкій дорозі спіткнешся.
Давні пригоди боронять від шкоди.
Кожна пригода — до мудрості дорога.
Не тішся з чужої пригоди, бо й сам в ній бути можеш.
Одного пригода — другого пересторога.
Ти станеш у пригоді, а ми станем у вигоді.
Чоловік без пригоди не живе.
Гірка та втіха, що по ній плач наступає.
Одному втіха, другому смуток.
Коротка втіха — довгий жаль.
Хоч лобом в стіну бийся, то не поможе.
Хоч живцем у домовину лізь.
Хоч камінь на шию та в воду.
І сюди гаряче, й туди боляче.
Світу багато, а поночі жить.
Прожив вік, як у ступі стовк: ні смаку, ні знаку.

Прожив вік, як по груді проволік.
Вік прокалатала, як у піч уклала.
Вік прожив, добра не нажив.
Вік прожив, неначе солоного гриба проковтнув.
Всього буває на віку: і по спині, і по боку.
На віку, як на довгій ниві, всякого трапиться, всякого хліба накуштуєшся: і твердого, і м'якого.
На віку, як на довгій ниві, всякого трапиться: інший раз шиєш, шиєш — і нічого, а як коли то одразу починають вузли в'язатися.
На віку, як на довгій ниві, усякого трапляється: і кукіль, і пшениця.
На віку, як на довгій ниві: не пройдеш, ноги не поколовши.
На віку доводиться варити і в глеку.

Голод не знає ні свата, ні брата.
Голод вижене на холод.
Голод буком не виженеш.
Голод вовка з лісу гонить.
Голод за море гонить.
Голод і холод — два побратими.
Голод і холод — то не милі гості.
Голод і страх перемагає.
Голод києм не одженеш.
Голод краде, а злидні брешуть.
Голод ламає і кам'яні стіни.
Голод на добро не навчить.
Голод — не батько і не мати.
Голод — не тітка, пиріжка не дасть.
Голод — не свій брат.
Голод — не тітка, найми — не свій брат.
Голод — не тітка, а лютої мачухи лютіший.
Голодне око не засне глибоко.
Голодний горобець залізе і в горнець.
Голодний живіт і камінь змеле.
Голодний і кия не боїться.
Голодний і пес не бреше.
І холодно, і голодно, і голо, і босо, ще й додому далеко.
І мудрий здуріє, як зголодніє.
Люди не мруть від хліба, але від голоду.
На вечері у свята одні їдять і п'ють, а другії голодом мруть.
Спанням голоду не перебудеш.

Голодний кінь і бича не слухає.
Голодній кумі лиш хліб на умі, а сита і про книші забула.
Голодній качці все зерно на гадці.
Голодній курці просо сниться.
Голодного музиками не нагодуєш.
Голодного ніхто не пізнає, а голого кожний.
Голодного рота хусткою не затулиш.
Голодному завжди полудне.
Голодному здається кожен хліб за булку.
Голодному і вівсяник добрий.
Голодному і хрущ м'ясо.
Голодному і опеньки м'ясо.
Голодному не до танцю.
Голодному не попадайсь під руки.
Голодному усе хліб сниться, як цигану сало.
Голодному псові і муха добра.
Голодному ситий не товариш.
Де голодно, там і холодно.
Довго голодний нагинається, поки ситий здогадається.
До голоду не треба приправи, а до сну — подушки.
Поки ситий схудне, то голодний здохне.
З голоду та холоду і півень не співає, а від тепла та їжі і курка закукурікає.
З голоду і собаку з'їси.
Терпеливий з голоду гине.
У голодного все на умі обід, а в ситого — гульня.
Хто голодний, тому і вівсяний хліб смакує.
Як голод, то й день довгий.

ПРАВДА Й КРИВДА. ЩАСТЯ Й ДОЛЯ

Правда кривду завжди переважить.
А що правда, то не гріх, а що торба, то не міх.
Без правди жити, то так, як по-вовчому вити.
Брехня на столі, а правда під порогом.
Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох.
Була колись правда, та заржавіла.
Вийде правда наверх, як олія на воду.
Була правда, та в ліс пішла.
Була правда, та пощербатіла.
Біда на світі, коли нема правди.
Була колись правда, пожила — та й гайда.
Колись була правда, та з дороги звихнулась.
Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає.
Правда ясніша від сонця, та її з свічкою шукають.
Топчи правду в калюжі, а все чиста буде.
Всяк про правду трубить, та не всяк ту правду любить.
Гроші можуть багато, а правда все.
Двічі з неправдою не пройдеш.
Двох правд не буває.
Де мало слів, там більше правди.
Де сила панує, там правда мовчить.
Добра та рада, де щирая правда.
Доки правда підросте, багато в річці води утече.
За ніс не води, а правду в очі кажи.
За правдиве діло стій сміло.
За правду не сердися, здійми шапку і поклонися.
Засип правду хоч золотом, затопчи її болотом,
а вона все наверх спливе.
За чужим столом сиди, а правдою суди.
З неправдою світ пройдеш, та назад не вернешся.
І три брехуни не зложать одної правди.
Їж хліб з водою, живи правдою святою.
Кинь правду в калюжу — вона чиста буде.
Клин клином вибивають, а правду правдою шукають.
Коли золото спливає, тоді правда потопає.
Коли хочеш казати правду, кажи брехню, бо правді
не ймуть віри.
Краща правда в болоті, як неправда в золоті.
Краще гірка правда, ніж солодка брехня.

Маленька правдонька всі неправди переважить.
Мужича правда колюча, а панська на всі боки гнуча.
Не доб'єшся від нього правди, як від бика молока.
Не любить правди, як пес мила.
Нема байки без правди.
Нема в світі правди, правда замирає, а тяжка неправда весь світ пожирає.
Нема ні в кого правди, тільки в мене та в моєї жінки.
Нема приповідки без правди.
Не той друг, хто медом маже, а той друг, хто правду каже.
Не шукай правди в других, коли в тебе її нема.
Не щодня брехня, деколи й правда.
Олива і правда все виходять наверх.
Оце тому правда була, що вкусив заєць за хвоста вола.
Панська правда всюди однакова: на мужицькому горбі.
По правді роби — доброго кінця сподівайся.
Правда очі коле.
Правда в постолах, а кривда в чоботах.
Правда — проста, а суддя може бути кривий.
Правда гостра, як коса.
Правда з дна моря вирятовує, а неправда в калюжі топить.
Правда і в огні не горить, і в воді не тоне.
Правда і з дна морського виринає сухою.
Правда край порога, а неправда біля стола.
Правда — рідкий гість.
Правда суду не боїться.
Правда та кривда — як вогонь та вода.
Правда твоя, що на вербі груші, а на осиці кислиці.
Правда в трісках, а неправда в подушках.
Правда холодна, а брехня тепла.
Правди, як шила в мішку, не сховаєш.
Правдою цілий світ зійдеш, а неправдою ані до порога не дійдеш.
Правду казати — приязнь теряти.
Правду кожний хвалить, та не кожний її любить.
Правду сховаєш, та й сам з ями не вилізеш.
Скажи правду — наживеш ворога.
Стій за правду горою, то й люди з тобою.
Стільки правди, як у кози хвоста.
Стільки правди, як у решеті води.
Така правда, як у рову́ вовк здох.
Така то правда, як пси траву їдять.

Той дає раду, хто знає правду.
То пусті слова, що правди в них нема.
У ногах правди нема.
Хіба помилиться та правду скаже.
Хто бреше, тому легше, а хто правдує, той бідує.
Хто з правдою зрідниться, той і грому не боїться.
Хто любить світ, той любить правду.
Хто збреше, той на плечах понесе, а хто правду повість, той і не попоїсть.
Чиє пиво на столі, того правда у селі.
Чия сила, того й правда.
Як будеш з правдою кохаться, то не будеш паном зваться.
Як правду сказавши, будуть бить зв'язавши.
Людська кривда панам боком вилізе.
Кривда від правди, як тінь від сонця, ховається.
Людською кривдою не доробишся.
Хто кривдить людей, той кривдить своїх дітей.
Я прийшов за своєю кривдою, а вашою правдою.

Кому щастя, тому й доля.
Більше щастя, як розуму.
В нещасті нема ні брата, ні свата.
В одно щастя всім не вкачаться.
Всякий свого щастя коваль.
В щасті не без ворога.
Де щастя, там і завистъ.
Де щастя упало, там і приятелів мало.
Дівчина ішла — щастя знайшла, далі поступила — та і те згубила.
Добре танцювати тому, кому щастя на дудку грає.
«До всього треба мати щастя»,— так зайці казали, як їм шкуру здіймали.
З ким щастя, з тим і люди.
З твоїм щастям тільки в ліс за грибами.
З щастя та горя вродилася доля.
І в нещасті щастя буває.
Казала Феся, що щастя і дома знайдеться.
Кого щастя згубити хоче, тому перше розум відбере.
Коли нема щастя зранку, то не буде й до останку.
Кому щастя, той і на киї випливе.
Кому щастя служить, той ніколи не тужить.
Моє щастя таке, як у тої курки, що качата водить.
Найбільше щастя в житті — здоров'я.

На чужому горі щастя не збудуєш.
Не було б щастя, так нещастя помогло.
Не в кожної Насті однакове щастя.
Не родися вродливим, а родися щасливим.
Не родись у платтячку, а родись у щастячку.
Нема смерті без причини, а щастя без дитини.
Не туди дорога до щастя, куди люди справляють,
а куди доленька поведе.
Нещаслива година, як лиха родина.
Нещасному Макару нема ніде талану.
Ніхто не знає, коли йому щастя усміхнутися має.
Одному щастя рікою пливе, а другий
в нещасті цілий вік живе.
Пархоме! В щасті не брикай, як більш нема,
то й так нехай.
Під щасливою зіркою народився.
Пішло щастя в ліс по пруття.
При нещасті й розумний подурнішає.
Свого щастя й колесом не обійдеш.
Так воно прилучилося, що щастя за біду зачепилося.
Тяжко щастя знайти, а легко його згубити.
Хай тому трясця, хто зазіхає на наше щастя.
Хоч одна мати на світ породила,
та не одним щастям обох одарила.
Хоч сопливий, але щасливий.
Хто багато бажає, той ніколи щасливий не буває.
Хто доброго чоловіка минає, той щастя не має.
Хто дрімає, той щастя не має.
Хто пізно лягає, той щастя не має.
Хто рано встає, тому щастя є.
Чуже щастя коле очі.
Шукай нового щастя, а старого не губи.
Щасливому й на соломі добре спиться.
Щасливому і в сні щастя сниться.
Щасливому світ милий і весела нічка,
як у діброві тихенька криничка.
Щастя біжить, а нещастя летить.
Щастя дорожче багатства.
Щастя дочасне, а злидні довічні.
Щастя за горами, а біда за плечами.
Щастя з нещастям в однім дворі живуть.
Щастя з нещастям на одних санях їздять.
Щастя і нещастя — то близькі сусіди.

Щастя і дурному помагає, а нещастя і мудрого дурним зробить.
Щастя має роги, а біда має ноги.
Щастя — не кобила, у віз не запряжеш.
Щастя — не курка, решетом не накриєш.
Щастя — не підкова, під ногами не знайдеш.
Щастя розум одбирає, а нещастя назад повертає.
Щастя та злидні одною стежкою ходять.
Щастя чоловіка найде, хоч і сонце зайде.
Щастя, як вільна пташка,— де захотіла, там і сіла.
Щастя, як скло, легко розбивається.
Щастя, як трясця, кого схоче, того й нападе.
Як красу ділили, то спала, а як щастя ділили, то встала.
Як людина в щасті живе, то й сусід у гості йде.
Як не щастить, то і в печі не горить.
Як щастя прийде, то і на печі знайде.
Як щастя панує, то й дурень танцює.
Без долі, як без волі.
Вік звікувала — щастя-долі не знала.
Даю воли та й що маю, але долі не вгадаю.
Добре тому жить, чия доля не спить.
Дожидай долі, то не матимеш і льолі.
Долі і найбистрішим конем не об'їдеш.
Долі скаргами не властавиш.
Доля карає і вельможного, і незаможного.
Доля не питає, що схоче, те й дає.
Доля — не собака, палицею не відіб'єш.
І кат панує, та долі не бачить.
Козак не без щастя, дівка не без долі.
Лихая доля і під землею здибає.
Моя доля та рубає дрова.
Нема долі — пішла за водою.
Не у всіх однакова доля: одним сиплеться зерно, а другим — полова.
Одна доля, одне лихо людей докупи зводять.
Погладила доля його, але проти шерсті.
Ти свою долю в неділю проснідала, а в п'ятницю проспівала.
Не всім однаково дано: одному ситце, другому решітце.
Одному сонце світить, а другому і місяць не зблисне.
Одному і в пустині живеться, а другому і в людях не береться.
Один скаче, другий плаче.
Так на світі ведеться: один плаче, а другий сміється.

Що написано на роду, того не об'їдеш і на льоду.
Хто не має долі, то від вінця до кінця.
Як доля когось карає, то перше розум відбирає.
Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік і поля,
а як бездолля, то продасть і подвір'я.
Нашому Івану нема талану.
У кого поганий талан, у того порожній карман.
Який талан матці, такий і дитятці.
Що має повиснути, те не потоне.
Що має бути, того не минути.
Кому легко на серці, до того весь світ сміється.
Уродись та й удайсь.
Не знаєш, де знайдеш, а де згубиш.
Коли не ведеться, то й курка не несеться.
Аби живі, а що голі — то нічого: колись наша візьме.
Все на світі до пори, до часу.
Діждемось пори, що й ми вилізем з нори.
Прийде пора, що голота вилізе з болота.
Колись і на моїм подвір'ї буде худоба.
І в наше віконце загляне сонце.
Буде й на нашій вулиці свято.
Після дощу сонце засяє.
Не все ж хмуриться — колись і вияснитья.
Надія в кут сховалася.
Надія — добрий сніданок, але погана вечеря.
Сама надія ніколи не гріє.
Важко ждать, як нічого не видать.
Ждали, ждали та й жданки розгубили.
Жди з моря погоди.
З ліску діждешся, а з піску ніколи.
Ніхто наперед не знає, що його чекає.

Без волі плачу доволі.
Вільному воля, а спасенному рай.
Воля велика, а в'язниця кріпка.
Дай волі на ніготь, а він візьме на лікоть.
Дай серцю волю — заведе в неволю.
З корита їли та на волі жили — ніякого горя не знали.
І вовк на волі та й виє доволі.
Ліпше пташці на сухій гілці, чим у неволі у золотій клітці.
Ліпша найгірша недоля, як чужа неволя.
Мужицька недоля гірш, ніж неволя.
На чужому полі не матимеш волі.
Нема гіршої долі, як жити без волі.

Тільки й волі, що крикнуть у полі.
У полі дві волі: хто кого нагне, той того наб'є.
Ходить по волі, як пес на приколі.
Хоча і голі, аби на волі.
Хоч спина гола, зате своя воля.
Хоч рачки, та на волі.
Чоловік без волі, що кінь на припоні.
Золота клітка солов'я не тішить.
Золота клітка для пташки неволя.
В клітці є пити, їсти і хороше сісти, та немає волі.
Ведмідь на ретязі товсто реве.
Вільному воля, ходячому путь.
Своя воля мед п'є, своя воля й кайдани тре.
На волі я й гори потоплю.
Охота гірше неволі.

Іржа їсть залізо, а печаль — серце.
В гризоті година роком стає.
Від гризоти голова сивіє, а розум дуріє.
На гризоту і плач не поможе.
Жаль ваги не має.
Ой жалю мій, жалю, ох і жалю, непомалу: упустив долю, упустив щастя та вже й не піймаю.
Бузьок на хаті, а журба в кімнаті.
Гадка гадку прошибає, журиться, що нічого не має.
Журба здоров'я відбирає, до гробу попихає.
Журба — не сонце, а сушить добре.
Журба плугом по серцю оре.
Журба сорочки не дасть.
Журба та горе з ніг звалять, а біда землею привалить.
Журбою поля не виореш.
Журбою лиха не перейдеш.
Нехай той журиться, що велику голову має.
Нехай мною біда журиться, а не я нею.
Не журися зірками, коли місяць світить.
Не потурай журбі: вона тобі ножем під серце, а ти їй під ніс перцю.
Нудьгу годую, журбою сповиваю, а сум колишу.
По сльоті погода, по журбі радість настає.
Нащо тим журитися, що не може змінитися.
З печалі не мруть, а сохнуть.
Чужу печаль і з хлібом з'їси, а своя і з плачем в горло не йде.
Вдвох і плакати легше.

І плач не поможе, як зло зробиш, небоже.
Коли маєм — не шануєм, а згубивши, плачем.
Ліпше сяка-така пісенька, як плач.
Над іншими посміявся, над собою поплачеш.
На похороні плач, на весіллі танцюй.
Не жаль плакати, коли є за чим.
Не плач за розлитим молоком.
Нехай по них плаче земля та вода, а не я, молода.
Нехай тії плачуть, що нам зле зичать.
Ніж удвох плакать, то краще одному.
Пізно плакати за волоссям, коли вже голову зняли.
Плачем ділу не поможеш.
Поплач, кумо, над моїм чоловіком.
Серце плаче, а сліз немає.
Хай до того ідуть плачі, хто їсть калачі.
Хоч плач, не плач, а вийшло, як бач.
Хоч сядь та й плач, хоч стоячи кричи.
Хто звечора плаче, той вранці скаче.
Як бідний плаче, то ніхто не бачить, а як багач скривиться, то кожен дивиться.
Мала сльоза зменшує велике горе.
Не кожна сльоза з жалю тече.
Рад би не плакати — самі сльози ллються.
Сльозою моря не наповниш.
У сльозах хустку випере і на грудях висушить.
Чужими сльозами добра не придбаєш.
Більше смутку, як радості.
Хто нас засмутив, той нас і розвеселить.
Як ти смутишся, вороги тішаться.
Згине туга — буде друга.
Як прийде туга — пізнаєш друга.
Гарно тому жити, хто не має за чим тужити.

ПРИРОДА. ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Природа одному мати, другому — мачуха.
Земля найбагатша, вода найсильніша.
Земля дає все і забирає все.
За рідною землею і в небі скучно.
Де високі гори, там глибокі доли.
З гори не треба пхати — само піде.
Поле має вуха, а ліс очі.
Як листя жовтіє, то поле смутніє.
Заступи природу дверима, то вона тобі вікном ввійде.
Чисте небо не боїться ні блискавки, ні грому.
Як небесна височина, так морська глибина.
Пора до двора: сходить місяць і зоря.
Рада б зірка зійти — чорна хмара заступає.
Чим темніша ніч, тим ясніші зорі.
Аби на мене місяць світив, а зорі як схочуть.
Гріло б ясне сонце, а місяць як хоче.
Гарно і при місяцю, коли сонця немає.
Кому місяць світить, тому і зорі всміхаються.
Світить місяць, та не гріє, тільки в бога хліб їсть.
Місяць — козацьке сонце.
Місяць — батько, звізда — мати, сонце — їх дитятко.
Молодий місяць не всю ніч світить.
Після дощу і сонце засяє.
Не все ж і хмуриться, колись і вияснитьcя.
Зимове сонце, як мачушине серце: світить, та не гріє.
Взимку сонце крізь плач сміється.
Весняне сонце, як дівчини серце.
Зо світу до ночі сонце не стуляє очі.
І сонце не всі гори освічує, хоч високо ходить.
І на сонці є плями.
Ні від сонця тепла, ні від місяця світла.
Сонце — батько, місяць — вітчим.
Сонце блисне — мочар висхне.
Сонечко в дорозі не спіткнеться.
Сонце гріє, сонце сяє — вся природа воскресає.
Сонце блищить, а мороз тріщить.
Сонце іде на літо, а зима на мороз.
Сонце на всіх однаково світить.
Сонце світить на добрих і злих.

Сонця в мішок не зловиш.
Чим вище світло стоїть, тим далі його видно.
Від своєї тіні не сховаєшся.
І найменший волос свою тінь кидає.
Нема тіні без світла.
Тихо, хоч мак сій.
Від великої води надійся шкоди.
Сильна вода греблю рве.
Вода в решеті не встоїться.
Вода в одного бере, а другому дає.
На воді млин стоїть, та од води погибає.
Водою воду не загатиш.
Вчорашньої води не доженеш.
В глибокій воді — велика риба.
Глибока вода не каламутиться.
Глибока вода тихо пливе.
Де вода, там і біда.
З брудної води іще ніхто чистим не вийшов.
Мала вода — великий шум.
Не в кожній воді мило розпуститься.
Не скрізь там вода, куди хилиться верба.
Прийшло з води, пішло з водою.
Тяжко плисти проти води.
Стояча вода — калюжа.
Бистра вода надійде та й перейде,
а тиха мулить та й мулить.
Тиха вода людей топить, а швидка тільки лякає.
Мала крапля великий камінь продовбає.
Аби вода, а жаби будуть.
В болото влізти легко, а назад хоч воли впрягай.
Море — рибальське поле.
Не море топить кораблі, а вітер.
Море перепливти — не поле перейти.
Всі ріки до моря ведуть.
Глибока річка, як думка, йде спокійно.
Добре річці з потоками.
Хоч річка і невеличка, а береги ламає.
Вогонь вогнем не загасиш.
Вогонь — біда, і вода — біда, а без вогню
і без води ще більша біда.
Вогонь — добрий слуга, але поганий хазяїн.
Вогонь і вода добре служать, але лихо панують.
Вогонь — то брат води.
Вогонь — цар, а вода — цариця.

Вогонь все спалить, а вода від одного бере, а другому дає.
Вогонь з водою ніколи не погодиш.
Вода з вогнем не товариші.
З вогнем не жартуй, воді не вір і з вітром не дружи.

Вогонь — більший ворог, як вода.
В сіні вогню не сховаєш.
Вогонь кочерги не боїться.
В ополонці вогонь не страшний.
Гаси вогонь, поки не розгорівся.
У вогні залізо сталиться.
Вогню в полі далеко не занесеш.
Де руки гріть, там треба і вогню.

З одного поліна вогню не розложиш.
З сухого дерева добре вогонь класти.
Коли вогонь розгориться, то спалює і мокре, і сухе.
Мокрого поліна вогонь не лиже.
На вогонь дров не наберешся, а на піт — сорочок.
На старому вогнищі добре вогонь розкладати.
Ні вогню, ні полум'я — тільки дим.
Проти вогню і камінь лютує.
Багато диму — мало тепла.
Нема диму без вогню.
Де дим, там і вогонь.
Де вогню нема, там не куриться.
Головня мала, а диму повна хата.
Багато диму — малий вогонь.
Від вогню і камінь трісне.
Під попелом жару не знати.
Із малої іскри великий вогонь буває.
І лід дасть іскру, як дуже потерти.
Не кидай іскри в солому: і сама згорить, і село спалить.
Без підпалу і дрова не горять.
Біля сухого дерева й сире горить.
Криве дерево горить так, як пряме.
Одна головня і в печі гасне, а дві і в полі горять.
Коли дрова горять, тоді й кашу вари.
Що горить, то не мерзне.
Що має згоріти, то не потоне.

Буде погода: насподі болото, а зверху вода.
Буде погода, як не потече зверху вода.
В часи погоди бійся великої води.
По бурі приходить гарна погода.
Погода — всім вигода, а сльота — всім гризота.
Погода: один день блисне, а сім день кисне.
Трапляється і такий год, що на день по сім погод.
Сім погод надворі: сіє, віє, мутить, крутить, рве, зверху ллє, знизу мете.
В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, крутить, мутить, припікає й поливає.
Така погода, що хто вмер, той каятиметься.
Блискавка блисне — й камінь трісне.
Буря і дуба звалить.
Чим більша буря, тим скоріш проходить.
Вітер віє, хоч не знає, що погоду він міняє.
Вітер подме — і сліди замете.

Вітер добрий при стозі, а злий при морозі.
Вітер надворі — радість і горе.
Кожний вітер по-своєму дме.
Як вітер не дме, то й листя не шелестить.
Натягай вітрила, поки вітер віє.
Не всякі сліди вітер піском заносить.
Багато грому — мало дощу.
Грім б'є у високе дерево.
Грім такий, що хоч тури гони, то не почують.
Де грім гуде, там мокне хтось.
До першого грому земля не розмерзається.
І в погоду часом грім ударить.
Від дощу — не у воду, від вогню — не в полум'я.
Дощ упору — золото.
Дощ у жнива — як п'яте колесо до воза.
Дощ ллє як з бочки, мабуть, десь бог чопок загубив
та й нічим заткнуть.
Дощ і сніг на небі не згниють, але на землю прийдуть.
Дощ вимочить, сонечко висушить,
а буйні вітри голову розчешуть.
Із стріх не капає, коли дощ не падає.
Коробом сонце, ситом дощ.
Люди дякують дощеві, а подорожній лає.
На дощі змокнеш і в плащі.
Навесні корець дощу ложку болота дає,
восени ложка дощу — корець болота.
Не треба дощ просити, він прийде, як будем косити.
Дощ іде не там, де ждуть, а там, де жнуть,
не там, де просять, а там, де косять.
Оце дощ глухий: не йде, де просять, а йде, де косять,
не йде, де чорно, а йде, де вчора.
Ранній дощ, що вдовиний плач: довго не триває.
Там такі дощі перуть, що аж клекотить.
Нехай іде дощ, паловим риби — буде борщ.
Як випадуть у маю три дощі добрих, то дадуть хліба
на три годи.
З великої хмари малий дощ.
Не все дощ іде, як гримить.
Не кожна хмара приносить дощ.
Скільки хмара не стоятиме, а зсунеться.
Зібралися тучки в кучки.
Бачить лиска, відкіль блиска, хвостом має,
хмари не розмає.
Град аж стогне в хмарі.

До завірюхи треба кожуха.
Це не те, що мете, а те, що віє.
Не той сніг, що мете, а той, що зверху йде.
Така благодать, що й світа божого не видать.
Мороз, аж іскри сиплються.
Мороз не велик, та стоять не велить.
Мороз і залізо рве та на льоту птицю б'є.
Мороз — не свій брат.
Хоч мороз і припікає, зате комарів немає.
Хто на морозі не бував, той і лиха не видав.
Уночі тріщить, а вдень плющить.
Багато снігу в році — багато хліба в тоці.
Нема снігу — нема сліду.
Сніг сипле мов з рукава.
Сніг, завірюха, бо вже зима коло вуха.
Снігу надме — хліба прибуде, вода розіллється —
сіна набереться.
Скільки сніг не лежатиме, а розтанути мусить.
Ще і в мишачу нірку навіє снігу.
Як приходить сніг з дощем, то йдуть до шевця з плачем.
Як сніг упаде, то пастух пропаде, а як розтане,
то й пастух устане.
В ноги пече, а з носа тече.
Пар костей не ломить.
Зимове тепло, як мачушине добро.
Так тепло, як циганові під ятером.
В зимовий холод кожний молод.
Ні холодно, ні душно, як на святках у сіряках.
Так холодно, що якби не вмів дрижати, то замерз би.
Холодно, хоч собак ганяй.
Що за холод, як козак молод.
Казала баба: «Я на марець виставлю палець»,—
та й у березні замерзла.
Мерзлякуватому й на печі холодно.
Обмок, як вовк, обкис, як лис, обмерз, як пес,—
та все задурно.
Хто змок, той води не боїться.
Краще почервоніти, як посиніти.
Кожух лежить, а дурень дрижить.

Велике дерево поволі росте.
Ліс великий, а путнього дерева не знайдеш.
Ліс сам себе чистить.

Не привик ліс до наших коліс.
Слухай, діброво, що ліс говорить.
Під лісом живе, а соломою топить.
Що в лісі родиться, то в дворі згодиться.
Як у лісі гукнеш, так і одгукнеться.
Вітер ламає найбільше дерево.
Від одного удару дерево не падає.
Дерево замолоду нагинай — будеш мати в саду рай.
Дерево падає, куди хилиться.
Дерево криве, та яблука солодкі.
Одно дерево — то ще не ліс.
Криве дерево, але рівно горить.
Нема такого дерева, щоб на нього птиця не сідала.
Пізнати дерево по його плоду.
Сади деревину — будеш їсти садовину.
Де коріння, там і дерево.
Верба, що лугова трава: її викосиш, а вона знову виросте.
Де верба, там і вода.
Дарма верба, що груш нема, аби зеленіла.
Аби дубки, а берізки будуть.
Дуб — дерево хороше, та плоди його свиням годяться.
Дуб ламається, а лозина нагинається.
За одним разом дуба не зрубаєш.
І великий дуб від малої сокири падає.
Кожний дубок хвалить свій чубок.
Не вибереш дубинки без кривинки.
Смола до дуба не пристане.
Осика груш не родить.
Осика сама собі дме, сама горить, сама собі й воду носить.
Де дуби, там і гриби.
Де один грибок, там цілий вінок.
Жди, грибе, може, тебе хтось здибле.
І гриба знайти треба мати щастя.
Коли грибно, то і хлібно.
Назвався грибом — лізь у кошик.
Не зігнешся до землі, то й гриба не знайдеш.
Не тепер по гриби ходити, але восени, як будуть родити.
Про гриб не згиб.
З'явилися опеньки — літо закінчилося.

Старий звір ніколи не дрімає.
Ведмедя не налигаєш.
Ведмідь ніколи не вмивається, та він товстий, проте.

Де ведмідь, там і шкура.
Де й ділась ведмежа натура.
Тягли ведмедя до меду та урвали вуха,
тягли ведмедя від меду та урвали хвіст.
І ведмедя вчать танцювати.
Як на ведмедя мала галуза впаде, то він ричить,
а як велика, то мовчить.
Ревів ведмідь не тому, що бджоли покусали, а тому,
що меду узяти не дали.
У ведмедя десять пісень і все про мед.
Чи чорт видав, щоб ведмідь щебетав?
Вовка в кошару не впускай.
Вовка за вухо не втримати.
Вовка ноги годують.
Вовка пастухом не ставлять.
Вовка пустили в обору, а козла в город.
Натура вовка тягне до лісу, а музиканта — до корчми.
Вовка в плуг, а він глядить у луг.
Бере вовк і лічені вівці.
Вовк вовка в яму не втрутить.
Вовк лисиці не рідня, та повадка одна.
Вовк і з лісу вівці бере.
Вовк собаки не боїться, але не любить, як він гавкає.
Не научиш вовка орати.
Впустив вовка до стайні.
Дружба з вовком вилазить боком.
Е, ти ще не бачив смаленого вовка.
Лихо вовкові: зачинили його між вівці.
З вовка кепський пастух, а з п'яниці — війт.
З вовком до паю не ставай.
З вовками жити — по-вовчому вити.
І вовк свої вовченята любить.
Із нехотя з'їв вовк порося.
І на вовка буває пригода.
Кажуть на вовка: гладкий, а він тиждень не їв.
Кликав вовк козу в гості, але та йти не хоче.
Коли йдеш до вовка на обід, бери пса з собою.
За вовка помовка, а вовк іде.
За вовка помовка, а заєць кобилу з'їв.
За вовка помовка, а то лис кобилу стис.
Про вовка помовка, а чорт пана несе.
Не буде з вовка баран.
Не за те вовка б'ють, що сірий, а за те, що овечку з'їв.
Лоша — вовкові паска.

Не спиться вовку під селом.
Не сунься у вовки з кобилячим хвостом.
Туди вовка не тягне, де нічого не пахне.
Нюхом вовк ситий не буде.
Обійдеться без вовка у кошарі.
Який чорт вовком орав, такий в його й хліб їв.
Хоч вовки кобилу з'їли, так ми воза не дали.
Хоч кобилу вовки з'їли, так голоблі цілі.
Переказами вовк не ситий.
Пізнати вовка по голосу.
Пішов вовк по вовну та й сам остався стриженим.
Повадиться вовк у кошару ходити, поки все стадо забере.
Пожалів вовк кобилу: залишив тільки хвіст та гриву.
Солі вовку на хвіст насипав.
Такий сторож з вовка при вівцях, як з кози при капусті.
Тобі, вовче, кози пасти.
То вже велика біда в лісі, як вовк вовка їсть.
Уже воно щось є: коли не вовк, то бура сучка.
Утікав від вовка, а натрапив на ведмедя.
Хоч і говорім за вовка, та його не болить головка.
Уже теє реве, що по волу бере.
З лиса лиш кожух добрий.
Кожний лис свою нору любить.
Лиса вбили — курям радість.
Лисиця од дощу під борону сховалась:
«Не всяка,— казала,— крапля капле».
Лис може втратити зуби, але не апетит.
Лис став монахом не на те, аби гріхи спокутувати,
але щоб нові зробити.
Не пускай лиса в курник, а вовка в кошару.
Попалася лисиця в пастку та й каже:
«Хоч і рано ще, а доведеться заночувати».
Видно зайця по вухах.
Не женися за двома зайцями, бо й одного не піймаєш.
Заєць спить, та очей не жмурить.
Зайко ноги лиже, коли втече.
Зайця ноги носять, вовка зуби годують.
Зловив зайця за хвіст.
І в зайця зимою щастя, бо не кожен шубу має.
І по заячому сліду інколи знаходять ведмедя.
Лаяв заєць вовка, тільки вовк того не чув.
Не давай зайцеві моркву берегти, а лисиці курей стерегти.
Погнався за зайцем та коневі голову зламав.
Хоч і коня загнав, зате зайця піймав.

Поневолі заєць біжить, як літати нема чим.
У зайця стільки стежок, як у клубку ниток.
Мертвого лева і заєць скубне.

У всякої пташки свої замашки.
Всяка пташка свої пісні має.
Де багато пташок, там нема комашок.
Доспівалась пташка до зими, прийшлося під стріхою зимувати.
Зав'яз пазурець — і пташці кінець.
Маленька пташка, та гострий дзьобик.
Ліпше пташині голодом у лісі, як при цукрі у багатій стрісі.
Не ходи у воду за птицею, а у ліс за рибою.
Нікому сама птаха в руки не вскочить.
Рано б пташка запіла, якби киця не з'їла.
Яка пташка, така й пісня.
Як багато птиць, не буде гусениць.
Опустив крила, як обскубана гуска.
Від ворон відстала, до пав не пристала.
Вліз між ворони, кракай, як і вони.
Ворона вороні ока не виклює.
Ворона хоч мала, а рот великий.
Ворона прямо літає, та ніколи дома не ночує.
Ворона — сові не оборона.
Куди б ворона не літала, завжди на гній сяде.
Не поможе вороні купіль, а крукові мило.
Вороні соколом не бути.
Голу кістку і ворона не хоче дзьобати.
Із ворон почали, а на сороки перевели.
Йому й ворона за солов'я стане.
Не вилітала ворона замолоду у вирій, то й не полетить на старість.
Не каркала ворона, догори летючи, а наділ і поготів не буде.
Куди ворона, туди й хвіст.
Куди вороні не літати, то треба крилами махати.
На кого ворони, на того й сороки.
Нащо вороні великі розговори, коли вона знає своє «кра».
Знати ворону по польоту.
Яка ворона в воду, така й з води.
Кому ворон над головою кряче, той має щастя собаче.
Старий ворон густо не кряче.
Не дурний крук пустити з рук.

Ще жодне мило крука не змінило.
Не штука встрелити крука, як сидить, але штука, як летить.
Горобці крупу з'їли, а синиця в клітку попала.
Де ті горобці подінуться, як корчма згорить?
Не грати горобцеві з соколом.
По горобцях з гармат не стріляють.
Хто б дятла знав, якби не його ніс.
Унадився журавель до бабиних конопель.
Журавлі прилетіли — весну принесли.
Лови журавля в небі.
Не кричали журавлі, як з вирію летіли, не будуть кричати, як і назад летітимуть.
Гуси летять — зиму на хвості несуть.
Зозуля своє гніздо не в'є.
Зозуля житнім колосом удавилася.
Про те зозуля кує, що свого гнізда не має.
Кулик — не велик, а все-таки птиця.
Де ластівка не літає, а на весну додому прилітає.
Ластівка день починає, а соловей його кінчає.
Ластівка весну починає, осінь накликає.
Ластівки вилітають — годину обіцяють.
Одна ластівка не робить весни.
Ранні ластівки — щасливий рік.
Де лелека водиться, там щастя родиться.
Краще битися з орлом, ніж жити зайцем.
Молоде орля, та вище старого літає.
Видно паву і по носі, що бродила по просі.
За морем і синиця птиця.
Синицю хоч на пшеницю, так не буде толку.
Синиця — не птиця.
Сова спить, а кури бачить.
Сова плаче — сліз не має.
Сові сонце очі коле.
Знати сокола по польоту, а доброго молодця по походці.
Підстреленого сокола і ворона клює.
Сокола з рук не пускай.
І соловейко не співає, коли їсти не має.
У кожного солов'я пісня своя.
Не потрібна солов'ю золота клітка, краща йому зеленая вітка.
Не прилетів соловей, нехай же іволга за нього править.
Прирівняв солов'я до зозулі.
При соловію і горобець співак.

Соловейко щебече, а баба й собі пробує.
Соловей тоді починає співати, як нап'ється води з березового листя.
Хоч соловейко маленький, та його пісні удаленькі.
І сорока розказує, та толку мало.
Не одна сорока білобока.
Сорока гостей кличе.
Сорока скреготе, бо гостей хоче.
Сорока з тину, а десять — на тин.
Сорока у ворони просить оборони.
Цокотала сорока пугачеві і про те і про се, і про Якова, і про всякого, а він їй в одвіт: «Пугу!»
Гарне пір'ячко на одуді, та сам смердить.
Оце тобі, чайко, за те і пла́та, що в тебе голівка чуба́та.
Не хотіла чапля рибок, а тепер їсть жаби.
Кібчик — птичка невеличка, та пазурі гострі.

Не все риба, що в воді.
Аби озеро, а жаба найдеться, що буде квакати.
Де ті жаби дінуться, як болото висохне?
Там йому жаба й цицьки дасть.
Без риб не вгиб, без олію не зомлію, без кулешу сома втешу.
Від голови риба смердіть починає.
Дешева риба, дешева й юшка.
Є риба у воді, та їсти годі.
Імайся, рибко, малая й великая!
І риба співала б, коли б голос мала.
Хотів би рибку їсти і в воду не лізти.
Легше рибку з'їсти, як піймати.
Не до жартів рибі, коли її під жабри гачком зачепили.
Нема риби над линину, нема м'яса над свинину.
Одна дяка, що за рибу, що за рака.
Ото й горе, що риба в морі.
Риба та зайці приведуть у старці.
Спасибі за рибу, а за раки нема дяки.
Я говорив про рибу, ти відповідаєш про раки.
Якби люди і риби не одчиняли рота, коли не треба, то багато лиха оминули б.
Окунь з раком не примиряться.
Лякали щуку, що в озері її топити будуть.
Не всі старі щуки карасів хватають.
Байдуже ракові, в якім горшку його варять.
Біда, раче,— вода кипить.

Змилувався бог над раком та й дав йому ззаду очі.
Змилувався рак над жабою та й очі видрав.
І світ настав, та ще рак не свистав.
Як рак на дуба вилізе та свисне, тоді то ся стане.
Назад тільки раки лазять.
Одного рака горе красить.
Правда, що раки, бо червона юшка.
Тим рак страшний, що ззаду очі.
Чи сяк, чи так, а не буде з риби рак.
Чудо, а не раки: самі в торбу лізуть.

Не бий бобра — не буде добра.
Видра мудра, а й серна не дурна.
Їжак їжака голками не зляка.
Казав їжак: «Най буде й так».
Щур у млині не загине.
Кожному свій хробак серце точить.
Курної хати хробак не їсть.
Малий хробак і великого дуба підточить.
Сидів хробак ціле життя у хроні, а перед смертю уліз у моркву та й уздрів, що там ліпше.
Хробак гризе хрін, бо не знає за моркву.

В гостях і жук м'ясо.
Послухавши жука, завжди в гною будеш.
За комаром не ганяйся з топором.
З комара зробили вола.
Прирівняв слона до комара.
І комарі кусають тільки до пори.
Комар з дуба впаде, та й ще спочиває.
Комар коня з'їсть, як вовк поможе.
Ніхто не чув, як комар чхнув.
І мурашки мають подушки.
Аж на небі чути, як мухи кашляють.
Зробив з мухи слона.
Муха не боїться обуха.
Це мухи коня з'їли, а вовк лиш помагав.
Осіння муха боляче кусає.
Чує муха, де струп, там і сідає.
Хоч яке добре м'ясо, а одна погана муха все перепаскудить.
Овод роси боїться: «Уранці на росі я каптан замочу!»
Цвіркун на видноті не цвірчить.

Час, як вода,— все йде вперед.
Все добре у свій час.
Всякому овочеві свій час.
Згаяного часу і конем не доженеш.
На все свій час.
Настане час — не стане й нас.
Не тим час дорогий, що довгий, а тим, що короткий.
Прийде врем'ячко — достигне яблучко і само відпаде.
Час — найліпший лікар.
Час — то лікар на всі гризоти.
Час за час — все ближче до вечора.
Час, мов віз: з гори чухрає, його не доженеш.
Час мочить, час і сушить.
Час — не кінь: не підженеш, та й не зупиниш.
Час — не віл: його не налигаєш.
Час платить, час і тратить.
Час усього навчить.
Був, та не стало, мов язиком злизало.
Була м'ята, та пом'ята.
Було — не було, само минулося.
Було, та загуло.
Було, та з водою сплило.
Було, та полетіло.
Було, та мохом поросло.
«Коли то було?» — «Ще як дід до баби в свати ходив».
То буде, як на камені пісок зійде.
Тоді то буде, як на моїй долоні волосся виросте.
Тоді то буде, як мій татуньо з тамтого світу верне.
Тоді то буде, як ся догори вода оберне.
Тоді то буде, як своє вухо побачиш.
Тоді то буде, як рак свисне.
Тоді то буде, як дві неділі разом зійдуться.
То тоді ще було, як баба дівкою була.
Що без нас було — чули, що при нас буде — побачимо.
Що буде, те й буде, ми все перебудем.
Що було, то було, а що минуло, то травою поросло.
Що було, то за вітром по воді попливло.
Що було, то за водою пішло.
Що було, то мохом поросло.
Що було, то не верне ніколи.
Що не бувало, то тепер настало.
І давно ріки догори не плили та й калачі на вербах не росли.

Як то було давно славно: стояли столи попід сади — їли, пили, глаголили, по бороді текло, а в роті сухо було.
Все перетреться, перемелеться та й так минеться.
Казали минеться, а воно тільки настає.
Минеться і не змигнеться.
Минулого конем не здогониш.
Що буває, те й минає.
Вода пливе — роки йдуть.
Багато води до моря уплине, заким то станеться.
Не за нас то настало, не за нас перестане.
Краще пізно, ніж ніколи.
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.
На годину спізнився, за рік не доженеш.
Відстанеш годиною — не здоженеш родиною.
Прийшов пізно, так завізно, прийшов рано, так не дано.
Хто пізно ходить, сам собі шкодить.
Ні рано, ні пізно, саме в добрий час.
Піднявся зранку, ще чорти навкулачки не бились.
Ранній пізньому кланяється.
Ранок — панок: що ранком не зробиш, то вечором не здогониш.
Хто рано підводиться, за тим і діло водиться.
Хто рано плаче, той увечері сміється.
Хто раніше прийде, той швидше змеле.
Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.
День і ніч — доба пріч.
День минув, як у пальці тріснув.
День мій — вік мій.
Зимою днина така: сюди тень, туди тень, та й минув день.
Зимою деньок, як комарів носок.
Літній день за зимовий тиждень.
Не хвалися завтрашнім днем, бо не знаєш, що той день уродить.
Хвали день увечері, а життя перед смертю.
Прибуло дня на курячу п'ядь.
Що днина — то й новина.
Який день, такий і пожиток.
В ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.
Вночі всі коти чорні, а корови сірі.
Вночі панують сови та сичі.
Куди ніч, туди й сон.
Люди ніч розбирають.

3*

Мала нічка петрівочка, не виспалася наша дівочка.
Ніч-мати не дасть погибати.
Ніч-мати всіх пригортає, а день розганяє.
Ніч нікому не брат.
Ніч ночувати — не вік горювати.
Ніч прижене, і ніч віджене.
Ніч своє право має.
Хоч око виколи, така темна ніч.
Якби не було ночі, то не знали б, що таке день.
Одне сьогодні краще двох завтра.
Сьогодні пан, а завтра пропав.
Що нині опустиш, того й завтра не доженеш.
Що маєш завтра зробити, то зроби сьогодні,
а що маєш з'їсти нині, то лиши на завтра.
Усе добре впору.
Година платить, година тратить.
І за доброї години ожидай лихої днини.

Понеділок — шевський празник.
Понеділок і п'ятниця важкі дні, вівторок і субота — легкі.
У понеділок роботи не починай і в дорогу не вирушай.
Вівторок — щасливий день.
На вівторок зібралось бід сорок.
Воно як трапиться: коли середа, а коли й п'ятниця.
Гуляла середа, як ще була молода.
Знає пес середу.
Не сунься середа наперед четверга, бо ще і п'ятниця буде.
Середа у нас аж до п'ятниці.
Середа і п'ятниця — четвергу не указчиця.
То ще не біда, що без риби середа.
Як прийшла середа, то вчепилася біда.
Згоджусь я тобі не тепер, то в четвер.
Краще тепер, як у четвер.
Як не тепер, то в четвер.
Не попередить четвер середи.
Хто в четвер скаче, той у п'ятницю плаче.
У нього сім п'ятниць на тиждень.
Довша п'ятниця, як неділя.
Хто в п'ятницю скаче, той в неділю плаче.
Субота — вся робота.
Субота не робота, а в неділю нема діла.
Субота — не робота: помий, помаж та й спати ляж.
Коло суботи все багато роботи.
Йому щодня неділя.

Неділя — день вимушеного безділля.
Прийде така неділя, що і в нас буде весілля.
Сховай слабість на неділю, бо тепер робота є.
У неділю: «Гоя, гоя!», в понеділок: «Голівонько моя!»
Через день — то й неділя, через хату — то й весілля.
Як неділя, то й сорочка біла.
У неділю по шавлію, в понеділок по барвінок,
а в вівторок — снопів сорок, а в середу — по череду,
а в четвер — по щавель, у п'ятницю — по дяглицю,
у суботу — на роботу.

Весна красна квітками, а осінь — плодами.
А весняночка на весну каже: «Кидай сани, бери віз,
та поїдем на рогіз!»
Весна багата на квіти, а хліба в осені позичає.
Весна всім красна.
Весна днем красна, а на хліб пісна.
Весна ледачого не любить.
Весна не за горами, вона приходить, не давши телеграми.
Весна — наші батько й мати, хто не посіє,
не буде збирати.
Весняний день рік годує.
Весною і в горобця пиво.
Зелена весна чорне сіно з'їдає.
Навесні джміль, а восени бджола женится.
Журавлі прилетіли і полудень принесли (довгі дні).
Пізня весна не обдурить.
Прийшла весна дуже тісна.
Бджоли раді цвіту, люди — літу.
Влітку один тиждень рік годує.
Влітку і качка — прачка, а взимку і Тереся не береться.
Влітку і качка — прачка, а взимку і невістка не хоче.
Готуй сани влітку, а воза взимку.
Де літував, там було й зимувати.
Два рази в році літо не буває.
Діти, діти, добре з вами вліті, а зимувати — то горювати.
Дріта-дріта — серед літа, прийшла зима — хліба нема.
Коли влітку не ходив по малину, взимку вже пізно.
Кому влітку холод, тому взимку голод.
Літо запасає, а зима з'їдає.
Літо дає коріння, а осінь — насіння.
Літо зиму годує.
Літом і баба сердита на піч.

Літом і старець каже: «На ката хата,
  нам і надворі тепло!»
Літом пролежиш, а зимою з сумою побіжиш.
Літом сякий-такий бур'янець — як хліба буханець.
Хто літом гайнує, той взимку голодує.
Одно літо лішпе, як сто зим.

Буде літо, то й буде розмаїто, а прийде зима,
  то й хліба нема, і чоботи ледащо, і робити нема що.
Прийшло літо — не ходи в луг по калину.
Раз літо родить.
Садок влітку — як кожух взимку.
Трудно влітку без корови, а взимку без кожуха.
Хто вліті буде співати, той узимі буде танцювати.

Хто влітку ледарює, той взимку біду чує.
Хто літом жари боїться, той взимку не має чим погріться.
Хто літом працює до поту, зимою поїсть в охоту.
Що влітку вродиться, то взимку згодиться.
Що літом одкидаєш ногою, то взимку підбереш рукою.
Що вліті одложиш, то зимою як-бись найшов.
Що літом родить, то зимою не шкодить.
«Я дав би дві зими за одне літо»,— казав циган.
Як діждемо літа, тоді нажнем жита,
поставимо в копи та вдаримо в гопки.
Восени багач, а навесні прохач.
Восени і курчата курми будуть.
Восени і заєць спáсений.
Курчат восени лічать.
Красна осінь снопами, а зима намолотом.
Не чекай сонця до осені.
Восени і буряк — м'ясо.
Осінь каже: «Гнило!», а весна: «Мило, лиш би було!»
Осінь каже: «Я урожу!», весна каже: «А я погляжу!»
Осінь збирає, а весна з'їдає.
Осінь на рябому коні їздить.
Осінь одного заморозить, а весна — двох.
Осінь — наша мати, і жебрака нагодує.
Осінь усьому рахунок веде.
Хлібороби з осені — купці, в повесні — старці.

Бути зимі, як пташка, передвісник зими, проспіва:
«Кидай віз, бери сани, та поїдем до Оксани!»
Взимку літа не доженеш.
Вовк зими не з'їсть.
Держися, Хома, іде зима!
Зима багата снігами, а осінь — снопами.
Зима без снігу, як літо без хліба.
Зима літо з'їдає, хоч перед ним і тікає.
Зима невелика, та в неї рот великий; хто це забуває,
то й його вона з'їдає.
Зима спитає, де літував.
Зимою бійся вовка, а літом — мухи.
Іде зима, а кожуха нема.
Іди, зимо, до Бучина, бо вже ти нам надокучила.
І собака зимою про хату думає.
Кагла взимку служить, а тінь — влітку.
Коли б не зима, то й літо довше було б.
Страшна зима, як дров нема, чоботи ледащо і їсти нема що.

Нехай гуляє, зима спитає, що робив.
То ще не дивно, що взимку зимно.
Як зазиміє, то й жаба оніміє.

В січні настав ніс надвір та й назад на піч.
В січні січе сніг з вітрами, а пияк трясе зубами.
В січні росте трава — влітку болить газду голова.
Коли січень найгостріший, тоді рочок найплідніший.
Січень не так січе, як у вуха пече.
Січень січе, ще й морозить, газда з лісу дрова возить.
Як у січні тріщать морози, влітку
від хліба тріщатимуть вози.
Вже лютий сніг підгриз, кидай сани, бери віз.
В лютім сонце іде на літо, а зима на мороз.
«Якби мені та сила, що в січні,— каже лютий,—
то я б бику-третяку роги вломив».
Лютий воду відпускає, а березень підбирає.
Лютий виганяє ковалів з гути.
Місяць лютий гостро кутий.
Лютий додає до весни охоти,
але ти взувай ще добрі чоботи.
Питає лютий, чи добре взутий, а марець хватає за палець.
Настав лютий — тверезий взутий, а пияк — босий всяк.
Часом лютий змилується, що людина роздягнеться,
але часом такий гострий, що замерзнеш аж до костей.
Як лютий не лютуй, а на весну брів не хмур.
Березень з водою, квітень з травою, а травень з квітами.
Березень сухий, а мокрий май — буде каша й коровай.
Буває март за всі місяці варт.
В марті курка з калюжі нап'ється.
Прийде марець, то умре не один старець.
Коли марець нережив старець — буде здоров,
коли баба в маю слаба — молитву замов.
Як марець ясний, то май щасний.
Коли в березні орють, а квітень студений,
травень буде красний, теплий і зелений.
Марець кусає за палець.
Мартове тепло — як мачушине добро.
Март невірен: то сміється, то плаче.
Март спочатку хмарний, в середині болотний —
сніп буде намолотний.
Ні в березні води, ні в квітні трави.
Сухий березень, теплий квітень, мокрий май —
буде хліба урожай.

Сухий марець, мокрий май — буде жито, як Дунай.
Що марець випече, то квітень висіче.
Квітень з водою — жовтень з пивом.
Квітень з водою — травень з травою.
Квітневий сніг такий, як жіночий плач.
Мокрий квітень, сухий май — для картоплі буде рай.
Теплий квітень, мокрий май — буде у стодолі рай.
Квітень-переплітень, бо переплітає трохи зими, трохи літа.
Якщо квітень робить галас, буде зерна і сіна
повний запас.
Два дощики в маю, певно бути врожаю.
Коли в маю дощ не випаде, то й золотий плуг
нічого не виоре.
Коли прийде май, то за себе кожен дбай.
Май — усяк собі дбай, а іюнь — хоч сій, хоч плюнь.
Мокрий май — жито, як гай.
Май — волам дай, а сам на піч тікай.
Майська роса — краще вівса.
Травень холодний — рік хлібородний.
Холодний май — буде добрий урожай.
«Почекай, маю, я іще тобі заграю»,— каже мороз.
Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі.
Коли в червні біб зацвіте, то найбільший голод буває,
а коли мак, то не так.
У червні на полі густо, а надворі пусто.
Червень тому зелениться, хто працювати не лениться.
Яка погода в липні, така буде в січні.
В першій половині серпня погода стала —
буде зима довготривала.
У серпні серпи гріють, а вода студить.
Як вересніє, то дощик сіє.
Жовтень ходить по краю та виганяє птиць із гаю.
Плаче жовтень холодними сльозами.
В падолисті багато води — для лук великі шкоди.
У листопаді зима з осінню бореться.
Як листопад дерев не обтрусить, довга зима бути мусить.
Листопад вересню онук, жовтню син, зимі рідний брат.
Грудень рік кінчає, а зиму починає.
Грудень землю грудить, а хатинки студить.
Готуйтеся, люди, бо йде грудень!
Смутний грудень, як прийде студінь.
Смутно, як в грудні пополудні.
Сумний грудень і в свято і в будень.

У грудні тепло, як за лихим паном.
Грудень холодний та сніжний — хліб буде буйний та пишний.
Як у грудні сніг заляже, то в серпні жито виляже.
Якщо сухий грудень буває, то суха весна і сухе літо довго потриває.

Старий рік в ноги, а новий — у пороги.
На новий рік прибавилось дня на заячий скік.
Тріщи не тріщи, а вже минули водохрещі.
В лютім Дорота заповідає сніги і болота.
Громниця, скидай рукавиці, близько весна.
На громницю маєш зими половицю.
Коли на стрітення нап'ється гуска з сліду води, набереться господар біди.
Як на стрітення півень води нап'ється, то на Юрія віл напасеться.
Стрічаються на стрітення зима з літом, щоб поборотися, кому йти наперед, кому вертатися назад.
На стрітення повертається птиця до гнізда, хлібороб — до плуга.
Прийшли Євдокії, дядькові затії: плуги чинити, борону точити.
З сорока святих сорок морозів буде.
На сорок святих сорока сорок паличок у гніздо положить.
На Теплого Олекси риба хвостом лід розбиває.
Дме вербич — кожуха тербич.
Прийде тиждень вербовий — бери віз у дорогу дубовий.
Шити-білити: завтра великдень.
До благовіщення зими не лай, а саней не ховай.
До благовіщення і птиця гнізда не в'є.
На благовіщення весна зиму поборола.
До святого духа не скидай кожуха, а по святім дусі ще ходи в кожусі.
У нас сьогодні Луки: ані хліба, ані муки.
У нас два Єгорія: один голодний, другий холодний.
З Юрія хороводи, з Дмитрія — вечорниці.
Коли на Юрія дощ і грім, буде радість людям всім.
На Юрія сіна коню кинь та й вила закинь.
На Юрія роса — не треба коням вівса.
На Юрка сховається в житі курка.
Сіно — до Юрка, а хліб — до Ілька.
Треба добре дбати, аби не купувати: сіна — до Юрка, хліба — до Ілька.

Юрій з теплом, а Никола з кормом.
Юрій з водою, а Никола з травою.
Юрій з хати всіх на поле вижене.
В кожнім році два Миколи: на першого Миколи не буває холодно ніколи, а на другого Миколи не буває тепла ніколи.
До Миколи не буде літа ніколи: не сій гречки і не стрижи овечки.
Не хвались на Юрія посівом, а хвались на Миколи травою.
Бджола каже: «Годуй мене до Івана, я зроблю з тебе пана».
Хто не посіяв на богослова, той не варт і доброго слова.
На Івана Купала баба муки не мала, на святого Петра пирогів напекла.
Після Івана Купала не треба жупана.
До Петра молочка відерце, а по Петрові — глек, та й то неповний.
Зозуля кує тільки до Петра, а потім мандрикою вдавиться.
Коли на Петра проса з ложку, то буде і в ложці.
Як по Петру, то й по теплу.
Прийшов Петро — вирвав листок, прийшов Ілля — вирвав і два, а прийшов спас — бери рукавиці про запас, прийшла пречиста — на дереві чисто, прийшла покрова — на дереві голо.
Раз у рік — Петра.
У петрівку бджоли роблять на панів, а в спасівку — на себе.
Тепер не петрівка, щоб повторяти разів кілька, а зима — сказав та й нема.
Хто в петрівку сіна не косить, той зимою і в собак їсти просить.
На Бориса і Гліба берися до хліба.
Зле на Прокопа, коли змокне копа.
Тільки до Іллі добрі рої, а по Іллі повісь роя на гіллі.
До Іллі зробити сіно — наче пуд меду в нього вкласти.
До Іллі сіно і під кущем сушать, а після Іллі й на кущі не сохне.
Ілля на полі копи лічить.
До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі — проти вітру.
На Іллі до обіду літо, а після обіду осінь.
На Іллі новий хліб на столі.
Як прийде Ілля, то наробить у полі гнилля.
Минув спас — держи кожух про запас.
Од спаса та й рукавиці до паса.

Перший спас час припас, Петро і Павло — два прибавив, Ілля-пророк — три приволок.
Як прийде спас, комарам урветься бас, а як прийде пречиста — забере їх нечиста.
Спасівка — ласівка, а петрівка — голодівка.
Внесе нечиста, не винесе і пречиста.
До покрови давали молоко корови, а по покрові пішло молоко в роги корові.
До покрови думай про пашу для корови.
Покрова всю землю листом покриває.
Покрова накриває траву листям, землю — снігом, воду — льодом, а дівчат — шлюбним вінцем.
Покрівонько, покрівонько, покрий мені голівоньку!
По покрові — по теплові.
Прийшла покрова, сиди, чумак, дома.
Хто лежить до покрови, той продасть усі корови.
Хто сіє по покрові, то виводить взимку по корові.
Пустий господар по Кіндраті — не має ще кожуха в хаті.
Скує Кузьма-Дем'ян — до весни не розкувати.
На Михайла зима саньми приїхала.
Як Михайло закує, то Микола розкує.
Як Кузьма з медом, то Михайла з ледом.
З Федора-студита стає холодно й сердито.
Хто святкує на Пилипа, той буде голий, як липа.
На Семена горобці збираються в табунці.
До Дмитра дівка хитра, а після Дмитра ще хитріша.
До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі по сім за цибулю.
До Дмитра дівка хитра, а по Дмитрі стріне собаку та й питається: «Дядьку, чи ви не з сватами?»
На Андрія треба кожуха-добродія.
Варвара кусок ночі ввірвала, а дня приточила.
Добре говорив святий Тома, що в грудні найліпше сидіти дома.

Землі кланяйся низько — до хліба будеш близько.
Більше землю удобряй — будеш мати урожай.
Земля-мати всіх годує.
Дай землі, а вона дасть тобі.
Земля потребує доброї погоди, доброго насіння, доброго робітника.
Земля трудівниця: аж парує та людям хліб готує.
На добрій землі хліб сіють, а на плоху гній возять.
На добрій землі що посієш, те і вродить, на добрі зуби що вкинеш, те з'їдять.

На пустій землі бур'ян росте.
На чорній землі біла пшениця родить.
На чорній землі сіють жито, а по білій собаки бігають.
Не земля родить, а руки.
Про землю піклуйся — золотим зерном милуйся.
Хто землі дає, тому земля — утроє.
Як землю не помастиш, то зерном ся не ощастиш.
Ялова земля не нагодує, бо сама їсти просить.
Не лякайся туманів — виїжджай у поле рано.
Поле працю любить.
Гній у поле одвезеш — більше хліба привезеш.
Де гною лопатка, там хліба букатка.
Клади гній густо — на току не буде пусто.
Як ноги в гнойку, то й губа в лойку.
Аби лиха не знати, треба своїм плугом на своїй ниві орати.
Виори мілко, посій рідко — уродиться дідько.
Як мілко орати — краще випрягати.
Глибше орати — більше хліба мати.
Гору хвали, а низ ори.
З глибокої борозни високий хліб росте.
Там добре ся діє, де два орють, а третій сіє.
Коли почав орати, то в сопілку кинь грати.
Не ори чужої межі, то й не будеш у грісі.
Остання річ — вовком орати.
Як погано орати, то краще випрягати.
Поїхав у поле орать та й забув плуга взять.
Поорав: перебіг плугом, як голодний пес через воду.
На жито орали, та й гречки не мали.
Хто б його рад чуже орать, та от горе: свій плуг не оре.
Хто чужим волом оре, той криві борозни тягне.
Хто навесні не хоче орати, той взимку
буде голодний спати.
Хто оре і сіє, той молотить і віє.
Хто не оре, той і огріхів не робить.
Найкраще ремесло — плуг і чересло.
Аби сіяв вчасно, то і вродить рясно.
Днем раніше посієш, на тиждень скоріше збереш.
Рано посієш, рано й пожнеш.
Узявся за плуг — не оглядайся назад.
Де оре сошка, там хліба тропка.
За сошку тримайся і лиха не лякайся.
Соха і борона хоч самі й не багаті,
а весь світ годують.
Нема над то ремесло, як леміш та чересло.

Хто робить лемеші, той їсть книші.
На новосілля берись, а за чепіги держись.
Хто оре на один бік, у того хліба на один рік, а хто на два боки, має хліба на два роки.
Умирати ладься, а на хліб ори.
Де плуг господар, а борона — господиня, там повна бочка і скриня.
Зійшов сніжок — берись за плужок.
І піч годує, як плуг панує.
І до плуга, і до рала, і до хлопців дала драла.
Ні до плуга, ні до рала — на музики гоца драла.
Плуг, коса і небесна роса людей не морили, в біду не вводили.
Не штука за плугом ходити, бо за плугом і ворона ходить.
Пішов його плуг орати.
Птахи з-за моря вертають — плуги з полем розмовляють.
Жаба кваче, овес скаче: «Сій мене!»
Кукіль посієш — кукіль і пожнеш.
Посій впору, будеш мати зерна гору.
Коли сієш густо, то не буде пусто, а хто сіє рідко, в того вродить дідько.
Як посієш наволоком, то і вродить ненароком, а посієш густо, то не буде пусто.
Посієш коли треба, вродить аж до неба.
Одна стара правда на світі буває: хто не посіє, той не збирає.
Не сіявши, не пожнеш.
Одною рукою жни, а другою сій.
Не щодня можна сіяти й збирати.
Роби, роби, то й матимеш, посій жито, то й жатимеш.
Сій зерно при зерні, будеш мати на стерні.
Скоріше посієш — більше навієш.
Сій хліб у годину — будеш їсти кожну днину.
Хто перший сіє, той перший збирає.
Хто не сіє, у того й не росте.
Хто хоче збирати, мусить добре засівати.
Хто сіє, той ся надіє.
Хліб на хліб сіяти — ні молотити, ні віяти.
Чистим зерном сійте поле, то уродить хліб, як море, а нечистим посієте, самі шкоди надієте.
Що посієш, те й зійде.
Що посієш, те й пожнеш.
Яке посієш, таке і зожнеш.

Як не сіяв, то й не берися жати.
Як собі постелиш, так і будеш спати, як посієш, так і будеш жати.
Від золотого коріння таке й насіння.
Добре насіння і на камені зійде.
Не насушиш насіння — посушиш голову.
Мерзле насіння пізно сходить.
Хоч голодувати, та добрим насінням поле засівати.
Яке насіння, таке й коріння.
Коли пилюка на бороні, то і блин на решеті.
Як за бороною куриться, то господар не журиться.
На городі всього сади, як прийде зима, не знатимеш біди.
Сади густо — не буде пусто.
На підлозі пшениця не зійде.
Без роси і трава не росте.
Усе теє пригодиться, що на полі корениться.
Прийде година — достигне і калина.
Гора хоч не родить, так і з хліба не зводить.
Не вважай на врожай — усю землю засівай.
Не той урожай, що на полі, а той, що в коморі.
Один урожай збирай, а про другий дбай.
Такий «добрий» урожай, що молотив цілий день, а віяти нічого.
У нероби завжди неврожай.
Пісок не родить, та з хліба не зводить.
Ранній пар родить пшеничку, а пізній — мітличку.
Рік поле дармує, а за три вродить.
Хто як скородить, так йому і родить.
Як хто робить, так йому і родить.
Як будуть ріжки, будеш їсти пиріжки, а як уродить мітлиця, то буде хліб сниться.
Як уродить лобода — і то не біда.
Де волошки, там хліба трошки.
Як зерно зродиться, то золото само прикотиться.
Приробивши хлібця — їмо, а ні, то очима лупаємо.
У хліба ноги коротенькі, а як побіжить, то й довгими не наженеш.
Хліб і на ноги поставить, і з ніг звалить.
Як хліб буде, то й все буде.
Зеренце до зеренця, то й буде мірка.
Поки зерно в колоску, не засиджуйсь в холодку.
Як прочистиш зерно, так і зійде воно.
Біліє колос — давай жатці голос.
Від колосу до колосу не чути й голосу.

Де повне колосся, там ниві ялося.
Добре коло стогу колос збирати.
Колос до колоса — і сніп збереться.
Колос не спіє, коли сонце не гріє.
Спілий колос не жде.
На нашій ниві колосся, як у шолудивого волосся.
Нивко, нивко, верни мою силку!
Хоч мала нива, та не будь лінива.
На вулиці рій веде, а на ниві серпом гуде.
Скажеш за серп — за серце терп,
  скажеш за ціп — за серце сіп.
Незв'язаний сніп — солома.

Сніп до снопа — то й буде копа.
Все одно: що зелене жати, що нічого не мати.
Буде той голоден, хто в жнива холодочку шукає.
День в жнива рік годує.
Добрий жнець не питає, чи широкий загонець.
Доки жнемо, доти і хліб білий жуємо.
Згайнуєш на жнивах хвилину — втратиш не одну зернину.
Лихий жнець — дзень-дзень, аби минув день.
Лихий жнець ніколи не має доброго серпа.
Лихі там жнива, де гола нива.
Лінше сире жито жати, як має ним вітер колисати.
Не буду я жати в полі, бо жабрій у руки коле.
Розпочалися жнива — будь скупішим на слова.
Розпочалися жнива — закачуй рукава.
Сама себе раба б'є, що не чисто жито жне.

У вівторок вижни снопів сорок.
Цінуй в жнива хвилину більше, ніж взимку годину.
Швидше жніть до обніжка: там стоїть пирогів діжка.
Як жнива закінчиш впору, буде що возить в комору.
Як з жнивами прозівав, рік даремно працював.
Як жнуть укупі, то не болить у пупі.
Який жнець — такий снопець.
Як на жнивах — горло болить, а як язиком молоть — на припоні не вдержиш.
Як прийшла косовиця, то й жінка хворобиться, як прийшли жнива — жінка як нежива, а як прийшла покрова, то й жінка здорова.
Як були жнива, то й дівка крива, а прийшла покрова, то дівка здорова.
Як хочеш багато жати, то треба мало спати.
Стебло стебла кличе.
Хоч не рано почали, та багато утяли.
Коса косе та й бруса просе.
Коса любить брусок і сала кусок.
Коса любить ситого, а ціп — голодного.
Коса — робота, серп — охота, а ціп — хоч і дурний, аби кріпкий.
Коси, коса, поки роса, а як роса додолу, то й ми додому.
Чия коса перша, того лука ширша.
Яка коса, така й бабка.
Який косар, така й коса.
Хто годен літом косити, той годен дівкою у танці носити.
Хто сіно невчасно косить, той часто у стріхи корму просить.
Язиком сіна не накосиш.
Як сіно косять, то дощів не просять.
Добра трава, але не для нашого коня.
Хоч буйна трава, та не для нашого вола.
Доки цвіте трава, то ще зими нема.
Де люди ходять, там трава не росте.
З поганої трави не буде доброго сіна.
На битім шляху трава не росте.
Прийде пора — виросте трава.
Не хвалися травою, а хвалися сіном.
Перестояна трава — ні сіно, ні солома.
Яка трава, таке й сіно.
Не в дощ, а в годину сіно гребуть.
Роби сіно в погоду, бо згниє в негоду.
Це таке сіно, що й попадя, посоливши, у середу б їла.

Лука непогребена, як дівка нечесана.
Брала дівка льон та й забула пов'язати.
Верши у стозі, як один сніп на возі.
Один подає, вісім кладе на стозі і кричать: «Не навалюй!»
Доки батько копу жита змолотив, то син обувся.
Моє немолочене, а твоє і на тік не волочене.
Не поклонюся багачу, як своє намолочу.
Не твоя копа молотиться.
Як на току молотиться, то у хаті не колотиться.
Він такий, як литовський ціп: і сюди, і туди.
До ціпа — хоч і дурний, аби здоровий.
Од ціпа у спині сіпа.
Чекайте, ціпи, прийде на вас осінь.
Добрий був би тік, якби не тік.
Дурний тік без хазяїна, а хата без хазяйки.
Як гопак, то він мастак, а як на тік, він утік.

Гречка каже: «А мене хоч в золу, аби впору».
З гречки та з проса і каша, і паша.
Мусій, гречку сій, як хочеш кашу їсти!
Не зважай на урожай, а гречку сій.
Сіяв гречку, а уродив мак.
Де постарались, там жито і пшениця,
  де полінувались, там кукіль і мітлиця.
Жито годує всіх, а пшениця — на вибір.
Жито говорить: «Сій мене в золу, аби впору!»
  Овес говорить: «Топчи мене в грязь, то будеш князь!»
На жито орали, та й гречки не мали.
Нема жита без куколю.
Як є у житі ріжки, то будуть і пиріжки,
  а як мітлиця, то буде і хліб сниться.
Як у житі кукіль, то хлібові покій, а як звонець,
  то йому кінець.
Як уродить житець, так і хлібу кінець.
Жито два тижні зеленіє, два тижні колоситься,
  два тижні відцвітає, два тижні наливає
  та два тижні поклони б'є, жати себе просить:
  «Поспішай,— каже,— бо зерно спливе!»
Казав мак: «Що ти за жито, що рік не вродило
  та й голоду наробило?! А я не родив сім літ,
  а голоду ніт!»
Сім літ мак не родив, а голоду не зробив.
Не вродив мак — перебудемо й так.

Споминайте мак, та їжте так.
Чорний мак, та смачний, а редька біла, та гірка.
Кукурудза хороша і мила, якби сама уродила.
Кукурудзу посієш до дощу — матимеш сало до борщу.
Посієш кукурудзу впору — матимеш зерна гору.
Щоб кукурудзи було доволі, зустрічай сонце в полі.
Овес і крізь личак проростає.
Овес у трьох кожухах, та вітру боїться.
Сій овес у кожусі, а жито — в брилі.
Пшениця колоситься — життя веселиться.
Пшениця — то хлопська му́ка, мельникова біда, а панська їда.
Боїшся горобців — не сій проса.
Просо вітру не боїться, а дощеві кланяється.
Тоді просо засівається, як глухий дуб розвивається.
То ще не біда, коли в просі лобода, а тоді біда, як ні проса, ні лободи.
Як багато хрущів навесні, то будуть проса рясні.
Діду, діду, сій ячмінь, бо вже тій зимі амінь!
Кинь ячмінь у болото — вбере тебе в золото.
Казав ячмінь: — «Кинь мене в грязь, то будеш князь».

Біб — то напиханий хліб.
Як цвіте біб, тоді тяжко на хліб, а коли мак, то вже не так.
У кожному бобі є своя чорна пляма.
Такий баштан, що, прикупивши, і продать можна.
Буряк — не дурак, па дорозі не росте.
Чий корінь, того й плід.
Горох, капуста — хата не пуста.
Горох у полі те, що дівка в коморі: хто прийде і рипне, той дівку і щипне.
Змішав, як горох з капустою.
Почув лопатки в горосі.
Горох горох, а змолотили — квасоля.
І між доброю капустою є багато гнилих качанів.
Кожна капуста має свою голову.
Пусти осот в город — огірків не буде.
Редьці до хріну нічого рівнятися.
Тепер ти вередуєш, та будеш ще їсти печену редьку.
Хмелина з кілочка та на дубочок.
Не радий хрін тертушці, а проте на кожній танцює.
Хрін каже: «Я добрий з м'ясом!»,

а м'ясо каже: «Я й без хрону добре!»
Цибуля ся дивувала, що петрушка танцювала.
Приготувався: має мішок цибулі, добре визимує.
Цибулю, часник, буряки і пастернак
у великім притиску погризе неборак.
Цибуля — то панна з гір, що має на собі сто шкір.
Ще про цибулю голоду не було.
Не кожне зілля пахне.
На кожній троянді є колючки.
Аби цвіт, а ягідки будуть.
То були тільки квіточки, підожди — побачиш і ягідки.

Не з кожного цвіточка ягідочка.
З одної ягоди нема вигоди.
Буде і на кропиву мороз.
Барвінок на вінок, а полин на віник.
Там такі городи, що й свині не нароблять шкоди.
Був би сад, а солов'ї прилетять.
Не гляди межі, а сад сади.
Не всі сади родять, що цвітуть.
Хто купує сад, то гроші вернуться назад,
а хто купує млин, то і гроші з ним.
Був колись горіх, та звівся на сміх.
Горіхи — то така річ, що коли б хтось товк, то я б їв.
Не розкусивши горіх, зерна не їсти.
Де піде, то все золоті грушки за ним ростуть.
Грушка — минушка.
Тернина груш не родить.
Яка грушка, така й юшка.

І квасницю хробак гризе.
Достигле яблуко само з дерева падає.

Без господаря двір плаче, а без господині хата.
Без газди які жінці гаразди?
Без господаря і товар плаче.
Без хазяїна і хата сиротина.
Без Кіндрата пуста хата.
Був колись хазяїн, а тепер бовкуном ходить.
У доброго хазяїна і соломинка не пропаде.
Всякий двір хазяйським оком держиться.
Газду можна пізнати по дворові, а газдиню — по коморі.
Господар аж тоді стайню замикає, як коней вже немає.
Господар без жінки, як без очей.
Господарі — за гріш по парі.
Господар з тебе, як з собачого хвоста сито.
Господар перший встає, останній лягає.
Господаря видно по господарству.
Де господар добре ходить, там і нивка добре родить
Де два господарі, там ладу немає.
Де хазяїн походить, там сто кіп уродить.
Добрий хазяїн ізбере, а поганий розгребе.
Дурний хазяїн каже: «На наш вік буде, а після нас
хоч трава не рости!»
Кепський господар, як десять робіт починає,
а жодної не кінчає.
Кепський то господар, як в своїй хаті змокне.
Коли господар лежить на печі, то пусто в хліві.
Той не господар, у котрого вітер у повітці гуляє.
Не дім господаря красить, а господар — дім.
Не той господар, що по землі бродить, а той,
хто по ній за плугом ходить.
Од господаря повинно пахнути вітром, а од господині —
димом.
Сивий сокіл, сиві в нього очі, не буде з того газди,
хто ходить поночі.
У поганого хазяїна й колесо з воза украдуть.
У гарного господаря свиня господиня,
а в чорт батька зна якого і віл звалиться.
Хазяїна й собака знає.
Хоч господар рано мене збудив,
а я собі на обуванні надолужив.
Хоче газдувати, а не вміє коневі хвіст підв'язати.
Хто валяється під столом, тому повік не бути хазяїном.

Хто набакир шапку носить, той господарем не буде.
Що то за господар, що свого добра не глядить.
Який віз, такий і господар.
Без хазяйки хата не метена.
За господинею всі кутки в хаті плачуть.
Буду господиня хоч над одним горшком.
Велика газдиня: три городи — одна диня.
Господиня: сорок грядок — одна диня.
Господиня три вугли в хаті тримає, а господар лиш один.
Господиня, коли повна скриня.
Два techдими, два когути і дві господині ніколи не погодяться.
Два півні і дві господині не згодяться ні завтра, ні нині.
Дві господині в хаті не дадуть ради кошеняті.
Де багато господинь, там хата не метена.
Де багато господинь, то ту хату хоч покинь.
Де дві газдині, там голодні й свині.
І курка на своїм смітнику господиня.
Лучче буть гарною наймичкою, ніж ледачою хазяйкою.
У доброї господині і півень несеться.
У доброї господині нема ніколи по обіді.
Химка — хазяйка, тільки лопати нема.
Як повна скриня, то і миша газдиня.
Він би собі газдував, якби віко жита мав.
Дохазяйнувалась Гапка до чортового батька.
Нагаздував, як пес, за плугом ходячи.
Почав газдувати, а не стало йому хліба.
Як будеш газдувати, так будеш і мати.
Всякий двір хазяйським оком держиться.
Господарський хліб не білий, але ситий.
Від хазяйського ока і кінь добріє.
Хазяйське око худобу тучить.
В дорозі, в гостині пам'ятай о худобині.
Роби надворі — буде і в коморі.
Господарство вести — не лапті плести.
Привикай до господарства змолоду, то не будеш знати на старість голоду.
Гультяйство губить хазяйство.
Моє господарство — в міх та й на плечі.
На моїм господарстві нiщо не проросте.
Вбивсь у хазяйство: тільки бриль та паличка.
Оставайся газдувати — мишам волі не давати.
Підеш дідовим шляхом — піде хазяйство прахом.
Без догляду земля — кругла сирота.
Без догляду немає ладу.

Де оком не доглянеш, там калиткою доплатиш.
Хто на чім сидить, той того й глядить.
Бити того, хто не пильнує свого.
Коло двора чортма й кола.
На своїм подвір'ї і собака пан.
Свій двір мете, а на чужий сміття мече.
У всякім подвір'ї своє повір'я.
І тварина розумна, дарма що не говорить.
Не той товар, що лежить, а той, що біжить.

Пошануй худобу раз, а вона тебе десять раз пошанує.
Перше заведи хлівину, а потім скотину.
У чужому хліві овець не розплодиш.
У свого батька хлів зачиняв, а в нашого не хоче й хати.
Куди баран, туди й вівці.
Старий баран має твердий ріг.
Більше дасть вовни дурна овечка, як мудрий цап.
Блудна вівця — вовча вечеря.
Коли вівці скубуть, козі на розум дають.
Вівця, як бджола, дає один прибуток.
Добра штука оті вівці: і кожух, і свита, і губа сита.
Не рахуй овець в череді, а рахуй в загороді.
Був колись бик, та звівся на смик.
Бути бичку на личку, а коровці на вірьовці.
Допався бик до браги та й п'є, хоч не чує спраги.
До чого бик навик, того й волом схоче.
На що бик звик, за тим усе рикає.
Запрягай молодого бика до плуга, бо старого не запряжеш.
Хай той бик здохне, що його корова б'є.
Від чого віл брикає, від того кінь здихає.
Вола кличуть у гості не мед пити, а воду возити.
Воли пасти — не ведмедя водити.
Волові дай полови, та жени поволі, а коню — вівса,
та жени, як пса.
Волові роги не тяжкі.
Доброго вола у ярмі пізнають.
І віл над силу не потягне.
Коли віл пропав, то пропадай і ярмо.
Коли не мож по волах, бодай по голоблях.
Кому що, а волові брага.
Не ходять ясла за волами, а воли за яслами.
Пізнаєш вола, як на ногу наступить.
Як віл у ярмі, коли не випряжеш, то не випряжеться.
Солом'яним волом не орати, сінним конем не їздити.

Старий віл борозни не скривить, але й глибоко не оре.
Хто чужим волом оре, той криві борозни тягне.
Як віл пристане, так віз масти, а як кінь пристане, так ніж гостри.

Аби коровка, буде і віръовка.
Взяв чорт коровку, нехай бере і віръовку.
Взяв чорт корову, нехай же і теля візьме.
І чорна корова біле молоко дає.
Думала, чого корова не реве, а то її дома нема.
Корова в дворі — харч на столі.
Корова в дійницю сама молока не наллє.
Корова тим рогом чухається, який має.

Корова так напаслася, що аж роги тверді.
У корови молоко на язиці.
Не голодна корова, коли під ногами солома.
Пропала корова, пропало й здоров'я.
У корові молоко не скисне.
Чия корова, того й теля.
Через бабині телята не мож вовкові в город подивитись.
Гладь коня вівсом, а не батогом.
Даси коневі полови — буде робити поволі.
Не тоді коневі вівса, коли він дивиться на пса.
Добрий коняка: повезе, куди хоч, тільки недалеко; поклади, що хоч, тільки небагато.
Добре йде, лиш голову набік несе.
Доброго коня і в стайні куплять.
У доброго коня недовгі верстви.
Завтраками циган коня годував, поки він здох.
З кишені коня не нагодуєш.
І сліпа коняка везе, як видющий на возі сидить.
Кінь не видасть — і ворог не знайде.
Кінь не хлібороб, не коваль, не плотник, а перший на селі робітник.
Коли кінь, то вези, а коли корова, то давай молока.
Коневі овес не тяжкий.
Кульбака кожному коневі до лиця.
Люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе.
Молодого коня не впряжеш у гнилі голоблі.
На доброго коня не бери батога.
Найманий кінь ніколи не змучений.
На рівній дорозі і коняка розумна.
Не вдалося по коню, поганяй по голоблях.
Не жалій коневі вівса, як хочеш дома ночувати.
Не давши оброку, не бий коня по боку.
Не той кінь, що в болото увезе, а той, що з болота витягне.
Не тоді коня сідлати, коли на нього сідати.
Норовистому коневі і майдан тісний.
Вівса шкапа з'їла, так і віз побила.
Силуваним конем не доробишся.
Та ж уздечка, що на коня, що на кобилу.
Хто коня годує, той дома ночує.
Циган цигана на клячі не проведе.
Шануй коня дома, то пошанує він тебе в дорозі.
Язик має і коняка, та не балака.
Який кінь, такий і їздець.
Добра кобила: з гори біжить, а впаде — лежить.

До дуги й удила недостає тільки воза та кобили.
Дурна сила — норовиста кобила.
Знала кобила, нащо воза побила: щоб новий був.
Кожний циган свою кобилу хвалить.
Як сліпу кобилу водить, так краще пішки ходить.
Не тільки кобилі не вір, не вір і кобилячій голові:
хоч знайдеш на дорозі, то ще таки загнуздай.
Не в тім сила, що кобила сива, а в тім, що не везе.
Не за те кобилу б'ють, що вона ряба, а за те,
що везти не хоче.
Не копиту кобила, а копито кобилі.
От де біда: була кобила гніда, та й та здохла.
По обіцянку на скорій клячі поспішай.
Хай журиться кобила, бо вона велику голову має.
Циганська кобила день біжить, а три дні лежить.
Був би лошак, та хвіст не так.
Вередлива коза — вовкові користь.
Він, бач, робить так, щоб і сіно було ціле, і кози ситі.
Знає, де козам роги правлять.
Де кози скачуть, там деревця плачуть.
Їж, коза, лозу, коли сіна нема.
Їли кози деревця і хвалили без кінця.
Еге, побігли вже кози в лози.
Зарікалася коза листя об'їдать, поки її вовк не з'їв.
І в нашої кози хвіст виросте.
Не рада коза на торг, та ведуть.
Не рада коза торгу, а курка весіллю.
Коли б кізка не скакала, то би й ніжки не зламала.
Козу одну пасти більша морока, як десять корів.
Мабуть, не буть козі на торзі, а свині на ямарці.
Не поспішай з козами на торг: кіз продаси і гроші проїси.
Не довіряй козу вовкові, а капусту козі.
Не спіши, козо, в ліс, бо всі вовки твої будуть.
Побачимо, у чийого козеняти хвіст куцішиий.
Прийде коза до воза сіна просити.
Пізнає і коза, коли полудне.
Раз тільки козу на лід загнати можна.
Не вір козлу в капусті, а вовкові між вівцями.
Поставили козла город стерегти.
Коли пустиш козла в город, яблуні страхом не обгородиш.
І цап своєму хвостові рад.
Трясе цап бородою, бо так привик змолоду.
Свиня кричить, а в пліт лізе.
Аби корито, а свині будуть.

Або свиня знає, що перець, а що гречка.
Вже свині не до поросят, коли її смалять.
Знає свиня, що морква.
І свині не люблять, як забагато.
На свиню хоч і сідло надінь, все конем не буде.
Нащо свині намисто?
Людям свято — свині смерть.
Доведеться й свині на небо глянути, як будуть смалити.
Нема такого пня, щоб об нього не почухалась свиня.
Не кидай перлів свиням — потопчуть їх ногами.
Од свинячого полку не буде толку.

Собака і на сонце бреше.
Кому, кому, а куцому достанеться.
Кому скрутиться, а куцому змелеться.
Куций безхвостого не догонить.
На тобі, куций, паски, щоб і ти знав, що великдень.
Піймав куцого за хвіст.
Схаменувся куций, як хвоста не стало.
Біг пес через овес, а кіт через пліт.
Бійся не того собаки, що голосно гавкає, а того, що спідтишка хапає.
Загадай собаці млинці пекти, так він тісто поїсть.
Вільно собаці і на владику брехати.
Вільно собаці і на місяць брехати.
Він і псу спокою не дасть.
Він собачка добрий: як будете годувати, то не почуєте, як і гавкає.
Він, як різницький собака: тут ударять, то до другого побіжить.
Доти пес не навчиться плавати, доки йому в вуха не наллється.
Чекай, псе, поки кобила здохне.
Якби пес не сидів, то б зайця ловив.
За ним ані пес не брехне.
Звик пес за возом бігти, то й за саньми побіжить.
Звів собаку на вовка.
Не буде з пса ні солонина, ні ковбаса.
З собачим хвостом у вовчий табір.
Піди, псе, укуси, а потому біди не збудешся.
І собака по нім не завиє.
І собака в приймах хвоста позбувся.
І собака на того не гавкає, чий хліб їсть.
І ти тут, і я тут, а пси дома миски б'ють.

Кожний пес перед своїм порогом сміливий.
Маленька собачка — до старості щеня.
Пси й на місяць гавкають.
Пес держиться чоловіка, а кіт — хати.
Пес доти не буде ситий, доки миску не виліже.
Пес пса по хвостові пізнає.
Пес псові брат, та й сам тому не рад.
Про то пес махає хвостом, що хвіст не може махати псом.
Свій пес найгірше кусає.
Свої собаки погризуться і полижуться.

Собака від хліба не втече.
Собака жайворонка ловив та й господаря згубив.
Не біжить собака від калача, але від бича.
Не для пса ковбаса, не для кота сало.
Не дражни собаку, то й гавкать не буде.
Не кожному собаці ім'я Гривко.
Не має собака роботи, то хвіст лиже.
Не тоді псів годувати, коли на полювання йти.
Стара собачка — панська брехачка.
Старий пес дармо не бреше.
Старий собака, та не батьком же його звати.
Старого собаку важко до ланцюга привчити.
Така честь, як собаці в ярмарок: або всюди ганяють,
або хазяїн до воза прив'яже.
Яка диковина, що собака некована.
У куцого собаки не шукай хвоста, а у пройдисвіта добра.
Хто з псами пристає, навчиться брехати.

Худий пес не сказиться, лише ситий.
Який пес на утрені, такий і на службі.
Як Рябка годують, так Рябко і бреше.
Як пес не крутись, а хвіст ззаду.
Діждалась сука помочі: сама в кублі, а цуценята гавкають.
Де звіру живеться, там він і ведеться.
Звір не звір, та чорт йому вір.
Котюзі по заслузі.
Він що кішка: як ти його не кинь, а він все на ноги стає.
Втопили кота миші в помиях, але тільки неживого.
Гладкий кіт мишей не ловить.
Знає кіт, чиє сало з'їв.
І старий кіт любить тепло.
Любить кіт рибку, та в воду лізти не хоче.
Кіт за пліт, а миші в танець.
Пішов кіт спати, а миші танцювати.
Кіт ловний, хлоп мовний всюди поживляться.
Кіт мурличе — гостей кличе.
Минулася котові масниця.
Не все котові масниця, буде й великий піст.
Не все коту масниця, прийде середа й п'ятниця.
На те кішка мишей учить, щоб самій голову не об'їли.
Ні сіло ні впало: з'їв кіт сало.
Піди, коте, піди, псе, піди, лисе, тобі ближче.
Пізно старого кота учить гопки.
Сильніше звіра від кішки нема для мишки.
Як кіт на печі, холодно надворі.
Чують миші, що кота нема дома.
Для миші й кішка звір.
Кому іграшки, а мишці смерть.
Миша у стозі, а піп у селі ніколи не загинуть.
Нема господаря дома, то миші гризуться.
Погрожує мишка кішці, та здалека.
«Якось-то буде!» — сказала миша в котячих зубах.

І гуси вола з ніг звалять, як їх багато.
Індик думав та й у борщ попав.
Індик хоч не співа, та багато думає.
Вже нема тої курочки, що два яєчка несла на день.
То лиш курка від себе гребе.
Голодній курці просо сниться.
Десь у людей і курка піє, а в мене і когут не хоче.
Добра квочка одним оком зерно бачить, а другим шуліку.
І сліпа курка зерно знайде.

І чорна курка білі яйця несе.
Кому що, а курці просо.
Кудахче курка під бузком, а яйце несе в кропиві.
Кури сокочуть — у міх не хочуть.
Курка на те гребе, аби щось вигребти.
Курка збіжжя розгрібає, а в смітті зерно шукає.
Курка каже: «Кудкудак, кудкудак, знесла яйце, як кулак».
Курочка по зернятку збирає і то сита буває.
Курчат рахують по осені.
Кому весілля, а курці смерть.
Не хочуть кури на весілля, та їх несуть.
Трапилося сліпій курці зерно, та й тим удавилася.
Лупилось курчам, а вилупилась чечітка.
Вмерла та курочка, що несла татарам золоті яйця.
Сліпій курці усе пшениця.
Що кому, а сліпій курці все просо сниться.
Хазяйська курка комірницькій корові ногу переломила.
Без півня оселя глуха.
Півень ранку криком не закличе.
Півня на заріз ведуть, а він каже: «Кукуріку!»
Півень співає, поки рано, а далі спить, аж потіє.
Співатиме півень чи ні, а день буде.
Так когут піє, як уміє.

Бджола ведмедю медом данину платить.
Бджоли раді цвіту, люди раді літу.
Добру людину бджола не кусає.
Дала бджола меду — аж пику скривило.
За бджоли не скажу, а мед солодкий.
Нема бджоли без жала, а троянди без колючок.
Одна бджола меду не наносить.
У чужій пасіці бджіл не розведеш.
Рій, котрий в маю роїться, за великий віз сіна стоїть.

ПОДОРОЖУВАННЯ Й ТРАНСПОРТ. РЕМЕСЛА ТА ПРОМИСЛИ

Хто в дорозі буває, той розуму набуває.
Мандрівочка — рідна тіточка.
Домашня думка в дорогу не годиться.
Дома рука й нога спить, а в дорозі й голова не дрімає.
Дорога і вночі не спить.
Дорога на кінці язика.
Ідеш удвох — дорога коротша.
І на гладкій дорозі люди ноги ламають.
Кожному своя дорога.
Коли стелиться доріжка, козакові не до ліжка.
Краща погана дорога, ніж поганий супутник.
Коли хліб на возі, то нема біди в дорозі.
Короткі дороги на наші ноги.
Не збочуй з дороги, бо відпокутують ноги.
Не бійся дороги, аби коні були здорові.
Новою дорогою іди, але й стару не забувай.
Одинокому дорога дуже довга.
Погана мотузка і та в дорозі знадобиться.
Подорожні найскорше забувають парасольку і правду.
Старою дорогою легко ходити.
Тоді дорога спішна, коли розмова потішна.
У дорозі і голка важка.
Хліб у дорозі не затяжить.
Бери ноги на плечі та й гайда пішки!
Свої ніжки краще повозки: захотів і поїхав.
Бодай ходити та не блудити.
В який путь пустився, таким і ходить.
Ідеш на день, а хліба бери на тиждень.
Понаставляли тут верств, що й розминутися трудно.
Баба з воза — коням легше.
Дід за дугу, а баба вже на возі.
Візнику мало, а коняці хватить.
Кидай сани, бери віз, та поїдем по рогіз.
От тобі віз і перевіз.
Хто навик бігти за возом, побіжить і за саньми.
Чути порожній віз по гуркоту коліс.
Виїхав на трьох колесах.
Одним колесом не поїдеш.

Найгірше колесо у возі найголосніше скрипить.
Задні колеса за передніми йдуть.
Най трясуся, коли везуся.
Не привик ліс до наших коліс.
Оглядайся на задні колеса.
Чудеса — не колеса: самі котяться.
Як колесо ламається, мужик ума набирається.
Санна їзда — ангельська їзда, але дідьчий виворіт.
Які сани, такі й самі.
Дарма — ярма, аби занози наші.
Не запріг — не понукуй.
Коли дався запрягти, то дайся й поганяти.
Як я буду правити кіньми, коли віжки у вас?
Як маєш сліпого коня водити, то вже краще пішки ходити.
Держися за гриву, бо за хвіст не вдержишся.
Хто везе, того й поганяють.
Люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе.
Один не йде, другий не везе.
Хто що везе, то те й гризе.
Що возиш, того й просиш.
В ліс не з'їздиш, то й на печі замерзнеш.
Їдемо, бо собаки гавкають.
Їдеш туди, де чорт колесо загубив.
Їдеш скоро — біду подиблеш, їдеш помалу — біда тебе надибле.
Краще погано їхати, ніж хороше йти.
На батозі далеко не заїдеш.
Не всі дома, половина поїхала.
Не тільки що, але й залізо з'їздиться.
Ото вам наука: не їдьте в степ без дрюка.
Їдь тихо — обминеш лихо.
Тихіше їдеш — далі будеш.
Тихо їдеш — біду доженеш, швидко їдеш — на біду наскочиш.
По кривому шляху поїхав.
Спочатку я на вас поїду, а потім ми вас запряжем.
Чоловік знає, коли виїжджає, а не знає, коли вернеться.
Навпростець тільки ворони літають, та дома не ночують.
Пішов батько навпростець, не скоро вернеться.
Хто простує, той дома не ночує.
Як поїдеш в об'їзд, то будеш і на обід, а як навпростець, то увечері.
Як поїхав кругом, так сьогодні буде, а як навпростець, то хіба завтра.

З гори вскач, а під гору хоч плач.
З гори і сани біжать, а на гору і віз не їде.
І крута гора, та обминути не можна.
Сопи, гора, аби не я.

Як у долину їдеш, то гальмуй, а як під гору, то пильнуй.
Вставать треба, їдучи через мости, щоб були цілі кості.
Мандрував три дні, вимандрував злидні.
Де не блудиш, а дома ночувати будеш.
Не зарікайся ніч ночувать, бо прийдеться дві.
Де будуть шанувать, там будемо ночувать.
Нічліг за собою ніхто не носить.
Їхали, їхали та в степу й ночували.

Діло майстра величає.
У ремісника золота рука.
З ремеслом дружити — в житті не тужити.
Поганеньке ремесло краще доброго злодійства.
У ремесла золоте дно.
Ремесло на плечах не висить і хліба не просить, а хліб дає.
Ремісник: старі коцюби направляє, а до нових,
то майстра наймає.
Який ремісник, така й робота.
Змайстрував таке, що й купи не тримається.
Майстра по роботі пізнати.
Майстер читати, писати і з горшків хватати.
На всі руки майстер.
Шукай майстра в шинку, а сміливого в острозі.
Він уміє голити без мила і бритви.
Гончаря глина годує.
Не святі горшки ліплять, а такі ж грішні люди, як ми.
Без плуга не орач, без молота не коваль.
Для того коваль кліщі держить, щоб у руки не пекло.
Добре тому ковалеві, що на обидві руки кує.
І коваль, і швець, і на дуду грець.
Коваль клепле, поки тепле.
Коваль кує, а ковалиха в корчму йде.
Коли надворі льодок, тоді ковалеві медок.
Як не коваль, то і кліщів не погань.
То такий коваль, що вміє зробити і з заліза пшик.
Привів коня кувати, як кузня згоріла.
Та з його коваль холодний.
У коваля руки чорні, а хліб білий.
Один кує, другий псує.
Кував-грів та на пшик звів.
Не бери заліза в руки, поки на нього не плюнеш.
Сталь сталлю гострять.
Колісник — ремісник: вертить, довба і знов забива.
Хороший плотник: і до коліна кіл заструже.
Тесля завжди без воріт, а швець — без чобіт.
Колісник по шию в трісках, по коліна в боргах.
І не мірошникує, а голова борошном припала.
Добра пряха і на скіпці напряде.
Добре з чужої пряжі і батоги плести.
Довго прясти та ткати, а почнеш краяти, то й нема що.
Зима була, чом не пряла, весна була, чом не ткала?
Зимою день малий — нитка довга,
весною день великий — нитка коротка.

Напряла кітка півтора мітка, а кіт як розігнав,
то й те порвав.
На тонку пряде.
Наші пряли, а ваші спали.
Не сама пряла, кума помагала.
Пряду, пряду й нема ладу.
Сюди смик, туди смик, мій починок — як бик.
Треба прясти, щоб руб'ям не трясти.
У нашої пряхи дочки ні одежі, ні сорочки.
Ще далеко Ілля, ще напряду і я.
Яка прядка, така й нитка.
Як прялось, так спалось, а як перестали прясти,
то не хочеться й спати.
Тікайте всі з хати, бо я буду веретеном фурдикати.
Скільки вірьовку не плети, а кінець їй буде.
Нитка до клубочка доведе.
Скільки клубочок не в'ється, а кінець знайдеться.
Не буде з швачки багачки, а з ткача багача.
І собака б ткав, якби хто нитки в'язав.
Ото ткач: нитка рветься, а він в плач.
Голка всіх одягає, а сама гола.
Голка — гіркий заробок.
Коли б голка пройшла, а нитка мусить.
Гнилими нитками шите.
І шити, і варити, і завтра великдень.
Має нитку, має голку, шиє все життя без толку.
Не вмієш шити, так і не пори.
Ото я шила, як ще моя мама жила:
мама тикала, а я микала.
Пошив: на собаку мале, а на кота велике.
То шиє, то поре, та все ниткам горе.
Хороше, та рідко шито.
Хоч погано покраяний, та міцно зшитий.
Шити та пороти, щоб більше було роботи.
Десь від тебе кравець мірку згубив.
Кожний кравець на свою моду крає.
Кравець, але такий, що лиш міхи вміє шити.
Кравче, добре край або сукно віддай.
Кравче, пильнуй свого кравецтва, а в шевство не мішайся.
Ліниві кравці беруть довгі нитки.
Наш кравець по великих шляхах дубовою голкою шиє.
Який крій, такий стрій.
Як руки скроять, так спинка зносить.
Десять раз втинаю — все коротке.

Столяр: робить цівки та денцівки.
Стругав, стругав та й перестругав.
Ликом пастернаку не викопаєш.
Наздогад тільки лапті плетуть.
Знай, шевче, своє правило, а поміжи кравців не лізь.
Коли швець, пильнуй свого копила.
Він і швець, і жнець, і на дуду грець.
Ні швець, ні кравець, ні чортзна-що.
Ні швець, ні кравець, ні коваль, ні стругаль — просто говорильник.
Про те знає швець та кравець, що він буде кроїти.
У шевця Данила робота згнила.
Швець без чобіт, а тесля без воріт.
Швець на кобилі шкуру хвалить.
Швець — не купець, а коза — не товар.
Що б то був за швець, коли б усім на один копил чоботи шив.
Якби в шевця не клосачка, пропав би він, як собачка.
Без копила і швець чоботи не зробить.

Без пастуха вівці не стадо.
Всякий пастух своєю пугою хвалиться.
Добрий з тебе пастух: дає корові виспатись.
Добрий пастух овець стереже, але шкури не здирає.
Злий пастух вовка годує.
Сопілка — вівчарева втіха.
У чужому стаді не перебирай.
Дружній череді вовк не страшний.
Розбив кошару, аби вовки з'їли отару.
Корова з поля — пастухові воля.
Який пастух, така й череда.

Кожний мельник на свій млин воду жене.
Кому що, а мірошнику вітер.
Мельнику все вода несе.
Мельник ніколи не миється, а все білий.
Як з нічим у млин, так порожняком додому.
Не тоді до млина, як вітру нема.
Це млин тільки чортам тютюн молоти.
Де мелють, там розсипають.
Молов батько невіяне, пекла мати несіяне.
На вітер надіятися — без млива бути.
Не стільки млива, скільки дива.
Перемелеться — мука буде.

Поки сірому скрутиться, то куцому змелеться.
Три дні молов, а за півтора дні з'їв.
Хто перший всипле, той перший змеле.
Не прикладав муки — не простягай руки.

За один раз не зітнеш дерева враз.
У лісі дрова рубають, а до села тріски летять.
Ліс рубають — тріски летять.
У вас дрова рубають, а до нас тріски летять.
Зрубав дерево — посади два.
Криком дуба не зрубаєш.
Не рубай тої гілляки, на якій сидиш.
Чим далі в ліс, тим більше дров.
Коли язиком дрова колеш, то і в печі не горить.
Один дрова рубає, а другого тріски в голову б'ють.
Кому дрова, тому й тріски, кому горшки, тому й миски.
Яка діра, такий клин.
Пня через колоду не перекинеш.
До готової колоди добре дрова рубать.
Де пень, там дрова, а де хлоп, там сила.
Спитаєшся пня й колоди, як прийдеться до чого.
Без сокири не тесля, без голки не кравець.
Був би ліс, а сокира буде.
Візьми, жінко, сокиру з-під лави, бо сусід може покалічитися.
Гемблюйте, гемблюйте, а тато прийде та поправить топором.
Гостра була сокира, та на сук наскочила.
До твердого дерева треба доброї сокири.
І граб, і дуб від малої сокири пада.
І топір натрапляє на сук.
Не лізь туди з сокирою, де пила не була.
Не сокира теше, а людина.
Сокира гостра, мотика — їй сестра.
Сокира свого дорубається.
Не рубай сук, на якому сам сидиш.

Ніхто не бачив з рибака багача.
Рибак дощу не боїться.
Рибак і музика — то худе ремесло.
Рибак рибака пізнає здалека.
Рибак рибалку пізнає і в парку.
Рибу вудиш, а їсти що будеш?

Закине вудку в чужу будку, дивись, і тягне
як не сіряк, то свитку.
На нову вудку риба не йде.
На голий гачок не ловиться щупачок.
Сім ятерів — ні одної риби.
Як попався в нерет, то ні назад, ні наперед.
У вмілого і долото рибу ловить.
Дід дурний диба, піймав жабу та й каже: риба.
І риби наловить, і ніг не замочить.
Його і в окропі не піймаєш.
Отака ловись: хоч дрібна, зате свіжа.
Рад би його піймати, та слизький.
Що в ріці, то ще не в руці.
Хто рибу вудить, господарем не буде.
Хоч не рибно, так юшно.
Греблю до ставу будують.
Село без ставка, що дівчина без зубів.
Чия гребля, того й став.
Як добрий став, риба буде, а стече став, болото буде.
На ловця і звір біжить.
Стрілець мокрий, а рибак сухий нічого не варті.
Стрілець птаха уб'є, а теля з'їсть.
У мисливця дим густий, та живіт пустий.
З гармат по горобцях не стріляють.
Мітко стріляє у світ, як у копійку.
Не штука стріляти, але вцілити.
Не силою мисливець подолає льва, а тим,
що мисливська мудріша голова.
Хто полює і рибачить, той хліб рідко бачить.
Що піймав у руки, те й держи.
Щоб зробити заяче рагу, треба спочатку зайця піймати.
Не женись за великим, бо й мале загубиш.
Міряв у п'яти, а трапив у ніс.
Як на гріх, то й граблі стріляють.
Впіймав чи не впіймав, а погнатись можна.
Лови зайця в полі.
Загнав його на слизьке.
Загнав його у глухий кут.
Погнався за крихтою та без куска остався.
Чекати погано, а доганяти ще гірше.

ПРАЦЯ. ЛІНОЩІ

На дерево дивись, як родить, а на людину — як робить.
Без праці не проживеш.
Без плати нема роботи.
Гей, воли, коло плота, яка плата, така й робота.
До роботи мама, а до танцю сама.
До роботи плачучи, а до танців скачучи.
Без праці жити — тільки небо коптити.
Без праці нема життя і собаці.
Без роботи день роком стає.
Без роботи не чекай доброти.
Без труда не виловиш і рибки із пруда.
Більше роби, та менше говори.
Убирало б ся красно, їло б ся смачно,
тільки робити страшно.
Жилося б пишно, їлося б смачно, та робити лячно.
Він багато робить, щоб нічого не робити.
Він так робить, як піп через ріку паски святить.
Він би й робив, та в нього рукави болять.
У нього й робота: не бий лежачого.
Вперта праця все переможе.
У роботі «ох», а їсть за трьох.
Всьому є кінець, тільки роботі нема кінця.
Все робиться трудовими ручками та пучками.
Стидайся красти, але не робити.
Гірка праця — солодкий спочинок.
Гірко зароблене солодко їсться.
Горить йому робота в руках.
Губами говори, а руками роби.
Де ліниво працюється, там пожитку не чується.
Краще добре робити, ніж гарно говорити.
Де багато крику, там мало роботи.
Де працюють, там густо, а де гайнують, там пусто.
Для нашого Федота не страшна робота.
Дерево шанують, як добре родить, а чоловіка,
як добре робить.
Добре роби, добре й буде.
Добре все вміти, та не все робити.
Добрий чоловік без роботи, що бджола без меду.
До їжі рачки лізе, а до роботи й києм не загнати.

До їдіння, паночку, бий, а до роботи не силуй.
До їжі вовк, а до роботи заєць.
Доки був голоден, робити був не годен, а як ся наїв, то лиш би сидів.
До роботи: «Йой», а до їжі: «Гой!»
До роботи недужа, а до танцю — як ружа.
До роботи сама, а до миски — з двома.
Зароблена копійка краще краденого карбованця.
Зароблений сухар кращий від краденого бублика.

Заробив, як Хома на качалках: одну продав, а дев'ять на плечах баби побили.
З ним і на камені доробишся хліба.
Кожна робота легка, коли охоче її робиш.
Коли працюєш — час біжить, коли чекаєш — не спішить.
Коли праця вийде дверима, то біда вікном лізе в хату.
Йому тільки байдики бити.
Коли ти робив, як пристало, то не плач, коли не удалось.
Корінь праці гіркий, але овоч солодкий.
Легко втратити, тяжко заробити.
Легко говорити, та не так легко зробити.
Люди працювали, а він повітрям торгував.
Людину сушить не робота, а турбота.
Людська праця — не дурниця, розкидати не годиться.
Мала бджілка, але й та працює.
Маленька праця краща за велике безділля.
Більше роби, а менше говори.

Найкраще в роботі слово: «Готово!»
На роботі ззаду волочиться, а з хлопцями хихочеться.
На роботу нема свята.
На чужу роботу дивитися — ситому не бути.
На язик гарячий, до роботи ледачий.
Нинішньої роботи на завтра не відкладай.
Не все те робиться, що на думці зродиться.
Не так робиться, як треба, а так, як виходить.
Не зарікайся всього робити, тільки зарікайся
свого вуха вкусити.
Не зарікайся робити, тільки з злодіями ходити.
Не кінчай роботу язиком, а ділом.
Не клеїться робота у нашого Федота.
Не кожний працює, хто хліб їсть.
Не літа зсушили тіло, а від праці помарніло.
Не люблять Тацю, а люблять працю.
Не мав що робити, то пішов воду гатити.
Не на слова дивися, а на роботу.
Не поможе гризота, лиш поможе робота.
Не робить сильний, тільки спосібний.
Не робіть з розгоном, але з розумом.
Не силою роби, а розумом, не серцем, а обичаєм.
Не чоловік, а золото, за що візьметься, те й зробить.
Не штука ганьбити, штука ліпше зробити.
Ні гуляння, ні робота, коли рванії чоботи.
Ніколи не загадуй комусь того, що зробиш сам.
Очам страшно, а руки зроблять.
Перший до миски, перший до роботи.
Послав бог роботу, та забрав чорт охоту.
По гіркім труді солодкий обід.
По роботі пізнати майстра.
По роботі честь, по заслузі й слава.
Попороби до поту, то й поїси в охоту.
Роби не язиком, а руками.
Працює гірш теляти.
Працює через пень-колоду.
Працюй плечима, а не очима.
Праця чоловіка годує, а лінь марнує.
Хоч руки чорні, та робота біла.
Праця чорна, паляниця біла.
Праця ніколи не ганьбить чоловіка.
При роботі швидко час минає.
Птиця створена для польоту, а чоловік — для роботи.

П'ять днів не робим, а два відпочиваєм.
Роби добро — не кайся, роби зло — зла сподівайся.
Роби надворі, буде і в коморі.
Роби, небоже, то й бог поможе.
Робити так і сяк, а їсти — дай велику ложку.
Робити — хоч києм бити, а їсти — хоч рачки лізти.
Щось робить, а нема ні за ним, ні перед ним.
Робить за одного, а їсть за трьох.
Робить п'яте через десяте.
Робить так, аби збутися.
Робить так, щоб тільки день збути.
Робити — то не меду лизати.
Роби швидко, скажуть — бридко, роби тихо, скажуть — лихо.
Робітник з нього незавидний, але опудалом на баштані його буде далеко видно.
Робота знайдеться, лиш би шия була міцна.
Робота мучить, зате годує й учить.
Робота не дає журбі журитися.
Робота не ведмідь: до лісу не втече.
Робота — не напасть.
Робота сама за себе скаже.
Роботи до сьомої суботи.
Роботи — як води, а користі мало.
Роботі як не сядеш на шию, то вона тобі сяде.
Робочому росте горб на плечах, а лінивому — на животі.
Рот один, а рук пара, щоб аж двоє працювало, а один щоб тільки їв.
Семеро до рота, а один до роботи.
Сказати легко, та зробити важко.
Слова — полова, а праця — диво.
Спершу треба розсудити, а тоді робити.
Так робить, як не собі.
Там ліниво працюється, де пожитку не чується.
Тебе так робота береться, як вогню вода.
Тенерішній заробіток: три дні ходу, а на годину обіду.
Яка кроква, така й лата, яка робота, така й плата.
Терпіння і труд все перетруть.
Ти стільки зробиш, як кіт наплакав.
Тобі так хочеться робити, як старому псові в завірюху брехати.
Тому втома невідома, хто не працював.
То робітник до повної миски.
Три дні поробив, то всі кози в золоті.

Труд кормить, а лінь портить.
Тяжко заробити, а легко розгубити.
Тяжко тому жить, хто не хоче робить.
Усе добре робити, але не разом.
Ховається від роботи, як собака од мух.
Хотів би все мати, а нічого не робити.
Хоч земля хліб родить, чоловік на хліб робить.
Хто скоріше їсть, той скоріше й робить.
Хто воркоче, той робити не хоче.
Сталь гартується в огні, а людина — в труді.
Стільки зробив, як комар надзижчав.
Так робить, що і не бере, і не кладе.
Так робить, щоб тричі їсти, тричі сісти.
Хто в роботі, той і в турботі.
Хто дармо робить, сам собі шкодить.
Хто змолоду працює, той на старість панує.
Хто коротко говорить, той скоро робить.
Хто любить трудиться, тому без праці не сидиться.
Хто не вміє на хліб робити, той не вміє й хліба вкроїти.
Хто не працює, той голод чує.
Хто не робить, той не їсть.
Хто не працює, той не помиляється.
Хто не працює, того робочий люд годує.
Хто не робить, той голий ходить.
Хто нічого не робить, той ніколи не має часу.
Хто працює — не бідує.
Хто працює, той працю шанує.
Хто робить багато справ нараз, той не зробить жодної гаразд.
Хто робить, на того ще більше роботи звалюють.
Хто робить, той ся доробить.
Хто роботу робить, а хто ворон ловить.
Хто що знає, тим і хліб заробляє.
Хто як робить, так і матиме, хто як послався, так і спатиме.
Чесний чоловік не може без труда.
Чи літо, чи зима, а в мене робота одна.
Чужа праця боком виліае.
Чужої роботи ніколи не переробиш.
Швидко робить, та переробляє довго.
Швидка робота — як нагла смерть.
Швидкої роботи ніхто не хвалить.
Шилом моря не нагрієш, від тяжкої роботи не розбагатієш.
Шукає працю, де більше зиску, а менше риску.

Ще не робив, а вже їсти просить.
Що сьогодні маєш зробити, не відкладай на завтра.
Що нині зробиш, то завтра як знайдеш.
Що очі бачать, те руки зроблять.
Як будеш чесно працювати, то прийде сама доля до хати.
Як до праці — руки дрижать, а чарочку добре держать.
Як голоден — робити не годен, як ся наїв — лиш би сидів.
Якби всі свята святкували, не було б кому робити.
Якби собака робила, то б узута ходила.
Як на вечорниці іде, то під ним земля гуде,
а як до роботи, то нема охоти.
Як на роботу йти, то позаду, а як додому,
то трудно наздогнати.
Як не зробиш тепер, то хіба в четвер.
Як не робив, то й не мав боргів, тепер заробляє,
то й повно боргів має.
Як робимо, так ходимо, як дбаємо, так маємо.
Як робити, то руки не доходять, а як гроші ділити,
то ось і ми.
Як хто робить, так і має, прийде зима, то згадає.
Без діла жити — тільки небо коптити.
Від безділля до проступку один крок.
Від безділля і тарган на піч залазить.
Від неділі до неділі все в одному ділі.
Всяке діло починай з голови.
Діла, діла, аж голова біла.
Від слова до діла, як від землі до неба.
День діла, три дні харчі.
Діло без кінця, як кобила без хвоста.
Діло майстра величає.
Діло майстра боїться.
Діло сяк-так волочиться, та покинути не хочеться.
Добре діло утіха, коли ділу не поміха.
Жарти жартами, а діло ділом.
За ділом не ми, за роботу не ми, а їсти й гуляти
за нас не знайти.
Звикай до діла змолоду, не будеш знати на старість голоду.
Кінчай діло — гуляй сміло.
Люди за діло, а ми за безділля.
Маленьке діло краще великого безділля.
Недаром ходить слава, що майстра боїться справа.
Не дивися на чоловіка, а на його діло.
Не мели язиком, а роби діло.
Не хвалися язиком, а хвалися ділом.

Не за свою справу не берися.
Отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере.
Про добре діло говори сміло.
Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться.
Словами — за горами, а ділом — за пічкою.
Тільки й діла зробила, що рукави засучила.
Хто діло робить, а хто гави ловить.
Як до діла, так і сіла.
Як до діла, так і спина заболіла.
Як до діла, то й в кущі.
Добре почав, та лихо скінчив.
Добрий початок — половина діла.
Коли починаєш, думай про кінець.
Кожний початок важкий.
Не почавши, не кінчиш.
Не той молодець, що починає, а той, що кінчає.
Не хвалися, як починаєш, а хвалися, як закінчиш.
Почав, та не з того кінця.
Почин дорожче грошей.
Усьому початок найтрудніший.
Хоч не рано почали, та багато утяли.
Ще не почалося, а вже скінчилося.
Як є початок, то й кінець буде.
Він аби лиш за тонкий кінець ухопився.
Все добре, що добре кінчається.
Добре роби, доброго й кінця дожидай.
Хто багато розпочинає, той мало кінчає.
Кінець — ділу вінець.
Як вогонь дерево палить, так кінець діло хвалить.
Берись дружно — не буде сутужно.
Взявся за гуж, не кажи, що не дуж.
За все береться, та не все вдається.
І за холодну воду не візьметься.
Коли не дуж, то не берися за гуж.
Коли не пиріг, то не пирожися, коли не тямиш, то й не берися.
Без охоти нема роботи.
Де руки і охота, там скора робота.
Охота гірш неволі.
Коли до поту, тому в охоту.
Як є охота, то і під гору потягне, а як нема, то і з гори не трутить.
Якби так хотілось, як не хочеться.
Якби хтів Хома, так би робив і дома.

Доки не впрієш, доти не вмієш.
Мало хотіти, треба потіти.
Чужим потом не нагрієшся.
Тільки сир відкладений добрий, а відкладена робота — ні.
Відстанеш годиною, не здоженеш і родиною.
Не так не може, як не хоче.
Без му́ки нема науки.
Без му́ки нічого не прийде в руки.
Найдеш му́ки на свої руки.
Хто мусить, той і каменя вкусить.
Як не мушу, то й не рушу.
Несіть два, бо одному нічого.
Не річ наказати, треба показати.
Одному не роздертися надвоє.
Розірвись надвоє, скажуть, чом не начетверо.
За що вхопиться, те і вродиться.
Хоч не гладко, аби міцно.
Хто коло чого ходить, з того жити мусить.
У нього все горить в руках.
Де пильні руки, там голод не близький.
Не в багатстві сила, а в чорних руках.
Руки не простягнеш, то й ложки не дістанеш.
Руки твої — найкращий клад, коли зумієш дати їм лад.
Треба руки підкладати, а не дарма гелготати.
Балаканням роботи не зробиш.
Не той талан, що лежить, а той, що біжить.
Хто скоріше прийде, той скоріше сяде.
Хто скоро біжить, той скоро і стане.
Іван робить — Іван їсть, Іван не робить — має піст.
І горшки не святі ліплять.
З праці радість, з безділля смуток.
Зробив чисто і гладко, що комар носа не підточить.
Не питають, чи хутко, а питають, чи добре.

За сто робіт береться, а ні одна не вдається.
Зробив з дуба сірник.
Зробив дірку до бублика.
Робив — на себе дивив.
Зробив з лемеша шпик.
Зробив: на собаку мале, а на кішку велике.
Зробив наспіх, як насміх.
Курям на сміх.
Зробив на п'ятак, а зіпсував на гривеник.
Зробив сяк-так, а вийшло ніяк.

Переробив порося на карася.
Іване, не гайся, робиш не робиш — хитайся.
Їсти — дай-но, а робити — най-го.
Їсти — лиш би долізти, а робити — колом не добити.
Їсти дай, випити дай, а про роботу не питай.
Його робота не лізе ні в тин ні в ворота.
Кепський їдець — кепський робітник.
На роботу йти для нього кара: заважає то сонце, то хмара.
Хто не догляне оком, то вийде йому боком.
Чого не доглянеш очима, то відповіси плечима.
Великий тілом, а малий ділом.
Рушся з місця, гнилюко, бо коріння пустиш глибоко!
Це йому й за вухом не свербить.
Поки найде, то й сонце зайде.
Ти ото знайшов, що люди обминули.
Шукав корову, а попав ворону.
Шукав дід маму, та попав у яму.
Люльки шукає, а люлька в зубах.
Покинув живе і пішов шукати мертвого.
От вам Лука: рукавиці за пазухою, а він їх шука.
Шукає кістки в молоці.
Шукає окулярів на своїм носі.
Шукає Хима Юхима, а Юхим біля неї.
Шукає вчорашнього дня.
Навчився горобцям дулі давати.
На словах, як на цимбалах, а на ділі, як на балалайці.
На словах, як на органі, а як до діла — ані гугу.
На словах, як на гуслях, а як до діла,
то наче побитий бубон.
Словами і туди, і сюди, а ділами нікуди.
Теплими словами хати не нагрієш.
Не спіши язиком, квапся ділом.
Язиком густо, а на ділі пусто.
Язиком сяк-так, а ділом ніяк.
Язиком діри не залатаєш.
От була б вигода: щоб уночі була погода, а в робочий день
лив дощ цілий день.
На їду мастак, а па роботу сяк-так.
На роботу телята, а на їжу коні.
Народу тьма, а роботи нема.
Хто не хоче, каже, що не може.
Як не хоче, то ще гірше, як не вміє.
Легше зіпсувати, як направити.
Косо-криво, аби живо.

Зробили спішно, та коли б не вийшло смішно.
Не спіши — скоріше зробиш.
Не поспішай з козами на торг: кіз продаси і гроші проїси.
Не поспішай, бо горобці спішили,
та маленькими ся вродили.
Поспішиш — людей насмішиш.
Це не так швидко, як на мертвого сорочку шить.
Квапся, але помалу.
Хоч не скоро, та здорово.
Чорт скорих бере.
Що скоре, то ледащо.
Що швидко, то бридко.
Стук-грюк, аби з рук.
Так-сяк накосяк, аби не по-людськи.
Нероба гірше п'яниці.
Сьогодні святого нероба: хто не робить,
того не візьме хвороба.
За ліниве око калитка відповідає.
Де оком не добачиш, там калиткою доплатиш.
І спереду чоловік, і ззаду чоловік, а увесь, як на сміх.
Піди, псе, піди, хвосте, піди сам, пане!
Наша Федора до роботи хвора.
У всякої Федори свої одговори.
У Федорки різні одговорки: то ноги болять,
як йти треба жать, то в попереці колька,
коли йде прополка, а як треба їсти, то й зуби не болять.
Наша Федора то шиє, то поре.
Був з маком, та став з таком.
І грушок не хочу, і на дерево не полізу.
Подай ми лиш на піч кочергу, то ти нею двері отворю.
Жив би пишно, їв би смачно, а робити лячно.

Важко ледачому годити.
Од ледачого поли вріж та тікай.
У лінивого на полі кропива росте.
Встав на ліниви́й бік.
Вчи лінивого не молотом, а голодом.
Грім не гряне — ледачий не встане.
Добре лінивого по смерть посилати.
Добре далеко чути, а ледаче ще далі.
Для того й муха на світі, щоб ліниві удень не спали.
Добре боїться кива, а ледаче не боїться й кия.
Ледащо — не варте ні на що.
Животик та головка — ледачому одмовка.

«Завтра, завтра, не сьогодні!» — так говорять ліниві й голодні.
І будень і неділя — все лінивому безділля.
І чоботи ледащо, і робити нема що.
Йди, лінивий, до мурашки та навчишся розуму не трошки.
Ледар живе, аби землі важче.
Гей, коли б оце дома на печі, та ще й у просі.
Горе тому, що на печі: сюди пече, туди гаряче, добре тому, що в дорозі: лежить собі на возі.
Добра то річ — попоїв та й на піч.
За ходячим ліс, за ледачим піч.
Хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.
Ой піч моя, піч! Коли б я на тобі, а ти на коні, славний був би козак з мене.
Піч тучить, а дорога учить.
Ледар ховається від роботи, як пес від мух.
У ледаря піч до спини пристала.
Ледача шкапа скрізь притинки має.
Ледачий все робить навсидячки.
Ледачий двічі робить, а скупий двічі платить.
Ледачий віл усе верне на занози.
Ледачий плуг скоро поржавіє, ледача людина скоро постаріє.
Ледачого і в церкві б'ють.
Ледачому і нитку перервати важко.
Лінивий за роботу, а мозоль за руку.
Ледачому хоч три дні не їсти, аби з печі не злізти.
Людям косовиця, а ледачий веселиться.
На язик гарячий, до роботи ледачий.
У ледачого і чоботи з ніг вкрадуть.
У ледачого пасічника і бджоли ледачі.
Лінивий і коло готового хліба вмре.
Лінивий сидячи спить, лежачи робить.
Лінивий спить, аж боки намуляє.
Лінивий три рази одне робить.
Лінивий у полі без сохи, а дома з ложкою.
Лінивий усе бідний.
Лінивим находитися, а ледачим наробитися.
Ліниві руки не рідня розумній голові.
Лінивій кобилі і хвіст заважає.
Сонливого не розбудиш, лінивого не пошлеш.
Лінивого коня б'ють.
Лінивому і на печі щастя.
Лінивому волу і пуга не помагає.

Лінивому все ніколи: вранці росяно, в обід жарко,
а ввечері кусаються комарі.
Лінивому все тяжко.
Лінивому щодень свято.
У лінивого руки не болять.
У лінивого і стріха тече, і піч не пече.
У лінивого на тиждень дві неділі.
У лінивого що у дворі, те й на столі.
У лінивої Хими свято щоднини.
Хочеш бути щасливим, то не будь лінивим.
Лінь — гірше хвороби.
Як біда лінива, то каже, що широка нива.
Не так лінь, як не хочеться.
Одне ледащо пропаде, і то на світі полегшає.
«Боже, поможи!» — «А ти, небоже, не лежи!»
Проковтнути хочеться, а пожувати ліньки.
Радо б я пряла, та лінь напала.
Свиню легше вигнати з болота, ніж ледаря на роботу.
Чужого доброго не гудь, а свого ледачого не хвали.
Сонливий та лінивий — рідні брати.
Там ледарі живуть, де хата небом пошита.
Хоч покинь, таке ледащо.
Хто ледащо, тому їсти нема що.
Хто літом ледарює, той узимку голодує.
Швидкий місця не зогріє, а ледачий на одному місці і вмре.
Якби придержали, то і ледар піймав би.
Гультяй та злодій — два рідні брати.
Гультяйство губить хазяйство.
Б'ють не лежачого, а ледачого.
З лежі не буде одежі, а з спання не буде коня,
Все ніколи: за лежнею, то й сидні нема.
За лежанням не захопиш сидіння.
Як той пес: день біжить, а тиждень лежить.
День в'язала, два дні лежала.
День дармувала, два дні спочивала.
Добре тому на печі, як є в хаті калачі.
Добре тому, що в дорозі,— лежить собі на возі, а тут
на печі, як на белебні.
За спанням і лежанням і сорочки не будеш мати.
Коли б хліб та одежа, то їв би чоловік лежа.
Якби пес не сидів, то би зайця зловив.
Коло води лежав, а води просив.
Лежаний хліб не ситий.
Лежачи хліба не добудеш.

І сокира лежачи ржавіє.
Лежачий плуг ржавіє, ледача людина хворіє.
Легше лягати, як вставати.
Лучче на печі лежати, ніж від ранку до вечора на роботі страждати.
Лежачи і камінь мохнатіє.
На печі лежить, а ще по-панськи кашляє.
На лежнів сонце гріє, та й нам жарко.
Під лежачий камінь вода не біжить.
Поки лежень належиться, то встайко наїсться.
Сам лежить у калюжі, а кричить: «Не бризкай!»
Скільки літ не лежи, не належишся, скільки не їж — не забагатієш, а запузатієш.
Тобі б тільки лежати та байдики бити.
Як не їв, то й не міг, а під'їв, так і ліг.
Якби вовк все лежав, то б досі здох.
За сидження нема їдження, а за спання не дають коня.
І тут ті сидять, що добре їдять.
Посидь, сусідко, ще трошки видко.
Сиди, Векло, ще не смеркло.
Сиди, Тетяно, бо ще рано.
«Стій, Уляно, бо ще рано!» — «Стояла б, так хліба не брала, а ви свого не дасте!»
Сидить, надувається, три дні в чоботи взувається.
Сидить, надувається, вперед п'ятами взувається.
Сиділи три дні та й висиділи злидні.
Хочеш їсти калачі, не сиди па печі.
Як пішов, так і сів.
Уморився лежачи.
Уморився, поки хліба наївся.
Ану, вставай, чоловіче: третій півень кукуріче.
З курми лягай, з півнями вставай.
Зі сном, як з волом, борися, а рано вставати не лінися.
Мусиш рано встати, аби мене піймати.
Не лінуйся рано встати, а стидайся довго спати.
Пора вставать та хліб доїдать.
Раненько встала, а на порозі задрімала.
Рано встала, а мало напряла.
Що втрачу на вставанні, то надолужу бодай на обуванні.
Як я устану досвіта, то годину стогну, годину чухаюся, годину взуваюся, а три години до роботи стаю.
Він такий, що повечеряє, а не прокинеться.
Не знаю, що робити: чи лягати, чи стелити.
Не позіхай на мене, а то зледащію.

Сонце на ялині, а ми ще в перині.
Чобіт мулить ногу, подушка мулить у голову.
Куди йде, то і постіль з собою несе.
Аби думки не мучили, а без ласощів засну.
А спатки така, що мати її родила до сну.
Виспався, та не вилежався.
Дай сну волю, проспиш щастя й долю.
Зі сну кожуха не пошиєш.
Землю під боки, кулак під голову, небом накрився,
і сон добрий приснився.
І де ти спав, що такого великого, як ти, не вкрали?
Легше пізно лягти спати, як рано встати.
Нагадався, як проспався.
Не нарікай на сусіда, коли сам спиш до обіда.
Не їв, то млів, а під'їв, то спати захотів.
Не надійся, Роман, на чужий карман, раніше вставай
та свій набивай.
Не тоді спати, як товариш шапки шукає.
От маєш, Гандзю, книш, тобі грають, а ти спиш.
Поки люди ідуть спати, а він вже два рази перевернувся.
Сном не доробишся.
Сон — смерті брат.
Сон — як багатство: чим більше спиш, тим більше хочеться.
Сон та їда ніколи не обрида.
Спав, спав і голову, як відро, наспав.
Спанням голоду не перебудеш.
Спати — не воювати.
Спати — не ціпом махати.
Спи, кума, нікого нема.
Спиш до обіда — жалуйся на сусіда, що рано встає
та в гості не зве.
Спиш, спиш, а спочити ніколи.
Ти б і маму проспав.
Така робота, що вдень спить, а вночі кукурікає.
Тобі дають книш, а ти спиш.
То за цим, то за тим, то за сном важким.
Ходячи наїсться, а стоячи виспиться.
Хоч спить на славу, а не заробить і на страву.
Хто спить довго, той дружить з боргом.
Спати до обід, то присниться і ведмідь.
Як спить, то їсти не просить, а як встане, то не перестане.
Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає.
І вдома мене не лишай, і в поле не бери.
Люди жать, а ми на межі лежать.

Подивись, онучко, чи не кличе хто жати.
Люди ідуть жати, а ми на сонечко лежати.
А я жита не жала, в борозенці лежала.
Пішла Гандзя в поле жати та й забула серпа взяти.
Як у поле — Анцю в боці коле, як до танцю — вже не коле Анцю.
Він і за косою мерзне.
Хоч плач, пане,— коса не бере.
Він-то й рад косити, та нема кому коси носити.
Гультяй сіно косив, а чорт по полю носив.
Пішов на косовицю з собачкою.
Цілий день косив сіна, а за вечір коза з'їла.
Накосили скирту сіна, прийшла коза та й поїла.
Сім день молотив, а восьмого все з'їв.
Три дні молотив, а за півтора з'їв.
У всякої Федорки свої одговорки.
Не в тім сила, що кобила сива, а в тім, що не везе.
Скільки вб'єш, стільки в'їдеш.
Повертається, як ведмідь за горобцями.
Жвавий, як рак на греблі.
Дибає, як муха в сметані.
То снідаю, то обідаю — і погуляти ніколи.
До готового хліба знайдеться губа.
До муки — то мельники, а до праці: «Хворі, братця!»
Подалі від землі, а поближче до готового хліба.
Ївши гріється, а робивши мерзне.
Їсть за вола, а робить за комара.
З кута в кут — і вечір тут.
До роботи — в Гриця порвані чоботи.
Батько хай іде орать,— його коні знають, а я піду гулять,— мене гості чекають.
Хоч ти йди в ліс по дрова, а я буду дома, хоч я буду дома, а ти йди в ліс по дрова.
Ану, синку, розкидаймо хлівець та нарубаймо дровець.
Аби танцювати вмів, а робити — лихо з ним.
Люди орать, а ми — руками махать.
Хто діло робить, а хто гави ловить.
Ні до печі, ні до речі.
Ні до плуга, ні до рала, а додому боса драла.
Ще далеко Ілля, ще напряду і я.
Не сама пряла, а кума помагала.
Поведу я коровку до вовка, щоб не боліла головка.
Він добрий женець, як вузький загонець, а як широка нива,— то бестія лінива.

Гарно наша Гапка жито жне, що і серпа в руки не бере.
Жать удень душно, а вночі кусаються комарі.
А я знаю, що він діє: коло печі спину гріє.
Коли б то можна бути через зиму котом,
через літо пастухом, а на великдень попом.
Дав бог теля, та не дав хліва.
Гулі не одного в постоли взули.
Де нема охоти, там нема роботи.
Трудно того возити, що не хоче ходити.
Якби так хотілось, як не хочеться.
Працює гірш теляти.
З його помочі, як з осики груш.
Не живе, тільки дні тре.
Робить, як мокре горить.
Береться, наче не своїми руками.
Ні швець, ні кравець, ні в дуду грець.
Треться, мнеться — думає, минеться.
З гори далеко, на гору високо — краще ніяк.
Як до череди гнать, то й п'ятки болять.
Отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере.
Хоч вогню до нього прикладай.
І за холодну воду не візьметься.
Мокрого поліна вогонь не йметься.
Під тобою лід розтає, підо мною мерзне.
Як пес робить, так пес у чоботях ходить.
Шукає учорашнього дня, що добрий був.
Покіль найде, то і сонце зайде.
Його по смерть добре посилать.
Ходить, як приблудна вівця.
Волочишся, як голодне літо.
За море по зілля пішов.
Пішов, як рак по дріжджі.
Йшли по воду — та й бабуся приснилася.
Пішов глечик за водою та й пропав там з головою.
Один не йде, другий не везе.
Пішов багачеві по смерть.
Як пішла по масло, то й в печі погасло.
Пішов посол та й упав у розсол.
Пішла по сир, а в хаті пожар, пішла по масло,
а в ній погасло.
Ходить, неначе три дні хліба не їв.
І не лежить, і не біжить.
Якби хліб та одежа, їв би козак лежа.
Наївся, напивсь і на бік поваливсь.

Як циганська кобила: день біжить, а три дні лежить.
Свиня у барлозі, а птах у дорозі.
Валяється, як свиня в барлозі.
Тит третій день як лежить, а вже дев'ятий буханець кінчає.
Не здужає третього хліба з'їсти.
Хвора, нездорова, лиш би їла та спала.
Хвора я і то дуже хвора: і з вами буду їсти,
і окремо мені дайте, і на потому лишіть.
Я забула, що я хвора: як танцюй, то танцюй.
Не дай, боже, ледачому та ще й хвороби.
Не кожний, що стогне, слабий.
На голові чиряк, а він на ногу шкутильгає.
Закривіла на ногу, та не знає, на котору.
Лінивого не добудишся, як мертвого не докличешся.
Нездужає, що й ведмедя за вухо вдержав би.
Спите, а хліб цвіте!
Хто слухає, а хто окунів ловить слухаючи.
Мислі в небі, а ноги в постелі.
Думками за горами, а ділом у запічку.
Хто ранок проспить, той день проголодує.
Уморився лежачи.
Уморився, поки хліба наївся.
Йому розкуси, та ще й у рот положи.
Хоч не в'їжно, але вліжно.
Як їсть, то впріє, а як робить, то мерзне.
Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає.
В роботі «ох», а їсть за трьох.
Їсть, п'є та байдики б'є.
Хто вліті в холоді, той зимою в голоді.
Нехай гуляє. «Що робив?» — зима спитає.
Літо просвистав.
На чужу роботу дивитися — ситому не бути.
З ледачого вовка хоч шерсті клок.
Дай і діжу з тістом, то будуть клясти, що важко нести.
Ледачого не займай, сам себе не марай.
Ледаче ледачим і згине.
Треба шести, аби звести.
Болить бік дев'ятий рік, та не знаю, в котрім місці.
Двоє недужих сіли та й хліб поїли.
Голова болить, а хліб, як на вогні, тріщить.
Добра вимівка — болить голівка.
Хворий лежить та без пам'яті хліб їсть.
Живіт болить, мабуть, на піч кортить.
Не хворіла, не боліла та проскурку з'їла.

Беззубий: хамелю-хамелю, а вареники з сиром умелю.
Напав нежить — ніде кусок хліба не влежить.
Він тяжко хворий: коли працює, все мерзне, а коли їсть, то все потіє.
Всі хворі, всі хворі, а як наварять, то не знати, де ся подіє.
Захворів Іванко, аж опух від спанку.
Ой казали мені люди, що добра з тебе не буде!
Гуляй, тато, завтра свято!
Такий побожний, що другий день святкує.
«А чом ви, хлопці, не орете?» — «Та, дядьку, свято!» — «Яке свято?» — «Чересло й леміш знято».
Хто празників питає, той сорочки латає.
День свят, а діла сплять.
Йому щодня неділя.
П'ять днів нічого не робимо, а шостий відпочиваємо.
Хто святкує на Пилипа, той буде голий, як липа.
Ні гульня, ні робота.
Тень-тень, аби збути день.
Дзень-дзень, аби минув день.
Аби день до вечора.
Сюди ник, туди ник — та й день невелик.
Сюди тень, туди тень — та й минув день.
Вдень від спеки ховається, а вночі від комарів.
Вчорашнього дня шукав, а що робити — не знав.
Вчорашнього дня стома кіньми не доженеш.
Час не стоїть, а роботи світ.
Пропав день — і собаки не брехали.
Дарма в бога день крадеш.
Що нині утече, то завтра не зловиш.
День дармувати, два дні спочивати.
Коли став робить, то байдики не бить.
День не стоїть, а діло не робиться.
Робота не ведмідь, у ліс не втече.
Убити б день, а ночі не побачу.
Цілий день бомки б'є.
Шукає вчорашнього дня.
Їлось би сласно, а робити страшно.
Робити — хоч києм бити, а їсти — хоч рачки лізти.
І каші не хочу, і по воду не піду.
Дай йому яєчко, та ще й облупи.
Вже й пережував, а він і ковтнуть не хоче.
Де кисіль, там я й сів, де пиріг, там я й ліг.
Як не стане, то батько достане, як не буде, то мати добуде.

ПОБУТ ЛЮДИНИ

Добре тому, хто в своєму дому.
Не дай, боже, в чужій хаті жити, в чужій печі палити.
Не надійся на чужу хату, бо під тином доведеться умирати.
Бодай ніхто добрий не сидів у чужій хаті.
В чужій хаті і тріска б'ється.
І в тата не своя хата.
І собаці своєї хати хочеться.
«Кіндрате, де твоя хата?» — «Літом на полях,
а зимою під скиртою».
Моя хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена.
Надворі дує, а в хаті чує.
Нащо тобі жінку брати, як нема своєї хати.
Оце хата: дві сохи та соломи трохи, то й діти почаділи.
У нас вітер хату мете, сонечко хліб пече,
вода сама ллється, все гаразд ведеться.
Пустка така, що вітер по хаті гонить.
Хата хлібом не нагодує.
Нестатки гонять з хатки.
Хата багата, та нічого й собаці дати.
Хата чужая, як свекруха лихая.
Чужа хата гірше ката.
Чужа хата — велика досада.
Будуй хату з лободи, а в чужую не веди.
Була б в сірка своя хата.
На ката й хата, як топить нічим.
Хату обдирає, а сіни лагодить.
Мусиш привикати, як не маєш своєї хати.
Чужу хату топить — свої очі сліпить.
Чужа хата не гріє.
Налагодив дід бабі хижку: то лазили кішки,
стали лазити собаки.
Вдома і солома їдома.
У нього стільки домів, як у зайця ломів.
Хоч і в брата, та не своя хата.
Добре тому, хто в своєму дому.
Не взявшись за сокиру, хати не зробиш.
В дощ хату не покривають, а в погоду й сама не капає.
В порожній хаті сумно й спати.
В хаті наче гуси ночували.

В хаті, як у віночку, хліб випечений.
В хаті, як у віночку, і сама сидить, як квіточка.
В хаті, як у дзеркалі.
Де будь, там будь, а свій кут не гудь.
Де мир, там і лад, там є в хаті благодать.
Де хата не метена, там дівка не плетена.
Дорогая тая хатка, де родила мене матка.
Що друга хатка, то інша гадка.
Зимою і собака хату ставить.
І собака каже: «Щоб літа діждати, то буду хату будувати».
Купуй хату криту, а свиту шиту.
Коли з топленої хати йде, то й дверима стукає.
Люди добрі, хата тепла, є що їсти, є де спати, хоч зимуй.
Надворі потеплішає, то й хата порозумнішає.
Не буває хатки без звадки.
Нова хата — велика втрата.
Нова хатка — нова гадка.
Само нічого до хати не прийде, крім біди.
Така хата тепла, що спотієш дрижачи.
Угли обрубуй, а хату отоплюй.
Хата, що покришка: що скажеш, то в хаті повинно пропасти.
Хату руки держать.
Хоч одвірки виймеш, а з хати вийдеш.
Хто нашу хату минає, той щастя не має.
Хто не ризикує, той хати не збудує.
Чим хата багата, тим і рада.
Що хата має, тим і приймає.
Чия хата, того й правда.
Що хатка — то гадка.
У своїй хаті і вугли помагають.
В своїй хаті кожний пан.
В своїй хаті легше й помирати.
В своїм дуплі сиди в теплі.
Ліпша своя сяка-така хата, як чужа палата.
Своя хатка лучче від чужих палат кам'яних.
Своя хата — своя правда, своя стріха — своя втіха.
Своя хатка, як рідная матка.
Кожному свій куток милий.
Чи тут, чи не тут, аби свій кут.
Чужу стріху покриває, а своя тече.
Хижа не тісна, коли челядь не збісна.
Най буде не пишно, аби затишно.

Біля границі не випада будувать світлиці.
Всюди добре, а дома найкраще.
В чужому домі будь привітливий, а не примітливий.
Вдома і стіни помагають.

Вдома і солома їдома.
Вдома добра постіль і солома.
Горе тому, в кого нема порядку в дому.
Домівка — не ворог, коли запалиш, тоді згорить.
Домівка — не ворог, коли не прийдеш, то прийме.
Свій дім не чужий, із нього не виженуть.
За морем тепліше, та дома миліше.
І заєць має домівку, хоч під кущем.

І ти тут, і я тут, а хто ж у нас дома,
хто в нас порубав солому на дрова?
Лучче дома, ніж на празнику.
Не пізно до свого дому й опівночі.
Добра річ, як є в хаті піч.
Добре там ся пестити, де піч велика і є кому варити.
На печі — то й баба хоробра.
Не дивна річ, що в хаті піч, дивно б було, коли б її не було.
Піч нам рідна мати.
Пічник додому, а піч додолу.
Кочерга в печі газдиня, майстер в своїм ділі.
Кочерга до печі хазяйка: вона своє діло знає, жар загрібає.
Макогін — хазяїн у хаті.
У макогонову юшку убрела.
Як хто собі постелить, так і вигріється.
Дзигар їсти не просить, а свою роботу робить.
Дзигар усе йде і все на місці стоїть.
На дзигарки треба мати свої фільварки.
Часи для краси, а врем'я по сонцю.
Віник задля сміття виник.
У нас так ведеться, що хата віником мететься.
Мету разком, то й вивезу візком.
Прийшло помело, що у віхтя у гостях було.
Своя рогіжка красніша від чужого килима.
В порожню комору вовк не лізе.
На пусту комору замка не вішають.
Хотів піти у комору, та не втрапив у котору.
В пустій стодолі горобці не тримаються.
З пустої стодоли не вилетить хіба сова.
Пліт без стовпів не стоїть.
Як є пліт, то нема воріт, а як є ворота, то немає плота.
Яке кілля, такий пліт.
На однім кілку всього не повісиш.
Широка вулиця, а пройти ніде.
Де ворота скрипливі, там собаки сварливі.
На чорта ворота, як нема ні хати, ні плота.
Дарма з сухої криниці воду брати.
До доброї криниці стежка утоптана.
З глибокої криниці холодна вода.
Коло річок колодязів не копають.
Криниця і та висихає.
Не брудни криниці, бо схочеш водиці.
Не плюй у криницю, бо з неї ще будеш пити водицю.
Не знаємо ціну водиці, доки не висохла криниця.

Покинути криницю та йти в колибу по водицю.
Силою колодязь копати — води з нього не пити.
Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися.
Як напився, то до криниці спиною обернувся.
На добрім місці й камінь проростає.
На однім місці й камінь мохом обростає.

Пізно берегти вино, коли бочка порожня.
Тим бочка смердить, чим налита.
Казали люди: квач притикою не буде.
Всі кинулись туди: і міх, і трава.
Довелось мішкові кошелем стати.
Кому міх тяжить, того й торба страшить.
Купіть собі міх, та не робіть з мене сміх.
Поки було в мішку жито, то гуляла знаменито.
Порожній мішок плечі муляє.
Старого мішка не залатаєш.
Сьогодні з мішком, а завтра з торбинкою.
Як пішла пішком, так і прийшла з порожнім мішком.
Хоч поганий ківш, та без нього гірш.
Хоч у ступу всадіть та пирогами годуйте —
все буду однака.
Хто з ступою, а я з товкачем.
Диво не решето: дірок багато, а вилізти нікуди.
До сусіда — решета, до сусіда — сита.
Унадилось решето гречку переводити.
Диво — як сито, а чудо — як решето.
Не здавайтесь на крупу, бо в решеті дірка.
Чужу крупу віючи, очі завжди запорошиш.

Без їжі і віл не потягне.
Аби душа сита та тіло не наго.
Водою ситий не будеш.
Гарбузом ситий не будеш.
Літом сякий-такий бур'янець, а хліба буханець —
то й ситий чоловік.
На ситім тулубі голова стоїть прямо.
Повар від запаху ситий.
По саме горло ситий.
Риба не хліб, ситий не будеш.
Сита кішка, коли сала не їсть.
Сите порося і каші не їсть.
Ситий, як бочка, а ще їсти просить.
Ситий від крупи, п'яний від води.

Собака сита казиться, а худа скавулить.
Хто сит, той гадає, що вже ніколи не зголодніє.
І ріски в роті не було.
Ні росинки, ні порошинки в роті не було.
Бублик не хліб.
Там публіка — сім душ на півбублика.
Чудний бублик: кругом об'їси, а всередині нема нічого.
Звабиш калачем, не відженеш і бичем.
З'ївши калач, берися знов до хліба.
Калач за калач, а дармо нічого.
Калач приїсться, а хліб ніколи.
Нагодують калачем та й у спину рогачем.
Плети йому калачі, а він тобі лапті.
Тринди-ринди — коржі з маком.
Без приправи і паляниці не зробиш.
Діждався раз пшеничних паляниць.
Із-за смичка — тонка паляничка.
Їв би паляниці, та зубів нема.
Не для Гриця паляниця.
Або моя душа ворог цілого книша?
Нехай книш, аби не паляниця.
Паляниця — хлібові сестриця.
Паляниця — як пух, як дух, як милеє щастя.
Яка пшениця, така й паляниця.
Байдуже паски, аби порося.
Обійдеться великдень без гречаної паски.
Годі з болота паску спекти.
Добра паска, як є ковбаска.
Не тобі пеклася паска, та тобі досталось з'їсти.
Паска ще в колосі.
Аби хліб, а зуби знайдуться.
Аби риба, а хліб буде.
А де ж той хліб, що вчора з'їли?
Без зубів лихо, а без хліба ще гірше.
Без хліба і без води погано жити.
Без хліба і любов гине.
Без солі, без хліба немає обіда.
І рибка без хліба бридка.
Бодай ніхто товченого хліба не діждав ні пекти, ні їсти.
Будем постити, як хліба не стане.
Легкого хліба захотів.
Грушка — минушка, а хліб — кожен обід.
Дав бог хліб, як зубів не стало.
Тоді нажив хліба, коли зубів не стало.

Де хліб-сіль-каша, там домівка наша.
Де хліб і вода, там нема голода.
Добрий хліб, коли нема калача.
Доки мав я семирічний хліб, не боявся і сто бід, а як ми не стало хліба, упала на ня всяка біда.
Живемо: хліб жуємо, а іноді ще й присолюємо.
Є хліб — солі нема, є сіль — хліба нема.
Житній хліб пшеничному калачеві дід.
Жуй, тату, воду, коли хліба нічим.
Завжди є їдець на готовий хлібець.
З полови хліба не спечеш.
Зварили нічо та й з'їли без хліба.
З неба хліб не падає.
З чого хліб, з того й пироги.
З печі сирого хліба не виймають.
І я вчений на хліб печений.
Їмо хліб трьякий: чорний, білий і ніякий.
Кий на кий вадить, а хліб на хліб не завадить.
Клади перед людей хліб на столі,
будеш у людей на чолі.
Кожному хліб не гіркий.
Коли б хліб та вода, то не буде голода.
Як є хліба край, то і в хліві рай, а як хліба ні куска, так і в горниці тоска.
Коли не стане хліба, так грінки грій.
Коли стало на хліб, то стане й на обід.
Коли хліб на столі, то стіл — престіл, а коли хліба ні кусочка, тоді стіл лиш гола дошка.
Коли хліб, тоді й розум.
Краще сухий хліб з водою, ніж паляниця з бідою.
Краще їсти хліб з водою, ніж жити чужиною.
Ліпше свій хліб недопечений, ніж чужий перепечений.
Люди — не татари, дадуть хліба і сметани.
Мова мовиться, а хліб їсться.
Мій татуньо між двома хлібами вмер: старого не було, а нового не дочекався.
Навик на білий хліб, то вже його чорний в зуби коле.
Найсмачніший хліб од свого мозоля.
На пшеничний хліб — масло, а на вівсяний — голод.
Небожата-діти, добре було вліті: хоч хліба не мали, та тепло знали.
Не будеш брикати, як прийдеться хлібець з торби смикати.
Не вмієш пекти хліба, будеш пекти раків.
Не вчи вченого їсти хліба печеного, я й сам з'їм.

Не до сорома, як хліба нема.
Не жалій нашого ножа для свого хліба.
Не йдуть од хліба, а йдуть од кия.
Не кожний хліб заробляє, а кожний його їсть.
Не кожний той голоден, хто хліба просить.
Нема хліба — їж пироги.
Не сіють вони і не жнуть, а хліб чужий жують.
Не стало хліба — мусив калачі їсти.
Не я хліб їм, а він мене їсть.
Ні хліба куска, ні солі дрібка, ні страви ложки, ні води корця.
Од хліба недопеченого і од фельдшера недовченого своє здоров'я бережи.
Перший кусок хліба кращий і смачніший, як другий.
Погорілець: хліб з'їв, а солому спалив.
Про смерть гадай, а хліба шукай.
Риба — вода, ягода — трава, а хліб усьому голова.
Сливка — слинка, грушка — минушка, риба — вода, хліб — голова.
Свій хліб ліпший від чужого калача.
Спиться, а хліб сниться.
Стіл хліба не поїсть.
Такий хліб удався, що кіт би за шкуру сховався, закалець — на палець.
Такі наші дорібки: нема хліба ні дрібки.
Товченики доведуть, що й хліба не дадуть.
Тому й світ веселий, кому хліб даремний.
Треба хліба й на після обіда.
Уморився, поки хліба наївся.
У нас сьогодні — Луки: ані хліба, ані муки.
Усього хліба не поїси.
Хліба лежачого ніде нема.
Хліб — батько, вода — мати.
Сіль, хліб та вода — то козацька їда.
Хліб за шлунком не ганяється, а шлунок — за хлібом.
Хліб і на ноги поставить, і з ніг звалить.
Хліб має роги, а нужда — ноги.
Хліб — не зять, як спечуть, так з'їдять.
Хліб та каша — то їда наша.
Хліб та квас — буде з нас.
Хліб такий удався, що лиш коники з нього ліпити.
Хліб чорний, та моторний.
Хоч іду в гостину, та беру хліб в торбину.
Хто з собою хліб носить, той їсти не просить.

Хто має хліб в торбі, той сяде й на горбі.
Хто хліба не має, той собаки не тримає.
Чи хліб, чи пиріг, аби повен живіт.
Чи хліб, чи вовна, аби була кишка повна.
Що до чого, а хліб до борщу.
Як у людей буде, то і в нас буде хліб.
Як є картопля і капуста, то вже половина хліба.
Як проголодаєшся, то хліба дістати догадаєшся.
На готовий шматок знайдеться роток.
Кусочок — з воловий носочок, а м'якушка — з шапку.
На чужий кусок не роззявляй роток.

На чужий кусок не п'яли роток,
  а свій принеси і в рот понеси.
Сей кусок як умережиш, так і піч перележиш.
Як окраєць на столі, так і душка веселіш.
Беззубий: хамелю, хамелю, а вареники з сиром умелю.
Були на масницю вареники, та в піст на вербу повтікали.
Вареники ті ж самі, та інша макітра.
Догадавсь — та й вареники в шапку.
Дурниці — вареники й варениці, інша справа — борщ:
  хоч погано, та до біса.
Почекайте, вареники, прийде на вас масниця.
Ріж мою душу вареником до подушки.
Рятуйте хоч вареником!
Сметаною вареників не зіпсуєш.
Сякі-такі вареники, а все ж кращі галушок.
Як молодим бував, то сорок вареників їдав,
  а тепер хамелю-хамелю і насилу п'ятдесят умелю.

Як молода була, то сорок вареників їла, а тепер
і сімдесят мало.
Аби були пиріжки, то найдуться і дружки.
Він за поріг, а я таки за пиріг.
Геть з пирогами — станем з тютюном!
Дай торбу з пирогами і чорта з рогами — все мало.
Де ви, пироги? Тут є ваші вороги!
Де слова масні, там пироги пісні.
Коли муку, сир, сіль, яйце з маслом рахувати будеш,
то мало коли пирогами ся погодуєш.
Як сир рахувати, то й вареників не видати.
Коли не пиріг, то й не пирожися, коли не тямиш,
то й не берися!
Кому пироги й млинці, а кому гулі та синці.
На плохенький животик і пироги вадять.
Ми люди не горді: нема хліба, давайте пироги.
Назад наші з пирогами.
Надіявся циган на пироги та борщу не їв.
Не втне кум пирога, бо кислий.
Пиріг животові не зашкодить.
Пиріжок добрий тільки мазаний.
Пироги — обіду вороги.
Тільки на поріг — так і в зуби пиріг.
То є гріх непрощений — їсти пиріг немащений.
Хліба не маю — пироги їм.
Хто на поріг, тому пиріг, а хто від порога,
тому щаслива дорога.
Хоч миску з пирогами, хоч дідька з рогами.
Як батька чужими пирогами поминать, так краще
без поминок.
А вас, книші, поважаємо, як є в віщо, то вмочаємо,
а ні в віщо — вибачаємо і без цього поїдаємо.
Кому книш, а кому шиш.
Книш — не пиріг.
Не того тіста книш.
От тобі, Гапдзю, книш.
Сита душа і без книша.
Дурний Грицько млинці пекти, він краще тістечко з'їсть.
Воліє кишка тріснути, як має страва скиснути.
За такої страви ляжеш уздовж лави.
Семеро страв, та все гриби.
Ліпше старе блюдо повне, як нове порожнє.
Багато — два гриби в борщ.
Без добавки і борщ не смачний.

Борщ — аж жмури встають.
Борщ без каші удовець, каша без борщу — вдова.
Борщ — усьому голова.
Борщ і капуста — хата не пуста.
Борщ та каша — мати наша.
Борщ з'їжмо, за кашу поцілуймося.
Пісний борщ, хоч голову мий.
Дала борщу такого, що аж туман з моря котиться.
Борщ — хоч лице зморщ, а очі витріщ.
В нас просто: борщ, каша, третя кваша.
Двоє рідких, а третій борщ.
Де велика рада, там рідкий борщ.
Добрий борщик, та малий горщик.
Із нехочу з'їв три миски борщу.
Їв би борщ, та жалко: вчора дома пообідав.
Їжте борщ, капусту, бо пироги не суть.
Їжте, дітоньки, наварила-м борщику, дала-м псові, а він не хоче їсти.
Їжте борщ, добрий борщ, три дні під лавою стояв, поки ся мені дістав.
Наварила борщу та й тепер не вихлещу.
Наш піддячий любить борщ гарячий, а як голодний, їсть і холодний.
Не велика хиба, що в борщі тільки одна риба.
Не давай два гриби до борщу, бо переборщиш.
Не карай, боже, нічим, як борщ ні з чим.
Про одного гриба борщ буде.
Свій борщ хоч не солоний, та ліпший, як чужа юшка.
Смачні борщ і каша, але як є шматок м'яса.
Сьогодні борщ жонатий.
Трапляється на віку варить борщ і в глеку.
У борщі крупина за крупиною ганяється з дрючиною.
Хай буде борщ ріденький, аби солоденький.
Чого не люблю, того і в борщ не кришу.
Що-небудь, аби борщ.
Я люблю усякий борщ, аби з м'ясом.
Галушка та лемішка, а хлібу перемішка.
З попелу галушки не вдаються до юшки.
Чотири горшки та все галушки.
Цей суп надме тільки пуп.
Від капусти розум пустий.
Капуста не тлуста, а Матвій не гордий.
Аби пшоно, каша буде.
Без каші обід сирота.

Вари воду — вода буде, всип круп — каша буде.
В гурті і каша добре їсться.
Густа каша дітей не розганяє.
Густенька каша, та не наша, а наш несолоний куліш — як хочеш, так і їж.
Зварив кашу, то не жалій і масла.
Хто каші наварив, той мусить і з'їсти.
З гречки та проса — і каша, і паша.
І дурень каші наварить, аби пшоно та сало.
Як є з чого, то й дурень кашу зварить.
Їла коса кашу — ходи нижче, не їла — бери вище.
Казали-бо батьки наші, що до шкварків треба каші.
Каша наша, батьків борщ.
Каша — потіха наша.
Каші салом не зіпсуєш.
Коли нема пшона, давайте кашу варить.
Кому що, а мені каша.
Лихо наше — ячна каша: з'їв би і такої, та нема ніякої.
Наївся каші, як віл браги.
Смачна кашка, та мала чашка.
Якби у мене були пшоно та сіль, то я б наварив каші, та жаль, що немає сала.
Як до каші, то всі наші, як до моркви — всі помовкли.
Од кулішу і ніг не поколишу.
Крупник — кулішеві брат.
Хоч куліш, та з перцем.
Шкода і лою на лемішку.
Жіночки, діточки, кутя мене з світу зжене.
Передав куті меду.
Узвар — на базар, а кутя — на покуття.
Є в глеку молоко, та голова не влізе; глек розбить та в корито налить, можна без ложки наїстись.
Є молоко, буде й горнятко.
Літом без молока — як зимою без кожуха.
Опікся на молоці, то й на холодну воду дме.
Як з поганим молоком, то краще з водою.
«Дай, мамо, масла!» — «У печі погасло!»
Для масла корова ще не напаслась.
Мала грудка, та самий сир.
Сир з'їв, а на масло дивиться.
Думав, що йому будуть печені голуби до рота падати.
Печені голуби не летять до губи.
Дарма що в черепку, аби курка жарена.
Добрі ковбаси, та не про нас.

Колись ковбаси і жарені голубці по світу літали.
Ковбаса — слава, а капуста — страва.
Коли б ковбасі крила, то кращої птиці на світі не було б.
Найкраща птиця — ковбаса.
Голої кості і собака не гложе.
Дали кісточку: хоч зараз гризи, хоч на завтра відклади.
В степу і хрущ м'ясо.
Дешеве м'ясо і собаки не їдять.
Перше м'ясо — свинина, перша риба — лиnина, а от чабак — то вже не так.
Хто поїв м'ясо, нехай гризе і кістки.
Чортове пір'я і м'ясо занесло.
Добра риба на чужому блюді.
Не велика біда, що без риби середа.
Коли нема риб, то добре і гриб.
Поїси рибки, нап'єшся водички, а їсти попросиш.
Хоч не рибно, аби юшно.
Добре діло карасі: не поїси, так продаси.
Що сомина, що свинина.
Отак: двом рак, а третьому юшка.
Давайте що попало: як не хліб, то сало.
Дурне сало без хліба.
Дурне сало: як у піч, то мовчить, а як з печі, то кричить.
Є сало, та не для кота.
Є сало, та не можна дістати — високо висить.
Живу добре: сало їм, на салі сплю, салом укриваюсь.
Із сала невелика слава, тільки ласощі, та й без нього погано.
І сало потало, і ковбасам лихо стало.
Його хоч до сала прив'яжи, то все буде як драбина.
Ковганка — салу переводчиця.
Кому що, а циганy сало.
Моїм салом та по моїх губах мастить.
Нашим салом та по нашій шкурі.
Ні сіло ні впало: «Дай, мамо, сало!»
Поки суд та діло, а кошеня сало з'їло.
Сало гамкнув, та на кота звернув.
Хоч і сало, аби за моє стало.
Якби мені паном бути, то я б сало з салом їв.
Як кусок сала, то і гриб приправа.
Якщо вже їсти сало, то так, щоб по бороді текло.
В порожньому череві музики грають.
Живіт — не дзеркало, не видно, що там є.
Живіт — не мішок, що не всип, не випаде.

Живіт ситий, а очі голодні.
І на животі не густо, і в животі пусто.
На порожній шлунок і душа смутиться.
По животу мов коти лазять.
Черево тріщить, а душа їсти пищить.
Чим око напасеш, тим черева не нагодуєш.
Хоч і вовна, аби кишка повна.
Треба думать і гадать, чим кишки свої напхать.
Вистачило на рибу, вистачить і на юшку.
Від дешевої рибки не побіжиш стрибки.
З'їв юшку з бараболь, а пирогів із яєць, та ще й кричить, що голодний.
Ні юшки, ні петрушки.
Сьорбай, Андрушко, добра юшка: мала мати свиням дати.
Сьорбайте, хлопці, юшку, а рибка насподі.
Хочеш юшку — лови рибку і додай петрушки.
Як дали юшку, то дадуть і ложку.
Аби було що їсти, то можна й на городі сісти.
Аби що до губи, будуть їсти зуби.
Аби день вівся, а хліб ївся.
Бідний тоді їсть курку, як сам хворий або курка слаба.
«Будемо їсти, та не всі!» — «Хіба вас дома не буде?»
Було що їсти й пити, тільки принуки не було.
Їж, свате, капусту, коли б тебе не принесло, свині поїли б.
Виїли, як вимели.
Вип'є і з'їсть за трьох дурних і за себе четвертого.
Гарбуза наїсишся, а на вербу подивишся, то й станеш голоден.
Гороху треба їсти потроху.
Дали їсти, а не було де сісти.
Де їдять, там пхайся, а де б'ють, звідти тікай.
Де сісти, то сісти, аби було що їсти.
День не їдять, два не їдять, а тоді знову не їдять.
Є де сісти, та нема чого їсти.
Жити весело, та їсти нічого.
За їду нема стиду.
За їжу ніхто не полає, а за роботу було і в вічі плювали.
За спасибі не будеш їсти куска хліба.
З'їв би і каменя.
З'їв би і коня з копитами.
З'їж півбіди та напийся води.
І в Парижу не їдять хліба з рижу.
Із'їв, як за себе кинув.
Із неохотою вовк порося з'їв.

І мало наїлась, і багато поїла.
І наша губа — не фляша, так би з'їла, як і ваша.
І соловей не співає, коли він їсти нічого не має.
Їв би очима, та живіт не приймає.
Їв би, поки б видів.
Їв не їв, а за столом сидів.
Їж, бо все одно собакам викину.
Їж, доки рот свіж, а як зав'яне, ніщо в нього не загляне.
Їж, на живіт не зважай, аби шкура видержала.
«Їж, кума!» — «Так ложки нема!»
Їж, Левку, хоч і глевко.
Їж та хвали, щоб ще дали.
Їжте і мачайте, а за решту вибачайте.
Їж, коли дають, скачи, коли грають.
«Їжте, кумасю, хліб, хоч позичений!» — «Та дарма, кумочко, не мені його віддавати».
Їж, поки свої коліна бачиш.
Їж, Мартине, мати ще підкине.
Їж — не переїдайся, пий — не перепивайся, а говори — не переговорюйся, то будеш все здоров.
Їжте, кумо, не жалійте, як дома.
Їжте тепер, бо вночі не дамо.
Їж, Федьку, то ріпу, то редьку.
Їж, язик, та не ходи до музик.
Їли, як пани, а накидали, як свині.
Їли би очі, та губа не хоче.
Їсти — аж живіт до спини притягло.
Їстові, пса би з'їли.
Коли б не їли, не пили, то б в золоті ходили.
Коли їсти, то можна й сісти.
Коли моя душа часнику не їла, не буде пахнуть.
Коли не наївся, то й не налижешся.
Куди тобі, грішній, кисіль їсти, коли ти квашею заляпалась.
Лакома душа з'їла би й лоша.
Лобода — то панська їда, а хлопська нужда.
Наївся, як бик, витягся, як смик, а їсти хочу, як собака: аби сів, то ще стільки б з'їв.
Наїжся біди, напийся води — будеш ситим.
На то кіт і гладок, що поїв та й на бок.
Наша Гаша не розбираша: їсть пряники й не мережані.
Наша невістка що не дай, то тріска.
Наша душа наїсться й з ковша.
Не все їсти скором, колись буде й піст.

Не жалій хазяїна: їж картоплю з лушпинням.
Не їв — зомлів, а наївся — звалився.
Не їв, то й ложок не буду мити.
Нема гірше, як індик: одного мало, а двох не з'їси.
Нема ні де сісти, ні що з'їсти.
Не маю часу: як сиджу, то танцюю, а як стою, то їм.
Нема що їсти, немає пити, немає й роду, щоб поговорити.
Не ївши, не пивши, скачи, дурню, ошалівши.
Не розіб'єш горіха, то не з'їси і зернятка.
Не розбивши крашанки, не спечеш яєчні.
Не те що наївся, а й в пазуху набрав.
Не того йому шкода, що з'їв, а того, що залишилося.
Не тому печено, кому речено, а тому, хто їсть.
Не хочеш їсти, більше нам буде.
Один тримає рожен, а другий їсть печеню.
Ото ласа їда: з часником лобода.
Оці ще з'їм, та після ще сім, та ще полежу, та ще стільки умережу, подивлюсь на сволок, та ще сорок, а як не полегшає, значить, пороблено.
Очі б їли і пили, а губи ані руш.
Поїмо, подякуємо, а як ще, то й завтра прийдемо.
Поїмо сьогодні твоє, а завтра всяк своє.
Попоїв що попало, аби кишка не бурчала.
Попоїж лободи та махай до води.
Попросили б і сісти, так нічого їсти.
Сьогодні хоч вола з'їж, а завтра все одно схочеться.
Радісні вісті, коли кажуть іти їсти.
Сама б собі за це їсти не дала.
Сам не знаю, що мені є: чи хочу їсти, чи так ся здає.
Своє з'їв, ще й на моє зазіхає.
Скільки не їж, не будеш багатий, а будеш череватий.
Смачна їда — животу біда.
Сухарі й варені їсти можна.
Тільки й мого, що з'їм много.
Такий з нього їдець, як горобець.
Тут тії сидять, що добре їдять.
У нашої мами всього напечено, а їсти нічого.
У піст їли хрін, а у м'ясниці — кислиці.
Хотів попоїсти, а вони танцювати заставили.
Хоч їж, хоч дивись, а щоб ціле було і не голодний був.
Хоч не їв, так бачив.
Хоч у попіл кусок умочу, та солодко з'їм.
Хоч нічого їсти, та весело жити.

Хто клопочеться, тому їсти не хочеться.
Циган тим не поган, що з панами їсть.
Чиє їм, того й слухаю.
Чи карася, чи порося, аби наїстись.
Чого не їси, того і в рот не неси.
Ще не встав, а вже їсти кричить.
Ще не встиг очі продерти, а вже їсть.
Що прожив, то добре, що з'їв, то пропало.
Що стрів, то з'їв.
Як їсть дитина, тішиться родина, а їсть родина, то плаче дитина.
Як часто не доїси, то й святих продаси.
Як спить, то не їсть, а як їсть, то не дрімає.
Як п'ють та їдять, то Шмалихи не глядять, а як біда та лихо, то шмали, Шмалихо!
Мале снідання — великий обід.
Снідав, обідав, а живіт не відав.
Сніданок — перехватка, а грунт — обід.
То снідаю, то обідаю, і погуляти ніколи.
Добре діло — обід: сів за стіл та й їж.
Добре пісні співати пообідавши.
Забув, що нині обідав.
Надіявся дід на обід, без вечері спати ліг.
Спромігся дід на обід, а баба на кисіль.
Їхав на обід, але й вечері не застав.
Лихий передобідок і найліпший обід попсує.
Найміть мене обідати.
На чужий обід іди, а свою ложку з дому бери.
Не вставай із-за обіду, ще в печі є долото жарене.
Не побігаєш — не пообідаєш.
Ніхто не зна й не віда, хто що обіда.
Ніхто того не відає, коли кума обідає.
Після обіду полежати часок, то зав'яжеться сала кусок.
Пішов ся довідати та й зостався обідати.
Прийшли одвідать, щоб дали пообідать.
По лихім обіді і худа вечеря добре смакує.
По обіді спи хоч хвилю, по вечері іди милю.
Стара й не відала, що учора обідала.
Хто на чужий обід ся спускає, той з голоду помирає.
Чий обід, а старцям лихо.
Як дома пообідав, то й у людей дають.
За одним присідом вечеря з обідом.
Гуляйте, завтра повечеряти дамо!

Де піде Теря, все їй гірка вечеря.
На тобі, милий, вечерю з обідом, як не доїш стравою, то намагай хлібом.
Хто не поживиться, той цілу ніч дивиться.
Не гордун: що дістав, то ковтнув.
Кортить бабі скоринка, та не вкусить.
Перший кус усьому голова.
Таке м'яке, що ні кусати, ні жувати.
Споживай, Федьку, то хрін, то редьку!
Дано тобі кісточку: хоч лижи, хоч надалі держи.
Змолов батько невіяне, спекла мати несіяне.
Не зітхай: не останнє ще спекли.
Нате вам боця, що спекла ваша доця.
Спекла Луця — не схоче їсти й цюця.
Не тому печено, кому речено, а хто їсти буде.
Пекар хліба не купує.
Що напекла, те з'їла.
Знать жінку, що перепічайка, бо й борона в тісті.
Пізнавайте мою матку на місті, що в неї і фартух у тісті.
Шкода перемішувати тісто, вийнявши з печі.
Отаке-то гречане тісто: ти його в піч, а воно й репається.
Винувата діжа, що не смакує їжа.
Діжа, діжа, треба тобі віхтя та ножа.
Діжу пошкребла та пиріг спекла.
Чи діжа здіжилась, чи хазяйка сказилась.
Як діжа міситься, то родина біситься.
Розчинив, забачите, що з того вийде.
Не замісиш густо, як у коморі пусто.
Як є на розчину, то стане й на заміс.
Апетит приходить під час їди.
Без солі і без хліба погана бесіда.
Додав йому солі до оселедця.
До нічого не треба й солі.
Ліпше недосолити, ніж пересолити.
Недосол на столі, пересол на спині.
Несолоно їсти, що з немилим цілуватись.
Коли гаряче, то студи, козаче.
Хто не хоче дути на гаряче, то буде дути на боляче.
Хапай, дяче, доки гаряче.
Хапай, Петре, поки тепле!
Хто гарячого не бачив, той холодному рад.
Хто на гарячім попечеться, той і на холодне дме.
Де багато, там розсипають.
Є багато, то минеться, а нема, то обійдеться.

Хоч не багато, та на тарілочці.
Чого забагато, того й свині не люблять.
Чого маленько, того криши міленько.
Було густо, та стало пусто.
Іноді густо, та пусто, а іноді рідко, та мітко.
Нині густо, а завтра пусто.
Як насипчасто, то й накрапчасто.
Хоч рідко, та мітко.
Душа міру знає.
Через гору і кінь не скочить, через міру й свиня не з'їсть.
Для доброго досить, а для лихих і того жаль.
Кому смак, а кому й так.
Не все добре, що смакують, не все погане, що бракують.
Смачне не валяється, а хороше не волочиться.
Смачне, хоч на собак вилий.
Стільки смаку, як у печеному раку.
Хоч не смачно, зате багацько.
Хто не куштує, той смаку не знає.
Вкусиш гіркого — узнаєш ціну солодкого.
Гірке, гірке, коли б іще таке.
Гірким лічать, а солодким калічать.
Як має бути гірко, то хай же буде як з перцем.
Полюби гірке́ньке, а тоді буде солоденьке.
Сип, жінко, перцю! Нехай нам хоч раз на віку
гірко буде на серцю!
Їж прісняки, заким будуть кисляки.
Кисле — в рот тісне.
Не все мед, що солодке.
У гарному не находишся, а солодкого не наїсися.
Хрін від редьки не солодший, вугілля від сажі не біліше.
Е, ти, бачу, сахар медович.
Редьці до цукру нічого рівнятись.
Голодна кума, як нема пшона.
Дарма сушиш голову, небоже: крупа пшоном
бути не може.
Казала кума — дам пшона, а у неї самої нема.
Крупа крупу гонить, а крупу і чорт не догонить.
Не сягай через крупи до пшона.
Де борошно, там і порошно.
Із води, із муки пече баба шулики.
Коли б мука та діжа, а води вже принесу.
То мукиці, то водиці, аж доки з горшка не вилізло.
Якби з вашої руки та куль муки.
Без олію не зомлію, а без риб ніхто не згиб.

Без олію не зомлію, а без хліба одурію.
Олію з водою ніколи не погодиш.
Трошки надії, трошки олії — і животію.
У великім яйці великий жовток.
Дай йому яєчко, та ще й облуплене.
З одного яйця яєчні не буде.
Лупи яєчко — розказуй, а облупив — не показуй.
Не клади ячної луски, а клади пшеничне слово.
Хоч чорт неси, аби яйця.
Картопля — половина хліба.
Їмо бараболі і не кленем долі.
Діждусь і я тії години, що будуть по шелягу дині.
Луста та капуста — в животі не пусто.
Хай бог не допусте прохати капусти.

Грай, грай, глечику, а підеш без вушка.
До часу глек воду носить.
Жартуй, гладущик, поки вухо урветься.
Жартуй, глечичок, поки не луснув.
Нате і мій глек на сироватку,
щоб і моя була масниця.
Нате і мій глек, щоб і я Настя була.
Пішов глек по воду та й голову загубив.
Скільки глечику по воду не ходи́ть,
а колись йому доведеться головку зложи́ть.
Череп'я довше живе, як цілий глек.
Поки горшка не припече, доти з нього не потече.
Був би горщик, та було б в горщику, а покришка знайдеться.
Вари, горщику, борщ, а я з хлопцями погомоню.
Добрий горщик, та поганий борщик.
Лiпше старий горнець, як новий черепок.
Малі горнята мають довгі вуха.
Навіщо й покришка, коли горщик пустий.
Осадила, мов горщик від жару одставила.
Пізнати горнець по голосу.
У побитім горшку доброго борщу не звариш.
Що з горшка побіжить, то не позбираєш.
Буває, що й черепок блищить.
Була ложка, помело, та й те з дому загуло.
Видно між ложками ополоник.
Змішався, як ополоник з ложками.
Дали ложку, то дадуть і юшку.
Дали ложку, як страви не стало.

До обіду ложка, а по обіді хоч під стіл.
І після обіду ложка пригодиться.
До рота добрав ложку, та в миску не ввійде.
Є миска, та в мисці нема.

З ложкою до стола, на дурницю — до села.
Ложку до рота не донесе.
Прийшлась ложка до рота, та їсти чортма-чого.
Тобі б лише ложкою молотити.
Чиї ложки, того й миски.
Яке маленьке, а не несе ложки за вухо.
Сього-того по макітерці, та й годі з мене.
До повної миски — усі з ложками.

До миски треба й ложки.
І ти тут, і я тут, а пси дома миски б'ють.
Миска пори не знає: скільки лий, то все буде їсти.
Нащо золота миска, як вона порожня?
Прийшов по хвилі — вже й миски помили.
Як буде миска, то знайдеться і ложка.
Як не паївся з миски, то з полумиска не налижешся.
У мене так: хоч рак, та на тарілці.
Хоч на воді, аби на сковороді.
Аби чим-небудь за стіл завести, а з-за стола й самі вийдуть.
До столу добре сісти, коли на нім є що їсти.
За чиїм столом сидиш, того й правду хвали.
За чиїм столом сидиш, того й пісню співай.
За чужим столом сиди, а правдою суди.
Кому за стіл, а кому хоч під стіл.
Подали груш та й з-за столу руш.
Що є в печі, то на стіл мечи.
Як кого, то й за стіл саджають, а кого, то й з-під лави виганяють.
Варив псам, а з'їв сам.
Вари, жінко, швидко їсти, бо ми вже процесія по череві ходить.
Варила би-м пироги — корита не маю.
Варила не варила, давай їсти, ївши не ївши, лягай спати.
Варить з ранку до вечора, а їсти нічого.
Гриць наварив, Гриць і поїв.
За чужим столом не наїсишся.
Наварила, нанекла, не для кого — для Петра.
Наварила, напекла, сама з хати утекла.
Пий сама, мила, коли таке зварила.
Піч зварила, а я солила.
Сам варив, сам пік, та й минув йому вік.
Скільки лаптя не вари, а він усе догори.
Тільки варила, що хліб пекла.
Уміла готувати, та не вміла подавати.
Хотіла варити, а вона й готового їсти не вміє.
Чи варила, чи не варила, аби добре говорила.
Шкода вже того й говорити, котрої потрави не будеш варити.
Щоденне варило бабу постарило.
Два кухарі — лихий борщ.
Де багато кухарів, там собаки не голодні.

Де багато кухарок, там їсти нема що.
Де дві кухарки, там собакам празник.
Де багато кухарок, там і каша прикурена.
Добрий кухар — найкращий лікар.
Кухар з голоду не вмирає.
Кухарка самою парою сита.
Лихий кухар або недосолить, або пересолить.
Погана кухарка і добрі продукти зіпсує.
Поки в пана на столі, у кухаря в животі.
Поки пан попробує, то кухар наїсться.
Який кухар, такий борщ.
Добрий кухар і з кропиви борщ зварить.

Води — хоч топитись, та нема де напитись.
Нема голода, коли п'ється вода.
Не штука напитися води, як добре хто пообідає, нехай нап'ється голоден.
То не біда, що п'ється вода.
Не хочеш їсти, то пий воду.
Я не до вас, я до Дунаю: водиці нап'юсь та й додому піду.
Як був квас, то не було вас, а як настало квасило, то й вас розносило.
На те квас, щоб його пити.
Хто масний, той і квасний.
Як з лихим квасом, то краще з водою.
Як квасний, то пісний.
Ваша каша, наша кваша.
Їхав грек з винами, з пивами та й перевернувсь у нашій кваші.
Надія наша, а по надії кваша, а по кваші кулеші, підемо відти піші.
Пішли наші їсти кваші.
Ти ж квашею зуби поламаєш.
Хоч кваша, та не ваша.
Буде жалю по кисілю, ми і кваші наїмося.
Де кисіль, там я й сів, де пиріг, там я й ліг.
Киселю завжди місце буде.
Куди йому кисіль їсти, коли він кваші не вкусить.
Підождіть, діти, поки на киселі шкура не виросте.
Пішов за сім верст киселю їсти.
Аби мед, а мухи знайдуться.
Був мед, та гості попили.
Давай, жінко, перцю, мед закушу.

З пальця меду не добудеш.
І медок солодок, а язичок дере.
Коли мед, так і ложкою.
Коли мед, так і ковшем.
Мед і гречка — брат і сестра.
Медом куті не зіпсуєш.
Мед солодкий, але пальців із ним іще ніхто не з'їв.
Мед солодок, а патока й поготів.
На ложку меду більше мух ловиться, як на бочку оцту.
Не все медок, що солодке.
Не сподівайся у жука меду їсти.
Самі мед п'ють, а нам дулі дають.

Веселий гість — дому радість.
Вітали, а за здоров'я не питали.
Вітали, але сідати не просили.
Вітають, як дорогого, а женуть з хати, як пса.
В чужому домі не будь примітливий, а будь привітливий.
У багатство не вдаряє, а чим має, тим вітає.
Який привіт, такий і одвіт.
Безсоромного гостя пивом з хати не витуриш.
Бог дав свято, а чорт — гості.
Будемо ся гостити: то у вас, то у тебе.
Будь гостем доти, доки весілля триває.
Будьте, як дома, а поводьтесь, як у гостях.
Були вже в нас такі гості, та сокира пропала.
В гостину збирайся, але вдома пообідати не забувай.
Любиш у гостях бувати, люби ж гостей і приймати.
В гостях добре їсти й пити, а вдома спати.
Від податків та гостей не відкрутишся.
В необгородженім городі і свиня гість.
Газда в кут, коли гості суть.
Діти в кут, коли гості в хату йдуть.
Ганьбливий з гостини голодний повертається.
Гарними розмовами гостей не наситиш.
Гарні гості, та у двері не протовпляться.
Гарні гості, та не в пору.
Гірка гостина, коли лиха година.
Гість лави не засидить, ліжка не залежить.
Гість мало їсть, а багато бачить.
Гість недовго гостить, та багато бачить.
Гість прийде на хвилю, а бачить на милю.
Гість — невільник: де посадять, там і сидить, а хазяїн, як чиряк: де схоче, там і сяде.

Гості першого дня — золото, другого — срібло,
а третього — мідь, хоч додому їдь.
Гість господареві не укажчик.
Гості об'їдять кості.
Гості п'ють, аж кривляться; господар носить, аж плаче.
Гості обідом прив'язані.
Гості вже посходились, а ложки ще на миснику.
Гості хліба не цурались, та й сала не стало.
Гостя по одежі стрічають, а по розуму проводжають.
Гостю налив чарочку, а сам випив парочку.
Гостям сміх, а господарям сльози.
Дай, боже, гостя в дім, то і я нап'юсь при нім.
Два рази гостям рад: раз, що приїхали, а другий раз,
що від'їхали.
Для гостя дозволяється піст.
Для гостя хоч застався, а постався.
Для проханого гостя багато треба, а несподіваний гість,
що не постав, то їсть.
Добре в гостях погуляти, коли з дому хліба взяти.
Ідеш у гостину на день, бери хліба на тиждень.
Добрий то гість, що небагато їсть.
Добрі гості, та в середу трапились.
Дома їж, що хочеш, а в гостях, що дадуть.
Дома не в гостях: не поснідавши, не підеш.
Дощ іде, а гість їде.
Є що їсти й пити, є по чому й походити,
тільки ні на чому гаразд гостей посадити.
Їхало помело — в гостях у віхтя було.
Кого болять кості, той не думає в гості.
Коли надувся, як сич, то гостей не клич.
Красно гостили — ледве живого пустили.
Лихий гість і господаря з хати вижене.
Лиш місце лишилося, де гостилося.
Ліпше гостем під кінець, як на початку.
Ліпше свій гість, як чужих шість.
Любить гостей за чужим столом.
Любого гостя весною частують медком, а восени молочком.
Милий гість не часто буває.
Милі гості, чи не надокучили вам господарі?
Набралося гостей з усіх волостей.
На стіні година, за столом гостина: дають їсти, пити,
не велять робити.
Непрошений гість — гірше від татарина.
Не в пору гість — гірше ворога.

Не біда, що гостей нема, самі ся погостимо.
Не будь в гостях примітлив, будь дома привітлив.
Незваному гостю місце за дверима.
Не звикай у гостях, бо й дома захочеш.
Не кожного в гості просять, а не одного —
то й буком виносять.
Немила гостина, коли з дому з сваркою вибираєшся.
Не личить молодому розпитувати старого,
а господареві — гостя.
Несподівані гості — треба ноги попелом посипати.
Поїхав би в гості, та люди не кличуть.
По гостині, як по війні.
Поїхав погостювати, а прийшлося горювати.
Пора гостям і честь знати.
Посиділи в гостях на покуті знадвору.
Послідні гості дістають кості.
При пості добре відбути гості.
Ранній гість до обіду.
Раннього гостя не треба боятися.
Свого в гостях не забувай, а чужого не займай.
Сидить у гостині, а дома горобці свищуть.
Ситого гостя добре годувати.
Смутна тота хата, котру гості оминають.
Така була гостина — хоч пий, хоч лий, хоч обливайся.
Так добре його пригостили, що голим
і голодним додому повернувся.
«Так просили, так не пускали!» — «Куди?» — «У хату!»
Так у гості звали, аж рукави одірвали.
Хоч мене в гості не зовуть, та я знаю, де живуть.
Хоч не багат, а гостям рад.
Хто в гості не їздить і до себе не зве, той недобрим сливе.
Хто гостю радий, той і собаку його нагодує.
Через долинку та в гостинку.
Чим хата багата, тим і гостям рада.
Як дома пироги, то й у гостях пироги.
Який гість, такий і калач.
Як золотий хвіст, то дорогий гість.
Як часто гість за клямку береться, то не скоро піде.
Як я ся гаразд мав, кожний мене добре знав,
а як став убогий, не приходять гості на мої пороги.
Прийшли не звані, пішли не слані.
Тим приймає, що хата має.
Де люблять — не вчащай, де не люблять —
і гостем не бувай.

Не йди туди, де тебе не просять.
Хто перший приходить, тому першому й подають.
Не здоровкайся, коли тобі ніхто не кланяється.
Давали їсти й пити, та не було кому просити.
Кого не просять, того буком виносять.
Куди не просять, хай тебе туди чорти не носять.
За запросини грошей не беруть.
Милості просим на своїх харчах.
Не дуже того просять, кого за чуб термосять.
Непрошеному поріг показують.
Прийшли не кликані — ідіть не дякувані.
Просили, запрошували, з хати шапку викидали, ледве живим лишився.
Так просили, так просили та не пускали, а я таки вдерся.
Просили на дорозі, щоб не були на порозі.
Не випхано, так виведено.
Хоч не нагодувати, аби запрохати.
Яке частування, таке й дякування.
Коли хочеш бути в честі, то не дуже до людей части.

Вставай до сонця, працюй до ночі, то їстимеш калачі.
З курми лягай, з півнями вставай.
Хто рано встав, той ся в ліпші штани вбрав.
Хто рано підводиться, за тим діло водиться.
Хто рано встане, тому доля достане.
Щоб лиха не знати, треба рано вставати.
Хто пізно встає, тому хліба не стає.
Лягай спати, та подумай, як встати.
Кому на сон, тому і на здоров'я.
Найсолодше в світі — сон.
Перший сон наймиліший.
Сон миліший батька-матері.
Сон мов рукою зняло.
Так спить, як полохливий заєць.
Турбота-мати не дає спати.

Шануй честь змолоду, а одежу знову.
По одежі зустрічають, а по розуму проводжають.
Пошануй одежину раз, вона тебе десять раз.
Така обшарпана одежа, що й рак не вчепиться.
Так одягається, що й корова лякається.
Шануй одежу в дворі, вона тебе — в людях.
Якби одежа, то б носив, якби люлька, то б курив, якби дівка-любка, то б любив.

Видумав чорт моду та й сам у воду, а ви гоніться.
Сидить чорт у болоті, плаче, що людям моди не настаче.
З цього шику коли б не вийшло пшику.
Лиха тому зима, в кого кожуха нема.
Як не нагріє дух, то не нагріє й кожух.
Як холод, то й кожушана латка рідніша за рідного батька.
Борони нас, боже, од вербових дров, телячого кожуха, заячої шапки та свинячих постолів.
Добре циганові в ятері, а в кожусі ще краще.
Кожушана латка — як рідная матка.
Не зазіхай на чужий кожух, щоб і свого не позбутись.
Берись, синку, за свою свитинку.
В нього свита вітром підшита, а морозом підбита.
На свиті стільки лат, як на селі хат.
По Савці свита, бо на Савку шита.
Якраз Савці свитка, та тільки рукавів нема.
Ближча сорочка до тіла, як сукман або кожух.
Не до стида, як сорочки нема.
Одна сорочка на спині, а друга на бантині.
Своя сорочка і дрантива мила.
Не має нічого, крім сорочки, в якій мати народила.
Одежі, що на ньому, а хліба, що в ньому.
Ні в'їв, ні впив, а дрантям світить.
Розступіться, лахміття, дайте місце лоскуттям.
У нас на всі свята одна лата.
Прибрався к святу в нову лату.
Поли крає, а плечі латає.
Вітром підбито, а морозом підшито.
Там-то в мене багато сорочок: одна на мені, друга на колі, а третю маю — комин затикаю.
Трясця тим багачам, що багато сороччя, а в мене одненька, та щодня біленька.
Не ласка реп'яхи за пазуху класти.
Була в мене шапка пояркова: сім год по яру валялась, вона мені на мою голову дісталась.
Кат бери шапку, аби голову додому донести.
Брати мої небагаті — нема штанів, самі лати.
Горе штани поре.
Куди не верни — не виходять штани.
Не в свої штани вбрався.
Не туди й штани йому стоять.
Штани, як решето, а чоботи роти пороззявляли.
Одна була хустка, та й ту в воду впустила.
Були коралі, та пішли далі, були перли, та ся стерли.

Не треба і запаски, коли і в плахті гарно.
Нема чобіт — взувай постоли.
Великий чобіт на нозі, а малий під лавкою.
І червоні чоботи муляють.
На великий росток нема чобіток.
Не журись, що нема чобіт: менший буде клопіт, а то ще мазати треба та вбуватися.
Не кидай старих чобіт, поки нових не купиш.
Ні гульні, ні роботи, коли рванії чоботи.
На липу лізе босий, а з липи взутий.
Шалапута: одна нога боса, друга взута.
Одна нога взута, другая роззута, а якби третя була, не знаю, як би й пішла.
Філософ: обутий, а сліди босі за ним.
Шкіра на чоботи, язик на підошви.
Ходак находиться, поки чобіт зробиться.
Чоботи каші їсти просять.

А вже мені не до солі, коли грають на басолі.
Бас гуде, скрипка грає, Ігнат мовчить, а все знає.
Великий бас, а мало гуку.
Музика без басів, як гість без грошей.
Славні бубни за горами, а прийдеш ближче — собача шкура.
Славні бубни за горами, до нас прийшли, а то обичайка.
Знає те дуда, що грає.
Купив дуду на свою біду.
Стару погудку та на нову дудку.
Ще не музйка, хто в дудку дме.
Як дуду настроять, так дуда грає.
Коли б не скрипка та не бас, то б музйка свині пас.
Коли б скрипка та й цимбали, підскочив би до повали.
На вулиці скрипка й бас, пусти, мамо, хоч на час.
Скрипка плаче, сліз не має.
Скрипка грає — голос має.
Все по одній струні блудить.
Сопілка — вівчареві втіха.
У цимбаліста нема на чім сісти, а у басиста нема що їсти.
Або грай, або гроші вертай.
Ваші грають, а наші плачуть.
Грай, грай, будеш плакать.
Грай, риба буде: три вози йде, а хто його зна й де!
За мало грошей мало й музики.

Гарно ти граєш, та танцювати неохота.
Їж, язик, та не ходи до музик.
Музика без'язика, а людей збирає.
Нащо мені музи́ки, коли в нас довгі язики?
Одному музики грають, а другому «вічная пам'ять» співають.
Пересідайте й сотні раз, то музиканти не будуть з вас.
Що ціпом замахає, то й музик наймає.
Яка музика, такі й танці.
Як не будеш на музиці, то не будеш на язиці.
Грай ти, Матвію, бо я не вмію.
Де грають, там і танцюють.
Дякую вам, але не за те, що грали, але що перестали.
Коли грають, тоді й танцюють.
Не штука грати, штука перестати.
Сам собі граю, сам танцюю, сам собі і чоботи чищу.
Хоч нічого не виходить, а ти, Марку, грай!
Що буде, те буде, а ти, бабо, грай!
Як заграють, так танцюй.
Якої грають, такої й танцюють.
Аби танцювати умів, а робити й лихо навчить.
В танці два кінці: або сам упа́деш, або тебе втрутять, а все наб'єшся.
Годі за гріш танцювати.
Дотанцювались, що без хліба остались.
За танці й батька б оддала.
Заграй, дудничку, танцюй, дурничку!
Кінець, бо пішли баби в танець.
Кінець: пішла баба в танець, а за нею горобець!
Коли б така до роботи, як до танцю, до охоти!
Медведя коли вчать танцювати, то йому на скрипку грають.
Не хочеться танцювати, так черевички просяться.
Поганому танцюристу і штани заважають.
Сорочка цвинтарем смердить, а ще б танцювалось.
Стривай, кума, не з тої ноги танцювать пішла.
Танцювати змолоду учись, на старість не навчишся.
Так танцюй, як грають.
Танець — не робота, а хто не вміє, то страмота.
Танцювати — не снопи в'язати.
Танцював, танцював, та не вклонився.
Танцюй, Мар'яна, поки не викопалась яма.
Хоч погано баба танцює, та довго.
Ані ївши, ані пивши, скачи, дурню, ошалівши.

Не писанії рукави скачуть, а сите черево.
Оце вшкварив, аж небові жарко.
Скачи, чорте, пшона дам.
Скачи дрібно — неподібно, скачи ширше та ще гірше.

Хоч на час, та навскач.
Як хто хоче, так і скаче.
Скачи, Данило, хоч тобі не мило!
Вулиця — охотниця, та до сліз доводить.
Там-то забави — від печі аж до лави.
Нині гульки, завтра гульки, а в городі ні цибульки.
Знать по очах, хто гуляє по ночах.
Гулі не одного в лапті вбули.

Гуля бабуля, поки на хребті кошуля.
Гуляють та силу збирають.
Гуляєш — гуляй, але другому не заважай.
Гуляй, дитино, поки твоя година.
Гуляй, доню, я тобі не бороню.
Гуляй, душа, без кунтуша.
Гуляй, душа, в тілі, поки кості цілі.
Гуляй, душа, поки тепла.
Гуляй, Семене, я до тебе, а ти до мене.
Гуляй, тато, завтра свято.
Гуляй, Гиря, три дні свята!
Гуляй, Ясю, та й ти, Касю!
Гуляють, аж підковами вогонь крешуть.
Гуляй, хлопець, буде і на тебе ловець.
Нині гульки, завтра гульки, оглянувся — нема чуньки.
Нині гойки — завтра зойки та ойки.
Сьогодні загульно, а завтра цибульно.
Підгуляв, що й з копит збився.
Хто гуляє змолоду, той помре з голоду.
Як гуляв, так гуляв: ні чобіт, ні халяв,
поки додому дійшов, то й підошов не знайшов.
Веселе ремесло — музицтво: легким хлібом забавляють.
Голодному — їжа, холодному — тепло, а ситому — музика.
Тиждень заходу, а день празника.
Буде і на нашій вулиці празник.
Де бражники, там і празники.
Людям свято — свині смерть.
На празник і собаки збігаються.
Сьогодні празник: баба діда дражнить.
Трутням празник і по буднях.
Як усе святкувати, то не буде чого ковтати.

Пісня складами славна.
Він стільки пісень знає, що й на воловій шкурі
не списав би.
Всяка пташка свої пісні співає.
Яка пташка, така й пісня.
Де праця, там і пісня.
З піснею робота спориться.
З пісні й казки слова не викидають.
З моря води не вилити, а з пісні слова не викинути.
Легше тобі на душі стане, як пісня
до твого серця загляне.

Може, він таку пісню знає, що якби заспівав, то й волос би зав'яв.
Найдорожча пісня, з якою мати мене колисала.
Не все тому правда, що в пісні співають.
Пісенька солодка — коротка.
Пісня гуртова, а за тютюн вибачай.
Про це можна і пісню заспівати, та якби кого за вухо не зачепити.
Стара пісня на новий лад.
Таку пісню заспівала, що й на вуха не палазить.
Хороша пісня, коли б трохи довша.
Хоч нові птахи, та старі пісні.
Солов'їними піснями ситий не будеш.
Швидко пісня співається, та не швидко складається.
Як з такою піснею, то ліпше без неї.
Без голосу не співець, без грошей не купець.
Болить горло співати дармо.
Гарно ти співаєш, та слухати не хочеться.
Де нема співця, послухаєш горобця.
Як уміє, так і піє.
Кому добре, той співає, кому зле, той плаче.
Не кожний веселий, хто співає.
Не співай, бо будеш плакати.
Отак чисто співали, як мою бабу ховали.
Співаєш добре, а перестанеш — ще краще.
Співай, дядьку, вона довга.
Тоді чоловік весело співає, як п'ятериком поганяє.
Хто співає, той журбу проганяє.
Як заспіває, то аж плакати смачно.
Як заспівають, мов тебе на крилах підіймають.
Як погано співати, краще добре свистати.

РОДИННЕ ЖИТТЯ

Без пари нема кохання.

Хлопець воли гонить, а дівчина ще ся не вродить, а його догонить.

Хлопець на коні їздить, а дівчина родиться та й йому згодиться.

Витратився хлопець бідний: купив дівці перстень срібний.

Такий хлопець, що батькові штани короткі.

Усім хлопцям по дівчині, а мені бабу стару.

Хлопець і тепер карбованця варт, а як йому боки намнуть, то й два дадуть.

Хлопське — сідлане, дівоче — чекане.

Ще книжки в сумці, а вже хлопці на думці.

Біда з такими парубками: ще не підріс свині під хвіст, а вже біжить за дівками.

Лисий кінь — краса, лисий парубок — біда.

Пішли парубки, шапки лишень видко, явилися шмаровози, подивитись бридко.

Хороший парубок, хоч води напийся, та й досі не женився.

Видно птицю по польоту, а молодця по походці.

Межи двома парубками дівчина баламутна.

Така є у нас приповідочка: де є парубок, там є й дівочка.

У парубка одна гадка, а в дівчини десять.

Кожний молодець на свій взірець.

Доброго молодця і кров гріє, а ледачого і кожух не нагріє.

Молодець молодець — ні кіз, ні овець.

Молодець проти овець, а проти молодця і сам як вівця.

Молодці, як горобці: всюди їх повно і всюди шкоду роблять.

Не то молодець, що за водою пливе, а то молодець, що проти води.

На козаку нема знаку, а на дівчині дві причини.

Бабина дівка, а економів кінь — усі гладенькі.

Бабиній дівці все недогода.

Буває, що і в дівки муж помирає.

В багатої дівки горба не видно.

В затінку стане за дівку.

Всі дівчата — голуб'ята, а де ж ті чортові баби беруться?

Дівчата гарненькі, тихенькі, миленькі! Звідки погані жінки беруться?

Гарна дівка, як засватана.
Гарній дівці гарно і в ганчірці.
Жене дівка молодця, а сама до нього тулиться.
Де дівчина в хаті, там плоти поламані.

Дівка красива, та прясти лінива.
Дівка не без щастя, козак не без долі.
Дівка, що з старостів сміється, часто на кутні плаче.
Дівка, як верба: де посади, там і виросте.
Дівки в хороводі, наче маків цвіт на городі.
Як дівує, то повна нею вулиця, а як піде заміж,
то повен запічок.
Дівку повивай та скриню набивай.

Дівоче серце, як уліті сонце: хоч тихеньке, та тепленьке.
Дівочий стид до порога: аби пересягнула, так і забула.
Дівочі сльози — як весняний дощ.
Дівчатам до любові так далеко, як малій дитині до плачу.
Дівчина в красі, що горох на полосі: хто йде, той вщипне.
Дівчина — як билина: куди вітер подається,
туди вона й гнеться.
Дівчина як каже «ні», то розумій «так».
Дівчина — як квіточка: з нею рай, а чужої молодиці
не займай.
Дівчина — як тінь: ти за нею, вона від тебе, ти від неї,
вона за тобою.
Добра дівка, а собаки її не їдять.
До весілля дівка гарна, а там хоч покинь.
До дівок — то я не змерз і не змок.
Одна дівка — жура гірка, а у кого сім — буде доля всім.
Живе дівка за парубком, лиха прикупивши.
Замуруй ворота, дівка й через загату проведе тата.
З гарної дівки гарна й молодиця.
Знайдуть хлопці дівку і в подертій сорочці.
Із смутної дівки не буде весела жінка.
Казав парубок: дівка нічого, а вийшло казна-що.
Казала дівка: «Семене, не притуляйся до мене!»,
а сама тільки того й хоче.
Капуста головистая, чортова дівчина норовистая.
Кому що, а дівці парубок.
Красить дівку не вінець, а молодець.
Ледачу дівку хлопці хвалять.
Люлька не куриться, мабуть, дівчина журиться.
Малина — не те, що дівчина: чим більше спіє,
тим смачніша буде.
Найліпша вимівка — всьому винна дівка.
На траву дивися вдень, як обсохне роса, а на дівку
в будень, як невбрана та боса.
Не жаль мені воза, коли б дівка була гожа.
Ні дівка, ні жінка — людська поговірка.
Не микуляй очима, як не твоя дівчина.
Не скакала б дівка дрібно, якби того не потрібно.
Не тримай довго сіль — вода буде, не тримай довго
дівку — жінка буде.
Не перебирай, дівчино, абись не перебрала,
щоб за чоловіка горобця не дістала.
Непокрита дівоча голова, як хата без даху.

Один дівочий волос потягне більше, як пара волів.
Отак мені бог дав: любив дівчину, а чорта взяв.
Перестояна трава — ні сіно, ні солома, а стара дівка — ні жінка, ні вдова.
Сам чорт не пізна, яка з дівчини вийде молодиця.
Сиділа дівка та й висиділа дідька.
Стара дівка, ди́рявий кожух — то один дух.
Тоді дівка пишна, як заміж вийшла.
Треба дівці халата, бо ніхто її не свата.
У дівчини стільки ласки, як на тихім ставку ряски.
Хвали день увечері, а дівку замужем.
Честь дівоче щастя береже.
Чорт дівку всилує, як парубок не хоче.
Ще оте дівча в пелюшках, що має моєю бути.
Що до чого, а каша до борщу, хліб до молока, а дівка до козака.

Краса дере носа.
Краса лиця — це половина приданого.
Краса минеться, а розум пригодиться.
Краси на тарілці не крають.
Красу за плечима не носити, аби хліба не просити.
На красуню дивитись любо, а з розумною жити добре.
На красивого дивитись гарно, а з розумним жити легко.
Не краса красить, а розум.
Не шукай красоти, а шукай доброти.
Робила не робила, аби двір закрасила.
Три речі скоро минають: луна, веселка і дівоча краса.
Хоч не з красою, аби з головою.
Гарна дівчина швидше сподобається всім, ніж одному.
Нашій Горпині гарно і в хустині.
Гарний, як спить, та ще й лицем до стінки лежить.
Не кожна Ганна і гарна.
Не той гарний, що гарний, а той, що діло робить.
Не те красне, що красне, а те, що подобається.
Як виглянула у вікно, то три дні собаки брехали, а одна як придивилась, то й зовсім сказилась.
Файна трава, але не на мого коня.
Хлопці б'ються чорт зна за що: хоч красива, та ледащо.
Хоч на підошви глянь, така гарна.
Не будь красива, а будь щаслива.
Хоч не красивий, аби щасливий.
Що не складно, то не ладно.

Буде час красно ходити, якби було в чім.
Хороший, та без грошей.
Нащо нам гроші, коли ми самі хороші?
Така хороша, що не варт і гро́ша.
Хороший, хороший, був би ще кращий, та вже нікуди.
Хороший чортам на гроші.
Хоч довго ждала, та хорошого дістала.
Хоч їла не їла, аби хороше ходила.
Як хороший, не жаль грошей, а як поганий, копну ногами.
Пригожому все гоже.
Де стан, там і врода.
А в рум'янці така сила, що всі квіти погасила.
Дарма що дурна, аби чорноброва.
З чорними бровами іди за дровами, а з рудою бородою хоч іди за водою.
Не допоможе панні мило, коли чорна, як кадило.
Не біда, що чорна, аби проворна.
Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить.
Чепурненька, як мазничка.
Те, що природа дала, милом не одмиєш.
У нього на виду чорт сім кіп гороху змолотив.
Хай буде й кривоклуба, аби була серцю люба.
Кому що, а лисому гребінь.
Два лисі за гребінь б'ються.
Лисий, бо йому голова від розуму облізла.
Лисий лисого здалека бачить.
Лисини не замажеш.
Лисого легко голити.
Лисому не треба гребеня, грухому — музики, а сліпому — дзеркала.
Оправ його хоч і в рами, а він усе такий самий.
Крий, ховай погане, а воно таки гляне.
Не така погана, як їй догана.
Нічого дзеркало винить, коли пика погана.
Така погана, що й жаби б не їли.
Як зверху погане, то всередині вдвоє.
Хто на нього похожий, з тим і схожий.
Ще спереду і сяк і так, а ззаду, єй же єй, на чорта походить.
З рудих нема святих та й з чорних чортма добрих.
Рудий сам, руду взяв, рудий і піп їх вінчав, народилася дитина — і в неї рудая чуприна.
Її біс із-за рогу вдарив рябим решетом.
Хоч ряба і погана, та доля кохана.

Краще горбатий, ніж язикатий.
Прилінив, як горбатого до стіни.
Свого горба ніхто не бачить.
Бог до вроди розуму не прив'язав.
Враженна Ганна — то в'яне, то гарна.
Врода — дівоча шкода.
Хоч у воду подивлюся на свою вроду.
Гляньте на його вроду, чого він варт:
сім гривень — таких сотня.
Де врода, там і сила.
Не дивися на вроду, але на природу.
Не вповала на худобу, а вповала на уроду.
Нема кращого на вроду, як ясна зоря в погоду.
Не поможе ні мило, ні вода, коли така врода.
Яка врода, такий смак.
Поганий на вроду, та гарний на вдачу.
Хороша, вродлива, тільки біда, що сварлива.
Як була я молода, була в мене врода, а тепер
на виду і в дзеркалі не найду.
Висушила молодця дівоча краса.
З краси воду не п'ють.
І воза не возила, а двір украсила.
Коли не маєш своєї краси, у чорта не проси.
Краса до вінця, а розум до кінця.
Є того цвіту по всьому світу.
Гарний цвіт не буде довго стояти при дорозі.
І бджола летить на червону квітку.
Як зірниця зійшла.
Весела, як ясочка.
Очі чорні, як терен.
Як мак у полі.
Червона, як рожа.
Рожа і межи кропивою гожа.
Такий білий, що аж лебеді вхоплять.
Стрункий, як хвоїнка.
Ясний, як сонечко.
Як сонце, гріє.
Краснеє личко — серцю неспокій.
З личка не пить молочка.
А вже тії кучері мені надокучили.
Чепурний, як горщик з кашею.
Знає сова, що красна сама.
Ні мара, ні мана — роздивились — сатана.
Не виглядай, не визирай, а дальше ховайся.

Не показуй пугачеві дзеркала, бо він сам знає, що красний.
Та рожа, та не та кожа.
Луб — лице, очі — тріска.
Гляну на вид, то й скажу, що Демид.
Ряба, як сорочаче яйце.
Хоч рябе на виду, так маслаки до ладу.
Шия — хоч обіддя гни.
Достанеться стиду-бриду цілувати повновиду.
Там така, що бублика з'їси, поки кругом обійдеш.
Така, як кадуб.
Товстий, як бочка.
Мішок з половою.
Вуси — честь, а борода й у цапа єсть.
Борода — честь, а вуси й у кота єсть.
Білолиця — як мазниця, чорноброва — як сметана.
Чорноброва, як руде теля.
Рудий, як собака.
Ані з плечей, ані з очей.
Ніс, як за сім гривень сокира.
Ніс, як кушка.
Ніс на сімох ріс, а одному дістався.
Ніс той ніс, як через Дніпро міст.
Ніс для празника ріс, а він і в будень його носить.
Це ніс! Чорт двом ніс, та одному почепив.
Цибатий, як журавель.
Довгий, як жердка.
Великий, як пирятинська верства.
Прямий, як свинячий хвіст.
Вбився в ріст, як заєць у хвіст.
Виріс, як кіт навсидячки.
Сухий, як скіпка.
Ворону хоч пшеницею годуй, а все буде погана.
Пусти синицю хоч на пшеницю, то вона зостанеться синицею.
Худий, аж ребра світяться.
Хоч чуб кучерявий, та сам шепелявий.
Коса — дівоча краса.
Дівка без коси не має краси.
Коса до п'ятки — дівка до грядки.
Коса — як праник.
Коса заплетена, а хата не метена.
Коса коротка, а доля солодка.

В кого чорний вусок, тому рибки кусок,
в кого сива борода, тому й юшки шкода.
Брови на шнурочку.
Не так очі, як ті брови: любі, милі до розмови.
В неї брови до любові, а устонька до розмови.
Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема.
Хто з чорними бровами, іди за дровами,
а хто з рудою бородою, іди за водою.
Увіп'ються чорні брови, як п'явки, у душу.
З красивого лиця води не пити, аби вміла їсти зварити.
І до лиця, і до вінця.
Лице рум'яне, а серце — кам'яне.
Личко дівку віддає.
Не дивися на личко, а питай про роботу.
Не має лиця, як заєць хвоста.
Червонеє лице в серце пече.
Одні очі в упряжку, а другі в пристяжку.
Одне око на полицю, а друге на помийницю.
Чи не той то Микита, що з вильотами свита?
Як нікудишній сам Микита, то не поможе йому
й гарна свита.
Вбери пень, буде подобень.
Вбери й пенька, то стане за Панька.
Вбери і пень, то буде як білий день.
Прибери пня, дай йому ім'я — і з нього буде чоловік.
Нарядилась, як нава, а кричить, як гава.
Хороше нарядив, хоч покинь.
Прибери свиню хоч в золото, вона все одно в хлів піде.
Носи та в бога милості проси, щоб хто вкрав.
Ходи в чорному — люди кажуть: ледащиця,
ходи в білому, кажуть: чепуриться.
Хоч не пишно, так затишно.
Збула чесаннячко, коли б збуть і вмиваннячко.
Не буду вмиватись, а то ще ненароком собаки вхоплять.
Руки мив ще тоді, як мати в ночвах купала.
Чорного пса не відмиєш.
Чотири свічки спалила, поки Гриця умила,
а п'ятий каганець, такий Грицько поганець.
Візьми борону та розчеши бороду.
Маленькою латкою великої дірки не прикриєш.
Нове з старими латками.
Оцю річ як полатать, та в руки не хапать, та положить
на підтоки, то буде лежать бог зна доки.
Прибрався к святу в нову лату.

У всякої Домашки свої замашки: одна любить
ложки та чашки, а інша — сережки та пряжки.
Купила Олена сережки зелені, як наділа у вуха,
славна була дівуха.
Як гарна Параска, то гарна й запаска,
коли ж вона, як мулиця, то не вабить і спідниця.

Від болещів зілля знаю, від любощів помираю.
Від лю́бого пана люба й рана.
Вони так люблятьться, як вогонь і вода.
В любий місяць уродилась, а в нещасний залюбилась.
В тому й сила, що вірно любила, коли б жартувала,
лиха б не знала.
Де ся люблять, там ся чублять.
До любові і співу не присилуєш.
Є у неї воли та корови, та немає з нею любої розмови.
Жаль ваги не має, кого раз серце любить,
з тим і помирає.
Жінка як любить, то любить і в долі, і в недолі.
Закохався, як чорт в суху вербу.
З коханою наговорився, як меду наївся.
І гаряча любов стигне.
Кого кохає, за тим і зітхає.
Кого лихо не мине, той полюбить і мене.
Кого любиш, того сам даруєш, від нелюба не приймаєш.
Кого люблю, того й чублю.
Кого люблю, того й терплю.
Коли любиш, люби дуже, а не любиш, не жартуй же.
Коли любиш, так женись, а не любиш — відчепись.
Коли біда входить дверима, то любов тікає вікном.
Нужда в вікна, а любов у двері.
Кохала — не знала, пізнала — перестала.
Кохання молодого — весняний лід.
Кохання не запобіжиш зарання.
Лакома вівця до солі, коза до волі, а дівчина
до нової любові.
Лихого любити — себе губити.
Ліпше полюбити старого орла, ніж молоду сову.
Люба — то згуба.
Любила так, що в ньому душі не чула.
Любила Якова, та не всякого.
Люби мене в середу, а я в неділю, як приберуся,
то, може, на тебе й не подивлюся.
Люби не словами, а ділами.

Любиш губи солодкі, люби й гіркі.
Любиш мене вбрану, люби, коли і з кагли вилізу.
Люблю та жалую, а як піймаю, то мало очі не виймаю.
Любов втікає, коли щастя немає.
Любові, вогню і кашлю від людей не сховаєш.
Любов зла — полюбиш і козла.
Любові не можна ні купити, ні продати.
Любов на вазі не зважиш.
Любов не пожежа, займеться — не потушиш.
Любов робить розумних дурними, тихих буйними, а сердитих смирними.
Любов сліпа, доведе до біди і попа.
Любов, як перстень, не має кінця.
Любощі та вечорниці доводять і до шибениці.
Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками і світа не бачу.
Ліпше не жити, як старого любити.
На любов і смак товариш не всяк.
Невесело в світі жити, як нема кого любити.
Не люблю тебе, Тацю, але твою працю.
Нехай мене любить у чорнім, а в біле приберуся, тоді я й сама подивлюся.
Не всі люди однакові: той любить дівиці, той молодиці, а той паляниці.
Один любить попа, другий попадю, а третій попову дочку.
Полюбив кум куму, бо не було кому.
Полюбила пана, втратила Івана.
Полюби нас і так, а з грішми — то в'язне й дяк.
Полюбиться сатана краще від ясного сокола.
Різні по вдачі, міцні на любов.
Старої любові і іржа не їсть.
Старого любить, тільки дні губить.
Стерпиться — злюбиться.
Так тебе люблю, що як тільки не виджу, то вдень спати не можу.
Хлоп'яча любов — як вода в решеті.
Хоч ти і люба, та зась тобі до мого чуба.
Хто кого любить, той того й голубить.
Хто серцем любить, той словом голубить.
Серцю не підкажеш.
Хто кохає, той спокою не має.
Чим більша любов, тим більша рана після зради.
Що робить: чи покинуть, чи любить?
Я його так люблю, як сіль в оці, а кольку в боці.

Не вилась любистком, то й покохалась з Ониськом.
Як серцем не любиш, то словом не здуриш.
Без сонця не можна бути, без милого не можна жити.
Де тяжко, там руки, де мило, там очі.
Для милого друга і воли з плуга.
Для милого дружка і сережки з вушка.
Для милого й сім верст не дорога.
Для милої нема поганої дороги.
На милування нема силування.
З милим рай і в курені.
Краще в матері на соломі, ніж з немилим на перині.
Мила за милим сім літ плаче.
Мила тобі Маруся, то сам з нею й цілуйся.
Миленький і невмитий біленький.
Най не буде ладна, коли серцю мила.
Насильно милим не станеш.
Не пив би, не їв би, все на милу глядів би.
Не те гоже, що гоже, але те гоже, що миле.
Ой їдь, милий, та не бався, бо ти мені сподобався.
Одну милу в яму, а на другу гляну.
Силою не бути милою.
Хоч хліб з водою, аби, милий, з тобою.
Хто милий, той красен.
Якби міг, то б милу на руках носив.
До любої небоги нема далекої дороги.
При своїй небозі добре і в дорозі.
Утоптана дорога, де люба небога.
Волю втонути, як за нелюбим бути.
Краще в ставку потопати, як з нелюбим шлюб узяти.
Краще полин їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти.
Краще вмерти, як з нелюбом жити.
Краще в землі гнити, як з немилим жити.
Ліпше з водою злучитись, ніж з нелюбим заручитись.
Ліпше весь вік дівувати, як з нелюбим проживати.
Ліпше за милим тужити, як з нелюбим жити.
Ліпше своє серце з'їсти, як з нелюбим до вечері сісти.
Не можна нелюба любити, бо нещасна доля
із нелюбом жити.
Ворона до ворони сідає, кожний рівного собі шукає.
Людям таке, як постіл, а мені таке, як сокіл.
Людям як повітка, а мені як квітка.
Кому як болото, а мені як золото.
Бігав не за Настею, а за її хатою.

Від Варки заблудив до Одарки.
На такі зальоти не маю охоти.
Залицявся в ходаках, оженився босий.
Як залицявся, то золоті грушки обіцяв, а як дістав біле тіло, всього уже відхотілось.
Не зачіпай мене, бо я дочка ксьондза, у мене перстені з самого мосьондза.
Знайшов би й десять, якби не Олеся.
Не буде Галя, буде другая.
Ти Марина, я Матвій, ти не моя, я не твій.
Кожна птиця знайде свого Гриця.
Як кому в голову зайде, то і на печі знайде.
Раз кахикнула — трьох прикликнула, вдруге кахикну — п'ятьох прикликну.
Не питай, де коні були, аби дома ночували.
То не біда, що з чужою жінкою жартував, аби дома ночував.
І Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що впустила на ніч Гната.
Тепер народ гірший прошлогоднього: прийшов звечора, а пішов вранці, уже й брешуть, що ночував.
Хто ходить поночі, той шукає букової немочі.
Тепер йому так до обіймання, як грішникові до гарячої сковороди.
Хміль тичину обвиває, дівка хлопця обнімає.
Як дасть обійняти, то дасть і поцілувати.
Яку хто має, таку й обіймає.
За перебір та чорта в двір.
Мила була злука, а гірка розлука.
Розлука — теж наука.
Та поможи, боже, на рушнику стати, тоді не розлучить ні батько, ні мати.
Ліпше би не знатися, ніж зараз розстатися.
Не ходи по полю, не топчи куколю, не лупай очима, не твоя дівчина.
Не ходи й порогів не оббивай, бо зятем не будеш.
Близько, та ходити слизько, далеко, та ходити легко.
Не тупай ногою, не сяду з тобою.
Сядемо рядком та поговоримо ладком.
Нехай не буде чого їсти, аби було із ким сісти.
Вона за ним сохне, а він і не охне.
Навіщо м'яко слати, коли нема із ким спати?
І в ярмарку ніхто не вподоба.

Не те гарне, що гарне, але те, що кому подобається.
Так мені вподобалась, як вовкові весільна пісня.
Якщо не подобається брудно, то і в чистім трудно.
Хто за ким тужить, тому радо служить.
Хіба мені перерватися та павздогін цілуватися.
Навздогінці не націлуєшся.
За поцілунками світа не бачу, а за коханням жити ніколи.
Нащо було умиватись, коли ні з ким цілуватись.
Поцілуй мене сьогодні, а я тебе завтра.
Поцілунки милісінькі, а обоє голісінькі.
Сама собі дивуюся: з рудовусим цілуюся.
Стрічалися — цілувалися, а як в одну хату зійшлися, за чуби взялися.
Цілувала — не знала, пізнала — перестала.
Коли любиш, поцілуй же, а не любиш, не жартуй же.
Як нема карих очей, то цілуй сині.
Хоч лайся, та тільки не цурайся.
Що тебе принесло, чи човничок, чи весло?
Як гляне, серце в'яне.
Як люблять серця, не треба попа і вінця.
Я б жив з тобою, як риба з водою.
Я тобі хотів би неба прихилити.
Рад би неба прихилити, та не хилиться.
Куди серце летить, туди й око глядить.
Якби в моєму серці були дверці, то всі люди його бачили б.
Душа душу чує, а серце серцю вість подає.
Серце не камінь: таки все одно на другого оглянеться.
Кожний Івась має свій лас.
Сухар із водою, аби, серце, з тобою.
Нехай не буде чого їсти, аби було з ким сісти.
Бачать очі ревниві дальше, ніж орлині.
Болить серденько, та плакать стидненько.
Кров не вода, а серце не камінь.
Як у голову зайде, то і за піччю знайде.
Не поборони, батеньку, хоч за возом побігти.
Не поможуть і чари, як хто кому не до пари.
Кому — як мара, йому — як зоря.
Як не бачу — душа мре, а побачу — з душі пре.
Пізнати по личеньку, що не спала всю ніченьку.
Хай виджу, з ким сиджу.
Якби не Михайло, то я б не вбиралася файно.
Будь собі, Семене, без мене.
Виплакала карі очі за чотири ночі.

Зійде з очей, зійде і з думки.
Зіркі очі бачать і вдень і вночі.
Куди очам мило, туди й ногам похило.
Очі без душі сліпі, вуха без серця глухі.
Очі карі — люди браві, очі сірі — люди сміли.
Рукавом очі витирає, а очима на парубків зиркає.
Силуваними очима не можна довго дивитись.
Чого очі не бачать, за тим і не плачуть.
Що з очей, те й з плечей.
Далі очі — далі серце.
Як з очей, так і з мислі.
Одні очі і плачуть і сміються.
Око бачить далеко, а серце глибоко.
Є що їсти й пити, та нема з ким говорити.
Два серця розуміються краще, ніж дві голови.
Куди серце лежить, туди й око біжить.
З перцем чи не з перцем, коли з щирим серцем.
З щирого серця ніхто не сміється.
І без перцю дійде до серця.
Кому весело на серці, до того весь світ сміється.
Кров — не вода, а серце — не камінь.
Легше на серці, як виговоришся.
Не велика серцю туга: не будеш ти, буде друга.
Перше з перцем, потім з серцем.
Можна і мовчки своє серце з'їсти.
Моя дорога до чийогось порога,
моя стежечка до чийогось сердечка.
Серце не болить, як очі не бачать.
Серце мені тріскає з жалю.
Серце — не камінь, відійде.
Серце ні на що не зважає, свою волю має.
Душа душу чує, а серце серцю вість подає.
Серце чує, а не скаже.
Серце співає, а душа радіє.
Серцю ні розказати, ні указати.
Так, якби мене батогом по серцю оперезав.
Хай радіє, поки надія гріє.
Хто на серце шаліє, той рано сивіє.
Черв'як серце точить.
Чого очі не бачать, того серцю не жаль.
Що в серці робиться, то на лиці не втаїться.
Що з серця походить, те й до серця доходить.
Що з серця, те і з мислі.
Що на серці, те й на язиці.

Якби ти знав, що в моєму серці діється;
доторкнись, то загоришся.

Заміж вийти — не дощову годину перестояти.
Дівка на порі — женихи у дворі.
Судженого і конем не об'їдеш.
Яка Настя, таке з нею й щастя.
Бери дівку в одній льолі, лиш би була до любові.
Жінку бери здалека, корову купуй зблизька.
Бери собі, синку, про мене хоч свинку: тобі буде жінка, а мені невістка.
Жінку бери не на рік, а на вік.
Вибирай жінку оком старця, а коня оком молодця.
Вибирай корову по рогу, а жінку — по роду.
Вибирай собі жінку радше ушима, ніж очима.
Вибирала дівка та вибрала дідька.
Вибирала, вибирала, аж плакати потім стала.
Дівчино, люблю тебе, не їж хліба, візьму тебе.
Мий, чеши, стрій і ховай, а потім заплати кому, щоб узяв лихо з дому.
Дурна, що плаче вона, хай плаче він, що бере біду в дім.
Якщо візьмеш собі тую, що її не любиш, то свою долю навіки загубиш.
Гарну взяти — будуть люди багато знати, розумну взяти — не дасть слова сказати.
З одного села ні поросяти не купуй, ні жінки не бери.
Надулася на малай, що її не взяв Миколай.
Нащо тобі й жінку брати, як нема своєї хати.
Не бери від породи, а бери від природи.
Не купуй у візника коняки, не бери у вдови дочки: у візника коняка підірвана, у вдови дочка збалувана.
Першу дочку бери по батьку та матері, а другу — по сестрі.
Полотно і жінку при свічці бери.
Ти у мене, синку, хоч дурний, та великий, бери ж і ти хоч дурну, та велику: хоч поганого борщу наваре, так до біса.
Як багату брати, будеш твердо спати.
Який сам, таку взяв.
З ким вінчатися, з тим і кінчатися.
Не біда, що рано родила, а біда, що пізно повінчалась.
Хто з любові вінчається, той в гаразді наживається.
А вже тому жонатому, як собаці кудлатому: чи обідав, не обідав, а вже лайки відвідав.
Багато оженився: узяв жінку і троє дітей.

Багато будеш вибирати, зостанешся зовсім нежонатим.
Бджола мед носить не для себе, вівця шерсть носить не для себе, старий жениться не для себе.
Без мене мене женили.
Біда жонатому, як собаці кудлатому.
Як бідному женитися, так і день короткий.
Коли сироті женитися, то й ніч покоротшала.
Коли не свататися сироті, то й ніч мала, і день короткий.
Скоріше ожениться солом'яний парубок, як віддасться золота дівка.
Весною розумний жениться, а дурна заміж іде, восени дурний жениться, а розумна заміж іде.
В красний місяць уродився, а в поганий оженився.
До тридцять — нежонатий, до сорок — небагатий, то нема що й починати.
Женився на скору руку та на довгу муку.
Женився — зажурився, продав жінку за сопілку, а сам трубить у кулак.
Доки не женився, доти не журився, а як оженився, то й зажурився.
Оженився — зажурився, аж світ замакітрився.
Женився — як на льоду обломився.
Сина жени, коли хочеш, дочку віддай, коли можеш.
Женишся — перемінишся.
Жениться пробі, а хліба врізать не може.
Женімося, небого: ти не маєш нічого, а я й того.
Забув, що оженився, та й пішов у солому спати.
Зажурився, що рано оженився.
З нужди козак жениться, по неволі дівка заміж іде.
Коби оженився, дав би вола, а коби розженився, дав би і два.
Козак ожениться, наче утопиться.
Коли молодий з старою жениться, то воно так, як молодого неука-коня до старого воза запрягти: він скоро віз розіб'є.
Краще на вбогій жениться, ніж вік за багатою волочиться.
Легше оженитися, як розженитися.
Молодого тато й мама женять, старшого — люди, а старого і чорт не оженить.
На матір дивись, а з дочкою женись.
Не бійся рано встати, молодо оженитися, купити хату укриту, а сукню ушиту.
Не кайся рано встати — більше зробиш, рано оженишся — скоріше помочі діждеш.

Не кайся, рано вставши і замолоду оженившись:
рано встанеш, багато діла зробиш,
молодим оженившись, дітей до розуму доведеш.
Рано вставши, молодо оженившись і рано посіявши,
не будеш каятися.
Не дай, боже, два рази женитися, а три рази сватат́ися.
Не дивись, з чим женишся, але з ким.
Не мав лиха, та оженився.
Нема що робити, треба Пилипа женити.
Ненадовго старий жениться: як не вмре, то жінка покине.
Нежонатого не посилай у старости,
бо як гарна дівка — переб'є.
Нежонатому «пху», а жонатому й жінка в очі наплює.
Не так страшно женитися, як попа єднати.
Не квапся женитися, бо ще тобі жінка
стане кісткою в горлі.
Не штука женитися, та треба журитися: треба ложки,
треба миски, треба ночов і колиски.
Не штука женитися, та трудно з своїм батьком
розговоритися.
Нужда жениться, а горе заміж іде.
Один жениться — світ побачить, другий оженився —
з головою пропав.
Оженився біснуватий та й взяв дурнувату.
Оженився на чотири вітри, а на п'ятий шум.
Оженився — як за хмару закотився.
Оженитися — не дощик переждати.
Оженитися — не напасть, да щоб, оженившись,
не пропасть.
От маєш книш: тебе женять, а ти спиш.
Парубок жениться — любу бере, вдовець жениться —
хто за нього йде.
Пізно женитися — дрібні сироти лишити.
Поки маленькі, то й рідненькі, побільшали — погіршали,
оженилися — сказилися.
Поспішився — оженився і в біду зразу вважився.
Рад би оженитись, та май не велить.
Старого парубка женити, як старе м'ясо варити.
Тоді він буде женитися, коли бики зачнуть телитися.
Трясіться, рубці, дивіться, молодці: хоч сорочки не маю,
женитися думаю.
Хлопець жениться, як хліб є, а дівка виходить заміж,
як свати прийдуть.
Хто жениться на красі, той буде жити у біді.

Хто хоче женитися, тому вже ніколи вчитися.
Ще молоко на губах не обсохло, а він женитися задумав.
Якби дядько сказився, то б на дядині женився.
Як буду женитися, то покличу дивитися і віддячу
як не кийком, то палицею.
Як буду жениться, то покличу, а як помру,
то ви вже й самі приходьте.
Як женився, то хвалився, що буде косити,
а як оженився — пішов косити та й став голосити.
Як жениться, то мостом стелиться, а як ожениться,
то кісткою в горлі стає.
Як Івана женили, чотири воли дарили,
а прийшлося до того, дали кота сліпого.
Як ся женить, то два дні «гой», а ціле життя «йой».
«Яку йому кару дати?» — «Оженіть його, то буде знати!»
Женихи не ростуть, як гриби після дощу.
Женихів — як горобців у стрісі.
Мáла женихів, як маку.
Не все той жених, що старостів посилає.
У дівчини женихів сто один, а чоловік буде один.
Будеш гадати, як захочеш дівку заміж віддати.
В дівках сиділа — плакала, заміж пішла — вити стала.
Буду сива, як вівця, а не піду за вдівця.
Вийшла заміж, щоб дурно не гуляла.
Випхали за нього заміж, як у болото.
Нехай іде й за вола, аби дома не була.
Віддалася — втопилася.
Віддалася — не тужи, що дістала — то держи.
Гірка редька, та їдять, погано замужем,
та навперейми біжать.
Давай дівку за того, в кого й за постолом гречка росте.
Дівка поки ся не віддасть, то й псу води подасть,
а як ся віддасть, то і собі не хоче.
Дівку віддавай, коли люди трапляються.
Дівчину не зичать, а віддають.
Жінки каються, а дівчата заміж збираються.
За гарного піди, гарне й лихо буде.
За кого оддать, аби не одстать.
Заміж вийти — не лапті сплести.
Заміж іти — треба знати: нема ні вислуг, ні відставки.
Заміж хоч зараз, а робити ані прибити.
За старого піду — периною накрию,
а молодого — сама нагрію.
Зниділа на нявку, як пішла за п'явку.

І заміж не вийшла, і в дівках не зосталась.
І не бийте мене, і не лайте мене, коли я вам докучила, то віддайте мене.
Їй мука́ сниться, а вона дума, що за мірошника йде.
Коли б була знала заміжнє лихо, то була б гуляла у матінки тихо.
Коли б скоро заміж вийти, щоб не чепуриться.
Коли нема гарного козака, то підеш і за пенька.
Коника бистрого зараз сідлай, дівчину молодую скоро сватай.
Крутиш-вертиш без кінця, зате вийдеш за шевця.
Кудкудак, кудкудак, вийшла заміж, та не так!
Ладила мене мати за пана, та й сиджу не віддана.
Тоді дери лико, коли деруть, тоді дочку давай заміж, коли беруть.
Найкраща дівка, що заміж пішла.
На кого-м плювала, тому-м ручку дала.
Не віддасться дівка без обмовки.
Не зітхай важко, не віддамо далеко: хоч і за курицю, та на свою вулицю.
Не йди за багатого, а йди за щасливого.
Не вміла мати заміж віддати.
Не кпи собі з мене, бо підеш за мене.
Не підеш по добрій волі, то підеш по неволі.
Не тужила, не плакала, вийшла заміж за Якова.
Оце тобі, бабусю, наука: не ходи заміж за онука.
Одно каже: «Іди за мене, спасибі тобі!», а друге: «Візьми мене, спасибі тобі!»
Таке-то наше мужицьке насіння.
Перший — недоверший, другий — недолугий, третій — недопертий, четвертий — без чверті, п'ятий — без п'яти, шостий — без честі, сьомий — такий самий, восьмий — недорослий, дев'ятий — без хати, десятий — вусатий, віддай же ня, моя мати!
Пішла заміж, щоб зледащитись.
Пішла раз — не гаразд, не одважусь в другий раз.
Прийшла весна — заміж не йшла, прийшла й осінь — заміж не йшлося, прийшли м'ясниці — таки сидиться.
Тая дівка хорошая, яка заміж іде.
Трудно дівку силувати заміж, як парубок не бере.
Хвали день вечором, а дівчину замужем.
Хвасталась дівка, що заміж вийде, та й постаріла.
«Чому ж не віддаєте доньку?» — «Або ж то я її зичив, аби-м віддавав?»

Як до роботи — дитина, а заміж — дівка.
Як не віддамся, то й дома здамся.
Як хліб уродить та батько заробить, то й заміж підеш.
Багату дівку сватають і в петрівку.

Лихо моє чубатеє, ніхто мене не сватає.
Засватана дівка всім гарна.
Дурний сватає, а розумний заміж бере.
Мене милий сватає, лиш заміж не бере.
Найде свадьба сорочку.
Поганий сватає — гарному шлях показує.
Сватай ту, яку сам хочеш, а не ту, яка за тебе йде.

Сватання — не братання. Тільки що задумаєш свататись, то й станеш зараз брехати: без брехні жоден чоловік не сватався.
Як є рогачі, знайдуться сватачі.
Де родилася, там і пригодилася.
Де родилась, де зросла, а куди доля занесла.
Де ти зросла, де я ріс, докупи нас господь зніс.
Довго ходив біс, поки докупи їх зніс.
Мусив дідько сто пар ходаків зносити, поки таку пару дібрав.
Не одні постоли чорт порвав, поки їх докупи зібрав.
Сім пар постолів стоптав, поки їх спарував.
З гарною одружитися — є на кого подивитися.
При одруженні сім раз подумай, а раз женись.
Хто рано одружиться, той вік не натужиться.
Голуб гукає, як пари шукає.
Бери до пари, щоб не взяли татари.
Вони такі паровані, як горнятка мальовані.
Дібрана пара — як пироги і сметана.
Зібрав бог пару — Карпа і Варвару.
Не поможуть і чари, як хто кому не до пари.
Не спаруєш голубки до півня, бо голубка півневі не рівня.
Парочка: баран та ярочка.
Парочка: Мартин та Одарочка.
Сова соколу не пара.
Спарувалось двоє: одне дурне, а друге нерозумне.
Спарувать та й чорту подарувать.
Така пара, як миша з волом.
Якщо ми у парі завжди, тоді й біда нам півбіди.
Доки не поберуться, то й люблятъся, а як поберуться, то й чубляться.
Доморгалися, доки не побралися.
Не зналися — побралися, пізналися — розсталися.
Поберімся — не журімся, будем панувати: я буду свині пасти, а ти завертати.
Поберімося обоє, піде нам рукою: я піду за борщем, а ти за мукою.
Поберімося, небого, ти маєш мало, а я не маю й того.
Побралися біда з нуждою.
Судженого і конем не об'їдеш.
Суджене — не розгуджене.
Як судиться, то і вовк не з'їсть, і не убудеться.
Шукав цар цариці, а пастух пастушиці.

Хай буде і бідна, аби гідна.
Нехай вже і патик, аби був у мене чоловік.
Не за пенька, як нема сивка.
Вийти хоч за лапоть, аби не плакать.
Хоч без зубів і о еднім оку, аби цього року.
Хоч і беззуба, коли серцю люба.
Хоч би коза біла, аби посаг мала.
Хоч за козла, аби заміж пішла.
Хоч відьма, аби хлібна.
Хоч дівка як сова, аби з другого села.
Хлопці: хоч сова, аби з другого села; дівки: хоч за старця, аби не остаться.
Хоч за вола, аби дома не була.
Хоч за ворону, аби в свою сторону.
Хоч і в голові пусто, аби грошей густо.
Хоч і корова, аби багата та здорова.
Хоч кривоніс, аби бог приніс.
Хоч за лиску, аби близько.
Хоч ледачий, аби комір стоячий.
Хоч ох, та вдвох.
Хоч за півня, аби срібне пір'я.
Хоч Михайло, аби був попихайло.
Хоч свинка, так грошей скринька.
Хоч у курені, аби до серця мені.
Хоч у одній льолі, аби до любові.
Хоч у шалаші, аби мила до душі.
Хоч хліба ні куса, аби за чорного вуса.
Хоть гірший, аби інший.
Чи сліпий, чи горбатий, аби державсь біля хати.
Яке дибало, таке й здибало.
Який їхав, таку й здибав.
Який ішов, таку й знайшов.
Кому калач пікся, а кому довівся.
Не нашого пера пташка у Івашка.
Не кінь наніс, сам молодець набіг.
Не з багатством жить, а з людиною.
Золото і в рогожі видно.
За твоєю головою запропастила свій вік молодою.
Купив собі біду, та на свої гроші.
Не жаль утопитися в чистій воді.
Молодий місяць не всю ніч світить.
Де родилася, а де пригодилася.
Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди.

Кому Хома, кому нема.
Вхопилась би за Петра, тільки шкода, що нема.
До Дмитра дівка хитра, а після Михайла
хоч за попихайла.
Коли не годна молодця, то не хочу голубця.
Одна голова не бідна, а бідна — так одна.
Сякий-такий аби був, аби хліба роздобув.
Сякий-такий, а все ж свій.
Сякий-такий Пантелій, а все на душі веселій.
Не всякому по Якову.
Казала Ганна, що надія марна.
Не кожна Настя має однакове щастя.
І Настя зазнала щастя: ляже не клята, встане не м'ята.
Не гляди Наці, але її праці.
Як Настя, то буде й щастя.
Яка Настя, таке з нею щастя.
Сподобав собі Олену коло лену.
З богом, Парасю, коли люди трапились.
Піде Параска, як її ласка.
Семене, іди сядь коло мене.
Хто до кого, а я до Параски, бо у мене чортма штанів,
а в неї запаски.
Казала Феся, що щастя і дома знайдеться.
Довго Хима юлила, доки хлопця обдурила.
На ловця і звір біжить.
Без одного Василя обійдеться весілля.
Будем мати весілля: тато маму віддає.
Будемо на весіллі гуляти: дядько до мами сватається.
Весілля і сорочку знайде.
Весілля година, а біди до смерті.
Весілля три дні, а злидні довіку.
Весілля і щастя на однім коні їздять.
Голові клопіт, а біді весілля.
Де весілля, там і свиня буде.
Якби не ти та не я, то не було б весілля.
Жук гуде — весілля буде́: Степанида за Демида заміж іде.
Колись я тобі на твоїм весіллі води подам.
Кому весілля, а курці смерть.
Кури на весілля не хочуть, та силою несуть.
На весіллі всі свати, на хрестинах всі куми.
На весіллі гоп, гоп, гоп, потім дома ох, ох, ох!
Нам бог весілля дав: міх оженився, торбу взяв.
На двох весіллях зразу не танцювати.
На день весілля, а довіку клопоту.

Нудьга за біду дочку оддав, а Халепа на весіллі грав.
Обійдеться циганське весілля без марципана.
Смерть за плечима, а біді весілля.
Таку свадьбу зробив, що кури й гуси п'яні були.
У нашої Катерини разом весілля і хрестини:
і до шлюбу ведуть, і до хреста несуть.
У суботу на роботу, а в неділю на весілля.
Чиє весілля, того й музики.
Я за те на весіллі решетом води подам.
Коли люб — гарний шлюб.
Краще в ставку потопати, як з нелюбим шлюб узяти.
Коли б молода, а сваха знайдеться.
Красна молода, бо багата.
Молода молодій не рівня.
Поки зберешся, то бояри і мед поп'ють.
Добра дівка: тоді хату мете, як старости йдуть.
Старостів і своїх не посилай, а сам собі жінки шукай.
До вінця як ідеш, то про смерть не думай.
Красить дівчину вінець та молодець.
У кільця та в вінця не знайдеш кінця.
Куди кумові до короваю.
На чужий коровай очей не поривай, а за свій дбай.
На чужий коровай рота не роззявляй,
а раніше вставай та свій наживай.
Сходися, ро́де, коровай ся крає!
Хорош коровай, та репаний.
Який біс жениться, а нам коровай плескать.
Відданиці, а посагу дві спідниці.
Віно або вовк з'їсть, або згине само.
Дам тобі віна три вози сіна і того вола, що дома нема.
Дав йому віна в'язочку сіна, і куль соломи, і міх полови.
Як за віном поженешся, то довго не наживешся.
Вінець — всьому ділу кінець.
Вінець — та й дівоцтву кінець.

Найкраща спілка — чоловік та жінка.
Нащо й клад, коли в сім'ї лад.
Найдорожчий клад, як в родині лад.
Сім'я міцна — горе плаче.
Вся сім'я вмісті — так і душа на місті.
Голова сімейства — чоловік, а як піддасися жінці,
то не проси у бога здоров'я.
Не буде спілки у верблюда і білки.
Де двоє, там рада, а де третій — там зрада.

Добре і «ох» удвох.
Аби дружина, буде й дитина.
Виділа біда, що у старого дружина молода.
Всяка кузочка свою дружину має.
З доброю дружиною горе — не горе, а щастя — вдвоє.
Ніхто так не догляне, як вірна дружина.
І в лиху годину не кидай дружину.
Нема цвіту білішого над ожиноньку, нема роду милішого над дружиноньку.
Як люба дружина, то любо і в ряднині.
В подружжі, як надворі: буде сонце, будуть і хмари.
З добрим подружжям і горе розгорюєш.
Нема кращого друга, як вірна супруга.
Гарна дівицею, гарна й молодицею.
Гарна молодиця, хоч води напийся.
Де красна молодиця, там ясна світлиця.
З доброго тіста — смачна паляниця, з гарної дівчини — гарна молодиця.
Молодиця — як садиться, а встає, то крекче.
Ой дівчата, приходять м'ясниці,
як нас візьмуть гарні хлопці, будем молодиці.
Ото мені молодиця, що з усіх боків круглолиця.
Сам чорт не пізна, яка з дівки вийде молодиця.
Слизько — до молодиці близько.
Як була я дівочкою, до мене ходили з горілочкою,
а як стала молодицею, перестали ходить і з водицею.
Без жінки так, як без ума.
Без жінки — що без кішки, а без мужа — що без собаки.
Без жінки мужчина — як без хвоста скотина.
Без жінки — як без рук.
Біда, в кого жінка бліда, а в кого як калина, то й тому лиха година.
Біда, у кого жінка бліда, а у кого рум'яна, то кажуть, що п'яна або всім кохана.
Біда з жінкою, а без жінки ще більша.
Біда, коли жінка чоловіком, ніби швець шкірою, крутить.
Бог за жінку, а чоловік за дівку.
Боже, боже, що та жінка може: як її взяти, то лучче, як мати.
Брат любить сестру багату, а чоловік жінку здорову.
Велике диво, що у короля жінка хороша.
Від вогню, води і злої жінки — боже борони!
Від сердитої жінки постарієш, а від доброї помолодієш.

Вікно три речі псує: сірник, сіль і гарну жінку.
Вода мутна, жінка смутна — обі не до смаку.
Все тільки до часу, а жінка до смерті.

Встань, жінко, будемо говорити,
бо люди про нас давно говорять.
Гарна жінка і великі гроші — то нагла смерть.
Гроші, молода жінка і бистрі коні — то смерть.
Гарна пава пером, а жінка — норовом.
Дай жінці волю — попадеш у неволю.
Дай кому жінку, а сам труби у кужілку.
Дарую тобі березу, щоб любив жінку п'яну і тверезу.

Де жінки тільки горшки пильнують, там у хаті нелад
і непорядки панують.
Де лихая жінка в хаті, там добра не сподіватись.
Дим, дощ, мороз і сварлива жона —
то найбільше нещастя в хаті.
Дим і лиха жінка найскоріше виженуть із хати.
Довго ти жінки шукав, та чорт знає, на що попав.
Дім держиться не на землі, а на жінці.
Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла — кінець.
Добра жінка дім збереже, а погана своїм рукавом рознесе.
Добра жінка і здоров'я — то найбільший скарб.
Добра жінка і лихого чоловіка направить.
Добра жінка мужа на ноги поставить, а злая
то ще й звалить.
Добра жінка з пучки муки пригорщу зробить.
Добра жінка в мужа краде і перед нього кладе.
Добра жінка і найгіршого чоловіка переможе.
Добра жінка — то весілля, а зла — то погане зілля.
Добра жона: як є ступа пшона, то одну виїдає,
а на другу поглядає.
Добра жінка — то камінна стінка, а зла — то горе і біда.
Добра жінка чоловікові ліпша від рідного батька.
Добру жінку взяти — горя не знати.
Доки чоловік не має жінки, доти не є чоловіком.
Друга жінка — то так, як ключ, дороблений до колодки.
Друга жінка — другий світ.
Жінка без мужа — то дім без фундаменту.
Розумна жона, як дві ступи муки, а третя пшона,
четверта гороху, то вона й буде носить потроху.
Розумна жона, як стоїть один міх муки, другий пшона,
бодня сала нагорі, стоги хліба на дворі.
Ото мудра жона, як є мішок пшона, ще й корова дійна.
Жінка без мужа і жити недужа.
Жінка більше викине ложкою, як чоловік
принесе лопатою.
Жінка буде і тортури зносити, аби лише себе прикрасити.
Жінка-голубочка пече млинці з полубочка, а мужик,
щоб здоров, більше муки намолов.
Жінка для совіту, теща для привіту, а матінка рідна
лучче всього світу.
Жінка доти люба, доки не візьме за чуба.
Жінка здорова, а теща багата, то не треба й рідного тата.
Жінка і кам'яну гору пересіче.
Жінка Йвася боялася: під припічком сховалася.

Жінка його під ноги взяла.
Жінка ледащо в хаті нінащо.
Жінка мов лоза: куди треба, туди гнеться.
Жінка на чоловіка не докажчиця.
Жінка — не скрипка, погравши, на стінку не повісиш.
Жінка — не рукавиця, з руки не скинеш.
Перша жінка суджена, друга — раджена, а третя від чорта принесена.
Жінка нікому кроку не уступить, хіба що її миша налякає.
Жінка сміється очима, як не має гарних зубів.
Жінка хіба те утає, чого не знає.
Жінка хороша — згуба для гроша.
Жінка у старого — ні дівка, ні баба, ні вдова.
Жінка чоловіка не б'є, а під свій норов веде.
Жінка чоловікові подруга, а не прислуга.
Жінка мов торба: що в неї вложиш, те й несе.
Жінки — найкращі дипломати.
Жінки та коня нікому не давай.
Жінку і стодолу все треба покривати.
Жінку люби, та розуму не губи.
Жінку треба два рази слухати: раз — як кличе їсти, другий раз — спати.
Жіноча думка і вітер часто змінюються.
Жіноча коса і слона спутає.
Жіноча помста не має кордонів.
Жіноча праця пропадає у помиях.
Жіноча робота ніколи не лягає спати.
Жінці всієї правди не одкривай.
Жіночий язик гостріший від меча.
Жінці та попу правди не кажи.
Жінці іще мовчанка ніколи не зашкодила.
Не вір жінці дома, а кобилі — в дорозі.
Жінці плакати, що гусакові босоніж ходити.
Жінці правди не кажи, чужої дитини за свою не бери, з панами не братайся.
Жінчине добро кілком у горлі стоїть.
Заздрісна жінка цілу хату держить у вогні.
Ліпше залізо у вогні варити, ніж злу жінку учити.
За мною будеш жоною, а за дукою будеш слугою.
З доброю жоною поздоровієш і збагатієш, а з лихою — лише згорбатієш.
З лихою жінкою і з грішми — сварка та розлад, а з доброю і без грошей лад.

І без жінки зле, і з жінкою недобре.
Іще сорока не побіліла, щоб жінка чоловіка била.
Коли б не жона і діти, у корчмі б сидіти.
Коли моя жінка така, то нехай свині борошно їдять.
Коня в позику не давай, а жінку в придани не пускай.
Коня не бий, слуги не проклинай, жінки не дражни,
коли хочеш статкувати.
Красна жінка — для людей, погана — для чоловіка.
Краще жінка сварлива, ніж дурна.
Краще камінь довбати, чим лиху жінку навчати.
Ліпше їсти хліб з водою, ніж жити з жінкою лихою.
Ліпше мати гарну жінку, ніж сто шматків поля.
Ми керуємо світом, а жінка керує нами.
Млин, корабель і жінку треба часто направляти.
На зло моїй жінці нехай мене б'ють.
Най жонатий журиться, що жінку має.
На конину в полі, на жінку в домі не сподівайся ніколи.
На красиву жінку гарно дивитися, а з розумною
гарно жити.
На те циган матір б'є, щоб його жінка боялась.
Нащо тому жінка молода, кого і стара за чуприну водить.
Не б'є жінку мужик, а б'є жіночий язик.
Не заглядайся на чужих жінок, бо свою згубиш.
Не залишай молодої жінки вдома, як ідеш
в далеку дорогу.
Не лихо жу́рить: чужа сторінка та невдала жінка.
Нема щастя родинного без жінки.
Нема вірнішого приятеля, як добра жінка.
Не од калача, а од бича жінка тікає.
Неохайна жінка всім носа втре.
Не так чоловік рознесе мішком, як лиха жінка горшком.
Муж возом не навозить, що жінка рукавом розносить.
Не той багатий, у кого багато маєтку, а той,
у кого жінка добра.
Не хвалися жінкою в сім день, а в сім літ.
Лаптя ликом не в'яжи, жінці правди не кажи,
у попа грошей не позичай.
Оддай жінку, а сам свисти в сопілку.
Один жіночий палець потягне більше, як пара волів.
Одежа добра нова, а жінка здорова.
Не біда, в кого жінка молода.
Одпусти, боже, гріха, в кого жінка лиха.
Пий пиво, але не лий, люби жінку, але не бий.
Поможи, боже, нежонатому, а жонатому й жінка поможе.

Пусти жінку в рай, то вона з собою і корову поведе.
Розумна жінка чоловіка із біди вирятує, а дурна ще втовкмачить.
Сварлива жінка гірш, ніж коню хомут.
Світом рядять золото й жінки.
Син жінку б'є, а батько дубця дає.
Сім пар постолів стоптав, а жінці своїй не догодив.
Ти, жінко, їж борщ, а я м'ясо: скоріше діло піде.
Той сам себе губить, що чужую жону любить.
Треба сто пар волів віддати, аби добру жінку мати.
Три вірні други: батько, мати та вірна жона.
Тут і я, тут і жінка моя, тут і мої діти, любо поглядіти.
Уберися, жінко, в кожух, бо я тебе бити буду.
У всіх жони як соколи, та пригнали по два воли, а моє бідовище та пригнало й теличище.
У кого жінка не вмирала, у того й горя не бувало.
У сусіди ані коня не купуй, ані жінки не бери, бо будуть утікати.
У чужу жінку чорт ложку меду кладе, того до неї і липнуть.
Чужа жінка медом мазана, а своя — смолою.
Хвали день увечері, а жінку рано.
Хороша жінка — мужеві слава, а лиха — згуба.
Хто жінку добру має, той горя не знає.
Хто на лиху жінку попаде, того життя пропаде.
Часами варт і в жінки розуму позичати.
Черв'як дерево точить, а зла жінка мужа морочить.
Чужа жінка — то здоров'я чиєсь.
Чужі жінки — як маківки, а моя — як опудало.
Шафрану не перетреш, а жінки не перепреш.
Як жінка співає, то голодний чоловік вовком виє або, як пес, гавкає.
Як квочка з курчатами, так і жінка з дитятами.
Як моя жінка втопиться, то не глядіть її за водою, а глядіть проти води, бо вона дуже вперта.
Як нелюба жінка, то чоловікові дома і борщ смердить.
Як нема на кого, то на жінку.
Як проти сонця води не напиться, так з чужою жінкою або з чужим мужем не нажиться.
Не клади коло чужої жінки кілок, бо ним тобі й печінки відіб'ють.
Як сорочка біла, то й жінка мила.
Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік — до кінця.
Без мужа жона — кругом сирота.

Без чоловіка — то так, як без голови.
Блажен муж: до роботи недуж, до церкви слизько, до дівчат близько.
Блаженний муж ситий, як вуж.
Гарний чоловік і погану жінку красить.
Горе тобі, воле, коли тебе корова коле; горе тобі, чоловіче, коли жінка тобі дулі тиче.
Де муж старий, а жінка молода, там рідко згода.
Де чоловік старий, а жінка молода, там вогонь і вода.
Добрий чоловік надійніше кам'яного мосту.
Добрий чоловік: на печі сухий, у воді мокрий.
Драний кожух — не одежа, чужий чоловік — не надежа.
За добрим мужем і ворóнка жóнка, а за дурним і княгиня гине.
Під добрим кущем трава зеленіє, за хорошим чоловіком жінка молодіє.
За добрим мужем і свинка господинька.
За добрим чоловіком і чулинда жінка, а за дурним — і попівна рабинька.
За доброго мужа жона як ружа, а за лихого драба — за рік, за два — баба.
За розумним мужем і дурна жінка розумна.
Зле там ся діє, де півень мовчить, а курка п'є; зле там і лихо, де жінка кричить, а чоловік тихо.
З малою дитиною до церкви, а з дурним чоловіком на весілля, то будеш мати роботу.
З сліпого, глухого, німого — найліпший чоловік для жінки.
Карай, боже, віком, карай добрим чоловіком!
Коли ти мені муж, то будь мені дуж, а як не гриб, то не лізь у козуб.
Коли чоловік у корчі скаче, то дома жінка плаче.
Куди голка, туди й нитка, куди чоловік, туди й жінка.
Муж з жінкою сваряться і б'ються, а перина їх мирить.
Муж з жоною — що борошно з водою.
Мужик жінку б'є, коли їсти хоче.
Муж і жінка — то пара волів: куди один, туди й другий.
Муж і жона — то одна сатана.
Чоловік і жона — одно тіло, одно діло, один дух.
На тобі, чоловіче, тото, що рідше та ліпше, а вже тото, що гуще та пуще, то я сама з'їм.
Не дай, боже, коня лінивого, а чоловіка ревнивого.
Незлий чоловік: серце добре, та голова лиха.
Плачте, очі, хоч довіку по доброму чоловіку.
Покинь норови батькові та материні, а бери чоловікові.

Стогни, як чоловік чує, а їж, як чоловік не бачить.
Сякий-такий аби був, аби дрова роздобув.
Ревнивий чоловік — що полохливий злодій.
У доброго мужа жона як ружа, а у проклятого — як у чорта рогатого.
У доброго чоловіка жона як ружа, а у злого драба — як жаба.
Хоч чоловік, як ворона, а все жінці оборона.
Хоч мужичок з кулачок, таки мужня жона.
Хоч без хліба посиджу, та на мужа погляджу.
Хоч хліба ні куса, та чоловік без вуса.
Чоловікам на лопату бог сили наклав, та ще й притоптав, а жінкам — на вила, та й то струсив.
Чоловік винен, що жінка ледащо, бо сам він нінащо.
Чоловік — голова, жінка — шия: куди захоче, туди й поверне.
Чоловік у домі голова, а жінка — душа.
Чоловік здуріє — півдому згорить, а жінка здуріє — усе пожежею піде.
Чоловік — голова в хаті, жінка — капелюх на голові.
Чужий чоловік до часу, а свій до смерті.
Як чоловік жінку любить, то й лиха жінка доброю буде.
Якщо муж без ума, то і жінка дурна.
Живе за ним, як за кам'яною стіною.
Живуть собі, як голубів пара.
Живуть між собою, як риба з водою.
Жити з ним, як на терню спати.
За молодим жити весело, а за старим — затишно.
З ким жити, того не гнівити.
І жив — не любила, і помер — не тужила.
Ішла — не люблячи, і живу — терплячи.
Ліпше хліб з водою, як жити з бідою.
Так живуть, як собака з кішкою.
Навіщо м'яко слати, коли нема з ким спати?
По рівній часті: Іванові і Насті.
Як з Прокопом, так і без Прокопа.
За твоєю головою запропастила свій вік молодою.
Там макогін блудить, де макітра рядить.
Хвіст голові не указка.
Де хвіст перед веде, там голова позаду йде.
Добрий коповик, гарні й дві копійки, добрий Панько, гарна й Оришка.
Який Сидір, така й Гапка, який кожух, така й латка.
Де згода панує, там і горе танцює.

Все купиш, лише тата й мами ні.
За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини.
В тата-мами не довіку.
Діти батька не учать.
Добре тому, хто має батька, бо в батька
найтепліша хатка.
Добрий батько не хоче лихого сина.
Живемо не батьками, помремо не людьми.
І мій батько такий мався, і я в його вдався.
І на рідного батька можна правду сказати.
Мій батько нікому не винний: у одного позичає,
а другому повертає.
Мовчок! Розбив тато горщок, а мати і два, та ніхто не зна!
Не слухає батька малий, не послухає і великий.
Не послухаєш батька-матері, то навчить тебе лиха година.
Не хочеш слухати тата, то послухаєш колись хата.
Не слухав батька-матері, нехай люди учать.
Не купив батько шапки — нехай вуха мерзнуть.
Не навчив батько, не навчить і дядько.
Не лізь поперед батька в пекло.
Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує.
Проклін батьків не на ліс сухий іде,
а на голову дітей паде.
Пропав батько з дурними синами.
Своя хата — своя стріха, свій батько — своя втіха.
Таткова хата усім багата.
Татові на воли грошей не вистачає, а син
скрипки забажав.
Тато сина бив не за те, що в карти грав, а за те,
що відбивався.
Умів батькувати, умій і годувати.
У свого батька і хлів зачиняв, а в нашого не хоче й хати.
Хто батька-матір зневажає, той добра не знає.
Хто хоче — по своєму батькові плаче,
а хто хоче, той скаче.
Як не стане, то батько дістане, як не буде, то мати добуде.
Щедрий на батьківські гроші.
Як батька покинеш, то й сам загинеш.
Без матері і сонце не гріє.
Без матки нещасливі дітки.
Вільно кому хотіти по своїй матері плакати.
У кого є ненька, у того й голівка гладенька.
Всяке дитя матері миле.
Голівонька наша бідна, що в нас матінка нерідна.

Все купиш, лише тата й мами ні.
За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини.
В тата-мами не довіку.
Діти батька не учать.
Добре тому, хто має батька, бо в батька
найтепліша хатка.
Добрий батько не хоче лихого сина.
Живемо не батьками, помремо не людьми.
І мій батько такий мався, і я в його вдався.
І на рідного батька можна правду сказати.
Мій батько нікому не винний: у одного позичає,
а другому повертає.
Мовчок! Розбив тато горщок, а мати і два, та ніхто не зна!
Не слухає батька малий, не послухає і великий.
Не послухаєш батька-матері, то навчить тебе лиха година.
Не хочеш слухати тата, то послухаєш колись ката.
Не слухав батька-матері, нехай люди учать.
Не купив батько шапки — нехай вуха мерзнуть.
Не навчив батько, не навчить і дядько.
Не лізь поперед батька в пекло.
Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує.
Проклін батьків не на ліс сухий іде,
а на голову дітей паде.
Пропав батько з дурними синами.
Своя хата — своя стріха, свій батько — своя втіха.
Таткова хата усім багата.
Татові на волн грошей не вистачає, а син
скрипки забажав.
Тато сина бив не за те, що в карти грав, а за те,
що відбивався.
Умів батькувати, умій і годувати.
У свого батька і хлів зачиняв, а в нашого не хоче й хати.
Хто батька-матір зневажає, той добра не знає.
Хто хоче — по своєму батькові плаче,
а хто хоче, той скаче.
Як не стане, то батько дістане, як не буде, то мати добуде.
Щедрий на батьківські гроші.
Як батька покинеш, то й сам загинеш.
Без матері і сонце не гріє.
Без матки нещасливі дітки.
Вільно кому хотіти по своїй матері плакати.
У кого є ненька, у того й ґолівка гладенька.
Всяке дитя матері миле.
Голівонька наша бідна, що в нас матінка нерідна.

Де мати плаче, там ріки течуть, де сестра плаче, струмки біжать, де жінка плаче — роси нема.
До людей по розум, до матері по серце.
Доти ягнятка скачуть, поки матір бачать.
Живої матері можна діждатись, а мертвої — ніколи.
Для ворони нема кращих дітей, як воронячі.
І задрипана ворона своїм дітям оборона.
Кожна мати свою дитину хвалить, а чужу ганить.
Кожна корова своє теля лиже.
Корова і та реве, як теля здохне.
Куля мине, а материне слово не мине.
Любов матірня й на віддалі гріє.
Любо й неньці, як дитина в честі.
Людям, як болото, а матері, як золото.
Мала щербина, як умре дитина, а дуже знати, як умре мати.
Матері ані купити, ані заслужити.
Мамина лайка — байка, а битва — молитва.
Материн гнів, як весняний сніг: рясно випаде, та скоро розтане.
Материнська молитва із дна моря підіймає.
Матері кожної дитини жаль, бо котрого пальця не вріже, то все болить.
Мати годує дітей, як земля людей.
Мати з хати — горе в хату.
Мати однією рукою б'є, а другою гладить.
Мати з сином лається — за піч береться, з зятем — за клямку.
Мати праведна — опіка і охорона камінна.
Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує.
Материна любов ніколи не змінюється.
Мене мати цілий вік дурила: казала «битиму», та не била.
Найгірша мати хоче мати найліпші діти.
Найдорожча пісня, з якою мати колисала.
На світі знайдеш усе, крім рідної матері.
На сонці тепло, а коло матері добре.
Тільки в світі правди, що рідная мати.
Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки.
Немає тих яток, де продають рідних маток.
Нема такого краму, аби купив тата й маму.
Нене моя рідна, тебе б'ють, а я бідна.
Не та мама, що народить, а та, що до розуму доводить.
Одна мати — вірна порада.

Одна мати родила, та не однакове щастя дала.
Пекла б мати і млинці, та не сходяться кінці.
При сонці тепло, при матері добро.
Пташка радіє весні, а дитя — матері.
Рада б мати для дітей небо прихилити та зорями вкрити.
Рідна мати — брехуха, то мачуха справедлива: як скаже: «Я тобі дам», то вже дасть; а мати: «І щоб тебе, і бодай тебе», а сама: «Ох, коли б, господи, не сталось чогось дитині з моєї дурної речі!»
Рідної матері слівце — як літнє сонце: бо хоча й єсть не раз на світі хмарненько, а все-таки від нього тепленько.
Сліпе щеня і те до матері лізе.
Сльози матері даремно ніколи не пропадають.
У кого мати рідненька, у того сорочка біленька й голівка гладенька.
Тоді мати біду знає, коли свою дитину ховає.
Тоті цвіти красні, котрі зацвітають, тоті діти щасні, котрі матір мають.
У дитини болить голова, а у матері — серце.
У дитини заболить пучка, а в матері — серце.
Чого мама научить, те й дочка знає.
Чого не дала мама, того не купиш і в пана.
Що мати навчить, то й батько не перевчить.
Що мати — то не мачуха.
Що можна мамці, того не можна ляльці.
Як помре мати, розбігаються діти з хати, батько їх не вдержить.
Однієї матки та не однакові дітки.
За горами мала хмаронька, яка мати, така й донька.
Яка клепка, така й бочка, яка мати, така й дочка.
Яка мати, така й дочка: їдять кашу з черепочка.
Яка вода, такий млин, яка мати, такий син.
Якого пальця не вріж, то кожен болить, будь-якій дитині важко, то в батьків серце болить.
Однієї руки пальці, та не однакові, одного тата-мами, та не одні діти.
Одного батька діти, та не одної натури.
У добрих батьків добрі й діти.
Яке дерево, такий клин, який батько, такий син.
Яка вода, такий млин, який батько, такий син.
Який батько, такий син: виносили з діжки сир.
Яке дерево, такі й його квіти, який батько, такі й його діти.

По татку й дитятко.
Яке дерево, такий плід.
Який корінь, такий і пагонець.
Від доброго дерева добрий і паґонець одійде,
од доброго батька піде й добра дитина.
Який дуб, така й бочка, яка мати, така й дочка.
Хоч з одної печі, та не однакові калачі.
Який Хомка, така його донька.
Свиня не народить бобра, а сова не висидить орла.
Лиса корова лисе теля приведе.
Не впаде грушка далі від листя.
З лисого теляти лисий віл буде.
Яблуко від яблуні далеко не одкотиться, а хоч одкотиться,
то хвостиком обернеться.
Від яблуні яблука, а від сосни шишки.
На яблуні шишки не ростуть.
Яка яблунька, такі й яблучка.
Казав вітчим: «Як мене не будеш слухати,
то будеш нічим».
У вітчима чорт межи очима, а в мачухи — два.
Була одна добра мачуха, та й ту грім убив.
Горе мачусі, що пасинок сметани не їсть, бо він
і сироватці радий.
Горілка — не дівка, а мачуха — не мати.
Добра мачуха, а все не рідная мати!
Жаліє діток, як мачуха.
Мачушине добро, як зимове тепло.
Лучче людям робити, ніж мачусі годити.
Мати б'є, то не болить, а мачуха як подивиться,
то й на душі холоне.
Мати голівку миє — пригладжує, а мачуха миє —
прискубує.
Мати дітей пушить, а мачуха сушить.
Мачуха сироті їсти зварила, а сама з'їла.
Мати рідна б'є — так гладить, а мачуха і гладить, так б'є.
Мачуха пасинкові волю давала: хочеш — льолю купи,
хочеш — ґолий ходи.
Мачуха так чужих дітей жаліє, як зимою сонце гріє.
Скільки ворон білих, стільки мачух добрих.
Мачушине серце — що зимнєє сонце: воно хоч і світить,
та не гріє, і буйним вітром од його віє, а рідної матері
серце — як літнєє сонце: хоч воно і хмарненьке,
а все-таки від нього тепленько.
Мачуха — як місяць: світить, та не гріє.

У мачухи прямі очі, а дивиться косо.
Хто мачуху має, той горе знає.

Без дітей горе, а з дітьми — вдвоє.
Без дітей тихо, та на старості лихо.
Більшають діти — більшають і клопоти.
Малі діти — малі клопоти, великі діти — великі клопоти.
Від малих дітей болить голова, а від великих — серце.
Вони збилися з пуття: як кутя, то й дитя.
Що жнива, то й дитина нова.
Вразливе слово від дітей — гірше за болячку, бо не гоїться.
Гарна мазана паляниця, а не дитина.
Горе з дітьми, а без них ще гірше.
Дитині дай волю, то сам будеш у неволі.
Дитина без прута не виросте.
Мати тоді дурненька, як дитина маленька.
Дитина, а татова сорочка по коліна.
Дитина до семи літ правду каже.
Дитина каже, що бита, а не каже, за що.
Дитина — мов порожня посудина: що в неї ввіллєш, те й держить.
Дитина не втікає від калача, але від бича.
Дитина не плаче — то мати не знає.
Дитя плаче, а в матері серце болить.
Дитина хоч кривенька, та батькові-матері миленька.
Дитина, як година: і добра і погана.
Люби дитину, як душу, а тряси її, як грушу.
Дитя, як дзеркало: все відбиває.
Дітей годувать — свій вік коротать.
Дітей годувати — не меду лизати.
Дітей годуй, а торби собі готуй.
Дітей треба глядіти, але й себе одіти.
Діти, діти, де вас подіти? На піч покидати та й їсти не дати.
Діти, діти, добре з вами вліті, а зимувати — то горювати.
Діти — найбільша радість у світі.
З малими дітьми горе, а з великими — вдвоє.
Діти до часу, а онуки до смерті.
Діти люби, а за прутину держи.
Діти мають великі вуха і довгий язик.
Діти тому тихо, що зробили лихо.
Діти — чужа користь, а найбільш того — дочки.

Діти, як квіти: поливай — рости будуть.
Діти, як роса: тут є, тут нема.
Діток, як бобу, а хліба ні дробу.
Добра дитина: як спить, то їсти не просить, а як устане, то й не перестане.
Добра дитина ще й придбає, а наша — що є, то й те порозпускає.
Добре дитя боїться й кива, а ледаче не боїться й кия.
Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — кінець.
Добрі діти доброго слова послухають, а лихі й дрючка не побояться.
Добрі діти їдять кашу, злії — серце й душу нашу.
Добрі діти на ноги поставлять, а лихі з ніг звалять.
Добрі діти — потіха, а злі — гризота.
І вовчиця своїх дітей любить.
І сова каже: «Мої діти найкращі!»
У сови погані совенята, а все їй найкращі.
Кожний циган свої діти хвалить.
Коли батько каже «так», а мати — «сяк», росте дитина, як будяк.
Коли дитину не навчиш у пелюшках, то не навчиш у подушках.
Коли умре дитина, то мала долина, а як умре мама, то велика яма.
Ласкава дитина — як щаслива година.
Ледача та дитина, котрої батько не вчив.
Легше камінь глодати, як дітей ховати.
Краще терня збирати, як дитину ховати.
Ліпше, щоб дитина плакала тепер, як батьки опісля.
Мала дитина відбирає родичам сон, більша — хліб від рота, а велика й сорочку з тіла дере.
Мала дитина — не виспишся, більша дитина — не наїсишся, велика дитина — не одягнешся.
Малі діти — мале лихо, а як побільшають, лихо погіршає.
Малі діти не дають спати, а великі — дихати.
Малі діти — болять руки, а великі — серце.
Малі діточки, що ясні зірочки: і світять, і радіють у темну ніченьку.
Малі поки діти, то кажуть: «Дітки, не забийтесь!», а як підростуть, то кажуть: «Дітки, не бийтесь!»
Моя дитина кому як постіл, а мені — як сокіл.
Не доспи, не доїж, а дитину потіш.
Нема смерті без причини, нема щастя без дитини.

Обложився дітьми, як дід онучами.
Одна дитина — не дитина, а багато дітей — радість.
Розумна дитина в батьковій свитині.
Свої діти бодай святилися, а чужі бодай запалися.
Соловей співа, поки дітей нема.
Сусідські діти найпустіші.
Трудящі діти, як комахи: скоро все рознесуть.
У дітей високі пороги, а в родичів бодай ще вищі були.
У кого бджоли, у того й мед, у кого діти, у того й лад.
У кого дітки, у того і ягідки.
У кого дітки, у того і збитки.
У людей діти — любо поглядіти.
Хата з дітьми — базар, а без дітей — пустка.
Хоч дитя худеньке, та батькові й матері рідненьке.
Хто дітям потаче, той сам плаче.
Цілуй, чоловіче, дитину, бо на ярмарку не дотовпишся.
Чим би дитина не бавилась, аби не плакала.
Чужі діти скоро ростуть, а свої помалу.
Чужі діти і череваті, і головаті, і багато їдять,
а вже наші, як паненята.
Що вчать дома діти, то знають і сусіди.
Якби діти усі спали, то не були б батьки старі,
а якби дітки не мерли, то вони б і небо підперли.
Як всі дітки під одним рядном — не біда, а біда,
як всім по рядну треба дати буде.
Як грибочки, ростуть діточки.
Як двоє у батька дітей, то так, як одно, а як одно,
то так, як ні одного.
Як квочка з курчатками, так і жінка з дитятками.
Як чужі діти пустують, то на сміх, а як наші, то на горе.
Мудріші тепер яйця, ніж кури.
Яйця курей не учать.
Теля хоче бути мудрішим, як корова.
Вродила мама, що не прийма й яма.
Коли вродився, то і вдайся.
Ледве ся вродить, а вже верховодить.
Ліпше не вродитися, як цілий вік набідитися.
Мабуть, у мокре літо родивсь, що такий великий виріс.
Раз родила мати, раз треба вмирати.
Родився малим, виріс п'яним, умер старим —
і так прожив, що й світа не бачив.
Родився без сорочки, так і вмру без штанів.
Уродився на вовчі сльози.
Уродився під щасливою зіркою.

Уродиться ж дріпа, мов червива ріпа.
Хто вродиться в чепці, скоро буде у вінці.
Хто дітей не родив, той не вміє їх і жаліть.
Який вродився, такий і згине.
Якого уродила ненька, такого прийме і земелька.
І найбільші люди мали малу колиску.
Дякую тобі, мамо, за твою науку, колисала ти мене, колиши й онуку.
Яке в пелюшках, таке і в капелюшках.
Багато няньок — дитина без носа.
Де багато няньок, там дитя каліка.
Де багато баб, там дитя не в лад.
Дві няньки, дві бабки — дитина без ока.
У семи пестунок дитина без очей.
Сім баб — сім рад, а дитина без пупа.
Маленьке — миленьке, побільша — погірша.
Потурай малому, то як виросте, буде тебе на старість бити.
Хоч мале, та вузлувате.
Хоч маленьке, та вдаленьке.
Виріс, та ума не виніс.
О, цей ріс при великому лісі, та ще й при воді.
Тільки батько й мати знають, як їх діти виростають.
Навчай дитину в молодості, щоб спочив на старості.
Вчи жінку без дітей, а дітей без людей.
Гни дерево, поки молоде, учи дітей, поки малі.
Нагинай деревце, бо дерево не зможеш.
Не вчи дитину штурханцями, а хорошими слівцями.
Не кричи, а ліпше навчи.
Учи сина, як годуєш, бо тоді вже не навчиш, як тебе годуватиме.
Умів дитя народити, умій і навчити.
Учи дітей не страшкою, а ласкою.
Батьки берегли дочку до вінця, а чоловіку берегти її до кінця.
Годуй дочки, хоч без сорочки.
Гуляй, доню, бо хто зна, що буде, як підеш у люди.
Де донька одна, там доля гірка, а де дівок сім, там доля усім.
Доньки — чужа користь.
До семи літ доню чеши, по семи літах стережи, ще й заплати кому, щоб взяв лихо з дому.
Дочка, як ластівка: пощебече, пощебече та й полетить.
Хто має дочки, той ходить без сорочки, а хто має синки, той готує сумки.

Дочку мати хвалила, поки з рук звалила.
І у доні зазнаєш лихої долі.
Пішов я до доньки та й зазнав там бідоньки.
Роби, дочко, та не будеш ликом кожуха шить.
Спи, доню, нехай тобі доля росте.
Співай, доню, дома, бо в людях наплачешся.
У лінивої дочки брудні сорочки.
Хороша дочка, як мати хвалить.
Чути в хаті дочку, як зозулю в садочку.
Від поганого сина батько сивіє.
Годуй сина для себе, а дочку для людей.
Розумному сину не збирай — сам наживе, а дурному не зоставляй — усе проживе.
Дурному синові і батькове багатство не в поміч.
З сином позмагався — то й на печі зостався, а з зятем позмагався — то й з хати вибирайся.
Коли син виганя з хати, то на піч укладайся, коли ж зять стане гарчати, то за двері хапайся.
Прийдеш до сина — гірка година, прийдеш до доньки — наберешся бідоньки, прийдеш до зятя — не твоя хата.
Ледащо син — батькові гріх.
Не збирай сину худоби, а збери йому розум.
Один син — не син, два сини — півсина, три сини — ото тільки син.
Одно дитя — не дитя, двоє дітей — півдитяти, троє дітей — це дитя.
Ой мамо, мамо, не пести так сина, бо бідная на світі пещена дитина.
Рости, сину, хоч дурний, аби великий.
Син від батька розумніший — радість, а брат брата мудріший — заздрість.
Сини до хати принесуть, а дочки й угли рознесуть.
Син — полатайхата, а дочка обдерихата.
Сини й дочки — з одного дерева листочки.
Син хоч мій, але розум має свій.
Син — утіха батька, а дочка — матері.
Син ходить в жупані, а матір водить в лахмітті.
Син як син, але синиха гірша лиха.
Сім синів годую, всім і щастя готую.
Такі сини бодай і на камені не родилися!
У мене синами не поле засіяне.
У нього сини — як качани.
Чужий син дурний — сміх, а свій син дурний — плач.

7*

Як дуба не нахилиш, так великого сина на добре
не навчиш.
Які ми сами, такі й наші сини.
Як син родиться, то й стіни радіють.

Брат все собі рад, а сестра собі несла.
Брат мій, а хліб їж свій.
Брат на брата іде до ката.
Брати — то так, як коти: погризуться і перепросяться.
Брат не брат, а шкоди не роби: не лізь у горох,
не псуй лопаток.
Брат — не батько, сестра — не мати.
Брат сестру багату стріча з калачами,
а бідну коло порога — з сухарями.
Добре тому, у кого брат або сестра добрі,
а ще краще — як і сам не лихий.
Нема брата, коли страта.
Поки брати малі, доти й рідні.
Як лихо, то й братко.
Кожний те добре знає, що сестра тільки за себе дбає.
Сестра від братового добра аж в землю вросла.
Сестра з сестрою, як риба з водою.
Сестра сестрі заздрить в красі.
Сестри рідні тоді, як усі вийдуть заміж.
Де одинець, хазяйству кінець, де сім — там щастя всім.
Син-одинак — як не злодій, то пияк.
Як одна, то й нема талана.
Одне око, та й те передране, одна дитина, та й та
не як люди.
«У тебе одно?» — «Одно!» — «Видно, бо й на голові воно!»

Нема батька — півсироти, нема матері — повна сирота.
Ніхто не баче, як сирота плаче, а як заскаче,
то всяк побаче.
Дивиться, як сирота на світ, коли голодна.
Довариться сироті у животі.
Вона — сирота: ні назад, ні в ворота.
За сиротою журба за журбою.
З хати по нитці — сиротині свитка.
І на сиротиному подвір'ї сонце засвітить.
Ліпше сироті під воду плисти, ніж з нелюбом
до вечері сісти.
На сирітський жаль ніхто не вважає.
Не то сирота, що роду не має, а то сирота, що долі не має.

Радіє сиротина, коли повна тайстрина.
Росла — весни не бачила, виросла — літечка не знала, прийшла осінь — сирітського серця не нагріла.
Сирітська сльоза не капає дарма.
Сирота більше бита, як сита.
Сирота — як камінь на роздоріжжі.
Сирітська сльоза і камінь пробиває.
Сирітським добром не доробишся.
Сироті сонечко мріється, вона й справді гріється.
Сироті й осіннього сонечка не дано.
Сироті без роду — хоч з мосту та в воду.
Тоді сироті великдень, коли сорочка біла.
Сироті завжди вітер в очі.
Сироті життя, як горох при дорозі: хто йде, той скубне.
Сиротою проживати — гіркі сльози проливати.
Сироту та вдовицю то й тріски б'ють.
Сироту лають і б'ють, а плакати не дають.
Хто сиротою не бував, той не наплакувався.
Чужа ласка — сироті великдень.
Як іде сирота, зачиняють ворота.
Як сироті женитися — так і ніч мала.
Вдова — ні дівка, ні жінка.
Вдовець бере собі жінку, а дітям мачуху.
Вдовець — дітям не отець, бо й сам сирота.
Вдовине горе кожен знає, а не кожен про вдову дбає.
Вдовине серце — осіннє сонце: хоч і ясно гріє, зимний вітер віє.
Удівцеве і вдовине серце, як зимове сонце, а молодцеве і дівоцьке — як літнє сонце.
Вдовиця — не дівиця, свій звичай має.
Вдову за жінку взяти — то спокійно спати.
Живе вдова на Подолі та й плаче на свій вік по гіркій долі.
Життя у вдівця — як серед вовків вівця.
Краще сім раз горіти, ніж один раз овдовіти.
Ліпше бути вдовою, як жити з бідою.
При жінці погано, а зостанься вдівцем — ще гірше.
Скільки води приплине до моря, стільки вдовиця витерпить горя.
У вдови виплакана доля.
У вдови — два порови, а у вдівця — нема кінця.
У вдови хліб готовий, та не кожному здоровий.
У вдовиці хліб на полиці.
Як повдовієш, то й поумнієш.

Як качка без води, так вдовець без жінки.
Як я була сім літ удовою, то не чула землі під собою, а як пішла за нечестивого сина — пропала моя худобонька й сила.

До свого роду хоч через воду.
Багато роду, та ніде пообідать.
Великий рід, та ніде голови прихилити.
Краще близький сусіда, ніж далекий родич.
Нема в світі, як родина, то вам скаже і дитина.
Немов верста на шляху: без роду, без племені, без захисту.
Не поможе і родина, як прийде лиха година.
Не та родина, що мене родила, а та родина, що жінку родила.
Не трать ходу до поганого роду.
Нещаслива година, як лиха родина.
Обідала чи не обідала, аби рід відвідала.
Поганому виду нема стиду.
Подивися у воду, якого ти роду.
Поки рідня одвіда, то сусіда пообіда.
При добрій годині і куми побратими, а при лихій годині — нема і родини.
Принеси, боже, здалека родину, то ми і в будень зробимо неділю.
Як багато родичів, то або сім раз пообідав, або ні разу не їв.
Рідня до півдня, а як сонце зайде, сам чорт нікого не знайде.
Рідня тільки до білого дня, а в чорний день не знайдеш.
Родини — як вербини, а нікого свого.
Стрийна, вуйна — не родина, а що пасерб — не дитина.
Такий рід — хоч під лід.
Тільки й рідні, що лапті одні.
Тільки й рідні, що в Києві Химка.
Хто відречеться роду, того рід відречеться.
Який рід, такий плід.
Як мені пшениця родила, то мене й родина любила.
Бодай ся наші кревні добре мали, а ми до них дороги не знали!
З своїми тільки добре їсти й пити.
Два свояки, а між ними собака.
Свій завжди гірший за чужого.

Свій з своїм бийся, а чужий не мішайся.
Свій коли не вкусить, то вщипне.
Свій лінше чорта: хоч повалить, та не давить.
Свій над виром потрясе, а в воду не кине.
Свій свояка бачить здалека.
Свій своєму хоч через люди тиць лихом у груди.
Своїх багато, а як прийшлося топиться,
то ні за кого і вхопиться.
Сир — не закуска, кум — не свояк.
Як не бачу своїх, скучаю по них, а як живу в них,
то краще без них.
Дядько — не батько, а тітка — не мати.
Не навчив батько, не навчить і дядько.
Підкував батька, підкує і дядька.
Зріє виноградина, та не для тебе, дядино!
Пішов до дядини — наївся гов'ядини, пішов до тітки — вмотався в намітки.
Калинова вітка — як рідная тітка.
Один біс по тітку їздив.
Свекор і свекруха — одного духа.
Свекор — не рідний батько.
Син б'є жінку, а свекор дубця дає.
Брехлива свекруха невістці не вірить.
Навчай мене, моя мати, як свекрусі догоджати.
Пам'ятає свекруха свою молодість, через те й невістці не вірить.
Рідна мати і б'є, та не болить, а свекруха словами б'є гірше, ніж кулаками.
Свекрусі невістка не вгодила, бо свекруха
невістку незлюбила.
Свекруха — воркотуха.
Свекруха лихая і на піч лізе — бурчить, і з печі гарчить.
Свекруха любить невістку, як собаки діда.
Свекруха на печі — то те, що собака на ланцюгу.
Свекруха — уїдлива муха.
У лихої свекрухи і ззаду очі.
Що свекруха — то цокотуха.
Як була я у батенька, то була чубатенька, а як стала у свекрухи, то й мій чуб об'їли мухи.
Всі в сім'ї сплять, а невістці молоти велять.
Дві невістки в хаті — два коти в мішку.
Де багато невісток, там дуже борщ солоний.
Хто ж винен, як не невістка!
Як не невістка, то, певно, її плахта!

Кішку б'ють, а невістці докоряють.
Кожна невістка для свекрухи зла кістка.
Кум — не родина, зять — не дитина, а невістка — чужа кістка.
Цап — не скотина, зять — не дитина, а невістка — чужа тріска.
Наша невістка, що не дай, то тріска.
Невістка в хаті замість помела.
Невістка з сином рада, а на мене зрада.
Невістка сорочку полатає, а зять штани здере.
Невісток багато, а хата не метена.
Радуйся, мати: йде невістка до хати, добра робуха, а не цокотуха.
Сина побивають, а невістці докоряють.
Як нема невістки, то нема на селі звістки, а як стала невістка, то стане на селі звістка.
Відрізана скибка до хліба не пристане.
Зовиця — як синиця: усе хвостом вертить.
Бідному зятю і тесть не рад.
Білий сніг — та не сир, добрий зять — та не син.
Всі люди гарні, коли зятя шукають.
Де зять поганий, там тещу запрягають.
З сином сварися — за стіл берися, з зятем сварися — за поріг берися.
Зять любить взять, а тесть любить честь.
Зять любить взять, а шурин очі жмурить та не хоче дать.
Зять — щоб ще взять, а теща — давай ще!
Лучче в сина під полом, ніж у зятя за столом.
На тихому зятеві теща воду возить.
Не дай, боже, зятів хліб їсти.
Нема з пса солонини, а з зятя дитини.
Нема ворога, як зять.
Не ходи й порогів не оббивай, бо зятем не будеш.
По дочці і зять милий, по невістці і син чужий.
Хочеш зятя взяти — то тікай сам з хати.
У мене зять — як у кого п'ять.
У мене кожух волохатий, то буде мій зять багатий.
Хто пристає, тому розуму не стає, а хто зятя приймає, то і цього не має.
Багатий тесть — зятю честь.
Бійся тестя багатого, як чорта рогатого.
Як єсть, то єсть, а все лучче собака, як тесть.
Аби позбутися жінки, не один оддав би ще й тещу.

Змолоду теща зятем звала, а як виросла дочка, за іншого віддала.
Зять та брат — тещі перші гості.
Мені батько — не рідня, мені мати — не рідня, мені теща родина: мені жінку родила.
Не жаль тещиного добра, колупай масло до дна.
Оце роззявив двері, як теща рот.
Так м'яко спать, неначе теща постелила.
Теща в хату — нема ладу.
Тещиного язика аршином не зміриш.
Тещо, тещо, дай і мені дещо!
Хома не без ума: не б'є жінки, та тещу.
Як зять за поріг, то теща за пиріг.
І собака в приймах хвоста позбувся.
В приймах приймаки і на віник кажуть «ви», а на козу «дядино».
Попхався у прийми — то лиха прийме.
Приймак — неборак.
Приймак п'ятнадцять років тещиного кота на «ви» зве.
І добрий сват собаці рад.
Ні брат, ні сват.
Подай держак від лопати — свата привітати.
Сватові — перша чарка, але й перша палка.
Сват сватом, брат братом, а гроші не рідня.
Той мені сват, хто мені рад.
Гетьте, хлопці, з шляху: чорт несе сваху.

Дід і баба — одна рада.
Баба бабі говорить на вухо, а все село чує.
Баба без діда — як борщ без хліба.
Баба вловила, у міх положила, а воно — пурх!
Баба всіх жаліла, а бабу ніхто не пожаліє.
Баба з печі — чорт на піч.
Баба з печі — дід у плечі.
Баба скаче, а дід плаче.
Баба тоді хоробра, як на печі.
Бабі тільки один дід не онук.
Бабська зброя: рогачі, віник, коцюба.
Бабу гріє не кожух, а веселий, теплий дух.
Була колись баба дівкою, та давно.
Дві баби — торг, а три — ярмарок.
Добре баба говорила, що не буде без дива.
Дождалася баба гречаної паски.
Жартувала баба з колесом та в спицях застряла.

Ждала баба внукового книша, аж вилізла її голодна душа.
Згадала баба дівера, що добрий був.
Нагадала собі баба м'ясниці.
Кортить бабі скоринка, та не вгризе.
Куди баба, туди й дід.
Недогода нашій бабці ні на печі, ні на лавці.
Не мала баба клопоту та купила порося, порося у кувік, а баба у крик.
Не мала баба роботи та найшла собі клопоти.
Не одна баба город городила, може, дід хоч кілля бив.
Не руш бабиних груш, свої труси — бабі неси.
Поки бабуся спече книші, у дідуся не буде душі.
Поки жива бабуся, я нікого не боюся.
Пошила б баба кожуха, та вовна перешкоджає.
Пригадала баба, коли мала діда.
Пусти бабу в рай, вона і корову за собою поведе.
Саме варило бабу постарило.
Сердилась баба на діда, а дід того й не відав.
Сердита баба — вовкові користь.
Сорок літ — бабський вік.
Старій бабі і на печі ухаби.
Старій бабці добре і в шапці.
Сторгувала баба бич, та не дала могорич.
Та баба ще дві дівки за пояс заткне.
То давня давнина, ще тоді баба дівкою була.
Це та баба, що й дріт пряде.
Треба довго калатати, щоби бабу ошукати.
У баби язик, як у чорта хвіст, довгий.
Улізла баба у нерет — ні назад, ні вперед.
Хапай, бабо, решетом сонце.
Хто бабі не внук!
Що громаді, те й бабі.
Що зілля — то баба, що баба — то й лік.
Якби баба мала вуса, то б дідом була.
Годуй діда на печі, бо й сам там будеш.
Гуляв, гуляв, аж дідом зістав.
Дід до палиці, а молодиця до лавиці.
Дід тільки за дугу, а баба вже й на возі.
Дід за образи, а баба за гарбузи.
Дід про хліб, баба про фіялки.
Добре було при діду: щодня рибка к обіду.
Коли є дід, то є й обід, нема діда — нема й обіда.
Казав дід бабі: «Якби сир та масло, то вареників наварили б, тільки що ж — борошна нема».

Ліпше солом'яний дід, як золотий син.
Надіявся дід на мід та й води не пив.
Надіявся дід на мід та й втратив обід.
Спромігся дід на обід, а баба на кисіль.
Наладив дід бабі хижу — то лазили кішки,
стали лазити й собаки.
Поки діда, поти й хліба, поки баби, поти й ради.
Розсипався б дід, якби баба його не підперезала.
У кожного діда своя біда.

ВІК ЛЮДИНИ

Життя прожити — не поле перейти.
Літа плнвуть, як вода.
Вік звікуватн — не в гостях побувати.
Вік провікувати — не пальцем перекивати.
Вік звікувати — усього повидати.
Вік прожити — не дощову годину перестояти.
Біжить мій вік, як вода по камінню.
Вік прожить — не цигарку спалить.
Вік пройшов — як батогом ляснув.
Вік один, другого не буде.
Він уже чужий вік живе.
Годпна за годиною — та й так вік зійде.
День довгпй, а вік короткий.
День наш — вік наш.
З віком розум приходить.
Кому короткпй вік, тому не поможе й лік.
Як буде на вік, то буде й на лік.
Мені два вікп не жити.
Проти віку нема ліку.
Не один чоловік міняється на своїм віку.
Такий вік, як у зайця хвіст.
Який вік, такий і чоловік.
Як жилп наші діди та прадіди, так нам веліли.
«Що тп робиш?» — «Віку доживаю!»
Запізнайте світа, поки служать літа.
Горе мені, біда мені — минулися літа мої; колп б літа вернулися, лучче б хлопці горнулися.
Зійшли літа із світа, як лист із дерева.
Літа пливуть, як вода.
Пішли мої літа, як вітер круг світа.
Пройшли літа із світа, як лист із дерева.
Пройшли роки, як гірська вода.
Літа наші все минають, як дощова хмара.
Минулися тії роки, що розпирали пироги боки.
Рік зійшов, якби з вітром пішов.
Рік — не вік.
Роком день стає.
Як же мені знать, котрий мені год? Як родивсь, то без пам'яті був, як ріс, то розуму не мав, а як уже до розуму дійшов, тоді б то й лічить, та багато літ уплпло.

Як по шістдесят літ віку, то вже й по мужику.
Як сорок літ стане — жінка в'яне.
Сей світ, як маків цвіт: вдень цвіте, а вночі онаде.
В добрім житті кучері в'ються, в поганім — січуться.
Виходиш з дому — кланяйся життю молодому.
Де є життя, там є й надія.
Де мир і совіт, там життя, як маків цвіт.
Життя біжить — як музика дзвенить.
Життя любить того, хто за нього бореться, а нищить того, хто йому піддається.
Життя людське, як булька на воді.
Життя закоротке для щастя, а задовге для терпіння.
Життя закоротке для розкоші, а задовге на горе.
Життя коротке, а горе довговічне.
Життя наше, як павутина.
Життя прожити — не лапті сплести.
Життя прожити — не люльку викурити.
Коли б життя, а смерть прийде.
Ліпше солом'яне життя, як золота смерть.
Наше життя коротке, як сорочка бідняка.
Не те життя, що ледве тручається, а те, що солодко споминається.
Ніхто не знає, що його в житті чекає.
Списала вона мені, як на долоні, своє життя.
Таке життя, як моє, не варт і печеної цибулі.
Тепер життя панам і котам.
Хвали день увечері, а життя перед смертю.
Чоловік змінюється у житті, а по правді життя змінює чоловіка.
Яке життя, така й смерть.
Який порядок у себе заведеш, таке й життя поведеш.
Які люди, таке і життя буде.
Де живий не знайде, там мертвого донесуть.
Живий про живе гадає.
Живому багато й треба.
Живеш, аби світ не без тебе.
Лишай живе та доганяй мертве.
Подбай живим про те, щоб було чим добрим тебе мертвого споминати.
Хто живому не дав, той хай і мертвому не дає.
Як будемо живі, то будем і ситі.
Де просто, там живуть років зо сто.
Живи просто, проживеш років зо сто, а будеш лукавить, так чорт тебе задавить.

Добре живеться, доки люди заздрять.
Жив довго, а помер скоро.
Жив помалу, а помер нараз.
Живе, аби день до вечора.
Живемо — не тужим, нікому не служим.
Жив грішно, загинув смішно.
Жив, жив та раптом помер.
Живемо — нога за ногу не зачіпається.
Живи, поки живеться, пий, поки п'ється, помреш — з собою не забереш.
Живемо по-старосвітському: раз добре, десять раз кепсько.
Живе собі — ні втік, ні піймав.
Так жить, як набіжить: не так, як хочеться, а так, як можеться.
Як хочеш жити сам, то давай жити і другому.
Живи так, щоб тобі було добре, а другим ще ліпше.
Жиє, аби день переднювати, а ніч переночувати.
Жиє, як без лою каганець.
Жили люди до нас, будуть жити й після нас.
Жить — не вола кормить, вік ізвікувать — не пальцем перекивать.
І на льоду прожив би.
Коби-м тото витримав, то ще би-м довго жив.
Кому добре ведеться, той і співає.
Кому добре живеться, той з усіх сміється.
Не живемо, щоб їсти й пити, а їмо та п'ємо, щоб робити.
Не живе, тільки дні одживає.
Не живе, тільки дні тре.
Не живи сам для себе, бо не вродивсь сам від себе.
Ніхто не може світа пережити.
Прожите, як пролите,— не повернеш.
Скільки не живи, а все дурнем умреш.
Так треба в світі жити, щоби лиха не чинити.
Хоч живи сто літ, а покинеш світ.
Хто коло чого ходить, з того живе.
Хто не доживе, той долежати мусить.
Хто хоче жити, мусить їсти і пити.
Чоловік без пригоди не проживе.
Чоловік живе так, як муха: тут є, тут нема.
Що на світі прожилось, то як вві сні іздалось.
Що прожите, майже пролите.
Якби всі люди жили, то б світ затьмили.
Як ведеться, так і живеться.
Як жили наші діди і прадіди, так нам веліли.

Молодість пішла — не попрощалася, старість прийшла — не привіталася.
Молодість летить вільною пташкою, а старість лазить черепашкою.
Золотий час — юнацькі літа.
Двічі молодим не бути.
Молоде — дурне.

Що в молодості навчиш, то на старості як знайдеш.
З молодого, як з воску, що хоч, то виліпиш.
Хто не був молодим, той не був і дурним.
Що вільно молодому, не вільно старому.
Що за холод, як козак молод?
Якби молодість знала, а старість могла.
Як була я молода, то була і врода, а тепер на виду — то й в дзеркалі не найду.
Як я молодим був, то-м з плота на коня ліз.
Молодість — буйність, а старість — не радість.
Молодість і мудрість не сідають на однім стільці.
Молодість лінива — то старість плачлива.
Молодість має вовка в шлунку.
Молодість не бачить так далеко, щоби оминула старість.
Усе нам може вернутися, лиш молодість ніколи.
На молодості, як на білім папері, що хочеш, те й запишеш.
Птицею чоловік через молодість перелетить, а через життя іде орачем.

Розпутне життя в молодості приносить хворобу на старості.
Яка молодість, така й старість.
Інший молод роками, та старий ділами.
Коли молод бував, під колінця голубця вибивав, а як стар став, всього того перестав.
Легкий і гріх на молодих плечах.
Молоде пиво шумить.
Молода кров кипить.
Молода, як горіх, так і проситься на гріх.
Молоде — золоте, а як ляже спати, то не може встати.
Молоде на всі сторони гнеться.
Молоде орля, та вище старого літає.
Молодий все перебуде.
Молодий кінь до бою, а старий до гною.
Молодий місяць не всю ніч світить.
Молодий може вмерти, а старий мусить.
Молодий та зелений, як гарбуз у спасівку.
Молодого кров гріє.
Не розуміє молодий старого, аж доки сам ся не постаріє.
Нагинай гілляку, доки молода.
Не можна покласти стару голову на молоді плечі.
Не розкошуй замолоду, бо на старість будеш бідувати.
Нехай гуляє молодь, більш копи лиха не наробить.
Сіла між молодими і помолодшала.
Треба змолоду кості гризти, аби на старість м'ясо їсти.
Хоч молодий роками, та старий розумом.
Хоч молодий, та ранній.
Хто змолоду балує, то під старість старцює.
Що раннє, то непогане.
Рожа червона, та й та блідне.
На свіжий цвіток і бджола сідає, а зів'ялий обминає.
Нове ситечко на кілочку, а як пристариться, садять квочку.
Добрі зуби і камінь перегризуть.
Болять старі кості за гріхи молодості.
Він не старий, але давній.
В старій печі сам чорт палить.
Горе старому вдома самому.
Дай, боже, старим очі, а молодим розум.
Де старий ногою, там молодий головою.
Де старий спотикнеться, там нехай молодий добре напнеться.
Для старого більша година, як для молодого ціла днина.

Згадала стара, як молодою була.
Ліпша старого рада, як молодого робота.
Молода була — дурна була, стара стала — дурніша стала.
Нам не чепуриться, аби старий не покинув.
На старого черга, на молодого притча.
Не лай старого — сам старим будеш.
Ненадовго старий жениться.
Не питай старого, а питай бувалого.
Не поможе рута яра, як стара машкара.
От не було на молодиці, та сталось на старииці.
Пізно старого кота учить гопки.
Пішов наш старий у танець, як мокрий горобець.
Поважай старих, бо й сам старим будеш.
Сів старий, зажурився, а далі встав, підголився.
Слухай старих людей, то й чужого розуму наберешся,
й свого не загубиш.
Сонце заходить — старим радість.
Стара не покине, молодих сам не хочу.
Старе хвали та з двору веди.
Старе скаже на глум, а ти бери на ум.
Старе, як мале: що побачить, того й просить.
Що старе, що мале, що дурне.
Старий, старий, але ярий.
Старий, а розуму за дитину не має.
Старий, а як скаже та прикаже, то й молодий
не справиться.
Старий багато знає, а ще більше забув.
Старий кінь борозни не псує, та й глибоко не оре.
Старий ворон пусто не кряче.
Старий баран має твердий ріг.
Старий говорить, говорить, та й направду виходить.
Старий кіт, а масло любить.
Старий не той, що багато літ має, а той,
хто здоров'я шукає.
Старий про старе й думає.
Старий стару хвалить, що добрий борщ зварить,
а молодий свою гудить: що не зварить, то спаскудить.
Старий хоче спати, а молодий гуляти.
Старий чоловік — то так, як подертий чобіт.
Старий що зробив, то бог дав, а що з'їв, то пропало.
Старії, як малії: хоч трохи дай, то поїдять,
хоч багацько дай, то поїдять.
Старі кості захотіли в гості.
Старі крутяться, а молоді учаться.

Старого горобця на полову не зловиш.
Старого вчити — що мертвого лічити.
Старого дерева не випрямиш.
Старого чоловіка для поради держи.
Старому женитися і ніч коротка.
Старому брехати — не ціпом махати.
Старому подушечки, а молодому ігрушечки.
Старому піч, як малому колиска.
Старому та хворому годи завше, як малому.
Сядьмо, старий, в парі, щоб гречка родила.
Такий старий, що пам'ятає, як його батька хрестили.
У старого голова, як решето: багато було, та висіялося.
У старого жінка молода — велика біда.
Чим старіший, тим мудріший, чим молодший,
тим дорожчий.
«Чого чорт мудрий?» — «Бо старий!»
Шануй старих — молоді тебе пошанують.
Шукай правди у старих, а сили у молодих.
Що красніше, то смачніше, що стареє, то гіднеє.
Як єсть старий куст, так і двір не пуст,
а як єсть старі люди, так і всього прибуде.
Як є старе в хаті, то бив би, а нема — то купив би,
та ніде.
І чорт на старість у монахи пішов.
Не роками старість гарна, а ділами.
Слухай, слухай та на вус мотай, а під старість
як знахідка буде.
Старість іде і хвороби веде.
Старість — не радість, горб — не користь.
Старість не прийде з добром: коли не з кашлем,
то з горбом.
Від гніву старієш, від сміху молодієш.
Незчувся, коли й постарівся.
Нове ситечко на кілочку, а як зістаріється, то й під лаву.
Старять годи і тяжкі пригоди.
Тримайся того порога, перед котрим зістарівся.
Цікаві скоро старіються.
Якби знову на світ народитися, знав би, як не старітися.
Сиве волосся — ласка молода.
Сивина в голову — біс у ребро.
Сивина в бороду — розум в голову.
Хто сивий — не конче мудрий, а лише старий.
Волос сивіє, а голова шаліє.

Не будь цікавим, бо швидко посивієш.
Як голова сивіє, то чоловік мудріє.
Сиди, грибе, поки тебе лихо здибле.
Три дні до смерті, та ніяк не доживеш.
І не мірошникує, а голова борошном припала.
Зігнувся в три погибелі.
Добрі зуби, що кисіль їдять.
Куди йому кисіль їсти, коли він каші не вкусить.
Їв би паляницю, та зубів чортма.
Жуй, тату, воду, коли хліба нічим.
Тоді дали хліба, як зубів не стало.
Не в час даєш хліба густо, коли зубів у губі пусто.
Був кінь, та з'їздився.
Був колись горіх, та звівся на сміх.
Був колись горіх, а тепер свистун.
За одну ніч голова молоком взялася.
Кисіль зубів не псує.
Коли зубів не маю, тоді горіхи принесли.
Вже мені вдолину йде, а тобі вгору.
Як мале падає, бог перину підставляє, а старе падає, чорт борону підставляє.
До пори збан воду носить.
До пори збан воду носить, прийде пора — заголосить.

Доки здоров'я служить, то чоловік не тужить.
Без здоров'я нема щастя.
Без здоров'я ніщо чоловікові не миле.
Бережи і шануй честь змолоду, а здоров'я — під старість.
Бережи одежу знову, а здоров'я змолоду.
Було б здоров'я, а все інше наживем.
Вартість здоров'я знає лише той, хто його втратив.
Весела думка — половина здоров'я.
Веселий сміх — здоров'я.
Все можна купити, тільки здоров'я ні.
Глянь на вид і про здоров'я не питай.
Горе стихає, а здоров'я зникає — і радість минає.
Держи голову в холоді, а живіт в голоді — будеш здоров.
Добре здоровому вчити хворого.
Здоровий злидар щасливіший від хворого багача.
Здоровий хворого не розуміє.
Здоровий, як циганова коняка: день біжить, а три лежить.
Здоровому все на здоров'я йде.
Здоровому здається, що ніколи не захворіє.

Здоровому пироги не вадять.
Здоров'я більше варте, як багатство.
Здоров'я входить золотниками, а виходить пудами.
Здоров'я — всьому голова.
Здоров'я за гроші не купиш.
Здоров'я маємо — не дбаємо, а погубивши — плачемо.
Здоров'я — над маєток.
Здоров'я — найдорожчий скарб.
Коли б голова здорова, то будуть воли та й корова.
Найбільше щастя в житті — здоров'я.
Ліпше здоров'я, як готові гроші.
Над здоров'я нема старшого.
Поки чоловік здоров, то здоров'я не шанує.
При здоров'ї все чоловікові миле.
Світ великий, було б здоров'я.
Скрипливе скрипить, а здорове лежить.
Той здоров'я не цінить, хто хворий не був.
То слабого питають, а здоровий, що впійме, то змеле.
Хіба треба у недужого питати, чи бажає він здоров'я мати?
Хто здоров, той ліків не потребує.
Худоба — річ набута, а здоров'я — ні.
Що ми по життю, як здоров'я не маю.
Якщо хочеш здоров'я мати, мусиш рано вставати, а звечора лягати.
Як я здоров, то мені й хрін за цукор.
Біль без язика, але каже, де болить.
Болюще — не пам'ятуще, минеться — знов заманеться.
Біль мовчанки не знає.
Біль не виженеш, як собаку.
Болить бік дев'ятий рік, та й досі до болю не привик.
Болить у грудях — не буть йому в людях.
Боліло, боліло — три хліби поїло.
Далеко лежало, не дуже боліло.
Де болить, там і торкаєш кожну мить.
Добра голова поболить та й перестане.
Добре тому говорить, кого не болить.
Доти добре, доки болить, бо як перестане, то вже й нас не стане.
Зуб болить, аж око в'яне.
Кого болить, най ся гоїть, але хто ся лічить, той ся калічить.
Кого болять кості, той не думає в гості.

Кого болять очі, той пити не хоче.
Кого не болить, той не охає.
У кого що болить, той про те й говорить.
Ніхто нічийого болю не знає.
Розкіш приходить зі смаком, а відходить з болем.
Розкіш творить біль: як приходить — смакує,
як виходить — катує.
Така хвора: болить ня, а на свадьбу кортить ня.
Так болить, що якби не вмів стогнати, то вмер би.
Чужий біль нікому не болить.
Як болить, то кричи, а як не болить, то мовчи.
Дай, боже, жартувати, аби не хорувати.
Відхорую, але не подарую.
Для хворого більша година, як для здорового ціла днина.
Захворів — не опам'ятаєшся, а щоб здоровим стати —
не дочекаєшся.
Іржа залізо їсть, а чоловіка — хвороба.
Люди часто хворіють, бо берегтись не вміють.
Не всякий помирає, хто хворий.
Не хворіла, не боліла, та проскурку з'їла.
Слаба стала, як риба в'яла.
Поки хворий дихає, то все надіється.
Слабий та малий — то найстарші в хаті.
Слабий — як малий.
Хвороба нікого не красить.
Хвороба не по лісу ходить, а по людях.
Такий слабий, що не здужає й умерти.
То вже не горе, коли їсть хворе.
Тяжко хворому терпіти, а ще тяжче над хворим сидіти.
У хворого здоров'я питають.
Хвора людина сама себе не любить.
Хвора: коли не вмре, то розпеститься.
Хворий більше не той, що лежить, але той,
що над лежачим сидить.
Хворий здоров'я хвалить.
Хворому і мед гіркий.
Хворому нічого не миле.
Хворому годи завжди, як малому.
Хворого піст, п'яного молитва, а сонного читання
недалеко від себе стоять.
Хто хвороб у собі шукає, той завжди їх повно має.
Як хворий — звертайсь не до попа, а до лікаря.
Запущену хворобу трудно лікувати.

Кожному своя хвороба тяжка.
Кому користь, а нам хворість.
Не смерть страшна, а недуга.
Хто хоче одужати, тому не треба лягати.
Хвороба здибає легко, а трудно її позбутися.
Хвороба коли не вморить, то скривить.
Хвороба їде в хату рисаками, а виїжджає волами.
Хвороба — як худа худоба.
Хворобу не треба кликати, сама прийде.
Видужав, хоч я й руки складала на його смерть.
Не здужа й перини підняти.
Більмо оку не шкодить, тільки око не бачить.
У горлі наче півники грають.
Кашель хвороба не лиха, та хата не втихає.
Раз у рік — колька в бік.
Лихоманка гірше мачухи трясе.
І трясця не бере без причини.
Гаман — не свято, трясця — не хвороба.
Нежить — хвороба не страшна: мій батько з нею і помер, а нічого йому не сталось.
В немочі всього захочеться.
День меркне від ночі, а чоловік — від немочі.
Загоїться, поки весілля скоїться.
Звівся на нінащо.
Нашій Катрі полегшало: то не їла, а тепер і не балакає.
Полегшало нашому батькові: де сиділа болячка, там дванадцять.
Полегшало нашій матері: з печі на лаву перебралася.
Полегшало нашій матері: то сиділа, а то й лежати не дає.
Лілша мала поміч, як велика хворість.
Не поможе вже рута й маруна, як голова обернулася до труни.
Не поможе ні кропило, ні кадило.
Поможе чи не поможе, а ти плати, небоже.
Чи поможе, чи не поможе, а ти дай, небоже!
Поможе чотири дошки і васильків трошки.
Хоч крути й верти, небоже, то нічого не поможе.
Як не завадить, так і не поможе.
Дай нам поправитись, і нам будуть кланятись.
Поправився вухом об землю.
Поправився з покуття на лаву.
Уже я поправлюсь, мабуть, попові в калитку.
Стогнав батько на печі, ми його на лаву — він і замовк.

Змучився, ледве в нім душа теліпається.
Вибирай старого лікаря, а молодого адвоката.
Де сонце не ходить, там лікар заходить.
Добрий лікар має орлине око, левине серце і жіночу руку.
З лікарем дружи, але не май в ньому потреби.
Лікар і адвокат чи поможе, чи не поможе,
а калитку розв'яже.
Лікар і лічить, і калічить.
Лікар підіймає, а смерть не пускає.
Лікар для хворого батько, а для здорового друг.
На селі лікар — піч, а свиня — гастроном.
Природа, час і терпеливість — це найкращі лікарі.
У молодого лікаря горбатий цвинтар.
Що новий лікар, то новий цвинтар.
Вилікувався на один бік.
Дорогі ліки все помагають: як не слабому, то лікареві.
І до ліків хвороба привикає.
І полин ліком стає.
Ліки одну слабість лікують, а другу готують.
Лiченою конякою не поїдеш.
На гірку недугу і гіркий лік.
Нема в світі ліку для довгого віку.
Хто перейде на ліки, той пропав навіки.
Прийде вік — знайдеться й лік.
Сміх краще лікує, ніж усі ліки.
У ворожки лікуватись — без здоров'я остатись.
Хочеш вилікуватись, то і в траві ліки знайдеш.
Хто ся будує, правує і лікує, того біда учить.
Часник сім хвороб лікує.
Що одному ліком стає, то другому може стати гробом.
Легше поранити, як вилікувати.
Трудно рану гоїти, а не вразити.
Великий дуб, та дупластий, а маленький, та натоптаний.
Здорове дерево, та дуплувате.
Верба товста, та всередині пуста.
Червоне яблучко, та всередині черв'ячок.
Капуста гарна, та качан гнилий.
На плохенький животик і мед не йде в ротик.
Здоровому животу і редька не шкодить, а хворому
і масло шкодить.
На живому все заживе.
Скрипливе колесо більше витримає, ніж добре.
Скрипуче колесо довго їздить.

Скрипливе дерево довго живе.
Скрипливе дерево два віки живе, а здорове й одного не виживе.
Скрипливе дерево й дужого переживе.
Скрипливе дерево скрипить, скрипить та й стоїть, а здорове вітер повіє і переверне.
Бита посуда два віки живе.
Так як з гробу встав.
На смик перепався.
За комара сили не має.
Тільки тінь з його осталась.
Од вітру валиться.
Йому вже не топтати ряст.
На ладан дише.
Він на тонку пряде.
Не їсть — лише дивиться.
Треба свічки та води, бо вже очі не туди.
Уже на нього собаки давно часник товчуть.
Аби живі, а каліками будемо.
Каліка — не довіка, а пан — не до смерті.
Не з віка каліка, не до смерті пан.
Каліка не родиться, а робиться.
Глухе таке, що хоч тури гони, то не почує.
Глухий глухого не спитає, чому він недочуває.
Глухий зачув, а німий крикнув.
Глухий та німий — рідні брати.
Глухий що не дочує, то вигадає.
Глухий сказав: «Послухаємо!», сліпий сказав: «Побачимо!»
Глухий — що хоч йому з гармати стріляй над вухом, то не почує.
Глухого і німого справи не допитаєшся.
Глухому пісню співати.
Для глухого дві обідні не правлять.
Добре глухому — не скаже нікому.
Добре глухому й німому, бо не скажуть нікому.
На одне вухо оглух, а на друге й стільки не чує.
Недавно оглух, а вже не чує.
Немає більшого глухого од такого, що не хоче слухати.
Не шепчи глухому, не моргай сліпому.
Німий глухому повідав, як сліпий видів, що кривий через рів скакав.
Чув глухий, що сказав німий, що бачив сліпий, як тікав кривий.

Скажи глухому, щоб не говорив нікому.
Чи ти не з-під Глухова?
І мох, і трава, і Мелашка крива.
Кривий кривого не напростує.
Для сліпця не треба й каганця.
З сліпим дороги не знайдеш.
З сліпого, глухого, німого — найліпший чоловік.
Одноокий між сліпими король.
Най сліпий камінь у воду кине, то й видющий не знайде.
Недавно осліп, а нічого не бачить.
Не плакав би сліпий, шукаючи дороги, якби її видів.
Не плакав би сліп, коли б бачив світ.
Не сліпому про фарби говорити.
Присягалися сліпці, що своїми очима бачили.
Сліпий дзеркала не потребує.
Сліпий кривого доганяє.
Сліпий не несе ложку за вухо.
Сліпий краще ходить, як поводир водить.
Сліпий не баче, а кривий не скаче.
Сліпий невидющого водив, та оба в яму попадали.
Сліпий не побачить, так вигадає.
Сліпий розповідав невидющому, як хата горіла.
Сліпий сліпому стежки не вкаже.
Сліпий сліпому не поводир.
Сліпому ліхтар не поможе.
Сліпі не родяться, а робляться.
Сліпому не світять.
Сліпому очі зав'язані.
Сліпому як не світи, все пита, куди йти.
Темному й сонце не поможе.
Штурх Панька в око, бо Панько і так сліпий.
Якби сліпий очі мав, то він би усе знав.

Від смерті не втечеш.
Більше разу не вмреш.
Верти, не верти, а треба умерти.
Як не мудруй, а вмерти треба.
Він своєю смертю не вмре.
Вмер — менше лиха знатиме.
Вмерти ніколи не пізно.
Вмирати — не на вози збиратись.
Вмирати так вмирати — все одно день теряти.
Все одно: умри ти сьогодні, а я завтра.

Головне знати не те, якою людина народилася,
а якою вона вмирає.
Дай, боже, з який час лежати, а не нагло помирати.
Дай, боже, умерти, але не просити смерти.
Дай, боже, умерти, та не під чужим плотом.
Два рази не помирати, а раз доведеться.
Де мруть, там і плачуть.
Добрі люди вмирають, а діла їх живуть.
Живий живе гадає, а помирає — все покидає.
Жити надійся й помирати готуйся.
Коли б був помер торік, то був би вже рік.
Коли б не помер, то довго б жив.
Коли не вмер у пелюшках, то в ряднині не згину.
Нехай мруть та нам дорогу труть,
а ми сухарів насушим та й за ними рушим.
Молодий може вмерти, а старий мусить.
Мруть люди, і нам те буде.
Не буду мати часу і вмерти.
Не вмер Гаврило — галушка задавила.
Не вмер Данило, так болячка задавила.
Не старе мре, а поспіле.
Обоє вмерли, мов за руки побралися.
Помреш — увесь світ не збереш.
Рятований два рази помирає, а нерятований лише раз.
Скільки не живи, а помирати доведеться.
Так красно надворі: якби хто нині вмер, то би каявся.
Тричі чоловік дивний буває: родиться, жениться, помирає.
Хто вмер, той кається, бо сонце вияснилось.
Так-то і вмерти, лиха не набравшись.
Умер і пам'яті по собі доброї не залишив.
Умер Хома — й добра нема.
Умреш та із собою візьмеш чотири дошки
та й землі трошки.
Уродився, оженився та й умер.
Що не родиться — не вмирає.
Хто вмер, той у ямі, а хто живий, той із нами.
Хто умер тепер, то не вмре в четвер.
Чоловік — як муха: сьогодні живе, а завтра помре.
Щоб був учора не помер, то ще й досі жив би.
Якби люди не мерли, то б небо підперли.
Як не помремо, то побачимось.
Як помирати, то з музикою.
Як умер чоловік, то як не бував.
Як умреш, небоже, то ніякий лік не поможе.

Якби вмерти не боявся, то б надвоє розірвався.
Мертвий без могили, а живий без місця не буде.
Мертвим соколом не ловлять і ворон.
Мертвого з гробу не вертають.
Мертвого з гробу не піднімеш.
Умерлого плачем не воскресиш.
Мертвого за свідка не кличуть.
Не поможе ворону мило, а мертвому кадило.
Про померлих говориться або добре, або нічого.
Як умерлого не можна розсмішити,
так дурня чогось навчити.
Аби до смерті не вмерти.
Або верть-круть, або круть-верть, а неминуча смерть.
Хоч круть, хоч верть, а все найдеш у черепочку смерть.
Без приключки і смерті нема.
Без причини і смерті не буде.
Без смерті не вмерти, а без гріха не жити.
Боятися смерті — на світі не жити.
Вечеря на столі, а смерть за плечима.
Видима смерть страшна.
Від життя до смерті лише один крок.
Від смерті ані відкупитися, ані відмолитися.
Від смерті в печі не замажешся.
Від старості і смерті нема ліків на світі.
Смерти не відперти: як народився, а треба умерти.
Смерті не треба шукати, сама прийде.
Смерть багатства не боїться.
Смерть боїться того, хто з нею бореться.
Смерть витягне хоч кого.
Смерть звістки не посилає.
Думка за горами, а смерть за плечами.
День за день, ніч за ніч — і к смерті ближче.
День за днем та все ближче до смерті.
Його добре тільки по смерть посилати: поки прийде,
можна нажитись.
Ти був би добрим по смерть ходити,
то би-сьмо ніколи не вмирали.
До смерті доживемо усі.
До раю проситься, а смерті боїться.
Є зілля на всяку слабість, лиш на смерть нема.
Життя багатство дає, а смерть усе відбере.
Життя — казка, смерть — розв'язка.
Жалістю не допомогти, коли смерть прийшла.
Заєць який прудкий, а від смерті не втече.

Зі смертю торгу нема.
Йому лиш три чверті до смерті.
Йому лиш три чисниці до смерті.
Кого смерть душить, той хоч не рад, а вмирати мусить.
На смерть і родини нема злої години.
Смерть і родини не ждуть доброї години.
Наша смерть за плечима та за чужим карманом.
Не шукай другому смерті, як твоя за спиною ходить.
Не смерть страшна, а недуга.
Ні світила, ні кадила, як до тебе смерть входила.
Ніхто не знає, де його смерть чекає.
Не шукай смерті, вона тебе сама знайде.
Перед смертю не надишешся.
Перед смертю не нажитися.
По смерті нема каяття.
При людях і смерть красна.
Причин сто, а смерть одна.
Просимо смерті, а не хочемо вмерти.
Раз козі смерть.
Смерть гірше злодія: не дасть одполошити.
Смерть зрівнює всіх, чи в них жаль, чи в них сміх.
Смерть йому в очі заглянула.
Смерть на лестощі не зважає.
Смерть — не весілля.
Смерть не перебирає, всіх забирає.
Смерть не горе, а велике страшне море.
Смерть не питає, кого хоче, забирає.
Смерть не повість, де чоловіка з'їсть.
Смерть не розбирає чина, а бере як селянина, так і дворянина.
Смерть не тру́бить, коли губить.
Смерть одна, а хвороб багато.
Смерть платить усі борги.
Смерть старому перед очима, а молодому за плечима.
Смерть приходить все тоді, коли чоловік її найменше сподівається.
Смерть як іде, то не питає, чи боїшся ти її, чи ні.
Сюди тень, туди тень, та й до смерті тільки день.
Тільки то правди на світі, що смерть: вона знає, хто бідний, а хто багатий.
Три дні до смерті, а тяжко дожити.
Яке життя, така й смерть.
До могили близько, а з могили далеко.

І дубцем у могилу не заженеш, а з могили і калачем не виманиш.
Одною ногою вже в могилі.
Велика яма, де лежить мама.
Легше яму копати, як у неї лягати.
Лежи, дурню, в ямі та не клени своєї мами.
Ніхто чужої ями не залежить.
Більше сажня землі ніякий пан не потребує.
Горе тому, що земля на йому.
Земля всіх приймає: і здорових, і слабих.
Земля наша мати: всіх зрівняє і помирить.
Що землею накривають, те і забувають.
Хоч куди зайдеш, а до гробу трапиш.
І за соломинку вхопиться, як топиться.
Як топишся, то й за бритву вхопишся.
Не шукай моря — у калюжі втонеш.
Хто втопиться, той не повисне.
Як топитися, то вже ліпше в морі, як у калюжі.
Не псуй льоду та спускайся на дно.
Не трать, куме, сили, спускайся на дно.
Або вішай, або пускай, бо мені треба на ярмарок.
Все одно, чи за одну ногу висіти, чи за дві.
На десятьох гіллях не вішайся.
Певно, десь хтось повісився, що такі вітри зірвалися.
Пішли наші вгору: батька на вербі повісили, а мене на стовп тягнуть.
Як буде вішати, то не буде різати, а як буде різати, то не буде вішати: над смерть біди не буде.
Догоріла свічка до полички.
Треба свічки та води, бо вже очі не туди.
На тонку пряде, бо швидко вмре.
Мені, Уляні, тут видно, що пряду на рядно.
На вибір дають: хоч гинь, хоч живцем у могилу лягай.
Хто гине, той усе покине.
Хто чим воює, від того й гине.
Як в пекло кинув, так і загинув.
Кожний небіжчик добрий.
Нині полковник, завтра покойник.
Якби ото небіжчик чув, то би в гробі перевернувся.
Де вінчають, там і ховають.
Треба йти на похорон, то хоч поможу людям плакати.
Мабуть, йому вже рясту не топтати.
На тім світі мною хоч тин підпирай, аби тут гаразд.
Не витерпіла душа — на той світ пішла.

Не буде нас по нас.
Після нас будуть люди, та не ми.
Увірвалась йому вже нитка.
Налетять зозулі, що нас не забули.
Не всім туди лізти, де зозуля кує.
Підкосило, як косою.
Пішов на дно раків ловити.
Пішов у сиру землю спати.
Пішов під лід воду пити.
Його тіло не дасть уже тіні.
Одтоптав уже ряст.
Доходились ніжки, доробились ручки.
З ліску дождешся, а з піску ніколи.
Положили Савку на голую лавку.
Нехай над ним земля пером!

ДУМКА І МОВА. ДОСВІД ТА ЗНАННЯ

Людська думка найбистріша і найсміливіша.
Для людської думки немає віддалі.
Думає, що вже бога за бороду впіймав.
Думка думку гонить.
Думка — найхуткіша, земля найситніша, сон наймиліший.
Думка нікому зла не наробить.
За думками і ніч мала, а за хіднею — день.
З самого початку думай, який буде кінець.
Луччий розмисл, як замисл.
Має стільки гадок, як пес стежок.
Не подумавши, і кілочка не затешеш.
Не все теє зробиться, що на думці зродиться.
Не довго думав, а добре сказав.
Не так сталось, як гадалось.
Нехай кінь думає, бо велику голову має.
Хай думає той, у кого голова велика, а в мене маленька.
Ні здумати, ні згадати, ні в приказці кому сказати,
що він говорив.
Самотнім не є той, хто вміє думати.
Стільки гадок, як в решеті дірок.
У тебе стільки гадок, як у зайця стежок.
Що з очей, то і з мислі.
Що на думці, те й на язиці.
Що хатка, то інша гадка.
Як з очей, так і з думки.
Бути тобі угадьком!
«У мене,— каже циган,— три сини та всі три угадьки:
як скажуть — один, що буде дощ, другий — що сніг,
третій — що сонечко,— якраз котрийсь і вгадає».
Більше забувається, як пам'ятається.
Добре довго пам'ятається, а лихе ще довше.
На пам'ять свою скаржиться кожен, а на розум ніхто.
Хоч би ти мене побив, я б тебе не пізнав.
Не поминай лихом, а добром, як хочеш.
Хто давнє пом'яне, той лиха не мине.
Хто давнє пом'яне, тому палець в око.
Забув, мов заорало.
Забув біду по своїм діду.

Не забуду до гробової дошки.
Ти вже забула, коли бита була.
Не помиляється той, хто нічого не робить.
Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається.
Помилка в провину не ставиться.
Умієш помилятися, умій і поправлятися.
Досвідчене око бачить все глибоко.
Хочеш багато знати, треба менше спати.
Багато знає, а мало розуміє.
Не будь цікавим, бо швидко постарієшся.
Він знає, почім ківш лиха.
Він знає, де раки зимують.
Він не знає, що вчора їв.
Він те знає, що люди забули.
Все знає, тільки нічого не вміє.
Дай, боже, усе знати, а не все робити.
Добре того учити, хто хоче все знати.
Дознавайся світа, поки служать літа.
Знає він, од чого пси здихають.
Знається, як циган на вівцях: яка сива, така й сита.
Знає, де вовк, а де лисиця.
Знає, де раки зимують.
Знає, де козам роги направляють.
Знає, де цар піхотою ходить.
Знає, з котрої бочки починати.
Знає, на чім світ стоїть.
Знає п'яте через десяте.
Знаєш ти батька свого лисого.
Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить.
Знай та гадай — мудрому досить.
Знаю, як своїх п'ять пальців.
І знать не знаю, і відать не відаю.
Його всякий знає як облупленого.
Кому як угодно, а ми як знаєм.
Ми бідні не тим, що нічого не маємо, а тим,
що нічого не знаємо.
Між малими будь малим, між старими старим,
а між молодими молодим, то все будеш знати.
Не все треба людям знати, треба щось і собі сховати.
Не звання дає знання, а навпаки.
Не знає права, що робить ліва.
Не знає ані що, ані куди.
Не знає ні бе, ні ме, ані кукуріку.
Не знаєш, де знайдеш.

Не знаєш, звідки па тебе впаде.
Не знаєш початку, не гудь кінця.
Не знаєш, то мовчи, а знаєш — не кричи.
Незнай гріха не робить.
Не той багато знає, що багато прожив, а той, що багато пережив.
Ніхто не знає, чий чобіт муляє.
Знаю од краю до краю, а всередині не знаю.
Пізнав, куди стежка в горох.
Пізнай себе, буде з тебе.
Ти тільки й знаєш, що з миски та в рот.
То сеї, то тої, а сам не знає якої.
Ніби в лісі родився — нічого не знає.
Хто багато знає, той мало має.
Хто б його не знав, то б за святого взяв.
Хто не знає, нехай людей запитає.
Хто що знає, тим хліб заробляє.
Що знаєш, що вмієш, то за плечима не носить.
Що знають троє, то скоро триста знатимуть.
Я вже більше забув, ніж ти знаєш.
Якби ми знали, то б вас не питали.
Якби чоловік знав, що не знає, то б і мав, що не має.
Як не знає, то й не вадить.
Чоловік довідається тоді, як мало він знає, коли дитина його запитає.
Без знання і постоли не пошиєш.
Знання злодій не вкраде, в огні не згорить і в воді не втоне.
Знання красить, а незнання смішить.
Пташка красна своїм пір'ям, а людина — своїм знанням.
Хто знання має, той і мур ламає.
А що, чи вмієш уже свиню в коноплі загнать?
Він те знає, що другі вже позабували.
Вміє зуби заговорити.
Вміння і труд все перетруть.
У невмілого руки не болять.
У вмілого і цвях голить, а в нього і бритва не хоче.
Добре все вміти, а не все робити.
За невміння деруть реміння.
І до потіння треба уміння.
Не вміє шила загострити.
Не вмієш — научать, не хочеш — примусять.
Не вмієш шити, так і не пори.
Не вміла, не вміла, та як на те ж і забула.

Не силою треба боротися, а умінням.
Ніколи не кажи: «Не вмію», а завжди говори: «Навчуся».
Несміливого від невмілого не розпізнаєш.
Поки не упріти, доти не уміти.
Того руки не болять, що уміють.
Умів улізти, умій і вилізти.
Уміла готувати, та не вміла подавати.
Що вмієш робить, того за плечима не носить.
Хто що вміє, то і діє.
Як не вмієш, то й не берися.

Птицю пізнати по пір'ю, а людину по мові.
Більше діла — менше слів.
Будь господарем своєму слову.
Він господар своєму слову: хоче дасть,
не схоче — назад забере.
Мовивши слово, треба бути йому паном.
Слово — не горобець, як вилетить, то вже його
не спіймати.
Від красних слів язик не відсохне.
Від солодких слів кислиці не посолодшають.
Від меча рана загоїться, а від лихого слова — ніколи.
Від теплого слова і лід розмерзається.
Вода все сполоще, тільки злого слова ніколи.
Впік мене тим словом, не треба й вогню.
Гостре словечко коле сердечко.
Не давши слова — держись, а давши — кріпись.
Де мало слів, там більше правди.
Держи хліб на обід, а слово — на одвіт.
Діла говорять голосніше, як слова.
Де слова з ділом розходяться, там непорядки водяться.
Для красного слівця не жалує ні матері, ні вітця.
Добре слово краще, ніж готові гроші.
Добре слово варт завдатку.
Добрим словом мур проб'єш, а лихим
і в двері не ввійдеш.
За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
За словом в кишеню не полізе.
З пісні слова не викидають і свого не вставляють.
І від солодких слів буває гірко.
І за гроші від нього слова не виманиш.
Кажи не кажи, а своє слово держи.
Коли б твоє слово та богові в вухо.
Кого не б'є слово, тому й палиця не поможе.

Кого слова не беруть, з того шкуру деруть.
Коня керують уздами, а чоловіка — словами.
Красне слово — золотий ключ.
Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова — завзятих ворогів.
Ласкаве слово — що весняний день.
Ліпше переконувати словами, як кулаками.
М'які слова і камінь крушать.
На його слові можна мур мурувати.
На ласкаве слово не кидайся, а за грубе не гнівайся.
Не гріє мене кожух, лиш слово гріє й тішить.
Не кидай слова на вітер.
Не мни слова, говори просто.
Не пиво — диво, а слово.
Не так то він діє, як тим словом сіє.
Шабля ранить тіло, а слово — душу.
Пусті слова, правди в них нема.
Слово — не полова, язик — не помело.
Слова пристають, як горох до стінки.
Слово вилетить горобцем, а вернеться волом.
Слово — вітер, письмо — грунт.
Слово до ради, а руки — до звади.
Слово до слова — зложиться мова.
Слово може врятувати людину, слово може і вбити.
Слово старше, ніж гроші.
Удар забувається, а слово пам'ятається.
Холодним словом серце не запалиш.
Хоч чоловік і вбогий, та слово в нього чисте.
Хто не додержує свого слова, той сам себе зневажає.
Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує.
Чиєсь одне слово губить діло.
Щире слово, добре діло душу й серце обігріло.
Як з каменя води не витиснеш, так від нього не почуєш доброго слова.
Як овечка: не мовить ні словечка.
Як слово не поможе, то й кий не дошкулить.
Не базікай, чого не велять.
Балакай, слухачам вуха не болять.
Балакала покійниця до самої смерті та все казна-що.
Балакун, мов дірява бочка, нічого в собі не задержить.
Балакай, пане Свириде, побачим, що з того вийде.
Та у нього на осиці кислиці, а на вербі груші ростуть.
Набалакав — і в торбу не вбереш.
Набалакав три міхи правди.

Набалакала много, та нема нічого з того.
Набалакала, наговорила, взяла мисницю, за медом пішла.
Набесідувала, наговорила: дайте жолобчистого Данила.
Як балакать, так його і в п'ять лантухів не вбереш,
а як до діла, то й в торбинку зложити можна,
ще й мотузкою перев'язати.
Бесіди багато, а розуму мало.
Де багато бесіди, там мало користі.
Гладкі бесіди — сухі долоні.
Масної бесіди чоловік.
Не щодня бридня, деколи й правда.
Не сяка, не така бридня та й стій до півдня.
Постережуть брехню хутко.
Добрі вісті не лежать на місці.
Погані вісті не сидять на місці.
Доходять до нас вісті, що хотять нам дати їсти.
Приїхала баба з міста, привезла вістей триста.
Сорока на хвості принесла вістку.
Таке верзе, що й купи не тримається.
Верзи, верзище, поки верзеться.
Воркотіла — не хотіла, потім сіла та й поїла.
Хай воркоче, як хоче, лиш хай моєї голови не мороче.
Галу-балу, а пси в крупах.
Гали та бали, а день далі.
Галу-балу, а кіт з'їв сало.
Галу-балу, а свині в ріпі.
Товче воду в ступі.
Багато говорити, а мало слухати.
Багато казати, а нема що слухати.
Більше слухай, а менше говори.
Менше говори — більше вчуєш.
Він йому зуби заговорить.
Говорив би, та слів нема, плакав би, та сліз нема.
Говорив газда псові, а пес хвостові.
Розказав Мирон рябої кобили сон.
Говори до гори, а гора горою.
Говори до гори, попробуй до низу.
Говори, говори, до чогось договоришся.
Говори, дідьку, за попом.
Йому говорити, що горох об стінку кидати.
Говори до нього, як до стовпа.
Говори до неї, а в неї маковеї.
Говори, доню, виговоришся.
Говори з другими поменше, а з собою побільше.

Говори й на хату лізь.
Говори, Климе, нехай твоє не згине.
Говорила баба до самої смерті та все чорт знає що.
Говорила смілянська баба, а чорт вдарив у губу
і перебив рахубу.
Говорила баба, як літала жаба.
Говорила покійниця, поки й пуп розв'язався.
Говорила сама в хаті, бо ні з ким було.
Говорила три дні, а все про злидні.
Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.
Говори, та назад оглядайся.
Говори, та не проговорюйся.
Говорити було мало, та розуму не стало.
Говорити і не думати — те саме, що стріляти і не цілити.
Говорити — не горох молотити.
Говорити про Химині кури.
Говорить, а немає про що й слухати.
Говорить прямо, а робить криво.
Говорить п'яте через десяте.
Говорить таке, що купи не тримається.
Говорить, що слина до губи принесе.
Говориш як чоловік, а робиш як дурень.
Говорили на вовка, скажім і за вовка.
Говорім за вовка і поза вовка, не болить його головка.
Говорять, що курей доять, тільки молока не видко.
Добре тому жити, хто вміє говорити.
Договорились до синього пороху.
До нього говори, а йому все одно, що прутом по воді.
До тебе говорити так, як до того пня.
Знай більше, а менше говори.
З ним говорити, що решетом воду носити.
З ним говорити, тільки гороху наївшися.
І Марина говорила.
Коли сам говорить, то й собаці не дасть слова мовити.
Красно говорить приятель, а правду каже неприятель.
Легше говорити, ніж зробити.
Лихо говіркому, та не добре й мовчазному.
Мало говори, а правдою дорожи.
Много говорить — голова заболить.
Наговорив стільки, що і в шапку не збереш.
Наговорив, що і на воловій шкурі все не списати.
Наговорив сім бочок арештантів.
Най говорить, коли його язик свербить.
Не все говорене — творене.

Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш.
Не говори пишно, щоб тобі на зле не вийшло.
Не говори про страшне, а то присниться.
Не заговорюй зуби.
Що там говорити, коли нічого і балакати.
Не так він добре діє, як говорить.
Не так хутко діється, як хутко говориться.
Не тобі б говорить, не мені б слухать.
Та це ж різдвяний сон вороної кобили!
Слухай кожного, але не з кожним говори.
Слухай багато, а мало говори.
Слухай тисячу разів, а говори один раз.
Солодко говорить, але нудно слухати.
Так говорить, наче з писаного читає.
Такого наговорив, що і в головах низько.
Такого говорить, що і собака з маслом не з'їсть.
Там такого наговорив, що і класти нікуди.
Тепер день не весняний, щоб двічі говорити.
Ти-бо вже коли говориш, то говори одно,
а то разом хочеш бути і за попа, і за дяка.
У кого що болить, той про те й говорить.
Учений шпак говорить всяк.
Хоч варила, не варила, аби добре говорила.
Хто багато говорить, той мало правди каже.
Хто багато говорить, той мало творить.
Хто багато говорить, той договориться до лихого кінця.
Хто менше говорить, той довше живе.
Хто масно говорить, той пісно їсть.
Хто нічого не говорить, той на все пристає.
Чи його хто переслухає, що люди говорять.
Шкода того й говорити, що не варити.
Що люди говорять, те й виговорять.
Що йому не говори, а він усе догори.
Якби стіни вміли говорити, то би не одно сказали.
Як ріпу гризе, так гладко говорить.
Як тут говорити, коли не дають і рота розкрити.
Або розумне казати, або зовсім мовчати.
Вдома як хочеш, а між людьми як скажуть.
Вкусися перше за язик, поки що скажеш.
Вмієш казати, вмій і мовчати.
І сорока розказує, та толку мало.
Замотати, зав'язати та й нікому не казати.
Каже рідко, та їдко.
Каже чортзна-що, аби даром пара з рота не йшла.

Казав, та не зав'язав.
Народ скаже, як зав'яже.
Казав пан псові, а пес хвостові.
Кажи йому що хочеш, а він своє робить.
Казали люди: «Квач притикою не буде!»
Казаному кінця нема.
Казала біла, що не буде діла.
Казало щось, що прийде хтось.

Легко казати, але зробити годі.
Легко сказати, та важче зв'язати.
Наказав три мішки гречаної вовни.
Наговорив сто міхів горіхів, гречаної вовни,
та всі неповні.
Намолов сім міхів гречаної вовни, і всі неповні.
Наказала й наговорила: «Вибий об пліт,
щоб було, як дріт».
Нарозказував міх, торбу і три оберемки.
П'ять раз подумай, а один раз говори.
Не вмивався ти, щоб так говорити.
Не до ладу сказати — краще мовчати.
Не кажи: зроблю, а кажи: зробив!
Не ти б казав, не я б слухав.
Нехай так буде, як скажуть люде.
Нікому не скажу, тільки кумі та в млині.
Один скаже, другий прикаже.
От тобі далі й нічого казати: цвірінь — та й у стріху!
Про свято держав, а у будень сказав.
Розкажи другу — піде по кругу.

Розкажи курицi, а вона всій вулиці.
Скажеш — не вернеш, напишеш — не зітреш, відрубаєш — не приставиш.
Скажи бабі слово, тільки не проси, щоб повторила, бо з одного зробить десять.
Скажи слово на ніготь, то підросте на лікоть.
Сказав «а», то скажи і «б».
Сказано — зроблено.
Сказано на глум, а ти бери на ум.
Ти казане кажеш, а мій батько од людей чув.
Тобі не питать, мені не казать.
Стидно сказати, а гріх утаїти.
Треба знати, що де сказати.
Умій сказати, умій і змовчати.
Хотів щось сказати, та й за язик вхопився.
Хто каже до ладу, то вухо наставляй, а хто і без ладу, то теж не затикай.
Що думаєш сказати, спершу обміркуй.
Що не скаже, неначе зав'яже.
Що не скаже, то все півтора людського.
Я би тобі сказав щось, та хай тобі скаже хтось.
Як кажуть, то й батька зв'яжуть.
Як скаже, то ні пришити, ні прилатати.
Я тобі кажу, а ти таки колядуєш бісову колядку.
Гомони, стара, люблю слухати.
Дай тобі, боже, щоб ти тихенько гомонів, а громада тебе слухала.
Нагомонів по самі вуха.
На других гомонять, а самі все лихо творять.
На кого люди гомонять, на того і свині хрюкають.
Городить таке — ні літо ні зима.
Городить таке, що й купи не держиться.
Городить таке, що й на вуха не налазить.
На кожний гук не одгукнешся.
Як гукають, так і одгукуються, як зовуть, так і одзиваються.
Як зовуть, так і одкликаються.
Як стукне, так і гукне.
Не гуди, мухо, коло обуха.
Не допікай другим, бо найдуться такі, що й тобі допечуть.
От жує жвачку!
Та годі вам вовну жувати!
Лепетень лепоче, а дурень слухає.

Лепечи що хоч, аби губи не гуляли.
Аж до діброви чути ваші розмови.
Аж на третій яр чути ваш базар.
З тобою розмова, як з вітром полова.
Красная мова находить добрії слова.
Мова — не полова.
Пізнати з мови, якої хто голови.
Пуста мова не варт доброго слова.
Розмово моя люба! Ти мовчиш, а я слухаю.
Розмова про мед, а справи гіркі, як полин.
Хто своєї мови цурається, хай сам себе стидається.
Бог з вами, що знаю за вами, а що за мною, то мовчіть.
Ви мовчіть, а ми будемо піддакувати.
Ви мовчіть, а я буду слухати, а потім я буду мовчати, а ви будете слухати.
Сказане слово — срібло, а мовчання — золото.
Думала мовчать, та не мовчиться.
Знаєш — кажи, не знаєш — мовчи.
Лішпе мовчати, ніж сварку почати.
Мовчанка гнів гасить.
Мовчання — признання вини.
Мовчання — знак згоди.
Мовчи, бабо, а я слухатиму.
Мовчи, коли тобі добре.
Мовчи, лихо, аби тихо.
Мовчи та диш, то буде бариш.
Мовчи та потакуй.
Мовчи та свою біду товчи.
Мовчи, язичку, будеш їсти кашку, а як не змовчиш, будеш їсти болячку.
Мовчи, язичку, дістанеш паляничку.
Мовчок на крючок.
Не завжди бурчати, треба і помовчати.
Не мовчанка буває нудна, а пуста балачка.
Не питаний — мовчи, не битий — не кричи.
Не соромно мовчати, як нічого сказати.
Тисячу раз пожалієш, що сказав, а раз, що змовчав.
Умій впору і помовчати.
Хто мовчить, той двох навчить.
Хто мовчить, той більше знає.
Хто мовчить, той лиха збудеться.
Чиє б нявчало, а твоє б мовчало.
Який привіт, такий і одвіт.
Який «добрий день», таке і «добре здоров'я».

Плете, що слина до губи принесе.
Плети, плети, я чув таких, як ти.
Смаленого дуба плете.
Перше погадай, потім повідай.
За погані речі треба бити в плечі.
Не річ наказати, але показати.
Добре речеш, тільки в громаду не беруть.
Інший торохтить, як дратвою строчить.
Торохтить Солоха, як діжка з горохом.
Що кому треба, той про те й теребить.
Без голосу не співець, а без грошей не купець.
Менше нас — менший глас.
Не розголошуй людських хиб, бо ще твій чортик не згиб.
Хто напорошив, той розголосив.
Байка байкою, а борщ стигне.
Солов'я байками не годують.
Казка — не казка, а приказка.
Нема казки без правди.
Такого би і в казці не переказав.
Нема казок кращих за ті, які створює саме життя.
У казці тільки казати та в чуда писати.
Поговірка — квітка, пословиця — ягідка.
За приказки порве чорт прив'язки.
Не приказка, але правда.
Ні здумати, ні згадати, ні в приказці сказати.
Правду в приказках шукай.
Нема приповідки без правди.
Нема чоловіка без кості й злості, а приповідки
без правди.
Зійди весь світ, та такого прислів'я не почуєш.
З пословиці, як і з пісні, слова не викинеш.
На пословицю нема ні суда, ні розправи.
Не всяка пословиця при всіх говориться.
Пословиці ні обійти, ні об'їхати.
Пословиця вік не зломиться.
Пословиця на вітер не мовиться.

Чоловік має два вуха, щоб багато слухав,
а один язик, щоб менше говорив.
Вільно губці в своїй халупці.
Не те гріх, що в рот, а те, що з рота.
Не те оскверняє, що в уста, а те, що з уст.
Губи і зуби — два запори, а язикові і дверей нема.
Не вір губі, поки не положиш на зуби.

Губою що хоч плети, а руки при собі тримай.
Людям губа не заперта.
Має рот од вуха до вуха.
Не вір губі, бо вона часом бреше.
Смолою губи заліпив.
Що на губі, те й на язиці.
Як свої губи не затримаєш, то з чужих почуєш.
Ані пари з рота не пустив.
В закритий рот муха не залетить.
Вся сила в рот пішла.
З одного рота правда і лож, а тому
хвалу і хулу почути мож.
Клопот повен рот, а діла нема.
Мені з уст, а тобі за пазуху шусть.
Не випусти рака з рота.
Не рот, а ціла верша.
От пащекувата, на все село.
Роззяв рот, то влізе чорт.
Рот — не ворота, клином не запреш.
Скоро з ворот — а тут і рот.
Твоїми би устами та мед пить.
Якби люди і риба не відчиняли рота, коли не треба,
то багато лиха обминули б.
А хоч що збрехать — язика прикуси.
Бабська хвороба — язик.
Всяка сорока від свого язика страждає.
Вкуси себе за язик, як свербить.
Гірше болить від язика, як від ножа.
Дай язикові волю, заведе в неволю.
Двір городи, а язик прив'яжи.
День не петрівський, язик не попівський.
Держи язик за зубами — будеш їсти кашу з грибами.
Їж борщ із грибами, держи язик за зубами.
Держи язик на прив'язі.
Десь у нього язик поза вухами мотається.
Довгим язиком тільки полумиски лизать.
Доведе язик не тільки до Києва, але й до кия.
Язик до Києва доведе, а в Києві заблудить.
Дурний язик попереду розуму біжить.
Дурний язик — голові не приятель.
Забув язика в роті.
Злі язики плетуть, хоч знають, що брешуть.
Коли маєш язик довший, як треба, люди втнуть,
а коли коротший, вони ж і натягнуть.

Людям язика не зав'яжеш.
Не бачила очком, не кажи язичком.
Не всі клепають молотком, деякі і язиком.
Одна голова, та десять язиків.
Під язиком горошина муляє.
Собака виляє хвостом, а ти язиком.
Тихий язик твердить, що у мудрій голові сидить.
У вола язик довгий, та говорити не вміє.
У нього язик у роті, а не в кишені.
Хто здержує свій язичок, того голова не болить.
Чи тебе хто за язик тягне?
Чоловік може викопати собі гріб язиком.
Шкіра на чоботи, язик на підошви.
Шукає на кінці язика.
Що на гадці, те й на язиці.
Що на серці, те й на язиці.
Язика не поверне, неначе він йому повстяний.
Язик без кості, але повний злості.
Язик хоч без кісток, а кості ламає.
Язик без костей: що збреде, те й лепече.
Язик белькне та в кут, а за нього спину натовчуть.
Язик за зубами, руки при собі — цілий світ перейдеш.
Язик має і коняка, та не балака.
Язик мій — ворог мій: раніше розуму говорить.
Язикові щодня свято.
Язиком вихати — не ціпом махати.
Язик лепече, а голова не знає.
Язик на кінець світу заведе.
Язиком він гори ворочає.
Язиком можна багато шкоди наробити.
Язик мій — ворог мій: що лишень скажу,
то всі кажуть, що брешу.
Язик — не помело, слово — не полова.
Язик свербить сказати, та треба мовчати.
Язиче, язиче, лихо тебе миче, в мені сидиш,
а мені добра не зичиш.
Як випустиш із свого язика, то на чужому не вдержиш.
Як на своєму язиці не вдержиш, то на чужому не втаїш.
Як язиком, то й ложкою.
Як ти маєш двоє очей і одну губу, щоб багато бачив,
а мало говорив.
Люди й риба коли б тримали рот запертий,
то були б безпечні.

Вік живи — вік учись.
Грамотний видющий і на все тямущий.
Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Наука для людини, як сонце для життя.
Азбука — то до мудрості дорога.
Азбука — то мудрості драбина.
Аз — били мене раз, буки — набравсь я муки.
Виписав ми аз і буки.
Вчилися аз та буки, прийшов хліб у руки.
Приложися до азбуки — будуть повні кишені і руки.
Спочатку аз та буки, а потім підуть і науки.
Грамота — не хвороба, літ не збавить.
Грамоті учиться — завжди пригодиться.
Грамотний уміє читати і рядки, і між рядками.
Де грамотні люди, там біди не буде.
За грамотних не розписуються.
Неграмотний і з окулярами читати не буде.
Як одступиш од грамоти на аршин, то вона од тебе
на сажень одступить.
Де розумом не дійду, то в книжці знайду.
Книга вчить, як на світі жить.
Книжка мовчки все розкаже.
Книжку читай — розуму набирай.
Добра книжка кожну голову на вірну дорогу направить.
Книжка — маленьке віконце, а через нього
весь світ видно.
Людина без книги, як риба без води.
Не всякий, хто читає, в читанні силу знає.
Не на користь книжку читать, коли тільки вершки хапать.
Ні писати, ні читати, а тільки з горшків хапати.
Хто більше читає, той більше знає.
Аби наука, то й розум буде.
Без муки нема науки.
Без науки і постола не сплетеш.
Без науки нічого не прийде в руки.
Без науки — робота мука.
Били, та недобре вчили.
Вивченого пса нічим не підкупиш.
Від науки голова не болить.
Від науки міцніють руки.
Вік живи — вік учись і вік трудися.
Вчений, але не друкований.
Вчений, але не товчений.
Вчений перевчений то гірше, ніж невчений.

Недовчений вчений гірше, ніж простак.
Вчений іде, а неук слідом спотикається.
Ученість і мудрість у щасті украшають,
а в нещасті потішають.
Вчення світ, а невчення тьма.
Вченому світ, а невченому тьма.
Вченого за стіл саджають.
Вченому і книги в руки.
Вчив ти мене розуму, а тепер я тебе буду.
Вчи другого — і сам помудрієш.
Вчи лукавого на свою голову.
Хто вчиться змолоду, не знає на старість голоду.
Вчися й від дурня, аби не був такий, як він.
Вчитися ніколи не пізно.
Вчися не до старості, але до самої смерті.
Вчися доброму, погане на ум не прийде.
Вчити тебе вчили, але мало били.
Вчителя і дерево пізнають з плодів.
Гарно того вчити, хто хоче все знати.
Дарма що малий, а й старого навчить.
Де більше науки, там менше муки.
Дечому вчилися — то дещо й знаєм.
Доки не намучишся, доти не научишся.
За одного вченого двох невчених дають, і то не беруть.
За одного битого двох небитих дають, та й то не беруть.
Небитий — срібний, битий — золотий.
За одного розумного дають десять дурних.
Поки навчишся, то не раз накричишся.
Замолоду не вчишся — на старість пожалієш.
За науку цілуй батька й матір у руку.
Із вченим і сам розуму наберешся.
І тим, що вчать,— нуда, і тим, що вчаться,— біда.
Когось учи і сам учись.
Коли не вчився Іванком, то Іваном вже тяжко вчитись.
Корінь навчання гіркий, а плід його солодкий.
Луччий приклад, ніж наука.
Навчить біда попи́ти, як нема чого вхопити.
На зле не вчи нікого, і сам догадається.
На другий раз наука: не ходи в ліс без дрюка.
Научиться — намучиться.
Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.
Наука в щасті прикрашає, а в нещасті утішає.
Наука для людини, як сонце для життя.

Наука і труд добрі плоди дають.
Наука не йшла без бука.
Наука — не мука, за плечима не носить.
Наука не ходить по лісу, а по людях.
Наука — не пиво: у рот не наллєш.
Наука — срібло, практика — золото.
Науки ні вода не затопить, ні вогонь не спалить, ні злодій не вкраде.
Не бурчи, та навчи.
Не вся наука в одній голові.
Не вчений, та товчений.
Не вчи вченого їсти хліба печеного.
Не вчи орла літати, а рибу плавати.
Не вчи орла літати, а соловейка співати.
Недоук дурніший, як бук.
Не кайся рано вставати, а замолоду вчитись.
Не питай ученого, а питай бувалого.
Не штука провчити, а штука навчити.
Ніхто вченим не родиться.
Один учитель краще, як дві книжки.
Старого учити — то мертвого лічити.
Учений водить, а невчений слідом бродить.
Учився читати та писати, а навчився співати й танцювати.
Учи Івана на цимбалах, а він вперто на дудку грає.
Учися чужого розуму, а й свого не губи.
Хто вчений — їсть хліб печений, а хто дурний, той їсть сирий.
Хто не хоче вчитися, піде псів бити.
Хто тебе вчив, дурно гроші брав.
Чоловік невчений — як топір неточений.
Шануй учителя, як родителя.
Щоб других навчити, треба самому уміти.
Я не глибоко вчений: учила мене трояка біда — сирітська, рекрутська і хлопська.
Здобудеш освіту — побачиш більше світу.
Страшне перо не в гусака, а в дурака.
Дуже грамотний: слово «корова» пише з м'яким знаком.
Ей, шануйся, коли хоч, бо, далебіг, колись «тму», «мну», «здо», «тло» спишу на спині.
Якщо будеш письменний, пильнуй і не одступай письма, бо ти од нього одступишся на п'ядь, а воно од тебе на сажень.
За гарне писання хвалимо перо, а не писаря.

Не перо пише, а розум.
Не лиш написав, але й запечатав.
Не уміє ні читати, ані писати, а його хотять королем обрати.
Писав писака, що не розбере й собака.
Письменний бачить поночі більше, ніж неписьменний удень.
Письменного голова годує.
Спробувать пера і чорнила, що в тому за сила: так перо пише, як муха дише.
Хоч пиши, хоч лиши.
Тепер не знаєш, хто чим дише: одно каже, друге дума, а третє напише.
Як напише дурень, то не розбере і розумний.
Доки в нас школу збудували, то вже й діти повиростали.
І я колись поза школу ходив.
Світ — школа, біда — учитель.
Школярської юхи набрався.
Боїться лози учень більше, як грози.
Лінивий учень плачучи до школи йде.
Найвища школа — саме життя.

РИСИ ХАРАКТЕРУ. ВАДИ ЛЮДИНИ

Розумний научить, а дурень намучить.
Аби голова на в'язах, а розум буде.
Аби розум — щастя буде.
Багато ума, та в кишені катма.
Бачить око далеко, а розум ще далі.
Без розуму ні сокирою рубати, ні личака в'язати.
Борода до пояса, а розуму ні волоса.
Борода, як у старого, а розуму нема і за малого.
Бог до бороди розуму не прив'язав.
Борода не робить людину мудрою.
Буває і кума без ума.
Був талан, та дурний розум вкрав.
Буде лихо, то найдеться розум.
Будеш ходити з мудрим — навчишся щось,
будеш ходити з дурним — станеш і сам дурним.
В голові розуму багато, та ключ від нього загубив.
Вдача гаряча, а розум миші з'їли.
Виріс, та розуму не виніс.
Вигнався з дуба, а розуму з зуба.
Від дошки до дошки, а всередині розуму нітрошки.
Він дуже розумний: решетом зірки у небі ловить.
В когось розуму не позичиш.
В нього не всі дома: поїхали на базар розуму шукати.
Ворона за море літала, а розуму не набрала.
В розумні не попав, а з дурнів вийшов.
Всяк по-своєму з ума сходить.
Всяк розумний по-своєму: один спершу, а другий потім.
Вчися розуму не до старості, а до смерті.
Вчися чужого розуму, та свого не загуби.
Гарна птиця пером, а чоловік розумом.
Глузд за розум завернув.
Говорити було не мало, та розуму не стало.
Голова без розуму, що млин без води.
Голова без розуму, як ліхтар без свічки.
Голова виросла, а ума не винесла.
Голова посивіла, а розуму не набралася.
Голова у ніг розуму не просить.
Голова, як гарбуз, а розуму ані ложки.
Голова, як казан, а розуму ані ложки.

Голова, як у вола, а розуму чортма.
Два хитрих мудрого не переважать.
Де розумному горе, там дурному сміх.
Де розум, там толк.
Де сила не бере, там треба розумом підсобити.
Де ти був, як бог розум роздавав?
Для всякого діла конечний розум і сила.
Добра кума, та розуму нема.
Добрий розум не дасть плакати.
Догана мудрого стóїть більше, як похвала дурного.
Доки є земелька, доти й розум в Омелька.
Дружи з розумним — не будеш дурнем.
Живи своїм розумом, а не чужим.
Є розум, а нема сили, так нема й діла.
Заднім розумом діла не поправиш.
З великого розуму у хмари зайшов.
Зійшов з ума, та не з свого, а з чужого.
З ним і останній розум загубиш.
Золото без розуму — болото.
Зростом мале, але розумом старе.
Зсунувся з глузду, як пес з соломи.
З умом жити — тішитися, без ума — вішатися.
З усіма радься, а свій розум май.
З чужим розумом у люди не вийдеш.
І вродилась, і виросла, а розуму не винесла.
І мудрому годі їсти, коли нема що.
І на мудрих часом чорт їздить.
І на мудрім дідько на Лису гору їздить.
І сила перед розумом никне.
І скотина розумна, дарма, що не говорить.
І стільки в нього нема ума, як у комара.
Їхав саньми, їхав возом, які літа, такий розум.
Йому не позичати розуму.
Казав Наум — візьми на ум.
Коли б той розум наперед, що потому.
Кого щастя згубити хоче, тому перше розум відбере.
Кожний собі мудрий, а другому дурний.
Кожний по-своєму з розуму сходить.
Кожна голова свій розум має.
Кожна пригода — до мудрості дорога.
Кожний прийде до розуму, хто зразу, а хто пізніше.
Коли б той розум наперед, що потім.
Кому бог розуму не дав, тому і коваль не укує.
Коли замолоду немає розуму, і на старість не жди.

Коли хліб, то й розум.
Кому біда докучить, той ся розуму научить.
Кому не стане глузду, той міняє добро за нужду.
Краса приглядиться, а розум пригодиться.
Краще з наперсток розуму природженого,
ніж цебер приученого.
Краще з розумним два рази загубити,
ніж з дурнем раз знайти.
Краще розумним ногам вклонитися, ніж дурній голові.
Краще один мудрий, ніж десять дурних.
Краще розум, ніж золото.
У тверезій голові і розум тверезий.
Куди вітрець, туди й розумець.
Ліпше з розумним у пеклі, ніж з дурним у небі.
Ліпше з мудрою жити в полонині, як з дурною в палатах.
Ліпше мудрий ворог, як дурний приятель.
Ліпше мудрий, хоч лихий, як добрий, а дурний.
Лопатою розуму не вложиш.
Ліпше з розумним у біді, ніж з дурним у добрі.
Лучче з розумним свині пасти, як з дурнем у карти грати.
Людей добрих слухай, та свій розум май.
Людей питай, а свій розум май.
Маєш голову, май же й розум.
Мовчи, так подумають, що ти розумний.
Молоді літа, старий розум.
Мудрець не говорить, коли робить, а скаже, коли зробить.
Мудрий безумному з дороги вступається.
Мудрий все мовчить, а сто дурнів навчить.
Мудрий думає, що говорить, а дурний говорить, що думає.
Мудрий змінить свою думку, а дурний ніколи.
Мудрий не все каже, що знає, а дурний
не все знає, що каже.
Мудрий не дасться за ніс водити.
Мудрий не лізе під стіл.
Мудрим легко наказувати.
Мудрим ніхто не вродився, а навчився.
Мудрий по часі, коли не стало в запасі.
Мудрий носить язик в серці, а дурень — серце на язиці.
Мудрому два слова досить, а дурневі і копа не допоможе.
Мудрість в голові, а не в бороді.
Мудрого і без дорогої шати по однім слові зараз пізнати.
Мудрого лиш раз здуриш, а другий раз — ні.
Мудрого шукай, дурного обходь.
Мудру річ приємно і слухати.

На годину розуму не вистачило, а на цілий вік
дурнем зостався.
На зріст високий, та на розум низький.
На свій розум надійся, а за чужий не держись.
На те голова, щоб у ній розум був.
Не бажай синові багатства, а бажай розуму.
Не бійся розумного ворога, а бійся дурного приятеля.
Не все жити чужим розумом, пора і за свій взятися.
Не всі розуми в одній голові сидять.
Не вчи розуму до зросту, а до гробової дошки.
Не дай, боже, щастя, а дай розум.
Не дивись на зріст, а питай розуму.
Не живи позиченим розумом.
Не купити ума, як нема.
Нема ума, вважай — каліка.
Нема гіршого ворога, як дурний розум.
Не силою роби, а розумом.
Не розумний тим Денис, що великий має ніс.
Не суди по одежі, а суди по уму.
Ніс довгий, а розум короткий.
Не у зрості сила й не у красі розум.
Не хвалися мудрий мудрістю ані сильний силою.
Не штука наука, а штука розум.
Нічому не дивуватись — ознака розуму.
Один дурний кине камінь у море, а сто розумних
не виймуть його.
Одна розумна голова добре, а дві ще ліпше.
Од великого розуму і роги ростуть.
Перед розумом і сила поступається.
Перемагай труднощі розумом, а небезпеку досвідом.
Піти до голови по розум.
Поки розумний думає думку, то дурень уже кінчає справу.
Під носом косовиця, а на розум ще й не орано.
По одежі стрічають, а по розуму проводжають.
По одежі нас вітають, а по мудрості садять.
По ярмарці й русин мудрий.
Прибудь, щастя, розум буде.
Пробує в кума розуму.
Пучка духу, а решето розуму.
Розум дає силу, сила дає відвагу.
Розум за гроші не купиш.
Розумна голова багато волосу не держить.
Розумна голова не дбає за лихі слова.

Розумна голова сто волів нагодує, а дурна
і себе не прокормить.
Розумна голова, та не на ті плечі попалася.
Розумна голова, та тільки на слова.
Розумна голова, та соломою набита.
Розумна людина — честь і слава, уперта по-дурному — наяву осла дістала.
Розумна Парася на все здалася.
Розумний батько сина спитати не соромиться.
Розумний біля вогню нагріється, а дурний спалиться.
Розумний всьому дає лад.
Розумний дбає, а дурня бог наділяє.
Розумний йде вперед і оглядається назад.
Розумний любить сам учитись, а дурний
любить другого учити.
Розумний мовчить, коли дурень кричить.
Розумний не подивує, а дурний не побачить.
Розумний не спотикнеться два рази на один камінь.
Розумний під стіл не лізе.
Розумний розсудить, а дурень осудить.
Розумний слова боїться, а дурний і кия не побоїться.
Розумний учить, дурень повчає.
Розумний заздалегідь усе готує.
Розумного на покуті саджають для честі, а дурного — для сміху.
Розумного пошли — одне слово скажи, дурня пошли — три скажи та й сам за ним піди.
Розумну річ приємно й слухати.
Розумом направляй, а почуттям урівноважуй.
Розум силу переважить.
Розум — скарб людини.
Розуму не купують, а набувають.
Розуму палата, та ключ від неї загублений.
Розум чоловіка вчить і в сімдесят літ.
Ростом з Івана, а розумом з болвана.
Сам хорош, а розуму ні на грош!
Свій розум май, але мудрих людей питай.
Світлий розум, чиста совість всім повість
правдиву повість.
Світлий розум, щире серце у дорозі не спіткнеться.
Свого розуму в чужу голову не вложиш.
Сила без розуму шаліє, а розум без сили міліє.
Сила воляча, а розум курячий.

Скільки голів, стільки й умів.
Старша увага від розуму.
Ти в цьому розумієшся, як ведмідь на зорях.
Трапляється, що й на мудрому чорт катається.
Труднощі мучать, зате розуму учать.
У його розуму, як у кози хвоста.
У його й умцю за дурну вівцю.
У кого нема розуму вродженого, не буде й навороженого.
У кого розум, у того й щастя.
У сусіда розуму не позичиш.
Ум за розум зайшов.
Глузд за розум завернув.
Умниця — хвалить вся вулиця. (Іронічно про дурного).
Умному тільки кивни — вже й догадається, а дурня й по спині потягни — все одно дурень.
У нього ума палата, та грошей малувато.
Усяк Веремій про себе розумій.
Усякому на старість розуму прибавиться.
У тій голові розуму мов двоє клало, а третій топтав.
Розуму багато, та дома не ночує.
Хоч вдача гаряча, та розум курячий.
Хто мудрий, той мало спить.
Хто собою керувати не вміє, той і другого на розум не наставить.
Хто по кладці мудро ступає, той в болоті не скупається.
Цей не зійде з ума, бо нема з якого.
Чим розумний стидається, тим дурень величається.
Чоловік без розуму — що сніп без перевесла.
Чужим умом не збудуєш дом.
Шкода краси, де розуму немає.
Шкода учить розуму.
Шовкова борідка, та розуму рідко.
Щастя без розуму — драна торбина.
Щоб часом дарма не блудить, чужого розуму питайся.
Що в мудрого на думці, те в дурного на язиці.
Що город, то норов, що голова, то й розум.
Якби я такий був розумний наперед, як моя жінка потім.
Який зріст, така й сила, які літа, такий розум.
Який розум, така й бесіда.
Як маємо багато грошей, то мало розуму, а як мало грошей, то більше розуму.
Як мурин ніколи білим не буде, так дурний не буде розумним.
Як нема розуму від роду, то не буде і до гробу.

Як піде поміж люде, то і розуму, може, прибуде.
Як розумно, то й корисно.
Як розуму нема, то з кожуха не приточиш.
Як сили не стає, берися за розум.
Як сказати розумному, то він зрозуміє,
як сказати дурневі, то він осміє.
На все вважай і на вус мотай.
Слухай, слухай та на вус мотай, а на старість
як знахідка буде.
Людське око бачить глибоко.
Око бачить далеко, а розум глибоко.
Кожний Іван має свій план.
Був з головою, а став з макітрою.
В голові йому вилами укладали.
В голові йому горобці цвірінькають.
В голові йому пустий вітер віє.
В голові тік, в язиці ціп: де схочу, то змолочу.
В голові, як у пустій стодолі.
В голову, як у торбу: що знайдеш, то сховаєш.
Великий чин, та дурна голова.
Всяке діло починай з голови.
Голова болить — на ноги легше.
Голова голові, а хвіст хвостові, не про вас кажучи.
Одна голова добре, а дві ще краще, але хай
і одна розважить і поважить.
Голова не до слави, а руки не до булави.
Голова не карниз, до вікна не приставиш.
Голова не на те, щоб тільки кашкет носити.
Не тямить голова, що язик лепече.
Добра голова не скаже пусті слова.
Для того й голова, щоб комір з шиї не злітав.
Заїхав йому віз сіна до голови.
Знати по мові, що у кого в голові.
Відрубаній голові байдуже за чубом.
Краще бідна кишеня, як голова.
Куди голова задумала, туди й ноги несуть.
Лучче в бочці, ніж у чужій головці.
Мені ото так у голові, як тій кобилі, що віз у рові.
Не тяжко голову стяти, але не можна назад приставити.
Не вийде хата нова, коли в голові полова.
Не голова, а два вуха і шапка зверху.
Не ламай собі моєї голови.
У нього в голові ще «віють вітри, віють буйні».
Не місце голови шукає, а голова місце.

Не поговоривши з головою, не бери руками.
Не спитавши голови, не лізь до ніг.
Не для шапки голова на плечах.
Все одна голова і сміється й плаче.
Одна голова не бідна, а бідна — так одна.
Пішов, напитуючи другої голови.
Поки моєї голови, твоя боліти не буде.
Спускайся з гори тихіше вниз, щоб піхто голови не гриз.
Сиву голову шануй, аби і сам такої нажив.
То світла голова.
Треба думати головою, а не черевиком.
Три голови, а до пуття не довели.
У голові, мов у пеклі, нічого не видно.
У кого є на плечах голова, той і розчесатись вміє.
Чорт бери шапку, аби голова була ціла.
Чужа голова — темний ліс.
Шануй свою голову, бо друга не виросте.
Що з голови, то й з мислі.
Як є голова, то носи здоров.
Кого біда нагріє, то він тоді дуріє.
Як чоловікові добре ся діє, то він тоді дуріє.
Аж дурний — такий розумний.
Ані до сака, ані до бовта — дурень вічний.
Ані ївши, ані пивши, скачи, дурню, ошалівши!
Багато є дурних, та не всі вкупі.
Бачити-то бачили, та дурного такого, як ти, ще не бачили.
Був молодий та дурний, а став старіший та ще дурніший.
Був талан, та дурний розум вкрав.
В дурня голова не полисіє.
Виріс до неба, а дурний, як треба.
Великий, як дуб, а дурний, як пень.
Велика, як драбина, дурна, як цапина.
Високий, як тополя, дурний, як квасоля.
Висока, як сосна, але мало з неї хісна.
Без дурних і розумним погано.
Без дурня і паска не освятиться.
Великий, як лоза, а дурний, як коза.
Велика Педора, та дурна.
Великий попів Іван, та дурний.
Виглядаєш на газду, а говориш, як дурень.
Від дурня чую, то ся не дивую.
Хоч полу вріж, а від дурня втікай.
Вітряк меле крилами, а дурень — язиком.
Він не дурний, а тільки розуму не має.

Він у нас зовсім дурний: з чужого воза бере,
а на свій кладе.
Він ще не був у дурного на весіллі.
В лісі не без пенька, а в селі не без дурня.
Ворона й за море літала, та дурна верталась.
В розумні не потрапив, а з дурнів вийшов.
Ворона літає, а дурень голову задирає.
Вороняче гніздо в голові має.
Всяк дурак, як воли погубить.
Вчи дурня розуму, а він тобі голову провалить.
Вчися від дурня, аби не бути таким, як він.
Гарний хлопець на виду, та придуркуватий.
Глупий, глупий, а горне докупи.
Глупий дає, а мудрий бере.
Глуп, як пуп, а дурний, як пеньок.
Говори до дурня, а дурень все дурнем.
Голосний, як дзвін, а дурний, як довбня.
Дай дурневі шаблю, то він буде рубати пір'я.
Дай дурневі макогін, то він і вікна поб'є.
Два дурні стали радити, як би то свою біду згладити.
Два брати рідні і обидва Івановичі, один так,
а другий дурак.
Для дурнів закон не писаний.
Для дурного нема гори, а все рівнина.
Добре дурня оженити, бо як до розуму дійде, то не схоче.
Доки дурень надумається, то й ярмарка кінчиться.
Доки дурний мовчить, доти має вигляд мудрого.
Доки дурний наговориться, то розумний наробиться.
Досить одного дурня в хаті.
Дурак дурака бачить здалека.
Дураку гаразд у руку лізе, а він сміється.
Дурень хвастається жінкою, а розумний — матір'ю.
Дурень більше заперечить за годину,
як сто мудрих докаже за днину.
Дурень любить червоне.
Дурень все найде ще більшого дурня.
Дурень воду носе, дурна бога просе: «Гори, хата, ясно,
щоб ти не погасла!»
Дурень гадає, а розумний знає.
Дурень, та собі.
Дурень до Києва, дурень і з Києва.
Дурень думкою багатіє.
Дурень, дурень, а в школі вчився.
Дурень, дурень, а в вогонь не полізе.

Дурень дурня вихваля, а за що, і сам не зна.
Дурень за щастям кудись біжить, а воно під ногами лежить.
Дурень з дурнем зустрічались, один одним дивувались.
Дурень з печі побив плечі.
Дурень і в макітрі макогін зломить.
Дурень і дім запалить, так вогню рад.
Дурень і за море поїде і все дурнем верне.
Дурень і на рівній дорозі порожнього воза перекине.
Дурень і на похоронах сміється.
Дурень, на бочці сидячи, вовка за хвіст піймав.
Дурень не буде мовчати.
Дурень нічим ся не журить, горілку п'є і люльку курить.
Дурень розумного не любить, а п'яний — тверезого.
Дурень спить, а щастя в головах лежить.
Дурень усе закладався, доки без штанів зостався.
Дурість — причина нещастя.
Дурна вівця у вогонь скаче, а перед вовком тупає.
Дурна собака і власного господаря кусає.
Дурна, як овечка, не скаже ні словечка.
Дурне, аж очі йому рогом лізуть.
Дурне, а носом баньки дме.
Дурневі і бог не противиться.
Дурному і п'яному море по коліна.
Дурневі не страшно з ума зійти.
Дурному покажи палець — і він буде сміятись.
Дурнем бути — не дуба гнути.
Дурне сало без хліба.
Дурний, дурний, а у воду не скочить.
Дурний горя не має.
Дурний Гриць млинці пекти — він краще тістечко з'їсть.
Дурний Гриць без ногавиць.
Дурний думає, як сорока літає.
Дурний дурне й торочить.
Дурний, дурний, а об угол не б'ється.
Дурний дурному купив корову, три дні доїли, а молока не їли.
Дурний змудріє, як зголодніє.
Дурний і в Києві не купить розуму.
Оце в Києві були, та і там розуму не придбали.
Дурний і малий що побачать, те і просять.
Дурний його піп хрестив.
Дурний як мовчить, то за розумного зійде.
Дурний Мартин узяв мило за сир.

Або бог — дитина слухати дурного Мартина.
Дурний думкою багатіє.
Дурний мудрого питає, чому він ліпший розум має.
Дурний на санях дрижить, а кожух під ним лежить.
Дурний робить наприкінці те, що мудрий спочатку.
Дурний розумного швидше ошукає, як розумний дурного на путь наведе.
Дурний спить, дурне йому й сниться.
Дурний тебе піп хрестив, що у воду не впустив.
Дурний тим ся величає, що розуму не має.
Дурний шукає видного місця, а мудрого і в кутку побачать.
Дурний, як ворона, а хитрий, як лис.
Дурний як зав'яже, то і мудрий не розв'яже.
Дурним уродився, то й дурним через усе життя лишився.
Дурних багато в світі, лише не при купі ходять.
Дурнів ні сіють, ні орють, а вони самі родяться.
Дурній голові і ліки не поможуть.
Дурній голові і чад не вадить.
Дурними плоти городять.
Дурні лише в казці щасливі.
Дурні тебе куми тримали.
Дурного і в церкві б'ють.
Дурного вчити, що мертвого лічити.
Дурного гроші знаходять багато приятелів.
Дурного Кирила і Химка побила.
Дурного пригода — мудрого наука.
Дурного розум — як розумного глупість.
Дурня учити — те саме, що вилами по воді писати.
Дурня учити — в решеті воду носити.
Усіх дурнів не навчиш.
Дурного хрести, а він кричить: «Пусти!»
Дурної голови й довбня не розіб'є.
Дурному божитись, що з гори котитись.
Дурному брехати — не ціпом махати.
Дурному вступися з дороги.
Дурному і світ розуму не дасть.
Дурному Гаврилці усе чорнобривці.
Дурному гори нема, а все рівно.
Дурному дурне і сниться.
Дурному і муха в рот летить.
Дурному і черепок цяцька.
Дурному не скучно самому: сидить та й регочеться.
Дурному огню в руки не давай.

Дурному сміх, а розумному сльози.
Дурному удасться, розумному ж трясця.
Дурному хоч кілок на голові теши, а він усе своє.
Дурному чорт дорогу дає.
Дурня всюди б'ють.
Дурню розумний завжди здається дурним.
Дурня багатого всі величають.
Дурня на ноги тручай, а він на голову впаде.
Пізнати дурня по реготу.
Дурням усе щастя.
Дурня пошлеш — сам за ним підеш.
Дурня не чіпай, а краще від нього тікай.
Один дурний зіпсує так, що десять мудрих не направлять.
Один дурний, а другий і того розуму не має.
Заведи собі дружбу з дурнем, то й сам дурнем станеш.
Кажи дурневі поклони бити, а він і лоб розіб'є.
За дурною головою та й ногам горе.
За дурною головою і ногам нема спокою.
Заплач, дурню, по своїй голові.
З димом пустити і дурень зуміє.
Зашкодити кожний дурень може.
Зв'яжися з дурним, то й сам дурнем станеш.
З дурнем каші не звариш: або пшоно не вкипить, або вогонь не горить.
З дурнем пива не звариш.
З дурнем ні знайти, ні поділити.
З дурним не вийдеш на дорогу ніколи.
З дурнем тягаться — краще відцураться.
З дурнем вести розмову — то віяти полову.
З дурнем говорити — горохом об стіну бити.
З дурнем нічого йти на ярмарок.
З дурнем не дійдеш до пуття, його навчить батіг — життя.
З дурнем ні купити, ні продати.
З дурною головою і рукам, і ногам біда.
З дурної голови та на людську.
Ззаду і сяк і так, а спереду дурак.
Зібралися якраз під пару: одне дурне, а в другого розуму нема.
З ним говорити, що дурних грибів наїстися.
З панами рідко, а з дурнями ніколи не ставай.
І дурень би каші зварив, якби було з чого.
І дурень каші наварить, аби пшоно та сало.
І дурень в кареті пан.
І з дурня був би ватажок, коли править батіжок.

Їж, дурню, кашу, бо вона з маком.
Їж, дурню, бо то свячене!
Казав іще старий Сенека: «Від дурнів держися здалека!»
Коли б дурень знав, що він дурень, то б дурнем не був.
Коли-сь дурний, то лізь у болото.
Коло дурного і розумний може здуріти.
Куме, куме! Дурний твій уме: за сім миль та в мед іти!
Легше фасолю їсти, як з дурнем до розмови сісти.
Лучче нехай буде злий, ніж дурний.
Лясь, як дурний батогом по воді, та й дивиться: чи смуг не знати.
Мертвого не вилічити, а дурня не навчити.
Між мудрими дурний, а між дурними мудрий.
З дурнів вийшов, а між розумних не попав.
На дураку нема знаку.
На дурного вся надія, а він узяв та й порозумнішав.
На дурного не гукай, а скоріше утікай.
На льоду дурний хату ставить.
На наш вік дурнів хватить.
Не бійся дурного, а бійся хитрого.
Не всім же і в дурня вдатися.
Не дай дурневі ніж у руки, бо собі пальці втне.
Не дурак, а від природи так.
Не дурак казав, не мудрий слухав.
Не займайте дурака — його доленька така.
Нема гірше, як з дурною головою.
Нема дурних — поженились.
Немає такого дурня, щоб собі щастя не бажав.
Не поможе й булава, коли дурна голова.
Не свисти, а то в твоєї жінки буде дурний чоловік.
Не сіють дурнів, вони самі сходять.
Не той дурний, хто на слова скупий, а той дурний, хто на діло тупий.
Нехай дурні б'ються, може, порозумнішають.
Нехай п'яниця, аби розумниця, бо п'яний проспиться, а дурень ніколи.
Ні сіло ні впало, а таки дурне зістало.
Ніхто не буває дурнем завжди, зате інколи — кожен.
Од дурного одійшов, а до розумного не дійшов.
Од чорта одхрестишся, одмолишся, а од дурня і ломакою не одіб'єшся.
Осла пізнати по вухах, вола по рогах, а дурня по словах.
Ото дурень! А ще й битий!
Ото дурень! Був би ще більший, та вже нікуди!

Перед дурнем шапки не знімають.
Питав дурний дурного, чи болять зуби мертвого.
Піди з дурнем по раки, а він ловить жаби.
Пошли дурного, а за ним другого та й сам третій іди.
Пошли дурака по бика, а він телицю приведе.
Погане, дурне, ледащо, не годиться нінащо.
Подивився дурний на дурного та й похитав головою.
Поки розумний думає, то дурень уже робить.
По прямій дорозі і дурний піде.
Посади дурня за стіл, а він і ноги на стіл.
По латках пізнати скупого, а по сміху дурного.
По світу дурних багато, але купою не ходять.
По чім дурня пізнати? Що не вміє мовчати.
По чім дурного знать? По тім, що плаче.
Пошився у дурні.
При добрій годині і дурень човном правитиме.
Рад дурень, що пиріг великий.
Раденькі, що дурненькі.
Радий дурень, що знайшов дурнішого за себе.
Світ зійшов, а ще такого дурня не бачив.
Скачи, дурню, батько вмер!
Скоріше дурень обдурить розумного,
як розумний дурня на розум наведе.
Смійся, дурний, з п'яного.
Сміливого шукай у в'язниці, а дурня — у попа.
Старі дурні дурніші від молодих.
То вже й дурному скажи, то зрозуміє.
Товчуть дурня у шинку, товчуть і в церкві.
Торох, як дурний із-за вугла.
Три дні блуди́, а в дурня дороги не питай.
На базарі два дурні: один дешево дає,
другий дорого просить.
У дурного пастуха вся череда поздиха.
У дурня голова ялова.
Уманський дурень: з чужого воза бере та на свій кладе.
Услужливий дурень страшніший від ворога.
Учив Мартин Мартина, а сам дурний, як тростина.
Хочеш бачити дурня, то подивися у дзеркало.
Хоч дурний, та високий.
Хочеш зробити когось дурним, дивись, щоб сам
дурним не став.
Хто дурним уродився, той і в Києві не навчиться.
Чи ти дурний, чи ти розуму не маєш?
Часом і дурень правду каже.

Чи ти дурна, чи в дурного зимувала?
Чим більше дурнів, тим хитрим краще жити.
Чого біжиш, як дурний до образів?
Що він дурень, так про те й рідна мати скаже.
Що дурень робить? Воду міряє.
Що дурень робить? Воду решетом носить.
Що дурень робить? Болото палить, берези білить.
Що дурний згубить, то мудрий знайде.
Що дурний не дочує, то домислить.
Що вдаєш із себе дурня, коли і так дурний!
Як дурний почав питати, то розумний мусів утікати.
Як дурень — сиди та дома печі гляди.
Якийсь дурень вигадав, а мудрий повторив.
Як напише один дурень, то й сто розумних не розберуть.
Я не в дурного хаті ночував.
Як розумний, то, не маючи придбає,
а дурний і маючи промотає.
Він із-за вугла пустим мішком прибитий.
Не всі дома — пішли по дрова.
Не всі дома — половина поїхала.
У нього в голові не всі дома.
У нього не всі дома — поїхали по курай.
Вітер свище в голові.
Голівка, як маківка: лиш витрясти та й вимести.
Голова як голова, а в голові нічого нема.
На голові блистить, а в голові свистить.
Носить голову тільки для шапки.
Не тямить голова, що язик лепече.
Яка головонька, така й розмовонька.
На бороді гречка цвіте, а в голові й на зяб не орано.
Ліпше порожня кишеня, ніж голова.
Без сьомої клепки в голові.
Не вистачає клепки в голові.
У нього на голові густо, а в голові пусто.
В твоїй голові сім літ не метено.
Як нема в голові, то й на базарі не купиш.
Як голова без голови, то й ноги не ходять.
Під носом зійшло, а в голові ще й не сіяно.
Під носом косовиця, а в голові ще й на зяб не орано.
Шия з намистом, а голова з свистом.
Нема лою в голові.
Царка в голові немає.
Ані до ради, ані до звади.
Без голови й ногам лихо.

Без голови рукам і ногам погано.
Голова велика, та дуже дика.
Баранячa шапка на баранячій голові.
Пуста голова — баранові рідня.
Був з головою, а став з макітрою пустою.
Пуста голова ані посивіє, ані полисіє.
На дорозі колос, на пустій голові волос нігде не виросте.
Хоч село в голову клади.
Хоч у голові пусто, аби грошей густо.
З бороною по воду поїхав, а ціпом рибу ловить.
Пішов на комара з дрючком, а на вовка з швайкою.
Великий дуб, та порохнею напханий.
Живіт товстий, та лоб пустий.
На цвіту прибите.
Що не скаже, то все півтора людського.
Сім літ минуло, як музика грала, а він ще й тепер скаче.
Як овечка, не скаже ні словечка.
Порожній млин і без вітру меле.
Треба йому ще сім літ свині пасти.
В очереті шукає сука́.
Видно ззаду, що Пархім.
І ззаду знать, що Хомою звать.
На коні їде, а коня шукає.
Індик хоч не співа, та багато дума.
Порожній чоловік, як той тарабан.
Був би послом, якби не вдався ослом.
Дай ослові вівса, а його до будяків тягне.
Не всі осли ходять на чотирьох ногах.
Не кожен осел має великі вуха.
Осел хоч багато подорожував, та все ослом додому вертав.
У лісі родився — нічого не знає.
Розмишля хвостом.
Золоте серце, але голова, як столова нога.
Послухав цапа та й сам у барани попав.
Утеребив бог душу, як у пень, та й кається.
Маєш душу, як зогнилу грушу.
Трудно з рук, а з ніг хоч собаки стягнуть.
Якби не руки та не ноги, то був би гарний барабан для тривоги.
Показує дорогу, а сам у болото лізе.
Як скаже — сухо, то залізе по вухо.
Кажуть: людей учить, а сам у смолу лізе.
Ліз по драбині і впав межи свині.
Здали віжки і пішли пішки.

Іти пішки — не буде замішки.
Сім верст до небес — і все пішки.
На пристяжці біжить, а в корінь не годиться.
Кругом бігом, а посередині риссю.
З тобою ходити, як з туром водитись.
З чим пішов, з тим і прийшов.
Ходив рак сім год по воду та прийшов додому, став через поріг перелазити, розлив воду та й каже: «Отак чорт скору роботу бере!»
Він коня шукає, а кінь його виглядає.
Приший кобилі хвіст, а у кобили і свій довгий.
Не бачили, не чули, бо плели мачули.
Побачим, що буде з нас: чи торба, чи мішок.
Кому не видно, тому і свічки не треба.
Не кожний бачить, хто очі має.
Видющий у болото не влізе.
Добре йде, тільки трохи набік хвостом закидає.
Доходився, що і хвоста збувся.
Пішов з мазницею по мед.
Пошлю біду і сама за нею піду.
Пішов без підошов.
Пішов зігнати ворону з плоту.
Стань та подивися, плюнь та й одступися!
Далеко глядить, а мало бачить.
Ні собі взяти, ні людям показати.
От біда, що ні людям показати, ні самому подивиться.
Вперед дивиться, а назад бачить.
Густо дивиться, та рідко бачить.
Дивиться вздовж, а живе впоперек.
На безриб'ї і рак риба, на безлюдді і Хома чоловік.
На безлюдді і дяк чоловік.
Не смійся, кума, що дурень Хома, бо всі люди кажуть, що й ти без ума.
Не пхайте його, він і сам упаде.
Ніхто не пхав, сам у проваллявпав.
Раз упав, три рази вставав.
Упав з вишні та піймав черешню.
Лежачу собаку всі беруться кусати.
Упала та й забилася, устала та й забулася.
Ще не впав, а вже йойкає.
Я його кладу на полицю, а він пада на лавицю.
Я і то падаю, як за свою ногу зачеплюсь.
І ти не дуже хваткий, і я не швидка.
Від одного втік, а другого не здогнав.

Будь же послом, а не ослом.
У криницю воду лить, тільки людей смішить.
У ліс дрова не возять, а в колодязь воду не ллють.
Двоє пишуть, а семеро руками махають.
Ротом дивиться — нічого не бачить.
Далі свого носа не бачить.
Вже йому і вух не видно з того болота.
Оце шив: два чоботи на одну ногу.
Пізно колодязь копати, як хата горить.
З гармат по горобцях не стріляють.
Мітко стріляє в світ, як у копійку.
Голкою криниці не викопаєш.
Не дмухай проти вітру.
Проти вітру попелом не кидай.
Вітру не спиниш.
Нащо в море воду лити, коли море повне.
Ложкою не вичерпаєш води з моря.
Ночвами моря не перепливти.
Що не горить, то не треба гасити.
Волом зайця не доженеш.
Осталася одна в хаті, не дам ради кошеняті.
Засмійсь, Андрійку, дам тобі копійку!
Зібралися два Андрухи: один сліпий, а другий глухий.
З нашого Андрушка ні м'ясо, ні юшка.
«Антоне, твоя кобила тоне!» — «Ні, Павле, вона плавле!»
Антошку, з'їж картошку, та не з'їж ложку.
Пішов по шерсть, а вернувся сам обстрижений.
Прийшов і не знає звідки та й мотає в баби мітки.
Рівно пішла, та в рів зайшла.
Як пішла пішком, так і прийшла з порожнім мішком.
Чи не поволочиш ти вовчого хвоста?
Дід дурний диба, піймав жабу та й каже: риба.
До нашого берега завжди припливе як не кізяк, то тріска.
Легке перо поверх води плаває.
Хвіст витягне — ніс угрузне, ніс витягне — хвіст угрузне.
Не надівай хомута з хвоста, не починай діла з кінця.
Відплив від берега, та до другого не пристав.
Дає собі на носі грати.
Дається за ніс водити.
З нього така користь, як з торішнього снігу.
Стільки з нього користі, як з чорта смальцю.
Користі від нього на два шаги, та й ті щербаті.
Кому користь, а нам хворість.
Не знав, не знав та як на те ще й забув.

По хлібові бродить, а хліба їсти просить.
По морю плавав, а води не бачив.
На дорозі стоїть, а дороги питає.
Чи не справу вчинив: на свиню хомут надів.
Виїхав верхом на палиці.
Їде мужик дорогою, а віз дібровою.
Їздили, возилися, за дуба зачепилися.
Їхав у Казань, а заїхав у Рязань.
Хоч криво запріг, а поїхав-таки.
Лісом ішов, а дров не бачив.
Зачепилася за пень, простояла цілий день.
Тень-белень та й наїхав на пень.
Хотів минути пень, а наїхав на колоду.
Хотів по поліну, та втяв по коліну.
У ліс ідуть і на трьох одну сокиру беруть.
Відпас коні, тільки на батозі приїхав.
Що в тебе вийшло, чи тарантас, чи дишло?
Він з піску вірьовки в'є.
Не ходи у воду за птицею, а в ліс за рибою.
З бороною по воду поїхав, а ціпом рибу ловить.
Рибачив, рибачив, а риби не бачив.
Сидить Семен під кручею, ловить раки онучею.
Лучив ворону, а попав у корову.
Цілив у орла, а попав у вола.
Попав кулею в пліт.
Виміняв шило на швайку.
Якби так до роботи, як на язик.
Ніс, ніс, а на порозі впустив.
Не будуй хати на піску.
Не журиться Антін об тім: батько вмирає, а він коржі вминає.
У нас таких по сім за цибулю.
Аби пень через колоду.
Пня через колоду не перекинеш.
Він і на рівнім місці знайде горбик і перекинеться.
Йому лише сліпих дідів водити.
Сліпий той, хто далі свого носа не бачить.
Сліпій курці все пшениця.
Переплив море, а в калюжі втопився.
Наївся забудьків.
Ударив у губу та й збув рахубу.
Гаразд рота роззявив, хоч колесами їдь.
Ішла роззявляка, а їхав проворняка та мені дишлем у рот.
У роззяви завжди рот розкритий.

Не роззявляй рота, бо ворона влетить.
Один писар у хуторі, та й той роззявляка.
Оце роззявив пащеку: з колесами їдь — не зачепиш.
От роззявив вершу!
Він не варт сухої галузи, аби його на ній повісити.
Ламаного гроша не вартий.
Щербатого гроша не вартий.
Почне про воли, кінчає про голуби.
Так-то так, а з хати як?
Йому в базарний день гріш ціна.
До нашого берега ніщо добре не припливе.
Багато вас таких, та не всі вкупі.
Хто сам такий, то й на другого кладе знаки.
Казна-що і збоку бантик.
З нього, як з козла: ні шерсті, ні молока.
З нашого Захарка ні богу свічка, ні чортові угарка.
Ні богу свічка, ні чорту надовбень.
З нього ні діла, ні роботи.
Не здався ні до чого: ні за ним, ні перед ним.
Ні втік, ні піймав.
Ні врізать, ні доточить.
Ні в тин, ні в ворота.
Не варт доброго слова.
Не варт доброму дороги перейти.
Не варт і дірки з бублика.
Не варт і печеної цибулі.
Не варт того, що чорне за нігтем.
Не варт і торби січки.
Не варт і шкаралупи з яйця.
Не варт і на віхоть.
Не варт і свині пасти.
Нема що на тріску взяти.
Тото не варто і на гній викинути.
Шкурка вичинки не варта.
Без хвоста і редька не годиться.
Воно б добре, та нікуди не годиться.
Годяще — на віник та на смітник.
Не варт, аби на нього сонце світило.
Зійшов на пси.
Перевівсь на руді миші.
Перевівсь на циганський пшик.
У пустий слід хоч тупицею.
Він не з тих, що щось по них, а з тих, що нич по них.
З тобою, як без тебе.

Ні в кут, ні в двері.
Ні взад, ні вперед, лишається посеред.
Ні богу, ні людям.
От що вийшло: ні тарантас, ні дишло.
Ні нам, ні вам, ні добрим людям.
Ні пришити, ані прилатати.
Ні з губи мови, ні з носа вітру.
Ні пес, ні баран.
Ні риба, ні м'ясо і в раки не годиться.
Ні риба, ні м'ясо, а щось наче гриб.
Ні до ліса, ні до біса.
Ні до чобота закаблук, ні до черевика рант.
Ні до ладу, ні до складу, ні до прикладу.
Ні до бога, ні до людей, ні до третього чорта.
Ні лій, ні масло.
Ні попові, ні наймитові.
Ні щень-пень, ні горохова каша.
Ні до села, ні до города.
Ні пава, ні гава.
Ні рак, ні риба, казала баба, а якась жаба.
Ні сюди, ні туди, ні саньми, ні колісьми, ні зимою, ні літом.
Став на стану: ні к лавці, ні к столу.
Ні до ради, ані до звади.
Ні те ні се, ні кукуріку.
Ні се ні те, голубеньким цвіте, жовтеньким пахне.
Ні до ладу, ні до прикладу.
Ні тпру, ні ну, а її не зжену.
Де ти поза Уманню ходиш?
За море по зілля пішов.
Один не йде, а другий не везе.
Пішла по селу добувати киселю.
Пішов глечик за водою та й пропав з головою.
Уляна їде, колись-то буде.
Хоч ногу за ногу, а таки йди.
Чи їде, чи ходить — на одно виходить.
Се вже за попихача обрали: куди не попхнуть, туди й поточишся.

Доброго тримайся, поганого цурайся.
Без добра і лихо не родить.
Буде добре, як мине зле.
Будеш людині робити все життя добро — нічого, а зробиш один раз зло — на все життя ворогом будеш.

Будь добрим — бідним станеш.
Будь добрим, то тебе пси з'їдять.
Було б добре, та нікуди — хоч у боки та навприсядки.
В добрий час сказати, а в лихий промовчати.
В добру годину чекай злої.
Від добра добра не шукають.
Від лиха до добра недалека дорога.
Він такий добрий, як мед, ще й медом помазаний.
Він добрий чоловік: як спить, то їсти не просить.
Всі хвалять добро, та не всіх хвалить воно.
Всі люблять добро, та не всіх любить воно.
Всюди добре, де нас нема, а як ми прийдемо, то попсуємо.
Всяк клопоче, добра собі хоче.
Держися чого доброго, як воша кожуха.
Де є добрі люде, там біди не буде.
Добра людина завжди знайде добрих людей.
Добра ти людина, та поганий чорт, що тебе не взяв.
Добра новина, як нічого злого не чути.
Добре боїться кива, а ледаче не боїться й кия.
Добре довго пам'ятається, а зле ще довше.
Добре забувають скоріше, ніж зле.
Добре маюся: вдолині урізую, а вгорі латаю.
Добре минеться — лихо буде, лихо минеться — добре буде.
Добре роби, добре й буде.
Добре треба шукати, а зло само прийде.
Добрий, бо як спить, то не їсть.
Добрий був чоловік, та собаками підшитий.
Добрий доброго научає, а злий на зле наставляє.
Добрий доброго слова боїться, а ледащо й побою не боїться.
Добрий дурному брат.
Добрий з добрим, а злий сам.
Добрий камінь все перемеле, а поганий сам змелеться.
Добрий не чинить лихого та не боїться нічого.
Добрий, хоч до рани прикладай.
Добрий чоловік і сусідів дім од вогню збереже.
Добрий чоловік: на печі сухий, у воді мокрий.
Добрим ділам все добрий кінець.
Добрі люди: що положиш, то й не буде.
Добрі помирають, а діла їхні живуть.
Добро добром згадують.
Доброго довго всі споминають, а лихого ніколи не забувають.

Добро з добром не б'ється.
Добром лиха не зробиш.
Доброму скрізь добре.
Добро плодить добро, а зло плодить зло.
Добро пушить, а лихо сушить.
Добре з добрим і біля стовпа постоять.
Добрими намірами пекло встелене.
Добрі діла тихо ходять, а злі дзвонять, як у дзвони.
Добрі люди: поки хліба дадуть, наперед зуби виб'ють.
Доброго не бійся, а поганого не роби.
Доброго пси кусають.
Доброго чоловіка далеко чути, а худого ще далі.
Добро не лихо, ходить по світу тихо.
Добру не стерпиш, а злу мусиш.
До добра, як до ярма, а до зла, як до меду.
Доти чоловік добрий, доки його десятником не наставлять.
Є тільки двоє добрих людей на світі, і то один вже вмер, а другий ще й не народився.
За добро не жди добра.
За доброю хвилею злу жди.
За твоє добро кадук тобі в ребро!
З добрим поживеш — добро переймеш, а з лихим зійдешся, того й наберешся.
З доброго коня не шкода й впасти.
Не жаль і голову зломити, коли з доброго коня.
З доброго плоту добрий і кілок.
І за доброї години ожидай лихої днини.
Зі всіма добрий — собі лихий.
І це добре, коли ліпшого нема.
Кашею доброту не приманиш.
Кого добро нагріє, той дуріє.
Кожному добрий, собі злий.
Кому добре, той хоче ще краще.
Коли до тебе чоловік добрий, будь до нього ще кращий.
Коли тебе шанують люди добрі, шануйся і сам.
Кому добре, той співає, кому зле, той плаче.
Кому добре зранку, то добре й до вечора.
Кому на добро йдеться — каша в самому молоці, і ще й грудку масла положать, а кому на горе ідеться — велика дірка, та мала латка, і туди тягни, і туди тягни — не сходиться.
Лиш до доброї криниці йдуть люди пити водиці.
Люди як люди, були б ми добрі.
На моїй шиї сидиш і мені добра не твориш.

Не все те добре, що солодке.
Нема добра без лиха.
Не всяка стежечка без спориша, не у кожної людини добра душа.
Не робися дуже добрим, бо тебе свині з'їдять.
Охочий до діла, як до ярма, а до зла, як до меду.
При добрій годині і куми побратими, а при лихій нема і родини.
При добрій годині і дурень човном правитиме.
Робиш добро — не кайся, робиш зло — зла й сподівайся.
Сват не сват, а так — добрий чоловік.
Світ не без добрих людей, та й свинота не звелася.
Світ не без добрих людей: захочеш повіситись — помічники знайдуться.
Таке добре, хоч до серця прикладай.
Такий добрий, як мед з цукром.
Такий добрий, хоч у пазуху клади.
Такий добрий, що камінь з дороги йому б одступився.
Такий добрий, що ріже людей без ножа.
Так тяжко добра дочекатися, як каміння довбати.
Там добре, де нас нема, а де ми будем, там напаскудим.
Скрізь гарно, де нас нема, а ми прийдем, то й лихо приведем.
Тоді добрий, як спить.
Трудно, аби на добре вийшло, що з лихих рук прийшло.
У всіх добрий — то недобре.
Хоч не гарно, аби добре.
Хочеш собі добра, не роби нікому зла.
Хто вродився в добру годину, того сонечко гріє кожную днину.
Хто для всіх добрий, той нам не годиться.
Хто добре робить, тому зло не шкодить.
Хто за добро не дає дяки, той не варт і здохлої собаки.
Хто кожному хоче бути добрий, той собі не добрий.
Хто не робить добре людям, той і сам себе не любить.
Щирому серцю і чужа біль колька.
Чоловік не сонце, всіх не обігріє.
Здався на його ласку.
І над собакою треба ласку мати.
Його ласка — не коляска, не сядеш та не поїдеш.
Лагідне слово ласкаве вухо любить.
Ласкаві слова, що весняний дощ.
Якби міг, то серце вколупнув би та дав.
Пташка маленька, а й та серце має.

Гляди, не забудь: людиною будь!
І кривим оком не погляне.
Рад би неба прихилити, та не хилиться.
Дав би з себе останню сорочку.
З несподіваного часом і люди бувають.
І малі люди виростають.
Той багато дає, хто дає від щирого серця.
Хто в біді дав, той два рази дав.
Правдива заслуга, як велика ріка! чим глибша, то тихіше йде.

Аж клекотить у нім злість.
Ані злому кари, ані доброму нагороди.
Багато зла — на одного два.
Брови нависли — злоба на мислі.
Було б добре, коли б не було зле.
Від злого втік, до доброго не дійшов.
Від злого поли вріж та тікай.
Від чорта хрестом, від свині кописткою, а від злого чоловіка нічим не оборонишся.
Він від злості мало на кусні не рветься.
Омине тучу й град, але поганих рук не мине.
Добре говорить, але зле творить.
Добрий пес краще, як злий чоловік.
До злого бита дорога.
До злого не ходи, а за три милі його обійди.
До мене б не вчепилось зло, коли б його тут не було.
За зло злом платиться.
Зла, як у козла, а сили, як у комара.
Зле злого не забере.
Зле — не гнися, добре — не пнися.
Зле товариство — то так, як вугілля: як не впече, так замаже.
Злий, бо голодний.
Злий доброго зіпсує, а сам добрим не стане.
Злий зле і думає.
Злий зле і погибає.
Злий злого не поправить.
Злий їздець і найкращого коня зіпсує.
Злий набуток не йде на пожиток.
Злий сам себе б'є.
Злий плаче від зависті, а добрий — від радості.
Злий спить, зле йому й сниться.

Злий чоловік гірший вовка.
Злі зло знають, бо його не покидають.
Злі компанії і доброго чоловіка зіпсують.
Злість відчиняє рот, а закриває очі.
Злість до добра не доводить.
Злоба — поганий порадник.
Злого де не посій, там він і зійде.
Злого собаку і після смерті довго пам'ятають.
Злом зла не поправиш.
Злому все недогода.
Злому всюди зле.
Злому добра не роби, бо не подякує.
Злому чоловікові не поможе наука ані свара,
  лиш біда та кара.
Зло робити — майстра не треба.
Злості повні кості.
Тільки шкіра та кості, а повна торба злості.
З радістю — до людей, а зі злістю — від людей.
З чужого злого учися свого.
Із двох зол вибирай менше.
І так зле, і так недобре: і так пече, і так боляче.
І тут зле, і там недобре.
Коли б така міць, як злість.
Коли всі злі, то й ти не ліпший.
Краще терпіти зло, ніж творити його.
Маєш зле говорити — волієш за язик укуситися.
На зле не учи нікого: сам догадається.
На злого чоловіка і собака бреше.
Не бійся чорта, але злого чоловіка.
Не зле йому діється — що змолотить, те й провіється.
Не злий чоловік, тільки задовго живе.
Немає злому по всій землі безконечній веселого дому.
Нема зла без добра.
Нема того злого, щоб не вийшло на добре.
Нема м'яса без кості, риби без ості, а чоловіка без злості.
Не нарікай на зле, бо ще гірше йде.
Не роби нікому зла, бо помста в десять раз більша бува.
Не такий злий, як недобрий.
Не так страшно п'ять чоловік здибати,
  як одного злосливого лиходія мати.
Не штука злим бути, а ти будь добрим.
Не шукай зла, а добра; зло само прийде.
Ніколи другому не бажай того, що є злого.
Однією ногою в гробі стоїть, а ще зло творить.

Сам мужичок з кулачок, а зла, як у козла.
Собака від злості свій хвіст кусає.
Создав бог три зла: чорта, бабу і козла.
Такий злий, аж в роті йому чорно.
Таке-то зле око: на зелений ліс подивиться — ліс зів'яне.
Тому тяжко, хто зло пам'ятає.
Трудно, аби на добре вийшло, що із злих рук прийшло.
У кого є злість, той своє серце їсть.
Хто зле робить, то все собі.
Хто не зазнав зла, не вміє шанувати і добра.
Хто шукає зла, той добра повік не побачить.
Чорта не бійся, а від злого чоловіка і поли обтинай.
Язик без кості, але повний злості.
Бережись козла спереду, коня ззаду,
а лихого чоловіка з усіх боків.
Взяло лихо корову, нехай бере і теля.
Від собаки києм одженешся, від чорта відхрестишся,
а від лихого не відчепишся.
Кому година тиха, той шукає собі лиха.
Лиха іскра поле спалить і сама щезне.
Лиха нахідка гірш крадіжки.
Лиха сорочка з плоту не згине.
Лихе вродилось, лихе і згине.
Лихая година настала: як кого б'ють, то і нас зовуть.
Лихе доброго не любить.
Лихе не згине, як олива поверх води, випливе.
Лихе не згине, хоча й його щастя покине.
Лихий доброго не любить.
Лихий доброго псує.
Лихий лихом погибає.
Лихий чоловік гірше вовка.
Лихий чоловік у громаді, що вовк у отарі.
Лихий чоловік, як хвороба: усе запакостить.
Лихих бджіл підкур не йме, лихих очей сором не бере.
Лихого не зіпсуєш.
Лихого направить заступ та лопата.
Лихому чоловікові і в гостині не догодиш.
Лучче мудрий, хоч лихий, як добрий, а дурний.
Мухи та комарі кусають до пори, а для лихої людини
нема ні пори, ні години.
Не бійся дідька, бійся лихого чоловіка.
Не зв'язуйся з лихим спершу, так і опісля
бачить не будеш.
Нема лісу без вовка, а села без лихого чоловіка.

Не так бог, як лихі люди.
Не може збути, як лихого шеляга.
Не той лихий, хто кричить, а той лихий, хто мовчить.
Од лихої тварі в світі не втечеш.
Одно лихе, а друге недобре.
Хто не робить лихого, тому й не страшно нічого.
Як лихе око на дуба гляне, то й дуб зав'яне.
Як лихий чоловік, то не треба і чорта.
Як чоловік здоров, всі його кохають,
а при лихій годині всі його ся цурають.
Під лихий час і кум за собаку.
Прийде і на нього колись лиха година.
Треба годить своїй лихій годині.
Він аж зелений від люті.
На сердитих воду возять.
Сердите не буває сите.
Сердитий, бо давно битий.
Сердитий на чорта, що він біду вже не бере.
Сердилась баба на діда, а він того й не відав.
Сердилась проскурниця на попа три роки, а піп і не знав.
Сердитого спиняти — гірш роздратувати.
Сердиться, що не тим боком корова почухалась.
У сердитого і коліна гострі.
Худий, як щука, лютий, як тур в горах.
Через те вона й тонка, що сердита така.
Краще погана дорога, ніж поганий супутник.
Поганому і смерть погана.
Поганому чоловікові в очі плюють, та й то не помагає.
Погане дерево в сучки росте.
Погане дерево — погана з нього і тріска.
Погань все опоганить.
Погані очі все перелупають.
Погані очі диму не бояться.
Поганому й погана честь.
Погану людину десятою дорогою обходь.
Поміж поганими хорошому погано.
Погана людина всім всюди напаскудить.
Погану людину не переробиш.
Погане дерево не вирубуй, а викорчовуй.
Поганого м'яса і пси не хочуть.
Хоч поганий ківш, та без нього гірш.
То без серця чоловік.
В людях Ілля, а вдома свиня.

Між людьми Ілько, а дома шалько.
Він на мене не грім, не туча.
Волів би-м мати тернину в нозі, ніж його в домі.
То таке добре, що якби пес з'їв, то б здох.
Сам топиться і інших за собою тягне.
Один одного не переважить, хоч на одній гілляці повісь.
Буває людина гірш як худобина.
Був колись чолов'яга, а тепер сутяга.
Є люди, є й людиська.
Є люди, що й солов'я не люблять.
Є такі люди, що й себе один раз у сто років люблять.
Людина людиною, а свиня свинею.
Не чоловік, а варивода.
Не чоловік, а торба бліх.
Вдача собача, натура вовча.
Все один чорт, що собака, що хорт.
Добрий собака: аж за кочергу хапає.
Пес і собака — то віра однака.
Він мені в печінках сидить.
Він на мене давно ніж гострить.
Сердита собака — вовкові користь.
Собака собаку знає.
Собака собакою остане, хоч і хвоста не стане.
Скажений пес і хазяїна кусає.
Скаженому псові уступайся з дороги.
Хто в псах кохається, сам йому рівняється.
Іди, псе, укуси мене, а потім біди не збудешся.
Жив, як пес, а вмер, як собака.
Собаку проти шерсті не гладь, бо вкусить.
Не клади псові пальці в зуби, бо вкусить.
Чужі собаки — байдуже, обійдуться, а свої заїдять.
Не тягни пса за хвіст, бо вкусить.
Не дивись, що малі собачки, але палицю бери добру.
Мале щеня, та й те гавкає.
Мани собаку, а з рук не пускай кияку.
З'їсть пес пса, коли нема барана.
Смирне щеня, та ненадовго.
Така вже вдача собача.
Де ти був, як собаки казились?
Великого роду, а песького ходу.
Борода, як у пса, а зуби, як у собаки.
Собаці собача честь.
Собаці й смерть собача.

Пес здохлий не кусається.
Собака нюхом чує, де стерво лежить.
І пес за ним не виє.
Пропав — і собаки не гавкали.
До вовчого м'ясива собача підлива.
Він десь у вовчій школі був.
Скільки вовка не годуй, а він усе в ліс дивиться.
Вовка не треба вчити, як свиню різати.
Вовк линяє, а вдачі не міняє.
Вовк не такий лихий, як страшний.
Вовк старіє, а не добріє.
Вовк по-вовчому і думає.
Пізнати вовка, хоч у баранячій шкурі.
Пожалів вовк кобилу: зоставив хвіст та гриву.
Добрий баранчик, та по-вовчому виє.
Розжалобився, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче.
У кого серце вовче, той їсть кого хоче.
Хто вродився вовком, тому бараном не бути.
Старий звір ніколи не дрімає.
Серце з перцем, а душа з часником.
Хто худий — на три милі обійди.
Хто другому яму копає, той сам до неї падає.
Рив, доки жив, а по смерті його зарили.
Душа чорна, мов у ченця ряса.
Ти його медом масти, а він чортом смердить.
Побий на бісові ліс, то все буде з біса біс.
Чорну душу і милом не відмиєш.
Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться.
Язиком: ось я! А на ділі свиня.
Не варт того, що його свята земля на собі носить.
Який Сава, така й слава.
Він тобі каменем, а ти йому хлібом.
До нашого берега ніщо добре не припливе.
По всьому світу ходить і всюди пакостить.
Хто в болото лізе, того ще й попхнуть.
Хто сам у болото вліз, той хоче кожного втягнути.
Звір не звір, а ти йому не вір.
Не вір, бо то звір, хоч не вкусить, то налякає.
Не чіпай собаки, то й гавкати не буде.
Бодливій корові бог рогів не дав.
З'їв би, не посоливши.
Мов спасівська муха, усім очі виїдає.
Не бере мольбою, чи не візьме грізьбою.

Не раз погрозою, а не раз лозою.
Сердиться, треба б червоної шапки,
  щоб його перепросити.
Гнів без сили — у бік колька.
Сердитий — аж йому з носа капає.
Ліпший сього гнів, як чужого ласка.
На гнів нема ліків.
Розгнівався, бо муха йому па ніс сіла.
Якби не гнів, то б і перепросин не було.
Де челядь не збісна, там хижа не тісна.
Завелись, наче за межу.
Завелися: багатий за багатство, а убогий бозна за віщо вже.
Жалів яструб курку, доки всю обскуб.
Гадину як не грій, все одно укусить.
Гадюка хоч не вкусить, то засичить.
На що гляне, те блідне.
Не клади пальця в рот, бо одкусить.
Не клади в рот руки без рукавиці, бо одкусить.
Якби міг, то в ложці води втопив би.
Жалить, як кропива, а колеться, як їжак.
І на жалку кропиву мороз буває.
Якби на хміль не мороз, то він би й тин перерос.
На, бісе, груш, та мене не руш.
Розходилась, як квочка перед бурею.
Коли б сім собак, то б од усіх сімох од'їлась.
Дірку в голові прогризла.
Таке уїдливе.
Без ножа ріже.
Вогнем дихає.
Без вогню варить.
Без кочерги й ні приступу.
Блоха кусає, а за що, не знає.
Сей з зубами родивсь.
Він такий, що тільки на богові не їздив.
Не заливай нікому за шкуру сала.
Осою лізе в очі.
Йому й муха на заваді.
Мала вродитися сатана, та півні запіли,
  то вродилася дитина.
Уродився б біс, та півень заспівав.
Продав чортові душу.
Шаленая муха вкусила за вухо.
Коли б то можна, то він би всіх поїв.
Дай чорту волю — живцем ковтне.

Дай свині роги — людей поколе.
На всяку гадину є своя рогатина.
Дивиться, як собака на висівки.
Хоч кума, але чортом дивиться.
Зашморгом дивиться, а сильцем галушки ловить.
Насупивсь, як чорна хмара.
Надувсь, як сич на погоду.
Надувся, як півтора нещастя.
Приска, неначе сукно мочить.
По парі пізнати, чим серце кипить.
Роззявив губу, як жаба на гусеня.
Розпаливсь, як жаба до каченяти.
Лізе в очі, як осока.
Лізе в очі, як сновида.
Так колотить всіма, як вир водою.
Мутить, як біс у виру.
Мутить, як під греблею біс.
Як приску на нього кинув.
Рогата скотина вдається, то всіх коле.
Свиня міх дере і сама реве.
Ящірка маленька, та зуби гострі.
Не дай йому вмерти, то він тобі не дасть жити.
Хоч вовк змінить шерсть, але все вовком зістане.
Аж гарчить, так на меншого кричить.
Коли б свині роги, світ би перевернула.
Коли б свині крила, вона б і сонце зрила.
Не дай, боже, свині роги — всю череду переколе.
Понура свиня глибоко корінь риє.
Люди будують, а свині риють.
Всюди він рогом зачепить.
Камінь би здригнувся, а йому байдуже.
Уродиться біс і там, де його не посієш.
Допік мені до живих печінок.
Допекла гірш сирої кваші.
Ніж йому до горла прикладає.
Все в нього є, тільки рогів на голові не вистачає.
І кривим оком не погляне.
Мало його очима не з'їв.
Цей з зубами родився.
В'ївся в серце і в печінки.
Без мила в душу лізе.
Продав чортові душу.

Душа в нього рогата.
Радше дух спущу, а свого не попущу.
Схопив за горло і просить покорно.
Став мені кісткою в горлі, сіллю — в оці, хріном — у носі.
Уклав він руку в осине гніздо.
Гляне — молоко кисне.
На що гляне — все погане.
На що гляне — все в'яне.
Як погляне він на мене, то аж холод поза шкурою ходить.
Видивився па нього, я́кби його з'їсти хотів.
Ані випросити, ані вимолити.
Тобі хоч кажи, а хоч камінь у руці держи.
Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться.
Хто на мене криво дивиться, хай удвоє скривиться.
В болоті не без чорта, в лісі не без звіра,
а в селі не без лихого чоловіка.
Чорти не тільки в болоті водяться.
Гнилого болота і чорт боїться.
Кривого дерева в лісі найбільше.
Ти його борони від собак, а він тобі покаже кулак.
Не сподівайся дяки від приблудної псяки.
Кожному досолив, а тепер сам поїдає.
Не соли нічиєї рани, то й твоєї не будуть.
Там нас люблять, де нас нема.
Жив, як пан, а здох, як пес.

Яка совість, така й честь.
Добра цнота дорожча від срібла та злота.
Лучче цнота в болоті, ніж нецнота в золоті.
Цнота і покора не має місця у панського двора.
Чистота — сама перша цнота; але де па дворі чисто,
там у хліві пусто.
Батьком-матір'ю не хвались, а хвались честю.
Безчестя гірше смерті.
Бережи честь змолоду, а здоров'я під старість.
В чорнім ділі честі не питай.
Добро стратиш — наживеш, честь утратиш — пропадеш.
За гроші честі не купиш.
З честю пройдеш цілий світ, без честі — ні до сусід.
Кому честь, тому й слава.
Кому честь, тому й хвала.
Краще чесно вмерти, як нечесно жити.
Не говори, що не знаєш, бо честь втратиш.

Коли-сь не Кирило, не пхай своє рило.
Хто жив по-свинськи, той по-собачому вмирає.
Витягни біду з болота, а вона тобі на голову сяде.
Ти його борони від собак, а він тобі покаже кулак.
За твоє добро — кадук тобі в ребро!
Одна дяка, що за рибу, що за рака.
Не брудни криниці, бо схочеш водиці.
Не плюй у колодязь, бо прийдеться
ще з нього води напиться.
Йому в очі наплюй, а він оближеться
та й каже: «Роса божа!»
Плюй у вічі злодієві, а він каже, що дощить.
Треба нам кривого чоловіка, аби нам
на пряму дорогу вказав.
Нічого, що руки чорні, аби душа була чиста.
Не сподівайся з жука меду їсти.
Сові сонце очі ріже.
Що собі не мило, й людям не зич.
Договір дорожче грошей.
Хто не додержує свого слова, той сам себе зневажає.
Всюди свині честь однакова.
Свині на городі одна честь: поліно.
З свинячим писком та в пшеничне тісто.
З свинячою мордою та в бубличний ряд.
Не свинячим рилом лимони нюхати.
Посади свиню за стіл, вона й ратиці па стіл.
Пусти свиню під стіл, а вона лізе на стіл.
І святи свиню, то свиня все свинею буде.
Свиню святи, а вона в болото лізе.
Свині тільки рило просунути, а там і вся пролізе.
Свинячі очі болота не бояться.
Стара свиня глибоко риє.
Яка на свині шерсть, така їй і честь.
Свиня говорила, що в болото не полізе.
Самі свині, та ще й собак розвели.
Не будь тим, що лізе в тин.
Не будь тим, що моркву риє.
Ти од його спиною, а воно до тебе рилом.
Нате і мій глек на капусту, щоб порожній не був.
Нате і мій глек на сироватку, щоб і моя була масниця.
Нате й мого п'ятака, прийміть мене, штурпака.
Бабо, давай сало, аби за моє стало!
Ні сіло ні впало, давай, бабо, сало!
Як бере, очі дере, як оддає, батька дере.

На кого люди, на того й кури.
Зійшлися по-чеськи, а розійшлися по-песьки.
Я тобі не брат, ти мені не сват.
Як ти мені, так я тобі.
Хто з людьми дружить, той не тужить.
Як ти до людей, так люди до тебе.
Хто кривдить людей, той кривдить своїх дітей.
Хто шанується, того й люди шанувати будуть.
Як ми про людей, так люди про нас говорять.
Коли тебе шанують добрі люди, шануйся й сам.
Шануй людей, то й тебе пошанують.
З усякими всякий.
З газдами газда, з панами пан, а з свиньми свиня.
Два ведмеді в однім барлозі не живуть.
На двох конях не можна разом сидіти.
На двох стільцях не можна разом сидіти.
Паршива вівця усе стадо спаскудить.
Через одну погану вівцю отара пропадає.
Кожне стадо не без поганої вівці.
Від гнилого яблука і здорове гниє.
Від одного гнилого яблука увесь віз згниє.
Ложка дьогтю зіпсує бочку меду.
Один дивиться до ліса, а другий до біса.

Інших не суди, на себе поглянь.
Від людського поговору не запнешся пеленою.
Завжди інших обмовляє, хоч сам під носом бульку має.
Зайде на хвилину, а обмовить на милю.
На других примова, а про себе ні слова.
На кого плещуть, з тим і рахуються.
Не втопила вода, втопила людська обмова.
Обмова — полова, вітер її рознесе, але й очі засипле.
Хоч би був чистий, як лід, а білий, як сніг,
то тебе обмовлять з голови до ніг.
Не займай, бо в неї чорно в роті.
Зробить з малого велике, а з чорного біле.
Він мастак з чорного біле робити.
Якби сам був білий, то не чорнив би другого.
Не каркай на людей, самого обкаркають.
І ти крутиш, як я кручу, уступися, бо утручу!
Крутими дорогами ходиш.
Крути, та не перекручуй.
Бережись облесливого, як потайного собаки.
Де слова масні, там пироги пісні.

Не має честі ні на гріш.
Самі чесні, а сокира таки пропала.
Така йому честь, як собаці на смітнику.
Така честь, як собаці в ярмарок: всюди ганяють або хазяїн до воза прив'яже.
Хоч бідний, та чесний.
Хто утратив стид, той утратив честь.
Хто честі не має, тому й сто ковалів її не скують.
Чесному всюди честь, хоч і під лавкою.
Яка честь, така й подяка.
Як не маєш краси, то май хоч честь.
Скромність прикрашає людину.
Скромність — сестра таланту.
Аби сумління було чисте.
Багатство і слава не загоять ушкодженого сумління.
Від своєї совісті не втечеш.
Він має таке сумління, як бондарів пес.
Водою, що хочеш, лиш сумління не сполощеш.
Його зуби білі, а сумління чорне.
Не догоджай людям, а совісті своїй.
Не має він совісті — вона запливла салом.
Не чужа бесіда, совість наша сама нас плямить.
Очі — міра, душа — віра, совість — порука.
Руки білі, а сумління чорне.
Совість гризе без зубів.
Сумління — найкращий порадник.
У них драгунська совість.
У кого совісті нема — нема й сорому.
У нього совісті, як у шолудивого волосся.
У нього сумління, як заїзна корчма.
Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає.
Сором — не дим, очей не виїсть.
Від сорому очі не повилазять.
Згорів з сорому.
Коли стидається, то криє решетом голову.
Поганому виду нема стиду.
Так соромиться, як та кобила, що воза побила.
Соромно, аж вуха в'януть.
Того видно, кому стидно.
Хто знає стид, той має й совість.
Чи то стид, не публіка — била жінка чоловіка.
І сміх, і біда, і людям соромно показать.
Набрався сорому, що й світу не бачить.
Срамота вийти за ворота.

Сором казати, а гріх утаїти.
Сором не ворон, очей не видзьобає.
Сором не нагодує.
Чи сором, чи два, піду до нього сама.
Хоч ганьба очі не виїсть, але не дає
між людьми показатися.
Аби душа чиста, а постоли нічого.
Прямо з чобітьми чоловікові в душу лізе.
Ліпше своє мале, ніж чуже велике.
Краще своє латане, ніж чуже хапане.
Не лізь у чуже, щоб не втратив своє.
Не руш нічого — й не бійсь нікого.
Чуже переступи, та не займи.
Не бери, де не поклав.
З чужим і посеред села розставайся.
На чужому коні не наїздишся, у чужому добрі
не нахвастаєшся.
З чужого добра не строїть двора.
Чужим добром не забагатієш.
Чужим потом не нагрієшся.
Чужий кожух не гріє.
На чуже пшінце окропцю не приставляй.
На чужий коровай очей не поривай.
Хоч чоловік і вбогий, так слово його чисте.
Не знаю, чим мені іти: чи плечима, чи очима.
Хоч крізь землю провались.
Погані очі все перелупають.
Комусь ніяково, а мені однаково.
Ти йому плюй межи очі, а він каже — дощ іде.
Плюй йому в очі, а він каже, що роса.
Нашим очам не первина: гірше було, та перелупали.
Безсоромні очі все перекліпають.
У сірка очей попросив — та й байдуже.
З хворої голови на здорову.
Свиня рилом волокла і «добрий день» не рекла.
У свині своя звичка: як не в реп'яхах та в просі,
то в болоті.
Хоч і по-свинськи, зате здорово.
Не пхай свою ложку в чужу миску.
Не криви писки, сівши коло чужої миски.
Не лізь нікому з постолами в душу.
Тіло в злоті, а душа в мерзоті.
Кривими дорогами ходиш.
Куме Андрею, не будьте свинею, коли вас люди величають.

Лестощами й душу вийме.
Улесливий чоловік схожий на кішку: спереду ласкає, а ззаду кусає.
В ноги кланяється, а за п'яти кусає.
Прийшла омана та й обманула Івана.
Інших не суди, на себе погляди.
Сам блудить, а других судить.
Самі в гріхах, як в реп'яхах, ще й людей судять.
Спершу треба розсудити, а тоді робити.
Хто сам себе не обсудить, той нічого не стоїть.
Що по воді пливе — не перейняти, що люди говорять — не переслухати.
Хіба помилиться та правду скаже.
У нього стільки правди, як у кози хвоста.
Він завжди правду каже, коли не бреше.
Він раз на рік правду каже, та й то кається.
Він як помилиться, то часом правду скаже.
В кожній брехні є хоч половина правди.
Воно-то правда, та брехнею дуже пахне.
Це той, що одним пострілом сорок сім качок б'є.
На других гомонять, а самі все лихо творять.
Нема такої хусти, щоб зав'язати людям уста.
На чужий роток не накинеш платок.
Ворота зачиниш, а людям рота — ні.
До чужого рота не приставиш ворота.
Хоч ворота зачиниш, та не впиниш.
Чужий рот — не свої ворота, не зачиниш.
Чужий рот — не хлів, не зачиниш, як розчиниться.
Не все то правда, що на весіллі плещуть.
Ніхто не знає, тільки дід, та баба, та ціла громада.
Вона знає, що у вас у борщі кипить.
Говорім про людей, бо люди про нас вже давно балакають.
Коли хочеш знати, що в тебе дома, сходи та в людей спитай.
Пізнай самого себе, а тоді говори про другого.
По дощі гриби ростуть, а по празнику — поговори.
Поговори складає той, хто сам у сажі.
Ще не встали, а вже люди за нас говорять.
Слово — не сажа, не замарає.
Слово — не стріла, а глибоко ранить.
То така людина, що де що робиться, то скоріше од попа знає.
Хіба вона утає, чого не знає.

Вимети сміття перш зі своєї хати, а опісля
заглядай на чужу.
Не носи сміття під чужу хату.
Хату мети, а сміття на вулицю не неси.
Добре кум говорить, лиш кривий рот має.
Знає кум, та кума, та людей півсела.
Лиш чужими очима можна бачити свої гріхи.
Очам не вір, а язикові не протився.
Коби-сь пустив свої вуха на торг, вчув би багато про себе.
Взяли його люди на зуб.
Вже на мене зуби гострять.
Вилетіло, як мак, а учинило, як шпак.
Вилетить горобцем — не спіймаєш червінцем.
Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом.
Бачити не бачили, але чути було.
Люди про нас говорять, і ми про людей не мовчимо.
Бджола жалить жалом, а чоловік — словом.
Краще раз побачити, як тричі почути.
Що очима бачиш, словами не переіначиш.
Не суди — себе гляди.
Треба слухати, може, і направду сонце не так сходить.
Почув на ніготь, а приклав на лікоть.
Хороша чутка далеко чутна, а погана ще далі.
Хто не чує, той здоров ночує.
Хто чув, той ще не бачив.
Чув дзвін, та не знає, де він.
Чула, що гриміло, але не чула, що вдарило.
Що не дочує, то домислить, а решту так-таки додасть.
Не всякому слуху вір.
Раз на віку спотикнешся, та й те люди побачать.
Хома кумі, кума Хомі.
Не задержиться в нього нічого, як у решеті вода.
Спитай у людей, що в тебе дома робиться.
Чорт болото запалив, та нікому гасити.
Хто болото місить, забруднитися мусить.
Хто обкидає болотом других, у того руки брудні.
Дим у вічі пускає.
Де не горить, там ся не курить.
Не знає сова, яка сама, зате інших бачить.
Ніхто не буде знати, тільки сич, та сова,
та людей півсела.
Сорока на хвості принесла вістку.
Сорока сороці, ворона вороні, та й піде чутка.
Було не кпити з Микити, бо Микита і сам кеп.

Брехати — не ціпом махати.
Аби не збрехати, ані правди не сказати.
А ви часом не з Брехунівки?
Бреше, як з книжки читає.
Бачила не бачила, а не бреши.
Брехав, доки зовсім не вбрехався.
Брехали вашого батька сини і ви з ними.
Брехач, як деркач: усе дерчить.
Брехень багато, а правда одна.
Брехливий чоловік, як вугіль: хоч не спалить,
то очорнить.
Брехливі вісті не лежать на місці.
Брехнею увесь світ перейдеш, але назад не вернешся.
Брехнею далеко не заїдеш.
Брехнею не відбрешешся.
Брехнею хліба не їсти.
Брехні слухають, а брехунів б'ють.
Брехня в вічі лізе.
Брехня і приятеля робить ворогом.
Брехня лиш раз їсть калач.
Брехня має короткі ноги.
Брехня, мов куля зі снігу: що дальше котиться,
то більша стає.
Брехня на столі, а правда під порогом.
Брехня правдою поклепана.
Брехня правди не любить.
Брехня тільки доти стоїть, доки правда не прийде.
Брехня ходить рідко коли сама.
Брехня часта, але пуста, а правда рідка, зате як квітка.
Брехуна впізнаєш по очах, а осла — по вухах.
Брехун брехунові не дивує.
Брехун бреше, а дурень віри йме.
Брехун — гірше злодія.
Брехун на всі заставки.
Брехунові не вір, хоч і правду каже.
Брехун раз на рік правду каже, та й то кається.
Бреше, аж йому з-під носа куриться.
Бреше і не заїкнеться.
Бреше і оком не моргне.
Бреше не вперше.
Бреше та й дивиться, хоч би очі заплющив.
Бреши, бреши, гаразд заверши,
під кінець правду скажи та й забожись!

Бреши, бреши, та не кусайсь.
Брешіть, брешіть, а решту на завтра лишіть!
Брешіть, куме, та міру знайте.
Бреши на свою голову.
Бреши, та не забріхуйся.
Брешіть, поки світа та й сонця, а я
вже більше не буду.
Вдача собача: не брехне, то й не дихне.

В живі очі бреше.
Видно йому по носі, що бреше.
Вір не вір, а не кажи: брешеш.
Вітер віє, собака бреше,
а брехун говоре — то все одно.
Воно-то правда, та брехнею дуже пахне.
Все в оренді, тільки брехня ні.
Гарно пише, та брехнею дише.
Гадюку обійдеш, а від брехні не втечеш.
Годі, бо нам своя брехня надоїла.
Два брехуни одної правди не скажуть.
З брехнею на дорогу важко вийти.
З брехні люди не мруть, та вже їм більше віри не ймуть.
Збреше раз, то вже довіку не маєш віри.
І збрехати добре не кожний потрафить.
І під столом не вибрешешся.
І тисячі разів повторювана брехня
ніколи правдою не стане.

Йому так збрехати, як хліба з маслом з'їсти.
Коли маєш казати шматок правди, краще кажи всю брехню.
Кожен бреше, як йому вигідно.
Коли не бреше, то правду каже.
Краще гірка правда, ніж солодка брехня.
Люди брешуть — язики чешуть.
Люди набрехали, а нам віри не ймуть.
Людської брехні не переслухати.
Максим бреше, як лисого чеше.
Мій батько не брехав і мені не казав.
Мало прибутку з горіха-свистуна, небагацько і з брехуна.
Ми б і дома брехали, якби було що.
Молодому брехати соромно, а старому не потрібно.
На брехню печатки не накладають, але й грошей за неї не платять.
На два криласи співає, а на третій бреше.
Назбирали в глек брехні та й розбили.
Не бреши, бо мені брехня зуби переточила.
Не бреши, спасибі тобі, бо й своя брехня набридла.
Не випросить, то вибреше, а з голими руками не піде.
Не вір губі, як псу, бо вона часом збреше.
Нема кості в язиці, можна брехати і владиці.
Нема правди у Максима: бреше, як собака, ще й кліпає очима.
Нема того дерева, щоб на йому яка птиця не сідала, нема того чоловіка, щоб хоч трохи не збрехав.
Нема торгу без брехні.
Не на брехні світ стоїть.
Нехай бреше — на душу легше.
Нехай бреше на свою голову.
Нехай твого батька діти брешуть, а мені, старому, не гоже!
Не хотілось у брехні язика поламать.
Не хочеш — не слухай, а брехати не заважай!
Ніхто так часто не запевняє про свою «правду», як брехун.
Оббрехали мене вороги від ніг до голови.
Одна брехала, друга не розібрала, а третя по-своєму перебрехала.
Пес бреше, а вітер несе.
Покажи мені брехуна, а я покажу тобі злодія.
Поневолі баба кланяється, коли бреше.

Про те не бреше, чого не видумає.
Раз ступить, а десять разів збреше.
Своя брехня не докучила, що й за чужими гониться.
Се той міст, що брехунів хапає за хвіст.
Сім мішків брехні — хоч вір, хоч ні.
Скільки ніг у гадюки, стільки правди у брехуна.
Скоро збреше — вже йому легше.
Слухайте, бояри, що князь бреше.
Так бреше, аж зубами креше.
Так бреше, аж вуха в'януть.
Так йому любо збрехати, якби меду полизати.
Так чисто бреше, що і віяти не треба.
Тамтой брехав, а ти підбріхуєш.
Треба і брехні толк дать.
У брехуна сім п'ятниць на тиждень.
У брехуна язик і до вух дістає.
У кого багато причин, той багато бреше.
Хотів брехнути, та не дав бог дихнути.
Хто багато меле язиком, той напевно багато й бреше
Хто вам приносить плітки, той оббреше і вас.
Хто уміє брехати, той уміє і красти.
Хто побреше, той на плечах понесе,
а хто правду повість, той і не попоїсть.
Щастя, що тільки один рот, бо й той багато бреше.
Що ступне, то й брехне.
Я за людською брехнею від хати до хати піду.
Якби не збрехав, то б язик кілком став.
Як бреше, то аж очі жмурить.
Як же Гандзю не кохати, як вона вміє брехати.
Як є побрехачі, то є й послухачі.
Як маєш збрехати, то краще змовчати.
Як не брехне, то й не дихне.
Як не збреше, то йому й нудно.
Як хоч що збрехати, то язика прикуси.
Як подивишся, то всі люди брешуть, одні ми тільки
правди не кажемо.

Не всякі жарти бувають чогось варті.
Буває і сміх крізь сльози.
Вам сміх, а мені біди міх.
Великий сміх, як не стане з цідила міх.
Верша з болота сміється, а сама до нього б'ється.
Добрі мені смішки з чужої лемішки:
наколоти та й реготи.

Гарно сміється той, хто сміється останній.
Засмійсь, Матвійку, дам копійку!
З других сміявся, а сам в біду попався.
З другого насміхається, а за себе забувається.
З кого сміялися, тому й дісталися.
І з посміху люди бувають.
З товариша не смійся, бо над собою заплачеш.
Кожне діло можна і перелицювати, і осміяти.
Кому легко на серці, до того увесь світ сміється.
Кому смішки, а кому нітрішки.
Краще сміятися, аніж плакати.
Людям сміх, а мені плач.
Насміхався кулик з болота та й сам туди заліз.
Насміхалась річка з болота, а сама з болота ж витікає.
Насмішки боїться навіть той, хто вже нічого не боїться.
Насміхався шолудивий з голомозого.
Насміхався голий з стриженого.
Сміялася верша з сака, аж дивиться — сама така.
Нема сміху без плачу.
Не смійся, барило, саме кухвою станеш.
Не смійся, братку, з чужого упадку.
Не смійся, горох, ти не лучче фасолі: розмокнеш, то й лопнеш.
Не смійся з другого, щоб і тобі не було того.
Не смійся із старого, бо й ти будеш старий.
Не смійся над людьми нині, бо завтра люди над тобою будуть сміятися.
Не смійся, сусідо, з чужого обіду!
Не смійся ряба рябій — буде й тобі.
Одні очі і плачуть і сміються.
По сміху плач часто наступає.
Сміється, свого не приложивши.
Хто сміється на кінці, той сміється найліпше.
Сміється горщик з котла, а обидва чорні дотла.
Дорікав горщик чавунцеві, що чорний, аж гульк — і сам у сажі.
Смійся, Гривку, дам тобі сливку.
Смійся, сьогодні твій день настав.
Смійся з людей, і люди посміються з тебе.
Сміх до плачу доводить.
Смішки з попової кішки, а як своя здохне, то й плакатимеш.
Смішки з чужої лемішки, а як наварили, то й самі заголосили.

Так смішно, що аж млісно.
Так смійся, щоб і другим було весело.
Та нехай сміються, аби не плакали.
Тобі смішки, а мені горе.
Хто у п'ятницю сміється, той у неділю плаче.
Хто сміється з чужої біди, діждеться
й своєї котроїсь середи.
Хто сміється, тому не минеться.
Я не торба, ані міх, я нікому не на сміх.
Бодай жартувати, а не хорувати.

Дай, боже, жартувати, аби не плакати.
Вмій жартувати, та знай, коли перестати.
Жарт жартом, а правди не сховаєш.
Жарт жартом, а сокира пропала.
Жарт місце має.
Жартувала баба з колесом та й кричала не своїм голосом.
Жартуй, глечику, доки не луснув.
Жартуй, гладущик, доки ухо не урветься.
Жартуй, та оглядайся.
З жарту і біда часом буває.
З жарту та й правду сказав.
І в жарті треба міру знати.
Можна й жартувати, можна й діло робить.
Не жартуй, кішко, з псом.
Не треба жарту за кривду брати.
Не треба з тим жартувати, що болить.
Жартує, бо над собою погрози не чує.

Хто жартів не знає, най ся до хати сховає.
Я на жарт сказав, а він за правду взяв.

На язиці медок, а на серці льодок.
Низько кланяється — боляче кусає.
Він і укусить, і меду дасть.
Найбільші гавкачі — то найменші кусачі.
Укусить і зуби похова.
Не всі ті кусають, що зуби виставляють.
Здається, і дружить, а гадюку пустив.
Слова — як мед, діла — як полин.
Словом — як листом стеле, а ділом — як голками коле.
Словом — як шовком вишиває, а ділом —
як шилом шпигає.
На словах милості просить, а за халявою ніж носить.
Слова ласкаві, та думки лукаві.
Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка.
Ангельський голосок, а чортова думка.
Ангельський голосок, а чортова натура.
Добре говорить, але зле робить.
Говорить як лисиця, а за пазухою камінь держить.
Добрий був би чоловік, та собаками підшитий.
Лестощами й душу вийме.
Тіло обіймає, а душу виймає.
Ясні очі, та чортові думки.
Ми з тобою, як риба з водою: я на лід, а ти під спід.
М'яко стеле, та твердо спати.
Гарно щебече, та погано слухати.
Гарно колишеш, та сон не бере.
Ходить, як овечка, а буцькає, як баран.
Добрий баранчик, та по-вовчому виє.
Де не стає вовчої шкури, настав лиса.
Вовк прийшов у овечій шкурі.
Де лисицею, а де вовком.
Ходить мовчки, кусає по-вовчи.
Дивиться лисицею, а думає вовком.
В очі лисицею, поза очі вовчицею.
Вовча думка, а лисячий хвіст.
Як не вовчий зуб, то лисячий хвіст.
Кликав вовк козу в гості, а вона йти не хоче.
Хоч вовк лисиці не рідня, а натура в них одна.
Стара лисиця писком риє, а хвостом слід замітає.
Хвостиком виляє і курочок хапає.

Стара лисиця від собак захиститься.
«Не до вас, гуси, я йду,— водиці напиться»,— каже лисиця.
Бійся пса не того, що гавка, а того, що лащиться.
Бережись підлесливого, як потайного собаки.
За грубе слово не сердься, а на ласкаве не здавайся.
Не будь солодкий — проковтнуть, не будь гіркий, бо прокленуть.
Не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною.
Лисиця спить, а курей бачить.
Лисяча хитрість, заяче серце.
Там, де лисицею пройде, три роки кури не несуться.
Старого лиса не виманиш з ліса.
Старого лиса тяжко зловити.
Він тільки слуха та на вус мотає.
Сама баба сметанку злизала, а на кота сказала.
Жінка сало гамкнула, та на кота звернула.
Не кожний спить, хто хропить.
Спить, а Химині кури бачить.
Чує кішка, де сало лежить.
В душу в'ється, а в кишеню лізе.
Святий та тихий, а сумління злодійське.
Борода, як у владики, а сумління, як у шибеника.
Борода, як у спаса, а зуби, як у собаки.
На язиці мед, а на думці отрута.
Одна лисиця сімох вовків ошукає.
У каламутній воді рибу ловить.
Одне на умі, інше на язиці.
Виє вовком, а махає лисячим хвостом.
Раз цілує, другий раз кусає.
Гадюку як не грій, вона все одно укусить.
Вигрів гадину за пазухою.
Скільки гадюку в пазусі не грій, вона буде холодна.
Звивається жвавіш гадюки.
Простий, як свиня, а лукавий, як гадюка.
Добрий чоловік, лиш у нього з-за пазухи гадина сичить.
Ложкою годує, а черепком очі виколює.
І кішка мишку любить.
Гарне личко, а чортівська душа.
Мітить у п'яти, а попада в ніс.
Одним оком спить, а другим бачить.
Ухопив за серце масними словами.
В чужу душу не влізеш.

Шкутильгає на ногу, та не знає, на котору.
І з-під стоячого підошву випоре.
І на ходу підметки обріже.
Здається, і дружить, а гадючку пустив.
Лисом підшитий, псом підбитий.
Підлеслива людина — гадюка під квітками.
Не так страшно п'яти вовків, як улесливого лиходія.
Він такий, як литовський ціп: і сюди і туди.
Щоб і чорта не гнівить, і богу молиться.
Такий тихий, аж у вухо лізе.
В потихонях чорт сидить.
Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо.
У тихому болоті чорти водяться.
Де скоком, де боком, а де й рачки.
З тихеньких усе лихо стає.
Чим менша блоха, тим дужче вкусить.
Собачого трохи, та ще й потайний.
Мов собака спідтишка.
Спідтишка литки рве.
Кум красно говорить, але кривий писок має.
Слова до ради, а руки до звади.
Голос дзвенячий, а совість свиняча.
Голос, як у цимбал, а сам, як шакал.
Голос як сурмонька, та чортова думонька.
Хвалить, як медом мастить.
Слово з маслечком, та чортова думка.
Очі грають, зуби скакають.
Любить, як вовк порося.
Лисичкою поглядає, а в пазусі камінь тримає.
Спочатку я на вас поїду, а потім ми вас запряжем.
Я не до вас, я до Дунаю — водиці нап'юсь
та й додому піду.
Він глухий, як скажеш «дай», а як скажеш «на», то чує.
Не кожен глухий не чує, не кожен сліпий не бачить.
У вічі — як лис, а позаочі — як біс.
В очі любить, а позаочі гудить.
В очі світить, позаочі лає.
В очі листом стелиться, а позаочі собакою бреше.
В чужім оці бачить зразу, а в своїм ні разу.

Де простота, там і доброта, а де хитрощі — чортам радощі.
Дмитер хитер: з'їв курку та сказав, що полетіла.
Захворів на хитрощі.
І хитрого лиса можна зловити.

І на хитру лисицю капкан знайдеться.
Каркає, як ворона, а хитрий, як чорт.
Не хитруй, натрапиш на хитрішого.
Хитра людина в'ється, як хмелина:
за що можна вчепитися, за те й держиться.
Хитрив, хитрив та й став, бо за курку горобця дістав.
Хитрий, як чорт, дурний, як ворона, а впертий, як свиня.
Хитрого од лукавого не одрізниш.
Хитро-мудро, недорогим коштом.
Хитрощами недовго проживеш.
Хочеш піймати старого лиса — мусиш бути
хитрішим за нього.
Щука хитра, та не з'їсть йорша з хвостом.
Лукавий чоловік: в очі світить, а позаочі душу тягне.
Лукавий чоловік: словами любить, а ділами губить.
Лукавий як не мудрує, а все ж заплутається в свої тенета.
Лукавому і сонце світить лукаво.
Слова ласкаві, та думки лукаві.
Хто лукавить, того чорт задавить.
Тихо ходить, та густо місить.
Ходить тихенько, та думає лихенько.
Тиха вода греблю рве.

Хто чим несеться, на тім і посковзнеться.
Дмись не дмись, волом не будеш.
Нема в світі над «ми», що над «ми» — надми та й пусти.
Дере голову, як попова кобила.
Ти до неї «косю, косю», а вона й голову дере.
Ти б, метелику, не дуже пишався: сам учора гусінню був.
Горда душа в убогім тілі.
Гордий — дурного брат.
Гордість з ума зведе, а доброта — не доведе.
Гордість не любить і не є люблена.
Горді та вперті нічого не варті.
Загордилась свиня, що об панський тин чухалась.
І півень на своєму смітті гордий.
Не будь така дуже горда, бо чекає на тебе пуста торба.
Така горда, що яйце би їй з голови не впало.
Тоді чоловік гордіє, коли му ся добре діє.
У гордого діда ніколи нема хліба.
Чим хто гордовитіший, тим дурніший.
Чоловік гордий — як нузир водний.
Всякий хоче показать, що, мовляв, ось-то я!
За вами то й мене не видно.

Знайте нас: що ми голі, та в жупані ходим.
І ми не з тих, що нічого в них.
Наше все славне, наше й гостре, наше й велике!
Тільки наше й хороше!
Нема над ню та війтову свиню.
Ось-то ми! Хоч вовки кобилу з'їли, так ми воза не дали!
Так вони і віз би з'їли, та ми на ньому сиділи!
Якби не ми, то б ви вдома не були.
Не нашого поля ягода.
Не нашого полку, іди собі к вовку!
Розступіться, люди, бо в мене спідничка лопотить!
Несе свою голову, як гуска.
Хоч трісь, а пнись.
Всі вони одним миром мазані.
Пиха не одному вже шию скрутила.
Пихатий дурному брат.
Пихи на три штихи.
Він любить тільки самого себе і то тільки раз у рік.
Любується сам собою, як чорт писанкою.
Самолюб — всякому не люб.
Себе любиш — людей гудиш,
себе хвалиш — людей ганиш.
Від похвал розумним не станеш.
В очі не хвали, позаочі не кори.
Все з рук валиться, а він хвалиться.
Вівсяна каша сама себе хвалить, а гречану
люди хвалять.
Гречана каша хвалилася, ніби вона
з коров'ячим маслом родилася.
Добрий товар хвалити не треба.
Здоровенькі будьмо: себе не хвалім, інших не гудьмо.
Калина сама себе хвалить, що з медом добра.
Калина хвалилась, що з медом солодка.
Кожна жаба своє болото хвалить.
Кожна птаха своє гніздо хвалить.
Кожна лисиця свій хвостик хвалить, а чужий ганить.
Кожний дубок хвалить свій чубок.
Кожний кулик своє болото хвалить.
Кожний кухар хвалить свою страву.
Кожний циган свою кобилу хвалить.
Коли хвалять — не хвалися.
Краще розумна догана, ніж дурна похвала.
Легше хвалити, ніж терпіти.

Не бійсь людину похвалити, а бійсь скривдити задарма.
Не хвали день до вечора.
Не хвались в сім день, а хвались в сім літ.
Не хвались, ідучи на торг, а хвались, ідучи з торгу.
Не хвались мудрий мудрістю, ні сильний силою.
Не хвались, ідучи на рать, а хвались, ідучи з раті.
Не хвалися, але покажися.
Не хвались пічкою, доки не маєш дров.
Не хвались чужим пір'ям.
Не хвались, як ідеш у поле, а хвались, як ідеш з поля.
Не чванься, не хвалися — у дзеркало подивися.
Ото, мамо, хвалять нас: чи ви мене, чи я вас.
Перехвалить на один бік.
Перше у волок подивися, тоді рибкою хвалися.
Погана та дівка, що сама себе хвалить.
Поки хвалько нахвалиться, будько набудеться.
Похвалився б, та горішки за пазухою.
Похвалити не вмію, а погудити не смію.
Рости великим, щасливим будь, себе не хвали, других не гудь.
Своє хвалить, а чуже під пліт валить.
Себе любиш — людей гудиш, себе хвалиш — людей ганиш.
Тебе і на собачій вулиці хвалять.
Тебе й та свиня хвалила, що по городу ходила.
Тебе й та свиня хвалила, що моркву рила.
У хвалька язик діє, а рука не вміє.
Хвала-похвала за піччю стояла, нічого не робила, лиш ся хвалила.
Хвалений борщ надвір виливають.
Хвалені грушки скоро гниють.
Хвалився та й з гори звалився.
Хвалила сова своїх дітей, що найкращі в світі.
Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця, та ніхто тому не вірив.
Хвалилася кобила, що з возом горшки побила.
Хвалилася коза, що в неї хвіст довгий.
Хвалилася синиця, що море запалить.
Хвалилися гуси, що їх предки Рим спасли.
Хвалилась, хвалилась, поки не звалилась.
Хвалилася, хвалилася, аж заморилася.
Похвали мене, роте, а ні, то тебе роздеру!
Хвали мене, губонько, а то роздеру тебе аж до вуха!
Хвали мене, моя мамо, ніде ня люди не хвалять.

Хвали, та не перехвали.
Хвали чуже, а честуй своє.
Хвалися не родичами-орлами, а своїми ділами.
Хвалилася опенька, що на ній шапочка гарненька,
а гриб їй: «Гарненька, та дарма: під нею голови нема!»
Хвалитися — не косити, руки не заболять.
Хвалить, як медом по губах мастить.
Хвали чуже, своє і без похвалок добре.
Хвалять — не радій, гудять — не сумуй.
Хвалять нове, а роблять по-старому.
Хвальба сорочки не дасть.
Хвалилася баба, що замолоду хороша була.
Хто сам себе хвалить, той злих сусідів має.
Хто сам хвалиться, той вітрові служить,
а хто вітрові служить, тому димом платять.
Хто тебе й похвалив би, якби не ти сам?
Хто хвалиться, той кається.
Чужого не гудь, а свого не хвали.
Не хвастайсь, що сильний, натрапиш на сильнішого.
І свиня б літала, та неба не бачить.
Коли свиня в болоті, то мовить, що красна.
Не рівняйся, свиня, до коня, бо шерсть не така.
Прийшла свиня до коня та й сказала: «Ось-бо я румак!»
А кінь відказує: «І ніженьки тоненькі, і ушеньки
клапонькі, і шерсть не така, і сама, як свиня».
Свиня в наритниках ще не кінь.
Не зважайте, люди добрі, що я швець, говоріть зі мною,
як з простим.
Порожня бочка гучить, а повна мовчить.
Порожній горнець дзвенить, а повний мовчить.
Порожній посуд здаля дзвенить.
Взявся під боки та й думає, що пан.
Ти з бородою, та ми самі з усами.
Держи голову високо, та не задирай носа.
Шия з намистом, а голова з свистом.
На пузі шовк, а в пузі бовк.
За гони блоху б'є, а під носом ведмідь реве.
Не піднімай свого носа вище голови, бо вкоротять.
Не той це носок, щоб клював у пісок.
Носом чує, а руками не впіймає.
Це такий ніс, що чує, як на небі млинці печуть.
Хто багато очей має, той мало бачить.
Гучно-бучно, а в п'яти зимно.
Колос повний до землі гнеться, а пустий угору пнеться.

Роздайсь, море, жаба лізе!
Цитьте, жаби, я ваш пан!
Якби жабі хвоста, була б не проста.
Не лізь, жабо, туди, де коней кують.
І жаба риба, бо в воді сидить.
Не дав бог жабі хвоста, а то б усю траву потолочила.
Сидить, як морква в грядці.
Величається, мов попадя на весіллі.
Якби йому довгий хвіст, то сам би собі боки поодбивав.
Знайте нас: ми кислиці, з нас-то квас.
Тільки зірок з неба не зніма.
Зорі щитає, а під носом не бачить.
Показує дорогу, а сам у болото лізе.
Капуста ще на грядці, а ти вже на голубці зуби гостриш.
Ще не вловив, а вже поривається скубти.
Риба в воді, а він до неї петрушку кришить.
Ще й риби не піймали, а вже заходилися юшку варить.
Де ще та корова, а вона вже з дійницею стоїть.
Журавель у небі, а ти вже йому ціну встановлюєш.
Ще вовка не зловив, а вже шкуру пропив.
Ще вовка не вбили, а шкуру продають.
На живому ведмеді шкури не купляй.
Коли ще косовиця, а ми вже сіно возимо.
Не вбивши ведмедя, не діли шкуру.
Де ще те теля, а він уже з довбнею бігає.
Де той великдень, а він уже з крашанками бігає.
Не стільки млива, скільки пива.
Три дні поробив, то всі кози в золоті.
Носиться, як баба з ступою.
Ходить од села до села та й співає, що до ладу довела.
Про мене й Кулина говорила.
Про тебе й кури говорили.
Не показуй пугачеві дзеркала, бо він і так знає, що гарний.
Задер носа, що й кочергою не дістати.
Дере носа: я не я, попова свиня.
Дметься, як жаба в болоті.
Дметься, як жаба проти вола.
Не надувайся, жабо, до води ще далеко.
Гора мишу родила.
Не дмися, жабо, бо луснеш.
Жаба і на коня рот роззявляє.
Решетом золото міряють, а решета нема за що купити.
Одним махом сто душ забияхом.

Коваль коня кує, а жаба й собі ногу підставляє.
Куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею.
Високо сорока літає, та дома не ночує.
Дай, боже, нашому теляті вовка піймати.
Котра корова багато реве, то та молока мало дає.
Як летіла ворона догори, то крякала, а як на діл,
то й крила опустила.
Теля ще не вродилось, а тесть зятеві дарує.
Поперед невода риби не лови.
Поперед охоти зайця не лови.
Не гостри ножа, доки не зловив барана.
Не кажи «гоп», поки не перескочиш.
Не сунься, середа, поперед четверга.
Не переходь моста, доки до нього не дійдеш.
Великого болота кулик!
Сказано: велика птиця, як горобець.
Хоч би сова попід небом літала, то соколом не буде.
З великої хмари малий дощ буває.
Чим більше кішку гладиш, тим вище вона горб підіймає.
Хоч голий, зате в поясі.
Полову їсть, а фасону не губить.
Піднімайте, свині, хвости, бо глибоко морем брести!
Буває, що й теля вовка хапає.
Дай, боже, нашому теляті вовка з'їсти.
Без мене і хліб не змелеться.
Убрався в жупан та й дума, що пан.
Пізнати сову по льоту.
Нащо вороні великі розговори, коли вона знає своє «кра».
Він на вечері був і в кадило дув.
Діла на копійку, а балачок на карбованець.
На гривеник покупки, а на карбованець крику.
Дивиться звисока, а нікого не бачить.
Дивіться на нього сьогодні, бо завтра не дотовпитесь.
Не дивись, що забродивсь, аби халяв не покаляв.
Ходить ребром, дивиться козирем.
Хто дивиться на небо з колодязя, мало бачить.
Хто далеко дивиться, той під носом не бачить.
Стоїш високо — не будь гордим,
стоїш низько — не гнися.
Хоч не в лад, та широко ступає.
Не позирай високо, бо запорошиш собі око.
Хто високо несеться, той низько падає.
Високо підняв, та низько опустив.

Високо літає — низько сідає.
Із дому йде, як голуб, гуде, додому повертається — і голосу позбувається.
Над тебе, Хома, і в світі нема.
Встань, грибе, най там козар сяде.
Грибок на бок, боровик іде.
Раз на віку трапилось черв'яку вилізти на моркву, то він і каже: «Я вище від усіх!»

Не хочу в ворота — розбирайте тин.
Впертий: ти йому «стрижене», а він тобі «голене», ти йому «голене», він тобі «стрижене».
З упертих люди бувають.
Горбатого виправить могила, а упертого дубина.
На впертих воду возять.
На впертого нема ліку.
Упертий гірше свині.
Упертий, хоч черепком вухо ріж.
Затявсь у волову шкуру.
Хоч вогню до нього прикладай.
Хоч вріж, то кров не потече.
Хоч гавкай на нього, нічого не вдієш.
Хоч камінь на шию та в воду.
Хоч кіл на голові теши, а він своє.
Хоч прив'яжи, то одгризеться.
Їй кажи: «Овес», а вона каже: «Гречка».
Ти йому кажи: «Образи», а він каже: «Луб'я».
Ти йому про гарбузи, а він тобі про образи.
Йому кажи: «Тату», а він каже: «Кату!»
Йому про коня, а він про вола.
Ти його в плуг, а воно тобі в луг.
Ти йому про діло, а він тобі про козу білу.
Ти по-вашому, а він по-нашому, а вони по-своєму.
Ти йому кажи: «Отче наш», а він тобі: «Од лукавого».
Ти йому: «Стрижене», а він тобі: «Смалене».
Ти йому печене, а він тобі жарене.
Ти йому про Тараса, а він: «Півтораста!»
Я йому: «Вісімнадцять», а він мені: «Без двох двадцять».
Я йому про цибулю, а він мені про часник.
Ти йому слово, а він тобі десять.
І так і сяк, а все не так.
Йому слово, а він сто.
Отак: той у ріпу, той у мак.

Хто про що, а циган про вівцю.
Бач, чого йому забажалось — кисличок!
Забажалося в петрівку мерзлого.
Забажав у петрівку печеної криги.
Забагає троякого, а тут немає ніякого.
Забажалося йому вчорашнього дня.
Забаглося йому торішнього снігу.
Забаглося клопоту на здорову голову.
Забажалось козаку зеленого часнику.
Забаглося йому в петрівку льоду.
Най ся то не бажить, що ся хати не держить.
Най ся тобі не бажить печеного рака.
Хто чого забагне, тудою його і тягне.
Що в коморі не лежить, хай тобі ся не бажить.
Най ся тото не кортить, чого нема.
Кортячки його напали.
Вона хоче до чиряків та ще й болячки.
Захотіла муха злого духа.
Захотів пишно, аби затишно.
Захотів від бика молока, а від жука меду.
Захотілося — запрягайте, відхотілося — випрягайте.
Захотів пташиного молока.
Захотілося бабі раків — продала корову.
Захотілося йому печених голубців.
І каші не хочу, і по воду не піду.
І хочеться, і колеться, і болить, і матінка не велить.
Як схоче, то й на гору доскоче, а не схоче,
то й з гори не везе.
Коли не хочеться, то гірше, як не можеться.
Мало хотіти, треба потіти.
Не кажи: «Не можу», а кажи: «Не хочу!»
Не хочеться, так і не можеться.
Не так воно робиться, як нам хочеться.
Не хочеться за гарячий камінь братися, та треба.
Не хотіла чапля рибок, а тепер їсть жаби.
Сам не знає, чого хоче.
Пусти його до сіней, то він і до хати схоче.
Сирого не їм, печеного не хочу, вареного терпіти не можу.
Туди йде, де не треба, а куди посилають, не хоче.
Хотіла мама за пана, та пан маму не хоче.
Хто хоче — сокоче, а хто кудкудаче.
Чого нема, того хочеться.
Чого хочеться, того й проситься.
Чого хочеш, того й дійдеш.

Як кого схоче — на ноги поставить, а кого з ніг звалить.
Як хто хоче, так по своїй мамі плаче.
Як не хочеш дозволити, буду тебе неволити.
Як заманеться, то й не минеться.
Вередлива коза — вовку користь.
Вередливе тільки воду варить.
Норовистому коневі і майдан тісний.
Він спритна людина: з вареного яйця висидить курча.
Хоч не багато, так на тарілочці.
Коса косить, доки на камінь не наскочить.
Його тягни до ліса, а воно до біса.
Наскочила коса на камінь, та камінь не подається.
Гостра була сокира, та на сук наскочила.
Як на пень наїхав.
Се така, що не вступа ні кінному, ні пішому.
Масти Федя медом, а Федь усе Федьом.
Та вже хоч і рачки ліз, та свого доскочив.
Все недогода бабиній дівці.
Хоч гірше, аби інше.
Хоч того самого, аби в другу миску.
Клин клином вибивають.
На круте дерево треба крутого клина.
Хто в горох, а хто в сочевицю.
Йому слово, а він сто.
Хоч горохом об стіну, а він своє.
Просив — не дає, випросив — не бере.
Дай того, чого нема.
Де піде Теря, все їй гірка вечеря.
Йому як не те, то і в голови низько.
Вдома боюся, а в поле не хочу.
Не чоловік, а варивода.
Дій швидко, так бридко, дій тихо, так лихо.
Командує, як свиня мішком.

У скупого серед зими льоду не випросиш.
Щедрий: за копійкою аж труситься.
Скоріше випросив би у пса кістку, як у скупого шматок хліба.
В скупого чим більше грошей, тим більше горя.
Ледачий двічі ходить, скупий двічі платить.
Скупий бідніший від жебрака.
Скупий гроші складає, а чорт калитку шиє.
Скупий два рази платить, а дурний два рази робить.
Скупий і над копійкою труситься.

Скупий — не глупий, а щедрий — не мудрий.
Скупий складає, а щедрий споживає.
Скупий якби міг, то б два рази одно їв.
Скупі живуть, як жебраки, а умирають, як багачі.
Скупого два рази живіт болить: раз, що наївся, а вдруге — що голоден.
Скупому душа дешевше гроша.
Такий скупий, що за гріш повісився б.
У людей шаг скаче, а в скупого руб плаче.
У скупого завжди по обіді.
У скупостях не кохайся і марно не розкидайся.
Що скупому в руки попало, то все пропало.
Яка заможність, така й скупість.
Гірко з'їсти, та шкода покинути.
І тяжко нести, і жаль покинути.
І кума сором, і хліба жаль.
Гість милий, та хліба жаль.
Не жалій ухналя, бо підкову згубиш.
Пожалієш личка — оддаси ремінчик.
Як є — не жаліють, а як нема — то плачуть.
Що на людях видно, то й собі жадно.
Очі завидющі, а руки загребущі.
Завистливе око бачить далеко.
Завистливі очі, як у попа.
Заздрість не піде на користь.
Заздрісний від чужого щастя сохне.
Заздрість здоров'я їсть.
Заздрість не зробила ще нікого багатим, але завзятим.
Залізо іржа з'їдає, а заздрий від заздрощів погибає.
Людям на завись, а нам на користь.
Мало не тріснє від заздрості.
У заздрості на все великі очі.
Нехай завидують гірше, щоб було більше.
Убогому мало що бракує, а захланному всього.
Чужа доля всім завидна.
Всякий ласий на чужі ковбаси.
Ласа кішка до риби, та в воду лізти не хоче.
Ласий на гроші, як кіт на сало.
Тебе й сира земля не нагодує.
Звернув воду до свого городу.
Сидить, як собака на сіні: і сам не їсть, і другому не дає.
І сам не гам, і другому не дам.
Трудно вирвати, як псові з зубів.
Хоче добути ремінця там, де собаки й лика погризли.

Дав, як кіт наплакав.
Не дай курці проса — нехай здохне.
Дав курці грядку, а їй і города мало.
Давали, та з рук не пускали.
Давали, та з кишені не виймали.
Шкода лою — світи водою.
Не для пса ковбаса.
Чужих злиднів не наситиш.
Добре тому дати, хто не хоче брати, а той, хто бере, як по душі дере.
У такого і чорт ладану не дістане.
Скоріше в курки молока випросиш.
Схотів з чорта молока, як він не пасеться.
Тонув — сокиру обіцяв, а витягли — і топорища шкода.
За користю біжу риссю.
Се така, що не вступить нікому й п'ятака.
У нього не розживешся і серед зими льоду.
За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш.
Двох сорок разом за хвіст не вдержиш.
Хто на два стільці сідає, той з обох падає.
Це такий, що за шматок кишки піде сім верст пішки.
Не бігай з одним ротом на два обіди.
Два рази не кусай, бо вдавишся.
Не то що наївся, і в пазуху набрав.
Мало вкусиш — більше ковтнеш.
Не гостри зуби на мій хліб, бо своїм подавишся.
Допавсь, як віл до браги.
Коли мед, так і ковшем.
Вовкові порося з горла, а котові мишу з зубів не видереш.
Тільки допусти його до ковша, то й сам не рад будеш.
Не дурний крук випустить із рук.
Так хапає, як собака рве.
Дайте мені, ще й дитині моїй.
Не роззявляй рота на багато, а то й мало не буде.
В обидві руки набрав, ще й сиплеться.
Мала ворона, а великий кусок м'яса ковтає.
Бачить кіт сало, та сили мало.
Зліз кіт на сало та й кричить: «Мало!»
Ласий, як кіт до сала.
Ласий, як кіт до ковбаси.
Захотіли від кішки оладків, коли вона до них сама ласа.
Добрався, як кіт до сала.
Не страши кота салом.
Подружилось з котом сало — відразу не стало.

Старий кіт, а сало любить.
Чує кіт в глечику молоко солодке, а морда коротка.
Він би вийняв око за шматок хліба.
Стягнув би і з рідного батька сорочку.
Якби знаття, що в кума пиття, то й дітей би забрала.
Не пхай свого носа до чужого проса.
Не сунь свого носа в пшеничне борошно.
Пильнуй свого носа, а не чужого проса.
Не сунь свого носа в чужий город.
В нього те око бачить, на яке дають.
Очі би їли, а рот не бере.
Їв би очима, та душа не приймає.
Очам завидно, а животу не пожиточно.
Дай волі на палець — всю руку відкусить.
Покажи йому палець, то він хапає за цілу руку.
За шматок ковбаси чортові душу продаси.
Постимо, а сала меншає.
Не того йому шкода, що з'їв, а того, що залишилося.
Їла б кума, та пшона нема.
Всяка рука до себе крива.
Рука хоч і крива, все до себе горне.
Віддаси руками, а не виходиш ногами.
До нього з голими руками не підступай.
До себе обома руками, а від себе ані пальцем.
Одною рукою дає, а другою відбирає.
Кому в руках, тому в зубах.
Руками дивиться, а очима лапа.
Руки в нього довгі.
Як не руками, то язиком візьме.
Що його очі завидять, руки не лишать.
На що лиш глипне, те до нього прилипне.
Заглядає, де дим з комина йде.
Дивиться, де лиш зі стріхи куриться.
Або дай, або вирве.
Дає, аж йому руки трясуться.
Так радо давав, якби йому здорові зуби виривав.
Хто живому не дав, той і померлому не дасть.
Багато обіцяє, а мало дає.
Гори-доли обіцяє, поки в руках тебе не має.
Краще зробити не обіцяючи, ніж обіцяти, а не зробити.
Не поспішай обіцяти, а поспішай зробити.
Обіцяв пан кожух, та слово його тепле.
Обіцяв пан — грушок з верби дам.
Обіцяли дати «з гаком», а вийшла з того дуля з маком.

Обіцянками не проживеш.
Обіцянками ситий не будеш.
Очі яма, а руки граблі.
Сусід спати не дає — добре живе.
Чужа доля під бік коле.
Бабина гривна всім людям дивна.
В чужих руках завжди більший шматок.
На чужій ниві все ліпшая пшениця.
Що на людях видно, то й собі жадно.
Все чуже смачніше.
Помастили губи медом, а облизати не дали.
Дали полизати меду через скло.
На тобі, небоже, що мені не гоже.
На тобі, Данило, що мені не мило.
Обіцянка — цяцянка, а цяця й досі в кишені.
Не так шкода, як невигода.
Гірко ковтати, та шкода вертати.
Як мед, то й ложкою.
Бочки без дна водою не наллєш.
Дірявої бочки не наповниш.
Дірявого міха не напхаєш.
Діряву кишеню ніколи не наповниш.
Обіцянка — новий борг.
Обіцяного три роки ждуть.
По обіцянку треба швидкого коня.
Так нам довго обіцяли, що ми вже й повиростали.
У краю обіцянок можна вмерти з голоду.
Хто багато обіцяє, той мало дає.
Хто обіцяє, той рідко слова дотримує.
Чотири воли обіцяли, а куце паця дали.
Бери, Даниле, хоч тобі не миле.
Данило, хапай точило!
Маєш, Данило, те, що зогнило!
На тобі, Даниле, що мені не миле!
Тягне Данило, хоч йому не мило.
Бери, Левко, хоч і глевко!
Він любить чужі борщі пробувать.
Розпережись, Максиме, може, ще поміститься.
Кожні граблі до себе горнуть.
За тебе, як за гарячу головешку, ніде не вчепишся.
Не дасть і соломи на перевесло.
За «тепер» дякує, а за «ще» просить.
Скоріше в курки молока випросиш.
За більшим поженись, то й того рішись.

Не женися за великим, бо й мале згубиш.
Пожалієш личка — не поможе й віръовка.
На чужий труд ласий не будь.
Хай всі гинуть, аби він мав.
Швидше хай загину, а таки свого не покину.
Собі на прибиль, а другим на загибель.
Він би за гріш мишу на мотузку до Львова гнав.

Краденим добром не забагатієш.
Амбар від злодіїв остеріг, а від себе не міг.
Від домашнього злодія не вбережешся.
Хатній злодій гірше чужого.
Вчи його колодійства, а його тягне до злодійства.
В нашім селі нема злодіїв — самі люди крадуть.
Водить очима, наче злодій по ярмарку.
Вовк вогню боїться, а злодій — своєї тіні.
Для злодія ні дня ні ночі, краде, коли захоче.
Замикають від добрих людей, бо від злодія нема замків.
Замкни перед злодієм двері, а він у вікно лізе.
Злодієві завжди в'язниця сниться.
Злодій вартового стереже.
Злодій у злодія не вкраде.
Злодій зі злодієм знається, а добрих людей цурається.
Злодій думає, що всі люди крадуть.
Злодій злодія одразу пізнає.
Злодій краде, а сам голий ходить.
Злодій краде не там, де багато сидить, а там,
де погано лежить.
Злодія вішати ведуть, а він ще збирається яйце вкрасти.
Злодія на шибеницю ведуть, а він каже, що на вінець.
Злодюга попадеться як не тепер, то в четвер.
І злодія не було, а батька вкрадено.
Краще бути бідним, ніж злодієм.
На вовка помовка, а то злодій кобилу вкрав.
На злодії шапка горить.
Не всі злодії, на кого собака гавкає.
Не вчи рибу плавати, а злодія красти.
Не кажи — злодій, поки за руку не вхопив.
Не лише той злодій, що краде, а й той,
що драбину держить.
Не лякай злодія тюрмою: то його хата.
Не лише той злодій, що крав, а й той, що сховав.
У злодія не вкрадеш.

Погані люди стали: візьми нишком, зразу й кажуть, що злодій.
Погано не клади, злодія в гріх не вводи.
Пожартував злодій: в четвер умер, а в п'ятницю встав та коня вкрав.
Святий та тихий, а сумління злодійське.
По шапці злодія видно.
Рука руку миє, а злодій злодія криє.
Свій злодій гірше від чужого.
Скільки злодію не красти, не мине він напасти.
Так на світі ведеться, що злодій злодія ніколи не обкраде.
То злодійське насіння.
Тяжко там украсти, де газда сам злодій.
Хазяїн бережеться, а злодій давно його береже.
Багатому красти — старому брехати.
Він би і в бога з-за дверей украв.
Він не проживе, як не вкраде.
Він такий, що і в попа ризи вкраде.
Вкрадеш голку, а потім коровку.
В середу постила, а кобилу вкрала.
Голодна собака і в свого хазяїна вкраде.
Де усі крадуть, там нема злодіїв.
Добре красти, як є де класти.
З краденим добром голова не болить.
Зароблений сухар краще від краденого бублика.
З краденим багатий не будеш.
Знав красти, знай і очима кліпати.
Знав, як красти, але не знав, як сховати.
І собаки не брехали, як кожуха вкрали.
Коли хочеш пропасти, почни красти.
Крадене спочатку солодке, а потім гірке.
Красти — не прясти, спина не болить.
На краденім коні далеко не втечеш.
Не за те б'ють, що краде, а за те, що не зумів кінці сховати.
Не жаль мені рала, та нащо ти його вкрав?
Не там краде злодій, де багато, а там, де догляду нема.
Один крав, другий брав, а третій таки так ховав.
Один раз украв, а на весь вік злодієм став.
Поле краде, а ліс бачить.
Телят боїться, а воли краде.
Тому, що украв, одна дорога, а тим, що ловлять,— десять.
Три дні, як не краду.

У нас такі ночували та й сокиру вкрали.
Хто вміє красти, той вміє і побрехеньку скласти.
Хто краде, тому все недостає.
Хто краде яйця, буде красти й кури.
Хто нічого не має, в того нічого не вкрадуть.
Хто порося вкрав, тому в вухах пищить.
Хто раз украв, той довіку злодій.
Я вам, куме, не кажу, що ви украли,
  але таки верніть те, що взяли.
Як увійде в комору, то хоч би гадюка лежала,
  то зігнав би та вкрав.
Майстер до чужих тайстер.
Цуп-луп та й в кишеню.
Підголив так, як без мила.
Найшов, як дома взяв.
Купив за три огляди.
Межи двома своїми сокира пропала.
«Соб, тпру, до ярма!» — оглянувся, аж нема.
Купив, та насилу втік.
Взяв, як своє.
Умочив руку в гречану муку.
Не первина вікном з хати утікати.
Майстер читати, й писати, й з горшків хватати.
Того шукає, що не поклав.
Він любить зустрічати гостей на великім шляху.
Все бери, а мене лиши.
Добрі люди: що положиш, то й не буде.
Що побачила, то й її.
Ні з чим не розминеться: візьме хоч з огню.
«Де ви мого батька піймали?» — «У коморі!» —
  «Е, у коморі! Ви його у степ пустіть та піймайте!»
Закинув вудку в чужу будку, дивись, і тягне як не сіряк,
  то свитку.
Він богомольний! І під церкву підкопається, а таки влізе!
Це той, що по кишенях молебні править.
Монахи, що не дають промахи.
Ніч-мати все покриє.
Не гостри зубів на чуже.
Невзначай моя рука у вашу кишеню попала.
Що видно, то видно, того не сховаєш.
Брат не брат, а в горох не лізь.
Він уміє голити без мила і бритви.
Наш кравець по великих шляхах дубовою голкою шиє.

Він любить гостей на великому шляху зустрічати
та їм многая літа співати.
Для того й уланчики, щоб замикали чуланчики.
Доплутався напотемки до кума в комору.
Не ходи, куди не просять, не бери, чого не поклав.
Заблукав до чужої кишені.
Івана люби, а кишеню бережи!
Як зійшлося, так і розійдеться.
Яким способом прийшло, таким і пішло.
Із чим прийшов, із тим пішов.
Легко ся дістало, легко і пропало.
Що маємо, не бережем, а втративши, плачем.
Як марно нажив, так марно і піде.
Звідки прийшло, туди й пішло.
Не знаємо, що маємо, аж загубимо — плачем.
Прийшло махом — пішло прахом.
Що легко прийде, то легко піде.

І риби наловить, і ніг не намочить.
Випхнуть його дверима, а він вікном лізе.
Виглядали у димар, а він лізе в двері.
Вліз у чужу солому та й шелестить.
Вліз би й в мишачу нору.
В одне вухо влізе, в друге вилізе.
Коло носа в'ється, а в руки не дається.
Жвавий Савка, аж шкура говорить.
Скочила, перескочила та хвостик намочила.
Там така, що вскочить і вискочить.
Як схоче, то й на гору скоче.
Бісів Юхим і з води вийде сухим.
Він і по крашанках пройде, і ні одної не роздавить.
Він з-під землі видере.
Його і в ступі не влучиш.
І в корці води не впіймаєш.
З чобітьми вскочить і вискочить.
Рад би його піймати, та слизький.
Вертиться, як в'юн в ополонці.
Він, що кішка: як ти його не кинь, а він все на ноги стає.
Хват на всі заставки.
Ушима веде, а очима пряде.
Вертиться, як сорока на тину.
Крутить, як швець шкірою.
Такий жвавий, як біс уночі.

Цей і на льоту хапа.
Не заспить грушок у попелі.
Він ані в воді не втоне, ані в вогні не згорить.
Він, як вода, скрізь просочиться.
Той би і на терновім вогні не згорів.
Лови вітра в полі, а муху — в стодолі.
Шукай вітра в полі.
Гуляй, вітре, по полю, а я буду з тобою.
Де не повернеться, золоті верби за ним ростуть.
Його і в окропі не піймаєш.
Рад би його піймати, та слизький.
Він такий шустрий, що й на одній п'яті обернеться.
Швидкий місця не зогріє, а сидячий і на місці задубіє.
Швидкий місця не зогріє, а ледачий
на одному місці не вмре.
Такий верткий, що з-під ноги викрутиться.
Слизький, як в'юн, гнучкий, як шелюг, де не сіє —
скрізь поспіє.
Таке слизьке, що й обома руками не вдержиш.
Де його не посій, там і вродиться.

Сила солому ломить.
З дужим боротися — смерть за плечима.
Коли не дуж, то й не берись за гуж.
Наступиш дужому на ногу, а він тобі на голову.
Не велике б'є, а дуже.
Не той дужий, що поборов, а той, що виверпувся.
Хоч голий, так дужий.
Хто дужчий, той ліпший.
Без сили надаремний гнів.
Будь сильний духом, а не новим кожухом.
Була б сила, діло буде.
Була в мене сила, як мати носила.
Ганьбою не візьмеш, так силою діймеш.
Де дружніші, там і сильніші.
Держися далеко від того, хто сильніший за тебе.
Де сила, там і міць.
Де стан, там і сила.
Де сила, там і закон.
Дубові ноги, а ведмежа сила.
Коли немає сили, то й світ немилий.
Можна силою привести коні до води,
та не присилуєш пити.

Найбільша сила в світі — терпіння.
Над силу і кінь не потягне.
Не бійся сильного і не зневажай слабого.
Не в тому сила, що кобила сива, а в тому, що не везе.
Не лише силою треба боротися, а й умінням.
Не той сильний, що камінь верне, а той, що серце в собі держить.
О, він такий силач, якби руки посмолив, то й чорта б удержав.
Проти сили і віл не потягне.
Своя сила кожному мила.
Сила міри не знає і соломину ламає.
Сила та розум — краса людини.
Силою не дають, силою однімають.
Силуване — не милуване.
Силуваним волом не доробишся.
Силуваним конем не наїздишся.
Силуваними очима не доглянеш усього.
Силою як не виробиш, то вилежиш.
Сильна рука — владика.
Сильний ведмідь, а дуги не зігне.
Сильний, хто може двигати свій тягар, але сильніший той, хто його з себе скине.
У сильного завжди безсильний винен.
Через силу і кінь не повезе, через міру і свиня не з'їсть.
Чия воля, того й сила.
Чия сила, того й правда.
Чия сила, того й верх.
Як сили не стає, то розум спосіб дає.
З піску бича не вкрутиш.
Пальцем потоку не заставиш.
Проти вітру піском не посиплеш.
Не пхай ріки — вона сама пливе.
Не пхай, що само котиться.
І риба не пливе проти бистрої води.
Проти води тяжко плисти.
Проти гори піском не сипати.
Бачить глаз, а зуб не достане й раз.
І малі камінці роблять синці.
Мала крапля й великий камінь продовбає.
Близький лікоть, а не вкусиш.
Вгору не підскочиш, униз не провалишся.
Ти хочеш вгору, а чорт за ногу.
Вище лоба вуха не ростуть.

Вище піднімешся — міцніше поб'єшся.
Вище себе не виростеш.
Думай, не думай, а вище себе не плигнеш.
І сокіл вище сонця не літає.
Хто вище злізе, дужче пада.
Велика гуля на рівному місці.
Велике дерево поволі росте.
Великий, а дикий.
Великий корабель плаває у глибоких водах.
Великому кораблю — велике плавання.
Великий крик за малий пшик.
Великий шум — малий дух.
Велетню у світі недовго жити.
Великий тілом, та малий ділом.
Великого пана цяця!
Великого ходу, а песього роду.
Великому й велика яма.
Від великого до малого один крок.
Від великого до смішного один крок.
Він там великий, де маленькі вікна.
Не женись за великим, бо й мале загубиш.
З нього буде велика людина або велике ледащо.
Ото велике цабе!
У великому судні, та на самому дні.
Хто великого не бачив, той малому дивується.
Хто нового не бачив, той і ветоші рад.
Висока сосна, та мало з неї хісна.
Коли по вершинах хочеш ходити, навчися наперед лазити.
Жолудь який малий, а з нього великий дуб виростає.
Малий гвинтик велику машину спинить.
Малим почалося, а великим кінчилося.
Мале тілом, та велике духом.
Горнець маленький, та великий засік подужає.
З малої іскри великий вогонь буває.
Хоч маленька, та голосненька.
Старший Галич від Львова.
Не ясла до коней ходять, а коні до ясел.
Не кобила для сіна, а сіно для кобили.
Не місце голови шукає, а голова місце.
Як маєш кланятися лаптю, то лучче поклонися чоботу.
Хто старший, той не менший.
Хто малого не шанує, той великого не варт.
Хто не шанує старого, той не має нового.

Без відваги зазнаєш зневаги.
Більше відваги, ніж розуму.
Відвага красить молодця.
Відважний Артим іде сміло у воду і дим.
Відважного і куля минає.
Відважного й страх не бере.
Де відвага, там і щастя.
До відваги треба розваги.
Думка п'є воду, а відвага мед.
З відважним добре в ліс іти.
Відвага або мед п'є, або сльози ллє.
Відвага мед п'є або кайдани тре.
Світ належить відважним.
Хто відважний, той здобуває, а хто боягуз, той пропадає.
Чия відвага, того й перемога.
Щастя завжди на боці відважних.
Будь смілим не язиком, а ділом.
І когут сміливий на своєму смітті.
На сміливого собака гавкає, а боягуза кусає.
Сміливий там знайде, де боязливий загубить.
Сміливість бере міста й кріпості.
Сміливого і куля не бере.
Сміливому і море по коліна.
Або виграв, або пропав.
Або добути, або дома не бути.
Або пан, або пропав.
Або полковник, або покойник.
Або рибку з'їсти, або на дно сісти.
Раз не гаразд, а другий раз лучче.
Хоч голова в кущах, хоч груди в хрестах.
Хоч на час, та навскач.
Чи пан, чи пропав — двічі не вмирати.
Двом смертям не бути, а одної не минути.
Раз мати родила, раз помирати треба.
Одна мати родила, одну й смерть давала.
Твердий, як скеля, міцний, як дуб.
Як добре плече, то й тупиця січе.
Не дасть собі в кашу наплювати.
Клекіт орлячий з-під хмари чути.
Куди орли літають, туди сороки не пускають.
Орел мухи не ловить, а слон за мишею не ганяється.
Орел не пристає з горобцями.
Що буде, то буде, а голови не зірвуть.
Чи раз, чи два — одна біда.

У малім тілі може бути велика душа.
Битому собаці кия не показуй.
Бійся більше зради, як голодного вовка.
Бійся, леве, коли пса б'ють.
Бійся того, хто тебе боїться.
Боїться й тіні своєї.
Боїться хвоста коров'ячого, не те що корови.
Боїться, щоб йому заєць дорогу не перебіг.
Вовків боятися — в ліс не ходити.
Боягуз помирає тисячу разів, а відважний тільки раз.
Боязливий і втікаючого боїться.
Боязливому і миша ведмідь.
Боязливому страх у вічі лізе.
Боязливому — по вуха, сміливому — по коліна.
Боязливий, як заєць, шкодливий, як кішка.
Боятися смерті — на світі не жити.
Всіх би перегнав, та бігти боюсь.
Добре того лякати, хто боїться.
Жаба скік у воду, а заєць каже: «Слава тобі, господи, що й мене хтось боїться!»
Жінка Івася боялася, під припічком сховалася.
Не бійся боязливого, а кусливого.
Кого вночі міх налякав, той удень і торби боїться.
Кого гадюка укусить, той і черв'яка боїться.
На словах города бере, а на ділі жаби боїться.
Полохлива ворона й куща боїться.
Полохливий заєць і пенька боїться.
Так ся бою — ледве стою.
Ужалений змією боїться і вірьовки.
Хто боїться, той не рушить, а хто ся відважить, той віз підважить.
Хто боїться, у того в очах двоїться.
Хто кого поза очі лає, той того й боїться.
Хто шелесту боїться, той по листю не ходить.
Чим більший негідник, тим більший боягуз.
Як боїшся горобців, то не сій проса.
Як боїшся — не роби, а зробивши — не бійся.
Як п'ян, то капітан, а як проспиться, то й свині боїться.
Як чоловіка собака вкусить, то й кота боїться.
Я тебе так боюся, як торішнього снігу.
Ви утрьох та злякались вовка, а ми усеми та тікали від сови.
Злякався, аж на мені сорочка пополотніла.
Злякався, аж у душі похололо.

Злякався, аж у п'яти закололо.
З переляку душа в п'яти утекла.
З переляку очкур луснув.
З переляку став такий як крейда.
Кого міх налякав, тому й торба не дасть спати.
Лякає миша кицьку, та сама з нори не вилазить.
Хто з ляку вмирає, тому свині дзвонять.
Хто від страху помирає, тому динями дзвонять.
Чого б ти з ляку не сказав.
Своїх не лякай, а наші і так не бояться.
Коли страшиш, сам не бійся.
Мало не вмер зо страху.
Не думай про страх, то його й не буде.
Не страши мене, бо я страшків син.
Страх більший від переполоху.
У страху великі очі.
У лісі вовки виють, а на печі страшно.
Сторонись від нього, як вовк від капкана.
Заховавсь у закапелку, а хвостика й видко.
Мороз пішов поза шкірою.
Душа в п'ятки сховалась.
Циганський піт пройма.
Ні живий ні мертвий.
Побіліла як полотно.
Тобі що сіре, те й вовк, що куце, те й заєць.
Показалась за сім вовків копиця сіна.
Сказав би словечко, та вовк недалечко.
Пішли наші навтікача.
П'ятами накивав — аж залопотіло.
Утік не славен, та пожиточен.
Не бачила сова сокола, як уздріла, аж умліла.
З телячим хвостом у вовки не сунься.
Дав дулю через кишеню.
Дома лев, а на війні тхір.
Для миші й кішка звір.
Так уже й спить, як полоханий заєць.
Заєць тоді сміливий, як лев у клітці.
Нагадай козі смерть, то вона мекатиме, аж поки здохне.
Молодець проти овець, а проти молодця і сам, як вівця.
З тебе дух, а з мене переполох.
Хто скляний дух має, хай на чужого
каменем не кидає.
Кудою ходять люди, там лячно всюди.
Був би втік, якби ноги довші.

Біжи та й ноги на плечі бери.
Біглому одна дорога, а погонцеві десять.
Біжить, наче під ним земля горить.
Забіг, де й перець не росте.
Від себе не втечеш.
Втіканка не славна, але пожиточна.
Втік, лиш п'ятами накивав.
Втік не втік, а побігти можна.
Дав ногам знати.
Дивіться ж, братця, як я буду тікать,
то й ви за мною.
Не втікають від калача, але від бича.
Так утікав, що тільки п'яти йому блискали.
Утік на жаб'ячий скік.
Хто тікає, той не питає.
Хто тікає, тому одна дорога, а хто догонить, тому десять.
Утік — твоя сила, не втік — твоя спина.
Хто втікає, тому всюди дорога.
Що нині утече, того завтра не зловиш.
Якби ймили, то би били, а як втік, то лиш сміх.

На похиле дерево і кози скачуть.
Гнись, не гнись, а в голоблі становись.
Зігнувся в три погибелі.
З поклонів не згорбатієш, але й не забагатієш.
З поклону голова не болить нікому.
«Будь ласка» не кланяється, а «спасибі» спини не гне.
Хто кого нагне, той того наб'є.
Не поклонившись до землі, і гриба не піднімеш.
Ти ще скажеш: «Прийдімо поклонімося!»
Покірне телятко дві матки ссе, а зле ні одної.
Покора стіну пробиває і людей собі єднає.
Покірну голову шабля не січе.
Покірної голови і меч не бере.
Будь смирний, то будеш і вірний.
Тихого та смирного і кури не клюють.
Мій милий спокою, добре мені із тобою.
Спокій п'є воду, а неспокій — мед.
Хто вдома спокою не має, той у пеклі перебуває.
Не тільки мотузок, але й терпець рветься.
Терпеливий перемагає сильного.
Терпець — як мотузок: тягнеться, тягнеться та й урветься.
Терпи, Грицю, хоч яка спека.

Терпи, козак, горе, будеш пити мед.
Терпи, хлопче, вже бук надломився.
Терпіння має свій кінець, йому також рветься терпець.
Терпіння і труд все перетруть.
Тримався, аж поки терпець не урвався.
Хто терпеливий, той щасливий.
А бач: сиди тихо, не скач.
Живи тихо, не плюскоти!
Зверху гарно та тихо, а всередині ворушиться лихо.
Коли тихо, не буди лиха.
Можеш йому на голові кіл тесати — такий тихий.
Ну й тиха: постав на воротях і гони череду — не піде.
Повзком, де низько, тишком, де слизько.
Сиди тихо, як не хочеш мати лихо.
Сметана на голові встоялась би — такий тихий.
Тиха вода глибока.
Хто живе тихо, не знає про лихо.
Якби тепер хто народивсь, то Тишком назвали б.
Як роби швидко — то бридко, як тихо — то лихо.
Годи біді, як сам собі, а біда все бідою.
Десять раз угодиш, а водинадцяте не вгодиш — все твоє пропало.
Живому чоловікові ніхто не вгодить.
І той ходить, і тамтой ходить, а ніхто їй не вгодить.
Сім миль сходив і нікому не догодив.
Йому хіба гробар догодить.
Один чоловік світові не догодить.
Я їй годжу, як лихій болячці.
Себе замориш, а людям не вгодиш.
Чи роби, чи ходи, а мені догоди.
Вдача овеча, по-овечи й мекече.
І горобець на м'яку галузку не сяде.
М'який, хоч у вуха клади.
Його й муха крилом вб'є.
Його й кури загребуть.
Воскова вдача: аби до тепла, так і тане.
Опустив вуха, як лопух на дощ.
Підстреленого сокола і ворона клює.
На низьке дерево і кози скачуть.
Хто стане вівцею, того вовк з'їсть.
Тихше води, нижче трави.
Ходить по світу, як той лин по дну, до жодної риби не доторкнеться.
Ні пари з уст.

Ніхто й не чув, як комар чхнув.
Хилку лозинку і снігур зігне.
Якби кури не заклювали, то ще живий був би.
Він і за комара сили не має.
Нема й чутки, як у яйці завмер.
Він, як теля: хто його погладить, того й лиже.
Через низький тин усі собаки скачуть.
Низький перелаз — усім людям дорога.
Хто стає медом, того й мухи з'їдять.

Моя хата скраю, я нічого не знаю.

Аби йому на голові кіл тесав, то йому байдуже.
Байдуже ракові, в якім горшку його варять.
Про всіх байдуже, аби мені добре було.
Коло мене, аби не на мене.
Мене на таке дома нема.
Про мене, Семене, а я звуся Іван.
Про мене хоч вовк траву їж.
Їй кажи: «Овес», а вона каже: «Гречка».
Нехай буде гречка, аби не суперечка.
Нехай буде з гречки мак, коли жінка хоче так.
Нехай ваше буде зверху.
Нехай ваш чорт старший.
Нехай книш, аби не паляниця.
Нехай твого батька журавлі, а мого чаплі.
Хай буде про мене, аби не в мене.
Чого жалувати козі ліса — нехай їсть.
Комусь ніяково, а мені однаково.
Чи дома, чи в полі — мені однаково.
Коли моє не в лад, то я з своїм назад.
Моє діло мірошницьке: підкрутив та й сів.
Моє діло мірошницьке: запустив та й сиди.
Наше діло теляче: наївся та й у хлів.
Наше діло півняче: закукурікав,
а там хоч і не розвидняйся.
Не мій город, не моя ліса, не буду запирати.
Не моє горить, не буду гасить.
Не моє просо, не мої горобці, не буду відганяти.
Не моє мелеться, не моя мука буде.
Не наше діло — попове, не нашого попа — чужого.
Не наше засипалось, не наше й змелеться.
Не мій кінь, не мій віз, не мені й помагати.
Не мій кінь, не мій віз, нехай туркоче, куди хоче.

Не наш віз, не наше й зачепило.
Не наш кінь, не наш віз, не нам і їздити.
Не твоє мелеться, то й не відгрібай.
У нашої Параски ні серця, ні ласки.
Я не я, і рука не моя.
«Діду, село горить!» Дід за суму і далі посунув.
Одним вухом почує, другим випустить.
Куди вітер, туди й він.
Куди вітер дме, туди й гілля хилиться.
Їж, вовче, чужу кобилу, а моїх овець не руш.
Про мене, Семене, хай усі коло мене, аби я зверху.
Про мене, Семене, як Гапка скаже.
З тобою розмова, як з вітром полова.
Те мене не гріє і не знобить.
Я тут скраю — нічого не знаю.
Він каже: «І сіро, і біло».
Він собі і вухом не веде.
Палець об палець не вдарить.
І чути не чув, і бачити не бачив.
Чи Іван, чи Петро, то мені все одно.
Про мене, Мартин, хоч головою об тин.
Чиє горить, хай той і гасить.
Гляди себе — буде з тебе.

Не спитавши броду, не лізь у воду.
Бережи вуха, щоб не вкусила муха.
Стережися бодючої корови спереду, коня ззаду, а лихого чоловіка з усіх боків.
Береженого всякий береже, небереженого лихо стереже.
Береженого і бог береже.
Не бійся, та стережися.
Не давай зайцеві доглядати моркву, а лисиці — курей.
Обережний чоловік: з ним воду можна нести і не розхлюпати.
Стережися чоловіка, що не говорить, і собаки, що не гавкає.
Хто себе остерігає, той клопоту не має.
Туди гладь, куди шерсть лежить.
Опарився на молоці, то й на воду студить.
Раз опечешся, другий раз постережешся.
Хто в морі побував, той болота не боїться.
Не вір воді, бо втопишся.
Ані вперед не видавайся, ані ззаду не мішайся, тільки в самім середочку, як барвінок в городочку.

Наперед не виривайся, а ззаду не лишайся,
середини тримайся, то буде тобі добре на світі.
Він і на холодну воду студить.
Хто не хоче дути на гаряче, той буде дути на боляче.
З собакою дружи, а палицю в руках держи.
Мани собаку, а з рук не випускай кияку.
В сімох водах руки миє.
Не лізь у кропиву, то не пожалишся.
Не лізь на болото, не будеш мити ноги.
Не лізь, куди твоя голова не влізе.
Не лізь у вогонь — не обпечешся.
Не лізь у воду — не втопишся.
Межи двері пальців не клади.
Не клади йому пальці в рот: у нього ведмежий поворот,
а вовчий погляд.
Я вже попік на тім свої руки.
З маслом на голові не лізь на сонце.
Дивись вверх настільки, щоб шапка не злетіла.
Дивись, щоб не помиливсь, а опісля не журивсь.
Не дивись далеко, а гляди за очкуром.
Не того слухай, хто старий, а того, хто пережив.
Чув не чув, бачив не бачив, а мовчи.
Біжи, та й під ноги дивися.
Не підливай масла у вогонь.
Не дми на вогонь, коли хочеш, аби вгас.
Не клади у вогонь пальця.
Не присувай соломи до вогню.
Як випустиш вогонь з рук, не погасиш.
Мани собаку, маючи кияку.
Не грай, кішко, з медведем, бо тебе задавить.
Не жартуй, кішко, з псом.
Сиди, вусе, тихо, як бороду голять.
Помалу іди — далі зайдеш.
Опікся на молоці, то й на холодну воду дме.
Ходить ходи, та ніг не згуби.
Хто ходить на манівці, той падає в рівці.
Щоб по рейках проїхати, треба по шпалах пройти.
Ані на крок з дороги не сходь.
Тихим кроком далі зайдеш.
Якби знав, де впадеш, то сінця потрусив би.
Не ходи коло річки — не впадеш у воду.
Хто по кладці мудро ступає, той ся в болоті не купає.
А бач, сиди тихо, не скач!
Не все підскакуй, інде й перелізь.

Де скоком, де боком, а де й рачки.
Треба одійти од ями, щоб гаразд її перескочити.
Не рубай вище голови: тріски тебе запорошать.
Не рубай того стовпа, на якому сидиш.
Не рубай сук, на якому сам сидиш.
Оглядайся на задні колеса.
Де не можна перескочити, треба перелізти.
Не лізь у горох, то й не скажеш «ох».
Як ідеш, дивись під ноги: хоч грошей не знайдеш, так носа не розіб'єш.
Не мішайся між чужі лика.
Добре і вперед дивитись, а ще краще назад оглядатись.
Не пхай бабі пальця в рот.
Межи чужі щипці не клади своїх пальців.
Не бери заліза в руки, доки на нього не плюнеш.
Не давай сам на себе кия.
Сторонись від нього, як вовк від капкана.
Спершу треба розсудити, а тоді робити.
Думаєш дати, то подумай, де взяти.
Намірся, та не вдар.
Держись за гриву, бо за хвіст не вдержишся.
Далеко сховавши, ближче знайдеш.
Межи людьми будь людиною.
Для стежки не минай шляху.
Люди забувають, що стіни часто вуха мають.
Якби стіни вміли говорити, то не легко було б жити.
Мовчи, бо піч у хаті.
Мовчи та мак товчи.
Не дми в попіл, бо очі запорошиш.
Вірний, але собі, а не мені.
Вір своїм очам, а не чужим речам.
Довіряй, але перевіряй.
Не вір, бо звір: як не вкусить, то налякає.
Не вір вухам, але очам.
Не вір губі, положи на зуби.
Не вір кобилі в дорозі, бо серед болота скине.
Не вір, мужу, своїм очам, лиш моїй повісті (брехні).
Не вір ні собаці, ні коняці.
Не вір тому, що тобі в очі світить, бо він тебе поза очі на слові калічить.
Не всякому слуху вір.
Сам собі не вірить.

Був у бувальцях, знає, що кий, що палиця.
Бував я у буваличах і видав видаличі.
Бував вже і на возі, і під возом.
Був на коні і під конем, був на столі, і під столом.
Бувалий чоловік: бував за столом і під столом.
Був на коні і під конем, в ступі і за ступою,
бачив лози і верболози, шилом вміє голити.
Був у Римі, та й папи не бачив.
Був на морі, був і за морем.
Був там, де тепер нема.
Всюди бував і ніде місця не зігрів.
На мені тільки піч не була.
Хоч невдалий, але бувалий.
Хто у світі не бував, той і дива не видав.
Перейшов уже крізь сито й решето.
Він перейшов вогонь і мідні труби, попав чортові в зуби
і звідти вийшов.
Пройшов вогонь і воду.
Перейшов і Крим, і Рим, і мідні труби.
Стріляного горобця на полову не зловиш.

Пиття не доводить до пуття.
В болоті не без чорта, в сім'ї не без п'яниці.
Взявся п'яний за тин, як за попа трясця.
Вчепився, як п'яний до тину.
Від п'яного поли вріж, а тікай.
Від п'яного і чорт утікає.
Він п'яним і родився.
Вільному воля, п'яному — рай.
Гірке життя п'яним медом не підсолодиш.
Голодному на умі хліб, а п'яному — хміль.
Добра п'яниці і крапля.
Захотів від вовка каяття, а від п'яного сорому.
З п'яним не сварися, з багатим не судися.
Кожний пияк то добре знає, що клин клином все вибиває.
Кажуть, що п'яниця, а справді — брехня,
бо він не п'є, а просто ковтає.
Коза — не тварина, п'яниця — не людина.
Козел в горо́ді — сторож, а п'яниця — ключник.
Коли двоє кажуть — п'яний, то лягай спати.
Коли п'яний, то лягай спати, а не зачіпай.
Коли п'яниця в шинку скаче, то жінка дома плаче.
Люди п'яні і голову гублять.
Мало чого не буває, що й п'яний співає.

На жлукто спотикнулась, на корито впала,
вийшла за п'яницю — навіки пропала.
Не допивай, не доливай — не будеш п'яний.
Не той п'яний, що каже: «Я вже п'яний»,
а той п'яний, що каже: «Дайте ще!»
Не п'яний плаче, а горілка.
Не той п'яниця, що п'є, а той, що впивається.
Ні рак, ні жаба, а просто п'яна нахаба.
Пияцтво розум з'їло.
П'яний, а у воду не скочить.
П'яний, а у вогонь не полізе.
П'яний гірше скаженого пса.
П'яний б'ється, скаче, а проспиться — гірко плаче.
П'яний дурному брат.
П'яний і злодій — рідні брати.
П'яний, п'яний, а об вугол не б'ється.
П'яний свічки не засвітить.
П'яний собі розум відбирає.
П'яний — так, як малий: що на умі, те й на язиці.
П'яний храбриться, а як проспиться, то й свиші боїться.
П'яний, як дитина: і нехотя правду скаже.
П'яниці кажи, що день, а він каже, що ніч.
П'яниця і з каганця питиме.
П'яниця і свиня — то однакові звання.
П'яниця: пропив штани та й хвалиться.
П'яниця проспиться, а дурень ніколи.
П'яниця — то послідній чоловік.
П'янка і розумного зведе з ума.
П'янка ніколи до добра не доведе.
П'яного молитва, як хворого піст.
П'яному гори немає — усе рівне.
П'яному і бог з дороги звертає.
П'яному і калюжа по вуха.
П'яному кожна дорога слизька і довга.
П'яному море по коліна, а калюжа морем здається.
П'яному на кожнім кроці поворот.
П'яному світ — як банка, а люди — як мухи.
П'янство в роботі не товариш.
У п'яниці сім п'ятниць на тиждень.
Скільки води не пий, а п'яним не будеш.
Соха — не плуг, тачка — не машина, п'яниця — не чоловік.
У п'яниці коли не очі сині, то спина в глині.
У п'яниці нема нічого на полиці.
У п'яного — вчинки, у тверезого — думка.

У п'яного кулаки дрова рубають, а як прокинеться, то й сокири не візьме.
Хоч п'яний, а правду каже.
Хоч будеш п'ян, не будь упрям.
Хто п'яницю полюбить, той вік собі погубить.
Що у тверезого на думці, те в п'яного на язиці.
Щоб не розводились п'яниці, то він горілку випиває.
Що чоловік п'яний, що скажена собака.
Як не як, а Хома пияк.
Як п'ян, так капітан, а проспиться, так і свині боїться.
Як ті п'яниці щодня п'ють?! Добре, що ми попривикали.
Випив, аж денце показав.
Випив дві неповних, а третю через верх.
Випив і оком не моргнув.
Випий, Іванку, бляшанку, а за дві заплати.
Випиймо, щоб дома жінки не журилися.
Випийте і закусіть, а на завтра до себе запросіть.
Випити би ся випило, з'їсти би ся з'їло, коли б ще по тому полежати дали, тож-то би добрі були.
Він не хоче газдувати, тільки пити-гайнувати.
Гірко випить, а жаль покинуть.
В лихий час п'ю і квас, а побачу пиво — не пройду мимо.
Дай йому пити, а він не дасть тобі жити.
Де п'ють — мене минають, а де б'ють — з мене починають.
Де п'ють, там і б'ють.
Де п'ють, там і ллють.
До кого п'єш, тому й здоров'я кажи.
Допився до того, що в хаті вітер віє.
Душа міру знає: вип'є, а потім лежить.
Заробив кревно та й пропив певно.
За свою працю хоч напийся, Яцю.
Збувся тато клопоту: жито змолотив, а гроші пропив.
Коли б не пили, то б в золоті ходили.
Коли пили — гомоніли, а платили — поніміли.
Коли не до тебе п'ють, то не кажи здоров!
Куняє й наливає, наливає й випиває, випиває і куняє — свого віку козацького доживає.
Люби — не влюбляйся, пий — не напивайся, грай — не відігравайся.
На копійку упився, на руб похвалився.
Ні п'ється, ні ллється, ні в чарці не остається.
П'є ледащо, як має за що.
П'є до потері, щоб не бачити, де двері.
Ми не п'ємо, тільки з хлібом їмо.

Мужик рік не п'є, два не п'є, а як біс прорве, так і все проп'є.
Напився до порядку: два ведуть, а третій несе шапку.
Напідпитку нема спинку.
Не допивай з пляшки до дна, бо дійдеш на споді багна.
Не на те козак п'є, що є, а на те, що буде.
Ноги кажуть: «Ходім додому!», головонька каже: «Ходім до покою!», калитка плеще: «Напиймося іще, я все поплачу!»
Один день їсть, п'є, танцює, а двадцять дев'ять голодує.
Овдію, п'єш цілу неділю, а я тобі, Овдію, та й нічого не вдію!
Пий, брате, пий, а на старість — торба й кий.
Пив не на живо, а на смерть.
Пий до куми, а до кума завтра вип'єш.
Пий, дядьку, горілку: смуток забудеш.
Пий, пий — це медя, я поведу тебе до ведмедя.
Пий, та розуму не пропивай.
Пий та людей бий, щоб знали, чий син.
Пий, та не впивайся, між чужими людьми остерігайся.
Пило б ледащо, якби було за що.
Пити до дна — не бачити добра.
Пити чи не пити, аби з добрими людьми поговорити.
Погано п'ється, тільки у чарці не зостається.
Продав за карбованець, пропив за полтиник, прогуляв і другий, тільки й бариша, що болить голова.
Продав на руб, пропив на полтину, пробуянив другу, тільки й бариша, що в голові шумить.
Пропив би й дітей своїх.
Пропив газда вола — все його слава, а невістка — міх, вже з неї сміх.
Пропив би світ за три гроші.
Сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю.
Спасається: щоденно напивається.
Та він би маму свою пропив.
Тут пити, тут не спати, треба йому києм дати і кожух зняти.
Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є.
У Гаврила пили та його й побили.
Хто багато п'є, той сам себе б'є.
Хто не напивається вином, буває здоров умом.
Хто п'є до дна, тому не бачить добра.
Нині до дна, завтра до дна — зосталася біда і корова одна.
Хто п'є, той кривиться, кому не дають, той дивиться.

Хто пив, а в кого голова болить.
Хто пив, а мене волочать.
Хто по повній випиває, той під тином спочиває.
Чи пропити, чи штани купити?
Чоловік — не корова, вип'є літр-два, а корова — відро.
Чоловік — не свиня: більше відра не вип'є.
Чоловік — не скотина: більш барила не вип'є.
Чоловік п'є — дах горить, жінка запила — уся хата горить.
Чом не пить, коли його доля не спить.
Що пропито, в тім не ходити.
Як випити хочеться, то і в куми проситься.
Як вип'єш дві-три, то неначе замакітриться світ.
Як вип'єш неповну чарку, очі западуться,
а як вип'єш повну — вилізуть, то краще не пити.
Як випили варенухи, то й загули, наче мухи.
Як нап'ється — решетом гроші міряє, а проспиться —
ні за що решета купити.
Як не п'єш до ладу, то зійдеш на біду.
Як п'є, то не проливає, як б'є, то добре влучає.
Випив чарку, випив дві, зашуміло в голові.
Він за чаркою горілки пішов би й на той світ.
В чарці більше людей тоне, як у морі.
Від чарки більше людей помирає, ніж у морі потопає.
Де чарка, там і сварка.
До кужеля нездужала, а до чарки одужала.
За однією чаркою і наймит не закушує.
За чарку — та й за сварку.
Ке нам чого-небудь такого, для чого чарки роблять.
Кому чарка, кому дві, кому нема й одної.
Перша чарка — на здоров'я, друга — на веселощі,
третя — для сварки.
Перша чарка колом, друга — соколом, а решта
дрібними пташечками.
Перша чарка не брала, друга теж, а третя завела в арешт.
Перша чарка — як по льоду, друга — як по меду,
а за третю не питай — управляйся, наливай!
Річка починається із струмка, а п'яниця — із чарки.
Хвали себе не при чарці, а при косарці.
Чарка горілки — лиха ківш.
Чарка та сварка до добра не доведуть.
Чоловік — до шинкарки, а жінка — до чарки,
і нема у них сварки.
Чоловік за чарку, а жінка за сварку.
Як до праці — руки дрижать, а чарочку добре держать.

Як до праці — хворий, а як до чарки — скорий.
Як ковбаса і чарка, то минеться й сварка.
Намогоричився до самого підборіддя.
Налився по самі вінця.
З порожнього не наллє, а бідного не обкраде.
Добре тому пить, хто хмелю не боїться.
З чужого похмілля голова не болить.
Не за те батько сина бив, що син пив, а за те, що похмелявся.
Пора кумі і за розум братися: не все пити, треба похмелятися, а з похмілля знову на весілля.
Хміль, а не вода, чоловікові біда.
Хмільна вода до добра не доведе.
Який напій, таке й похмілля.
Блажен муж — до церкви недуж, а до корчми чимдуж.
Гей ти, корчмо, ти, княгине, в тобі праця наша гине!
Де піп церкву ставить, там пан корчму ладить.
Дзвіницю обдирає, а корчму криє.
До неба високо, до царя далеко, а до корчми близько.
Зістарівся воюючи, по корчмах ночуючи.
Жінка люба вела чоловіка з корчми за чуба.
Корчмар, як комар: де сяде, там і п'є.
Коваль кує, а ковалиха в корчму йде.
Годі вже дома пити, ходімо в шинок.
Їхав у ліс, а став коло шинку.
Окаянні люди: корчма горить, а вони плечі гріють.
Тоді жінку слухай, як із шинку додому кличе.
У корчмі ся напиває, а в калюжі спочиває.
Хто в корчмі служить, тому в броварні платять.
Хто корчму минає, той щастя зазнає.
Шинок хазяїном не наставить.
Шинок — це лихо для жінок.
Якби не діти, добре було б в корчмі сидіти.
То недужого питають, а здоровому наливають.
Оце дудлить, аж у горлі клекотить!
Напала брага на врага.
Празник — Іван Бражник.
Вино веселить, та від вина й голова болить.
Вино й горілку полюбив — честь загубив.
Вино людину веселить, а потім честі лишить.
Дав на вино, на ладан, на церковні витребеньки.
Не винувате вино, винувате п'янство.
Не винце, так пивце — аби мокре було.
Не жаль вина, а жаль розуму.

Не пий вино, худобино, бо тебе воші з'їдять!
Не поможе і вино, як лиш прийде студено.
Пізно берегти вино, коли вже бочка порожня.
Хто вино любить, той сам себе губить.
Чарка вина не добавить ума.
Аби горілка була, ми й сухарі поїмо.
Без горілки ані не оженишся, ані не вмреш.
Вода — не горілка: багато не вип'єш.
Вода живить, а горілка губить.
Втопив розум у горілці.
Гірка горілка, та й пиття не солодке.
Горілка йде спочатку до голови, а потім до ніг.
Горілка посварить і перепросить.
Горілка багато шкоди робить і на зле штовхає.
Горілка без вогню, а розум спалить.
Горілка біла ніс красить начервоно, а честь начорно.
Горілка валить з ніг і кладе під поріг.
Горілка — всього доброго злодійка.
Горілка в роботі — не помічник.
Горілка і гулі не одного в постоли взули.
Горілка йому очі засліпила.
Горілка людину в гріб заведе.
Горілка — не дівка, а мачуха — не мати,
але вміють добре голову завертати.
Горілка — здоров'я злодійка.
Горілка, як хороша дівка: хоч кого з ума зведе.
Горілка — не вода — людська біда.
Горілка — не хліб, без неї можна обійтися.
Горілка тільки біду шукає.
Горілка худобу у борги гонить.
Горілка у п'яти йому вступила.
Горілкою розуму не помиєш.
Горілку випив, а язиком закусив.
Горілку полюбив — родину знищив.
Горілку попили, молоду бачили — пора й додому.
Горілочка-кума зведе хоч кого з ума.
Де горілка, там і сльози.
Де горілку чують, там і ночують.
Де ледарі зійдуться, там вино і горілка знайдуться.
Для попа горілки стопа, а дяк п'є хоч як.
Добра вода, що не мутить ума, а горілка, що та дівка,
хоч кого підведе.
З чужої горілки голова не болить.
І горілки не хочу, і цілувати не буду!

Казала горілка: «Ой хто мене займе, у голову зайде,
руки-ноги обдере й додому не зайде!»
Коли горілка проїде з милю, не буде вже
в неї першого хмілю.
Коло горілки не обійдеться без бійки.
Латку на латці ношу, а шаг на горілку держу.
Не бий, не волочи, у горілці язик умочи —
усю правду скаже.
Не винна горілка, а ті винні, що її п'ють.
Горілки не пий — будеш чоловік золотий.
Не шкода горілки випитої, а шкода розуму пропитого.
Пішла горілка по животу, як брехня по селу.
Пропив вівці на горілці, а корову на меду,
прийшов з корчми додомоньку та й б'є жінку молоду.
Прощай, розуме, коли з горілкою зустрівся.
Будь здоров, розуме, побачимось завтра!
Спершу горілка людей розважала, а тепер сама засумувала.
«Тит, ходім молотить!» — «Голова болить!» —
«Ходім до корчми горілки пить!» — то він і біжить.
Тікай, душа, на плече, бо горілка потече.
Така, що в горілці усе б і мокла.
Тяжко тепер жити, бо навчився хлоп горілку пити.
Хліб на ноги ставить, а горілка з ніг валить.
Хочеш із здоров'ям дружити — перестань горілку пити.
Хоч і кажуть, що горілка серце веселить, чого ж од неї,
ледачої, голова болить?!
Хто горілку любить, той сам себе губить.
Хто горілку п'є, той найліпшу жінку б'є.
Хто стане горілкою свій розум мить,
той його ще гірше забруднить.
Чоловік у горілці, як собака в скаженівці.
Як мені ота горілка, то вже така гидота,
що як не вип'ю чарку, то ніяк не одірву від рота.
Як у болоті не без дідька, так у селі не без горілки.
Баба сім літ похмелялась та з похмілля і вмерла.
Було ремесло, та хмелем поросло.
Воду п'ють, а голова з похмілля болить.
Де хміль у голові, там розум мовчить.
Набрався, як лин мулу.
Голова каже: «Іди!», а ноги: «Сиди!»
Гуляй, душа, в тілі, поки кості цілі.
Він геть-таки скляного бога держиться.
Лихо горлом влізло.
Язика не поверне, неначе він йому повстяний.

Підгуляв, що й з копит збився.
Бач, як качки заганяє.
Добре цівкою смикнув.
Розібрало, мов вовка опеньки.
Руки золоті, та горло погане.
Гуляє, за все забуває.
Бувай здоров, розуме, не побачимося й завтра.
Більше дива, як того пива.
Від пива голова крива.
Де добре пиво, не треба і віхи.
До пива їсться, до слова мовиться.
З ним не звариш пива, а звариш — не розіп'єш.
З цього пива не буде дива.
З цього квасу пива не буде.
Не бивши кума, не пити пива.
Не всі ті пиво п'ють, що його варять.
Не диво пиво, дивні люди, що його п'ють.
Не стільки пива, скільки дива.
Не хвали пиво, розливши, а хвали випивши.
Од пива болить спина, а од меду голова.
Ото диво, що п'ється пиво.
Очима пива не вип'єш.
Пив би пиво, та в кишені диво.
То-то й диво, що гірке пиво.
Чиє пиво п'єш, того й пісень співай.
Чужим пивом весілля не одбудеш.
Як є на мед, тоді пий пиво, а як є на пиво, тоді пий воду.
Якого пива наварили, таке й пийте.

Давай закуримо ще й твого, бо чужий надоїв.
Добрий курець має люльку, кресало і тютюнець.
Закуримо тютюну мого, бо ти ще не мав свого.
Коли курець, то носи люльку й тютюнець.
Курити хочеться, аж вуха попухли.
Куріть, куріть на здоров'я, скоріше помрете.
Усі б курили, та люльки спалили.
Якби курити, то було б що робити, а то сидиш
та світом нудиш.
Ануте, синки, за люльки, нехай паска постоїть.
Без люльки, як без жінки.
За люльку й батька б проміняв.
Люлька не куриться, мабуть, жінка журиться.
День палить папіроси, а три дні просить.
Хоч ходимо голі й босі, та куримо папіроси.

Ось табак для всіх собак: хто совісті не має,
нехай приступає.
Табака гарна, терла жінка Ганна, стара мати вчила її м'яти, дочки розтирали, в ріжки насипали.
Хоч ти брат і мій, а табак кури свій.
Як швець дубом шкури пересипа,
так нюхарі сушать собі мозок табакою.
Був такий рік, що тютюн не вродив, і якби не хліб,
то був би народ бідив.
Дайте, куме, мені свого табаку, бо від чужого
вже язик пече.
Друг не друг, а тютюнець свій.
Дорога разом, а тютюнець наполовину.
Хліб-сіль разом, а тютюнець врозь.
Найбільшу цигарку крутять з чужого тютюну.
Перевів гаманець на тютюнець.

Або виграв, або програв!
Виграв бузько на костьолі.
Грак грака бачить здалека.
Догадався, коли уже програвся.
Карти і пиття не доводять до пуття.
Карти хміль люблять.
Лучче з розумним свині пасти, як з дурним у карти грати.
Любиш ігру, люби і прогру.
Не грай — не програєш.
Раз виграв, а десять раз програв.
Хто в карти грає, той грошей не має.
Хто в карти грає, той у нужді проживає.
Хто раз виграє, того ще кортить.
Хто хоче багато виграти, той програє все.
Чи програв, чи виграв, аби свіжі гроші.

Яке брело — таке й стріло.
Пізнав свій свого.
Свій свого пізнав і на пиво позвав.
Свій свояка вгадає здалека.
Один другого не переважить, хоч на одній гілляці повісь.
Який Хомка, така й його жонка.
Той же Савка, та на других санках.
Обоє рябоє.
Одним миром мазані.
Зійшовся Яким з таким.
Яка пташка, така й пісня.

Одного поля ягода.
Одного тіста книш.
Така кваша, якби й наша.
Сокира гостра, та мотика їй сестра.
Та ж уздечка що на коня, що на кобилу.
Кулик кулика бачить здалека.
Коняка, собака — то шкура однака.
Рибак рибака бачить здалека.
Пес псу брат.
Собака собаці хвоста не одкусить.
Синиця — горобцю сестриця.
Все один чорт, що собака, що хорт.
Який дідько печений, такий і варений.
Чорт біса пізнав та на бал позвав.
Чорт за чортом потягне.
Чорт біса витягне з ліса.
Сім пар ходаків чорт стоптав, доки їх докупи зібрав.
Який їхав, таку й віз.
Який їде, такого й на віз бере.
Між воронами і сорока по-вороннячи кряче.
Між який народ попадеш, того і шапку надівай.
Ворон воронові очі не видовбає.
Знайся кінь з конем, віл з волом, свиня з свинею,
рівня з рівнею.
Одної печі, та не одні калачі.
Комусь ніяково, а йому однаково.
Одного плота коли.
Одного поля ягода.
Хто до кого пристає, таким і стає.
Скажи, з ким ти знайомий, а я тобі скажу, хто ти є.
Скажи мені, хто твій товариш, а я тобі скажу, хто ти.
Хто з псами лягає, той з блохами встає.
Недалеко відбіг один від другого.
Який біг, таку наздогнав.
Здибався Яким з таким.

ВЗАЄМИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ

Громада — великий чоловік.
Один у полі не воїн.
Один дуб у полі — не ліс.
Один кіл плота не держить.
Одна квітка не робить вінка.
Одна бджола меду не наносить.
Одна ластівка весни не робить.
Одним пальцем і голки не вдержиш.
Однією рукою в долоні не заплещеш.
Без одної крупи горщик повний буде.
Біда, коли один в бороні, а десять в стороні.
Всі за одного, один за всіх.
Всі одним миром мазані.
Два третього не ждуть.
Два третього не чекають, а четвертого не питають.
Де на двох вариться, там третій поживиться.
Де двоє їдять, там і третій наїсться.
Одна голова добре, дві ліпше, але хай одна розважить і поважить.
Попри двох і третій влізе.
Семеро воює, а один горює.
Удвох, кажуть люди, легше плакати неначе.
Усім по сім, а нам по вісім.
Хто перший, той ліпший.
Що два, то не один.
Прийде сто душ та візьме сто груш, то мало що останеться, а прийде сто душ, принесе сто груш, то буде мірка.
Де дружно, там і хлібно.
Дружний табун і вовків не боїться.
Дружній череді і вовк не страшний.
Дружні сороки і орла заклюють.
В купі і беззубий собака гавкає.
Копа (судна громада в XVI ст.) переможе й попа.
Як зберуться тучки в кучки — буде громовиця.
Як роблять укупі, не болить у пупі.
Гуртом і каша краще їсться.
В гурті і комар сила.
В гурті і пісня в лад іде.

В гурті — то й смерть не страшна.
В гурті робити — як із гори бігти.
Гуртом добре й батька бити.
Гуртом і чорта поборем.
Гуртом можна і море загатити.
Гурту і вовк не страшний.
Добре тим живеться, де гуртом сіється і жнеться.
Більша громада, як одна баба.
Більший чоловік громада, ніж пан.
Велетень у громаді, як правда в пораді.

Громада — це рада, що рішила, так і буде.
Чоловік громади не споможе, а громада одного може.
З громади по латці — голому свитка.
З громади по крихті — голодному пиріг.
За добру громаду варто і головою наложити.
Ніхто не знає, тільки дід, баба та ціла громада.
Отаманом громада кріпка.
Хто красно говорить, громаду на гачок ловить.
Що громаді, те й бабі.
Що громада скаже, то і пан не розв'яже.
Що громада забажає, того і пан не поламає.
Яка громада, така її рада.
Коли дихнуть усі люди, то вітер буде.
Нехай буде, як скажуть люде.
Попереду людей не біжи, а від людей не відставай.
Хоч ошукаюся, та там, де всі люди.
Що в людей ведеться, то і в нас не минеться.

Що людям, те й нам.
Як ми до людей, так і люди до нас.
Мирська шия товста.
Собором і чорта поборем.
Дружба та братство — дорожче багатства.
Без вірного друга великая туга.
Були б пиріжки, будуть і дружки.
Давніх друзів забувають, а при горі споминають.
Дерево міцне корінням, людина — друзями.
Для милого друга і воли з плуга.
Для милого дружка і сережки з вушка.
Друга шукай, а найдеш — тримай.
Друзі пізнаються в біді.
Друг-боягуз гірше ворога.
Людина без друзів, що дерево без коріння.
Найти друга, за якого можна померти,— легко, а такого, щоб за тебе помер,— важко.
Не все другу знати, що на серці в себе мати.
Не карай, боже, нічим, як другом лихим.
Не май сто рублів, а одного друга.
Не так тії сто братів, як сто друзів.
Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже.
Нових друзів наживай, старих не забувай.
Одежа краща нова, друзі кращі старі.
Старий друг ліпший нових двух.
Такі вони друзі, що коли б'ються, то й колом не розженеш.
То не друг, що хвалить тихо, а то друг, що хвалить вслух.
У друга вода солодша від вражого меду.
Хорошого друга узнаєш, як з ним розлучишся.
Чоловік без друга, що їжа без солі.
Дружба — найбільший скарб.
Дружба родиться в біді, а гартується в труді.
Не в службу, а в дружбу.
Ой дружба, дружба, гірка твоя служба!
Пробуй золото вогнем, а друзів — гіршми.
Давай дружити: то я до тебе, то ти мене до себе.
З добрим дружись, а лихих стережись.
У хорошій компанії розуму набершся, а в поганій і свій загубиш.
За компанію і циган повісився.
Зла компанія, що вугілля: як не впече, то замарає.
Борони мене, боже, від приятеля, бо з ворогом я дам собі раду.
Вірний приятель — то найбільший скарб.

Де щастя упало, там приятелів мало.
Для приятеля нового не цурайся старого.
Кожух краще новий, а приятель старий.
Коли мішок, як теля, приятелів тьма, а як лата — нема ні сестри, ні брата.
Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова — завзятих ворогів.
Ліпше десять приятелів, ніж один ворог.
Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями.
Поки щастя плужить, доти приятель служить.
Приятелів тьма, а вірного друга нема.
Старих приятелів забувають, а при біді споминають.
Такого собі приятеля знайшов, що навіть до пекла би з ним пішов.
Треба і в пеклі приятеля мати.
Хорони мене, господи, від приятелів, бо з ворогами я сам собі раду дам.
Хочеш позбутися грошей — знайди собі приятелів.
Погане товариство і доброго чоловіка зіпсує.
У товаристві лад — усяк тому рад.
Вовк вівці не товариш.
Горщик котлу не товариш.
Гусь свині не товариш.
Кінний пішому не товариш.
Кінь з волом не пара.
Не сват сотник коробейнику.
Медвідь корові не брат.
Ситий голодному не товариш.
Ситник берднику не товариш.
Братайся віл з волом, кінь з конем, а свиня об тин, коли нема з ким.
Побратався собака з горобцем.
Побраталася свиня з пастухом.
Поганого чоловіка в побратими не бери.
Біля чого потрешся, того й сам наберешся.
З ким поведешся, від того й наберешся.
Що тобі не мило, другому не зич.
Не бажай другому того, чого сам не хочеш.

Або ви, кумо, їжте борщ, а я буду м'ясо, а ні, то я буду м'ясо, а ви борщ.
В кожної куми свої пироги.
Втікайте, куме, бо біда суне.
Годі, куме, їсти, бо не буде місця на пироги.

Голодній кумі лиш хліб на умі.
Де кум, а де коровай.
Дарма що кума бліда, аби пиріг спекла.
Жінка суджена, а кума люблена.
Їхав до Хоми, а заїхав до куми.
Казала кума: дам пшона, а в неї самої нема.
Кого люди за люди мають, з тим кумаються.
Кому яке діло, що кума з кумом сиділа.
Кума без ума, а в ку́ма і того нема.
Кума з кумою тирири, а свині моркву порили.
Теревені точать, а свині в ріпі.
Кум кума пізнав і на пиво позвав.
Не бити кума — не пити пива.
Куме, куме, солома ся суне!
Кум не кум, а з черешні злазь!
Кум не кум, а в горох не лізь!
Кум — не родина, зять — не дитина, а невістка — чужа кістка.
Найду куму, аби було к чому.
Нащо мені кума, були б пироги.
Не було в куми запаски, аж гляди — кума в плахті походжає.
Не сподівайтесь, кумасю, на пиріжки, та їжте хлібець.
Не хочеш трати — не сунься ні в куми, ні в свати.
Під лихий час і кум за собаку.
Полюбив кум куму, бо не було кому.
Розумна кума, як бочка пшона, а як пшоно в вузлі, то й розуму нема.
Стривай, кума, не з тої ноги танцювати пішла!
Як Микита воли мав, то Микита кумував, а як воли одпали, кумувати просить перестали.
Добрий сусід — найближча родина.
Знають сусіди твої біди.
Коли сусід, як мід, то проси його на обід.
Не заглядай до сусіда — може з того бути біда.
Не купуй собі дім, а купи собі сусіда: хату купиш, а сусіда не продаси.
Нема більшої біди над лихі сусіди.
Сусід спати не дає: добре живе.
Сусідські діти — найпустіші.
Тоді сусід добрий, коли мішок повний.
У сусіда повна піч дров, та горять, а у мене одно, та й те не хоче.
Який сусіда, така й бесіда.

Як маєш сусіду пустити, то в сінях камінь положи.
Як ся чоловік гаразд має, то і сусід у нього буває.

Де згода панує, там і горе танцює.
Де незгода, там часто шкода.
Згода: бика за індика.
Згода будує, а незгода руйнує.
Де злидні за столом, там згода біля порога.
Коли всюди сама згода, здається кращою й погода.
Краще солом'яна згода, ніж золота звада.
Мир та лад — великий клад.
Олію з водою ніколи не погодиш.
Трудна згода, де вогонь і вода.
Ще ся той не народив, аби всім догодив.
Я до згоди, як риба до води.
Коли наше не в лад, то ми з своїм назад.
Один до ліса, другий до біса.
Одному нагорода, другому недогода.
Про гаразд уже й не сниться, аби хоч спокій кублився.
Хто в ліс, а хто по дрова.
Хто в горох, а хто в чечевицю.
Два коти в однім мішку не помиряться.
Два ведмеді в одному барлозі не вживуться.
Окунь з раком не помиряться.
Самому йти мириться не годиться, а посла послать — будуть люди знать.
Відхорую, але не подарую.
Вдарив не по коневі, а по дишлу.
Замахнувся на лисицю, а вовка вдарив.
Раз ударив, а п'ять знаків зробив.
Ударив у губу та й збув рахубу.
Хто хоче пса ударити, той кия знайде.
Без ворогів у світі не проживеш.
Більше приятелів — більше і ворогів.
Важкий ворог, як у себе дома та в своєму роді.
Від ворога учися розуму.
Ворог у дорозі, що смерть на порозі.
Ворог знає більше про тебе, як ти сам про себе.
Ворог мого ворога — мій приятель.
Ворогу все оддай, а сам так останься, аби далі від лиха.
Гірший свій ворог, як чужий.
Дай мені, боже, дурних ворогів мати.
Де погано діло ведеться, там ворогам добре живеться.

Думка і вороги закують у ланцюги.
Зробити так, щоб аж ворогам було тяжко.
І ворог у спільному нещасті милий.
Краще мати ворога спереду, як ззаду.
Мати сто друзів — мало, а одного ворога — багато.
Мені так між ворогами, як тій криниці між дорогами.
Набув, як сокола, а збуває, як ворога.
На ворога і собака бреше.
Найбільші вороги — це колишні приятелі.
Не буде добра, як між своїми вражда.
Не вчи ворога, бо сам собі нашкодиш.
Не годуй його хлібом — не будеш мати ворога.
Не діждуть наші вороги в долоні плескати.
Поти ворога не наживеш, доки йому добра не зробиш.
Не так тії вороги, як ті добрі люди.
Не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною.
Нехай тепер наші вороги на кутні сміються.
Ніякий ворог так не допече, як свій домашній.
Од ворогів сховаєшся, як у землю вкопаєшся.
Пізнати брата по слові, а ворога по мові.
Подумай, яку провину ти вчинив,
коли тебе ворог похвалив.
Приятеля тримайся, від ворогів втікай.
Спільний ворог навіть ворогів єднає.
Через вороги тяжко до пекла дістатися.
Як тішишся, вороги смутяться, як смутишся,
вороги тішаться.
Дадуть, аби доніс, а доженуть, то й ще дадуть.
Де пси свої гризуться, там чужий не мішайся.
Кішки гризуться — мишам привілля.
Отакі, матінко, лихі люди: як напало
на мене семеро перекупок, то ледве одгризлась.
Глечик пополам: ні тобі, ні нам.

Від сварки до бійки — один крок.
Ніхто не втікає від калача, але від бича.
До нього без якого-небудь бука не приступиш.
Як не поможе гуком, то поможе буком.
От тобі й наука: не ходи надвір без бука: свиня звалить
і віку умалить.
Хто скляний дух має, хай на чужого каменем не кидає.
Кому пироги і млинці, а кому гулі та синці.
Так поблагословив, що аж синці поробив.

Стерігся кия, та палицею дістав.
Де не просять, там кия виносять.
Все одно — чи києм, чи палицею.
Кий на кий вадить, а хліб на хліб — ні.
Мани собаку, маючи кияку.
Не києм, то палицею.
У кочерги два кінці: один по мені буде ходить,
а другий по тобі.
Хотів у розбійника кий однять.
Як слово не поможе, то й кий не дошкулить.
Звались тільки з ніг, а за кулаками діло не стане.
Лішпе переконувати словами, як кулаками.
Найкраща показка — не кулак, а ласка.
На кулак треба кулака.
Шовком починається, а кулаком кінчається.
Він сказав йому «дякую» по спині ломакою.
Палиця має два кінці: або ти мене, або я тебе.
У палиці два кінці: один кінець по нас, а другий по панах.
Палиця хоча й німа, а багатьом додає ума.
Не з такою пугою до Криму ходити.
Дали йому березової каші.
Битий небитого несе.
Каже дитина, що бита, але не каже, за що.
Авжеж, не все битимуть, колись і перестануть.
Б'є і плакати не дає.
Бив жінку разочок, просидів годочок.
Бив циган маму, щоб жінка боялась.
Бий верхнього, щоб аж нижній почув.
Бий одного за другим, щоб жодному кривди не було.
Бий, лиш за пліт не кидай.
Бий свій свого, щоб чужий і духу боявся.
Бий своїх — чужі боятися будуть.
Била жінка чоловіка, пішла позивати;
присудили чоловіку ще жінку прохати.
Битимуть чи не битимуть — олії не виб'ють.
Бити та лаяти є кому, а годувати та вчити так нікому.
Бити — то від мене починають, а пити — то мене минають.
Бить би тебе, та нікому.
Б'ють, ще й дякувати кажуть.
Вирізав прут, а самого ним б'ють.
Коли б тому такий вік довгий, як у мене чоловік добрий:
він мене ні б'є, ні лає і нічого не дбає.
Де два б'ються, третій не мішайся.
Де два б'ються, третій користає.

Де свої б'ються, хай чужі не пхаються.
Дай, боже, вам побитись, а нам подивитись.
Де їдять, там тіснись, де гроші лічать, там не пхайсь,
а де б'ють, утікай.
До бійки два хваляться, а після бійки — один.
До їжі, паночку, бий, а до роботи не силуй.
За моє жито та мене й бито.
За моє добро та мене в ребро.
За правду б'ють, а за брехню віри дають.
За те тебе й бито, щоб не лазив у чуже жито.
І горе мені, і добре мені: б'ють мене, і правда моя.
Його тільки той не б'є, хто не хоче.
Коли б семеро собак, то вона б од усіх семи одбилася.
Коли дають — бери, коли б'ють — тікай.
Коли ідеш у бійку, то не думай про чуба.
Крайнього усі б'ють.
Лаятимуть — то не битимуть, а як битимуть,
то не лаятимуть.
Легко того бити, кого нікому боронити.
Лежачого не б'ють.
Одягай, бабо, кожуха, бо буду воловим батогом бити.
Найлегше того бити, хто не борониться.
Нащо того бити, з ким треба жити.
Не бий, бо й так злидні його побили.
Не всі ті б'ють, що у кулаки плюють.
Не всякого б'ють, хто кричить.
Не дужий б'є, а сміливий.
Не бити кума — не пити з ним пива.
Недовернешся — б'ють, перевернешся — б'ють.
Не кидай каміння в небо, бо собі голову розіб'єш.
Нехай би бив, а то й через пліт перекинув.
Нехай дурні б'ються, може, й порозумнішають.
Один бік поб'є, другий медом поллє.
Після бійки кулаками не махають.
Побий на бісові й ліс, то все з біса буде біс.
Побить, то й абихто знайдеться, от інше діло— пожаліть.
Прости мене, моя мила, що ти мене била.
Свої десять раз поб'ються і помиряться.
Так жінку бив, що сам насилу втік.
Така, що постав сім терниць, то переб'є.
Твої діти й мої діти били наших дітей.
У нього і хата не вкрита, і спина не бита —
треба б хоч шию намилити.
Хоч уже й заплатив, так набився.

Хто любить бити, того теж наб'ють.
Хто тягне, того ще й б'ють.
Чи будемо битися, чи будемо миритися?
Чортзна-хто кума б'є, та мені не доведеться.
Як будуть бить, то не будуть вішать, а як будуть вішать, то не будуть бить.
Як п'ють, то минають, а як б'ють, то мене споминають.
Нехай бог боронить від скаженої миші.
Що скажена кішка, що понеділкова жінка, що чоловік з Борисполя — все одно.
Багато галасу даремно.
Більше крику, як зойку.
Великий крик за малий пшик.
Де багато крику, там мало правди.
За вашим шепотом і нашого крику не чути.
За вашим торгом нашого ярмарку не чути.
Кричить — на десятій вулиці чутно.
Кричить не своїм голосом.
Нарядилась, як пава, а кричить, як гава.
Не кричи дуже — панський двір близько, у пастухи візьмуть.
По крику дурня пізнають.
Той кричить, у кого шапка горить.
Хто часто кричить, того ніхто не слухає.
Що ти кричиш, як найнявся?
Якби криком брать, то кого б ми до рук не прибрали!
Гарна година, та ні з ким полаятись.
І що вже казати такій людині, котру лають навіть свині!
Лайка лається, бо з дідьком знається.
Лайка — не дим, очей не виїсть.
Лайка — не смола, а сажа рідна, хоча не пристає, а таки замаже.
Лаяла, лаяла, насилу ціле село перелаяла.
Полаялись за масляні вишкварки.
Хоч і полаємось, нам з тобою дітей не хрестить.
Хоч не лає, то бурчить, а все-таки не мовчить.
Через тебе, балалайка, ще учора була лайка.
Біду свари, біду ганьби і бий, і на біді весь ліс виломи, то біда все бідою буде.
Божевільний Марку, ходиш по ярмарку, ні купуєш, ні торгуєш, тільки робиш сварку.
В сварці один одного не цілує, а малює.
Дай, боже, вам посваритись, а нам подивитись,

Коли двоє сваряться, то більше винуватий той,
хто розумніший.
За Марка не було сварки, за Мися взялися.
Йому посваритися, що дурному з гори збігти.
Молоді сваряться — тішаться, старі сваряться — казяться.
Нащо з тим миритись, хто охочий сваритись?
Нема що робити, треба сваритися.
От на змію напала: від усього села відсварилася,
а від неї аж піт виступив.
Сварімся, діду, за чужую біду.
Сварка чоловіка з жінкою — то літній дощ.
Сваряться за міх, а в міху порожньо.
Сьогодні протверезився і з жінкою сварився,
що п'яний був, коли на ній женився.
І хороша, і вродлива, тільки біда, що сварлива.
Худий мир краще доброї сварки.
Чоловік з жінкою свариться — у горщику трясця вариться.
Шкода, що сусідів нема дома,— ні з ким посваритися.
Як ковбаса і чарка, то минеться й сварка.
Задали пам'ятку, що до нових віників не забуде.
Списав спину, що й курці ніде клюнуть.
Не хапай за бороду: одірветься — вб'єшся.
Чужу бороду скубти, то й свою цілою не мати.
Як прийдеться рахуба до чуба.
Як почалася тяганина, не раз упріла у мене чуприна.
Ні з того ні з сього — бери за лоб один другого.
Хоч в лоб, хоч по лобові.
Добре його прийняв, що аж носом запоров.
Проштрафився — і носа не показує.
Вибив зуби коло груби.
Зубами лясь, та вкусити зась.
Не всі ті кусають, що зуби виставляють.
Як візьму у руки, наберешся муки.
Дадуть, аби доніс, а доженуть, то ще дадуть.
Заробив наш Дмитруха: два рази в шию і раз поза вуха.
Сповідали Іллюху від п'ят до вуха.
Так дістав, що аж облизався.
Узнаєш, чим кропива пахне.

Хоч не красне, але власне.
Кожний клопоче, добра собі хоче.
Всякий чоловік собі не ворог.
Ліпше моє, ніж наше.
Що твоє, те й моє, а що моє, до того тобі зась.

Ідуть наші, ваші йдуть, наші вашим щось везуть.
Бодай умирати, а в свій горщик зазирати.
В своїм болоті і жаба співає.
І миша в свою норку тягне корку.
І пес на своєму смітті пан.
Кожний чорт на своє коло воду тягне.
Кожного до свого корита тягне.
Кожний горне вугілля до свого горшка.
Краще своє латане, як чуже хватане.
Краще своє старе, як чуже нове.
Пильнуй носа свого, а не кожуха мого.
Свій глаз — алмаз, чужі руки — круки.
Свій глаз — алмаз, а чужий — скло.
Свій не свій, а у город не лізь.
Свій тягар не важкий.
Свій як не заплаче, то хоч скривиться, і то полегшає.
Свій сухар смачніший від чужих пирогів.
Свого не даруй, а чужого не бери.
Свого не цурайся, за чуже не хапайся.
Свого не цурайтесь і чужому научайтесь.
Своє миле, хоч згниле.
Своє ліпше чорта: хоч повалить, та не давить.
Своє на ноги ставить, а чуже під ноги топче.
Своє не бачить під носом, а чуже бачить під лісом.
Своє піде й за кулаком, а чуже й за калачем не хоче.
Від свого одстали, а до чужого не пристали.
Своя солома м'якша від чужої подушки.
Своя піч найліпше гріє.
З своєї печі і дим не чадить.
Усяка сосна в своєму бору шумить.
Своя сорочка ближче до тіла.
Добре ширитися в чужому.
Добре чуже вухо гризти.
Добре чужими руками жар загрібать.
З чужого свого не зробиш.
З чужого похмілля голова не болить.
З чужої кишені платити легко.
Кругом чуже, а всередині не наше.
Легко чужими пирогами маму частувати.
На чужий коровай очей не поривай.
На чужому коні не наїздишся,
чужим добром не нахвалишся.
Не займай чужого, то й не бійсь нікого.
Не зазіхай на чужий кожух, щоб і свого не позбутись.

Не замітай чужої хати, дивись, чи твоя заметена.
Не лізь у чуже, щоб не втратити своє.
Не гостри зубів на чуже.
Чужа ложка рот дере.
Хто на чуже зазіхається, свого позбувається.
Чуже бережіть — своє збережеться.
Чуже боком вилізе.
Чужа праця боком вилізе.
Чуже добро — чужі й сльози.
З чужого добра не строїть двора.
Чуже добро страхом обгороджене.
Чуже добро не нагріє.
Чужим добром не забагатієш.
Чужим добром ситий не будеш.
Чуже миле, своє наймиліше, чуже святе, своє найсвятіше.
Чужий кожух не гріє.
Чужа сорочка не гріє.
Чужого візьмеш жменю — твоє будуть брати пригорщами.
Чужого не чіпай, а свого не покидай.
Як не пошануєш чужого, не діждешся свого.
Як чужого не візьме, то думає, що своє забула.
Чужими зубами не наїсишся.
З чужих рук і мед гіркий, а в своїх і гірке — мед.
Не розбігайся на чужій дорозі.
Добре з чужої шкіри ремінець краяти.
На чужому коні далеко не заїдеш.
З чужого воза серед дороги злізай.
З чужого воза і посеред болота зведуть,
а вкрадену одежу і в церкві знімуть.
З чужої торби хліба не жалують.
За чужим столом не махай постолом.
Теплий кожух і добре підбитий, тільки шкода —
не на мене шитий.
В чужий черевик ноги не сунь.
Чужим пивом весілля не одбудеш.
Чуже діло — темний ліс.
Чужий біль нікому не болить.
На чиєму возі їдеш, тому й пісню співай.
На чиєму току молотять, тому й хліб возять.
На чиєму візку сиджу, тому й правду кажу.
Чий хліб їси, під того дудочку скачи.
Чий хліб їси, тому й пісню співай.
Кожна пташка свою пісню співає,
кожна пташка своє гніздо має.

В своїм гнізді і ворона яструбові очі виколе.
Всяка пташка своє гніздо боронить.
Кожному птаху своє гніздо миле.
Погана та птиця, що в своє гніздо паскудить.
І півень на своєму гнізді гордий.
На батьковому смітнику і півень воєвода.
З своєї печі і дим солодкий.
Кожний кулик до свого болота привик.
Кожний кулик у своєму болоті велик.
На чиїй землі живеш, того й воду п'єш.
Чий берег, того й риба.
Чиї дрова, того й тріски.
Чий ліс, того й пень.
Чий кінь, того й віз.
Чия коняка, того й кульбака.

Як ви нам, так ми вам.
Віддай руками, то не виходиш ногами.
Віддасть на рахманський великдень.
Не чує глухий, як скажеш «дай», а як «на», то чує.
Він такий: не хочу— дай.
Він тобі дає маленьку нитку, а з тебе дере цілу свитку.
В чужім не вибирай: що дають, то тримай.
Дав на вічне віддавання.
Дам тобі, діду, яйце, як курка знесе.
Де дають — бери, а де б'ють — тікай.
Думаєш дати, то подумай, де взяти.
Довго пам'ятає не той, що бере, але той, що дає.
Забуває дати, та не забуває взяти.
Задурно дають, та й то не беруть.
І рад би, і дав би, і є що, і нема в що.
Ліпше давати через поріг, як стояти біля порога.
Ліпше людям давати, ніж самому просити.
Краще давати, ніж брати.
Мило тому давати, хто не хоче брати.
Не штука дати, коли є звідки брати.
Роздай умер, а син ще не вродився.
Силою дають, силою однімають.
Ті вже повмирали, що даром давали.
Умій дать, умій і одходить.
Хто дає, той має.
Хто дасть — той князь, хто не дасть — той грязь.
Цілий тиждень давай, а в суботу не дай, то будеш лихим.
Що люди дали, то пси одібрали.

Дарованим конем не наїздишся.
Дарованому коневі в зуби не дивляться.
Дар за дар, слово за слово.
Дарований хліб скоро черствіє.
Дарованого назад не беруть.
За морем і воли даром.
Легше десятьом подарувати, ніж в одного попросити.
Не подарунок дорогий, а дорога увага.
Подаруйки за Дніпром без штанів ходять.
Як випоминати, то лучче не дарувати.
Дяка, як табака: бери, коли частують, а про свою дбай.
За чай і раки немає дяки.
Хто всім потакує, тому ніхто не дякує.
Який стук, такий грюк.
Яке «помагайбі», таке й «доброго здоров'я».
Беріть, свате, бо все одно свиням викидати.
Візьмеш личком — оддаси ремінцем.
Де положиш, там і візьмеш.
Із одної кишені бере, а в другу кладе.
Коли б не віддавати, то не один хотів би брати.
Любиш брати — люби і віддавати.
Набрався дрібних від дурних.
Набрав, що аж голову поза пазухою видно.
Набрав, як убогий у торбу.
Не бери в рот більше, як поміститься.
Не на те він брав, аби віддавати.
Не бери дурного в голову, а важкого в руки.
Як бере, то поклони б'є, а як візьме, то ніс дере.
Узяв біс коня, нехай і уздечку бере.
Узяв топір, візьми й топорище.
Як вже взяв, то від нього і чорт не вирве.
Добрі люди: що положиш, то й не буде.
Дбає за нього, як пес за п'яту ногу.
Недбалиця гірший п'яниці.
Про себе дбай, але й про інших не забувай.
Хто як дбає, так і має.
Він так допомагає, що спиці в колеса стромляє.
Допоміг йому з калюжі в болото.
Дурна поміч гірша немочі.
З його помочі, як з осики груш.
Не можеш допомогти, то ліпше помовчи.
Помагаєш мені з гори віз тягнути.
Поміч у свій час, як дощ у засуху.
Тобою так запоможешся, як кулаком на воду обіпрешся.

Якби один другому не допомагав, то світ би пропав.
Всіх ся радь, а своє роби.
Де велика рада, там рідкий борщ.
Добра рада, як готові гроші, а лиха — готове нещастя.
Добрая там рада, де щирая правда.
Добре той радить, хто людей не звадить.
Інша рада гірш, як зрада.
Коли шукаєш ради, стережися зради.
Одна рада хороша, а дві ще краще.
Порада — не зрада.
Радних аж замного, а слухати нікого.
Радься всіх, слухай лиш одного, а то себе самого.
Хороше порадив, хоч покинь.

Осінні багачі — весняні прохачі.
Пішов просити, а не має в чому носити.
Просив — не дає, випросив — не бере.
Просять покорно, наступивши на горло.
Просьба мур пробиває.
Проханий кусок у горлі, як комок.
Проханим конем не наробишся ні вночі ні вдень.
Треба і честь знать: чого просять, треба дать.
Хто багато просить, нічого не дістане.
Ще баран шкуру носить, а вже кушнір за неї просить.
Далі положиш — ближче знайдеш.
Закинь назад — попереду знайдеш.
Знайдеш — не радій, загубиш — не жалій.
Знайшов — не скач, загубив — не плач.
Знайшов, як сокиру під лавою.
І по заячому сліду інколи знаходять ведмедя.
Краще шукати і не знайти, ніж знайти і загубити.
Найшов ото, чого не загубив.
Не знаєш, де знайдеш, де втратиш.
Як добре ведеться, то й загублене знайдеться.
Чого не маєш, того не загубиш.
Чия згуба, того й гріх, чия торба, того й міх.
Яке загубив, таке й знайшов.
Давні пригоди боронять від шкоди.
Немає такої шкоди, щоб з неї хтось користі не мав.
Не так шкода, як невигода.
Чия шкода, того й б'ють.
Шкода вашої голови, але шкода й моєї шапки.
Шкода лою — світи водою.

Шкода собаці білого хліба.
Шкода ходу до мутного броду.
Заховав так, що й із свічкою не знайдеш.
Коня під ліжком не сховаєш.
Від добра добра не шукають.
Кожний шукає по своїй кишені.
Риба шукає, де глибше, а людина — де ліпше.
Тут хіба тільки батька та матері нема.
У нього в домі нічим собаки заманити.
Вітром розвіяного пір'я не позбираєш.
Збирай двома руками, а роздавай лиш одною.
Ліпше коріння збирати, як під корінням лежати.
Не штука розкинути, а штука зібрати.
При тобі не густо і без тебе не пусто.
Достаток і запас біди не чинять.
По достатках ноги простягай.
Постійні недостатки женуть любов із хатки.
Святки люблять достатки.
Від прибутку голова не болить.
Злий набуток не йде на пожиток.
Набув, як сокола, а збуває, як ворога.
Запас їсти не просить.
Запас кишеню не рве і місця не перележить.
Шукай вітра в полі.
Голка в стіжок упала, пиши — пропала.
Пиши: «Пропало», а читай: «Не вернеться».
Пропав бідний без наймита.
Пропав — і собаки не гавкали.
Пропав кінь — узду кинь.
Пропала коровка — пропадай і вірьовка.
Пропав ні за цапову душу.
Що впало, то пропало.
Було, та загуло.
Збувся тато лиха: збувся грошей з міха.
Плюснуло-луснуло — та й нема.
Розтеклось добро, як слина по воді.

Ліпше без вечері лягати, та без боргів вставати.
Без боргу немає торгу.
Борг не реве, а спать не дає.
Боржник весело бере, а сумно віддає.
В боргах, що в морі: ні дна, ні берега, ні сну
ні спокою не видно.

Зав'яз у борги по самі вуха.
Краще горе перенеси, а в борг не проси.
Старий борг, як знахідка.
Як станеш усім боргувати,
то прийдеться без сорочки ходити.
Більше має боргів, ніж волосся на голові.
В боргах, як у шовках.
Витрачай менше, ніж заробиш, тоді боргів не наробиш.
Від лихого боржника і полова гроші.
Взяв його дідько за старий борг.
Він з боргів не вилазить.
Він, певно, вже вродився в боргах.
Він у боргах по самі вуха, як свиня в реп'яхах.
В пастухи наймешся — весь світ у боргу.
Голод мутить, а борг крутить.
Борг пам'ятає не той, хто бере, а той, що дає.
Борг не вірьовка, не порветься.
Довг тому називається довг, що довго не віддається.
Лихий боржник журиться, як би то взяти,
а хто інший хай журиться, аби віддати.
Не важко в борги впасти, але важко з них вилізти.
По коліна заліз у борги.
Старі борги новими латає.
Старість — не радість, а борги — не користь.
Ще нікого за борг не повісили.
Бодай той здоров, що мені випен!
Він хіба плотам не винен.
Він не багат, та нікому не виноват: в одного візьме
та другому оддасть.
Що винен, віддати повинен.
Без позички жити — не тужити.
Був чоловік, та позички з'їли.
Добрий звичай — не позичай.
Якщо тобі обрид хтось, то позич йому грошей.
Не позичай — то не будеш мати ворогів.
Не думай, як позичити, а думай, як віддати.
Не позичай, бо то злий обичай: як віддає, то ще й лає.
Позичене — не з'їдене, все треба віддавати.
Позичив на вічне віддавання.
Позичка на боржнику верхи їздить.
Просить грошей — батьком називає, а як позичить,
то й чортом не назве.
Розум май — і не позичай.
Станеш позичати — будеш бідувати.

Хто мій приятель: чи той, що зичить, чи той, що позичає?
Як гроші позичає, то щодня двора не минає,
а як прийде пора віддавати, почне і двір минати.
Як позичає, то всі боги викладає, а як віддає,
то в батька-матір лає.
Як позичає, себе лає, а як віддав, то того, хто дає.
Хоч лай, але гроші віддай.
І спор, і змагайся, та в заклад не бийся.
Не заходь з дідьком у заклад.
Син з батьком закладався та й без штанів зостався.

Біда з грішми, біда і без грошей.
Аби гроші, мішок буде.
Аби лихо, гроші будуть.
Без гроша дурна і наймудріша голова.
Без грошей до міста, без солі додому.
Без грошей у город — сам собі ворог.
Без грошей, як без очей.
Без лічби і гроша нема.
Брат братом, сват сватом, а гроші — не рідня.
Хоч ми собі брати, але наші кишені не сестри.
В грошей очей нема.
Великі гроші — готова біда.
Ведмідь скаче — циган гроші бере.
Від грошей усе лихо на світі.
В кого гроші, той і хороший, а як їх нема, то всім дарма.
Волів би чоловік свої тріски збирати,
як чужі гроші рахувати.
Грошам заговин ніколи не буває.
Грошей багато, а щастя мало.
Гроші всюди хороші.
Гроші гроші родять.
Гроші — добрий слуга, та лихий пан.
Гроші збирає, а чорт калитку шиє.
Гроші круглі: день і ніч котяться.
Гроші ховай на чорний день та лиху годину
як поміч єдину.
Гроші маленькі, та велике діло роблять.
Гроші, молода жінка і бистрі коні — то смерть.
Гроші на полі не ростуть.
Гроші — не бог, не милують.
Гроші не знать що, а спать не дають.
Гроші не полова, сіно — не солома.
Гроші — подвійна біда: і тоді, як є, і тоді, як нема.

Гроші рахунок люблять, а хліб — міру.
Гроші скоріше йдуть з рук, як у руки.
Гроші той знає берегти, хто не знає, з чого жити.
Гроші — як вода: крізь пальці протікають.
Дай, боже, гроші, а на біду я й сам зароблю.
Де гроші люблять, там совість гублять.
Де ти не дав гро́ша, там не пхай носа.
До міста по гроші, а до села по розум.
Дружба дружбою, а грошам рахунок.
Один гроші складає, другий мішок шиє.
Завтра задармо, сьогодні за гроші.
За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини.
За наші гроші ми всім хороші.
З грошима і в грязі чистий.
З грішми дурня-невігласа почитають.
Земля все крутиться навколо осі,
а люди — навколо грошей.
І знов за рибу гроші.
І чорт багато грошей має, а в болоті сидить.
Коли б гроші, біда буде.
Коли б гроші — товариші знайдуться.
Іван — не пан, а сто злотих — не гроші.
Коли в кого грош, то всюди хорош.
Куліш — не каша, п'ять рублів — не гроші.
Лай не лай — а гроші віддай.
Ласий до грошей, як кіт на сало.
Лихий гріш не загине.
Ліпший гріш у жмені, як два в чужій кишені.
На гріш амуніції, на десять амбіції.
Нащо нам гроші, як ми самі хороші.
Не було в Кузьми грошей і не буде, хіба хто підкине.
Не журись, Семене, що грошей немає в мене,
прийде час, що і в тебе не буде.
Не маєш грошей, то не йди на торг,
бо ніхто не дасть наборг.
Одежу бережи для холоду, а гроші — для голоду.
Пішли гроші на розкоші.
Почин дорожчий од грошей.
Побрали гроші, як за перець.
Пусто в голові має, хто гроші надармо пускає.
Рахуй гроші стиха — не зазнаєш лиха.
Сидить на грошах, як чорт на товарі.
Скоріше дасть собі око виколоти, як гроші.
Совісті менше — грошей більше.

Там грошей і кури не клюють.
Тепер за гроші можем все зробити, навіть і неба купити.
Тепер за гроші й до неба зайдеш.
Тисне гроші, аж юшка з них тече.
У нього грошей, як у жаби пір'я.
У кого грошей нема, тому світ, як тюрма.
У нас грошей і свині не їдять.
Ховає гроші на біду.
Хома купив, Хома п'є, бо у Хоми гроші є.
Хоч немає ні гроша, та походка хороша.
Хоч у голові пусто, аби грошей густо.
Хто грошей не має, той пішки махає.
Хто грошей не має, той спокійно спить.
Хто має гроші — хмуриться, а хто не має — журиться, як обійтись без них.
Хто має гроші, той всюди хороший, а хто бідний, той нікому не потрібний.
Хто розкидає гроші руками, той буде шукати їх ногами.
Чий кінь, того й гроші.
Чиї гроші, того й совість.
Чоловік без грошей, як пташка без крил.
Що не доложиш очима, то доложиш грошима.
Якби Хомі гроші, був би й він хороший, а нема — всяк мина.
Як візьмеш уперед гроші, то робиш, як дурно, а як заплатив наперед гроші, то наче й не платив.
Які гроші, такий крам, які халяви, такий пан.
Як треба гроші дати, то так, як зуба вирвати.
Блищить, як золото, а всередині — болото.
За золото не один лізе в болото.
Золото і в болоті блищить.
Золото і в рогожі видно.
Золотом зайця не доженеш.
Із золотом, як з вогнем,— тепло і страшно.
Добрий Мартин, коли є алтин.
Грейцар — не гроші, коза — не худоба, а дівка — не люди.
Грейцар не завадить, а в біді порадить.
Грейцар не просить їсти, а ще й сам дасть.
Грейцар — юшка, а два — галушка.
І зламаного грейцара не варт. Оберне той грейцар п'ять разів у пальцях, поки його дасть.
Трясеться над грейцаром, як чорт над грішною душею.
Моя гривна усім дивна.

На гривеник покупки, а на карбованець крику.
На тобі гріш, купи рака, звари юшку та з'їж,
рака продай, а мені гроші віддай.
Хай буде і від ката, аби дуката.
Копа камінь довбає.
Копа переможе й попа.
Не гонися за довгим рублем, бо й короткий загубиш.
Відкладай копійчину на чорну годину.
Діла на копійку, а балачок на карбованець.
Зароблена копійка краща краденого карбованця.
І дві копійки — гроші.
Копійка карбованець береже.
Не було ні копійки, а тут тобі цілий карбованець.
Старайся за копійку, карбованець
за себе вже постарається сам.
Хоч за копійку та на тарілку, а за шаг та у відро.
Хто копійки не береже, той сам її не варт.
Кому так, кому на п'ятак, а кому даром.
Це така, що не вступить нікому й п'ятака.
Був шаг, та в кишені розтерся.
Приложи шаг, то й бублик купиш.
Хто шага не береже, той не варт і копійки.
Не можеш збути, як лихого шеляга.
Життя на нитці, а руки ще в калитці.
Мошонка — не криниця, а гроші — не вода.
Рахуби повні губи, а мошонка порожня.
Держи кишеню і уста зачинені.
Добрий інтерес, як повний черес.

На всякий товар є свій покупець.
Бачили очі, що купували, їжте, хоч повилазьте!
Викупив сорочку, а заставив свитку.
Дешево купити, то себе в дурні пошити.
Доки не згудить, доти не купить.
За очі тільки яйця купувати.
За свої гроші купив чорта на свою шию.
За що купив, за те й продаю.
Кота в мішку не купують.
Купив би, та купила немає.
Купив біду за свої гроші.
Купив дід бабі капці — короткі були, та й втяв пальці.
Купив, не купив, а поторгуватись можна.
Купив Хома хорта, а Ярема — чорта.

Купив хрону до лимону.
Купив хрону, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте, бачили, що купували, грошам не пропадать.
Купля руки пече, а продажа гріє.
Купуй сукню шиту, а хату криту.
Найдеться купець і на дірявий горнець.
Не купуй, що тобі потрібно, а що необхідно.
Не мала баба клопоту, та купила порося.
Хто коня купить, бере і вуздечку.
Яке купив, таке й продав.
Без купця товар сирота.
Бог дає купця, а чорт баришника.
Один купець торгу не робить.
Купець торгом, піп горлом, а мужик горбом бере.
Купець, що стрілець: необачного жде.
Купець, як стрілець: як попав, так попав, а як не попав, то й заряд пропав.
Не покидайся першого купця і першого жениха.
Правду говорить мудрець: перший —
то найкращий купець.
Який купець, такий і крам.
Без розуму торгувати — то торбу надівати.
Десять раз торгуй, а раз купуй.
З лихого торгу аби з носом.
З чим баба на торг, з тим і з торгу.
На торзі кожна корова тільна.
Не пхайся з козами на торг: і кіз продаси,
і гроші проїси.
Не хоче коза на торг, та ведуть.
Сердилась баба на торг, а торг про те й не знав.
Торг та сватання — то полюбовне діло.
Торгувати — то ще не купувати.
Торгувати — не вареники їсти.
Торгували — веселились, полічили — засмутились.
Я к тому торгу і піший піду.
Гав ловив та витрішки продавав.
З божої волі продав штани, купив солі.
Не похвалиш — не продаси, не погудиш — не купиш.
Продав биці, купив киці.
Продавець може бути з одним оком,
покупець повинен мати їх сто.
Продав — загубив, купив — знайшов.
Продай літом чоботи, а зимою ходи босий.
Продала за три огляди.

Продати й сам продаси, а купити й з батьком не купиш.
Скоріше продаси, як купиш, і скоріше втратиш, як найдеш.
Треба продати хату, аби виправувати лопату.
Хто продає, той хвалить, а хто купує, той ганить.
Ліпше втратити, ніж другого ошукати.
Хто ошукає мене раз, то сором йому, а як два рази, то сором мені.
Заправив, як дурень за батька.
Бариша ні гроша, аби слово хороше.
Бариш дурному товариш.
В баришника завжди свіжа копійка.
Хоч нема бариша, так слава хороша.
Без ями греблі, а без накладу зиску не буде.
Чи зиск, чи втрата — то одна заплата.
Від прибутку голова не болить.
Де є прибуток, там є й убиток.
Прибуток із убитком на одному подвір'ї живуть.
Дешева риба, дешева й юшка.
Дешеве м'ясо собаки їдять.
На дешевий товар дешевий купець іде.
Хрін дешевий, та що толку в тім?
Дорога рибка — добра й юшка.
Дорого, не дорого, а поторгуватися треба.
Дорого, та мило, дешево, та гнило.
На торзі два дурні: один дешево дає, другий дорого править.
Не то дорого, що є де купити, а то, що ніде.
Гріш ціна в базарний день.
Заломив ціну, як за рідну маму.
Коли б коню не лисина, і ціни б йому не було.
Не знає сам собі ціни.
Не великий кошт, а велика вигода.
За спрос грошей не беруть.
Бич на бич, аби могорич.
Старці паліччям міняються, та й то могорич п'ють.
Хоч на убиток продають, аби могорич запивать.
Аж на третій яр чути ваш базар.
Люди з базару, а Назар на базар.
На базар їхати, із собою ціни не везти.
На базар ходила та зівак ловила, а з базару прийшла, то аж двох принесла.
Як дві баби та гуска, то ввесь базар.

Або вішай, або додому пускай — мені треба на ярмарок.
Без одного спекулянта ярмарок буде.
Без цигана і ярмарок не буває.
Бий посуд — ярмарок скоро.
Вдома за дітьми, а на ярмарку за старцями спокійно не поїси.
Два діди та дві вдови-невістки піднімуть ярмарок на місті.
За вашим торгом нашого ярмарку не чути.
З таким крамом не лізь на ярмарок.
На ярмарку бувають трояки люди: одні продають, другі купують, а треті дарма беруть.
На ярмарку і на торгу що хочу, те й роблю.
Не зівай, Хомо, на те ярмарок.
От і крути, Хомо, головою.
По ярмарці лихий торг.
Три гуски, три невістки зроблять ярмарок.
У ярмарок поганого нічого немає, усе хороше.
Шапка пиріжком, а ходить по ярмарку з мішком.
Крамарям як не божиться, то ніколи не розжиться.
Крамар, як комар: де сяде, там і п'є.
Нема такого краму, аби купив тата й маму.
Який сам, такий і його крам.
Аби добрий товар, а купець знайдеться.
Добрий товар хвалити не треба, він хвалить себе сам.
Гарне личко товар продає.
І дорогий товар з землі росте.
Не то товар, що лежить, а то, що біжить.
По товару і ціна.
Товар — не ведмідь, грошей не поїсть.
Ліпше мало, як нічого.
Хто малого не шанує, той великого не вартує.
Без міри нема віри.
Всьому своя міра.
Десять раз відмір, а раз відріж.
Сім раз відмір, а раз відріж.
Заки втнеш — змір, поки стрілиш — ціль, поки скажеш — зваж, бо пожалієш не раз.
І свині мають міру.
Лучче міру перевершити, як недовершити.
Міра — віра, грошам — рахунок.
Найкраще своєю п'ядою мірити.
Не міряй всіх на свій аршин.

Не увіриш, поки сам не зміриш.
Що міра, то й віра.
Якою мірою міряєш, такою тобі і відплатять.
Хто не важить, той не має.
Виміняв нусте на порожнє.
Виміняв сліпий у глухого дзеркало на цимбали.
Виміняв шило на швайку.
Поміняв шило на мило.
Дрібних нема, а міняти нема що.
Міна буває надвоє: або виміняв, або проміняв.
Проміняв бика на індика.
Міняй бики на воли, аби дома не були.
Міняй, свату, сліну кобилу на носату.
Міняйло без штанів ходить.
Проміняв вовки на собаки.
Проміняв шило на мотовило.
Хто часто коні міняє, у того хомут гуляє.
Цигани не орють, бо волів не мають, проте хліб їдять, бо коні міняють.
Добре слово стоїть за завдаток.
Як не переплатиш, то й не купиш, а як не спустиш, то й не продаси.
Лучче п'ятак передачі, аби до вдачі.
На доброму нема передачі.
Хто міняє, той нічого не має.

РЕЛІГІЯ ТА ДУХОВЕНСТВО

Бог за того, в кого гроші.
Богу не молися, але й чорта не гніви.
Бога нема дома, а святі роблять, що самі хочуть.
«Бога побійся!» — «Та хіба бог розбійник, щоб його боятися?»
Бог лякає мужика громом, чорт — рогом, а піп знову богом.
Бог мені надопомагав, як сліпому окуляри.
Бог не допустить — свиня не з'їсть.
Богом свідчиться, а чорта за хвіст держить.
Богу молився, гною соромився, прийшла весна, а комора пуста.
Богу молися, а до берега гребися, бо утопишся.
Богу молиться, а чорту вірує.
Боженьки, боженьки, над ким ви богуватимете, як нас не буде?
«Боже, поможи!» — «А ти, небоже, не лежи!»
Боже ти мій, за що ти мене караєш? Чи я коли в церкву ходжу, чи я коли корчму мину?
Боже святий, пропав мій золотий: дав за службу божу, як у болото вкинув!
І святий боже не допоможе.
Вільно собаці і на бога брехати.
Вільно богу і зв'язавши до раю вкинути.
Всім богам по чоботях, а Миколі лисому шапку плисову.
До бога взивай, а рук прикладай.
До бога взивай, а лікаря шукай.
Доки бога намалюєш, то й чорта з'їси.
Думав піймати бога за бороду, а піймав чорта за хвіст.
За тим боже, хто переможе.
З богом контракту не підпишеш.
З богом жарти короткі.
З божої волі продав штани, купив солі.
«Здоровенькі були! Боже вам поможи!» — «Еге, казали боги, щоб і ви помогли!»
Змилувався бог над раком та дав очі не там, де треба.
І злодій просить бога, щоб украсти.
Казав бог дати, але ще треба ждати.

Кого бог хоче скарати, тому розум відбере.
Кого богу не треба, того і чорт не бере.
Коли б бог слухав чередника,
то за літо уся б худоба видохла.
Коли б грім був від бога, то над нами завжди бухало б.
Має бога на язиці, а чорта в зубах.
На бога надійся, а сам не плошай.
На бога покладайся, та до розуму прислухайся.
На тобі, боже, що мені не гоже.
Обіцяв бог дати, тільки велів підождати.
Одному богу молиться, а другому кланяється.
Пан бог не дитина, аби слухав дурного Клима.
Плакав, плакав, а все бог однаков, як перестав ридати,
зачав бог ліпш давати.
Плакали-голосили, та бога не впросили,
а стали співать — став бог давать.
Сказав би богові правду, але чорта боїться.
Сотворив бог — та й сім день після того сміявся.
Такий побожний, що другий день святкує.
Усе боже, тільки гріхи наші.
Щодень бога хвалить і щодень людей дурить.
Який бог змочив, такий і висушить.
Як нема, то й бог не дасть.
Само нічого не впаде з неба, а постаратися треба.
З рудих нема святих, та і з чорних чортма добрих.
І межи святими буває суперечка.
Коли не під'їси, то й святих продаси.
Якби усіх святих треба святкувати,
то не було б часу робити.
На тому світі повинно бути добре,
бо звідти ще ніхто не вертався.

Піп і пан — то одно.
Благослови, владико, дерти з бідного лико!
Нема кістки у язиці, можна брехати і владиці.
Як притисне, то і владика свисне.
Дяк, що будяк: хоч трошки, а вколе.
На безлюдді і дяк чоловік.
Пан піддячий любить борщ гарячий,
а як голодний — то їсть і холодний.
Не кожний дячок має усе повний горщок.
І миша на стіл скаче, як паламар не баче.
Що ігуменові можна, то братії зась.
Коли ігумен за чарку, то братія за ковші.

На кого ігумен, на того й братія.
Аби лиш два попи на світі жило, то ще б їм затісно було.
Аби люди, а піп буде.
Бий попа, тільки голову сховай, бо вона свячена.
Богу слава, а попу шмат сала.
Буде гарно на світі, як попу підсипать, а пана засипать.
Вбрався піп у ризу, а чорт у рядно, і говорять одно.
Відколи світ настав, то ще піп у церкві не свистав.
Відколи світ світом, не танцював ще піп з війтом.
У попа здачі, а в кравця остачі не питай.
Гвалт, миряни, у попа ладану не стало!
Де піп церкву ставить, там пан корчму будує.
Добре в світі жить попові, лікареві та котові.
Дурневі чудо, а попові хліб.
Дурний піп хрестив та в помийницю впустив.
Кому піп, кому попадя, а кому й попова дочка.
За гроші піп і чорта поцілує.
Завистливі очі, як у попа.
Знаємо і без попа, що в неділю свято.
Знехотя піп порося з'їв.
І з попом добра мова, але й з чортом
можна прийти до слова.
Кожний піп по-своєму співає.
Кому мрець, а попові гроші в гаманець.
Копа для попа, а дякові буде й по мідякові.
Краще з ведмедем борюкатися, як із попом боргуватися.
Людське горе попа годує.
Миша у стіжку не загине, а піп на селі.
Мужик захворів — попа кличуть, піп захворів —
за лікарем посилають.
Навіщо попові гармошка, коли у нього є кадило.
На те піп посвятився, щоб по церкві крутився.
Не видали попа в боярах.
Не в попи, так в дзвонарі пішов.
Не дав піп дари, чорт його бери!
Нема дурнішого від попа: люди плачуть, а він співає.
Не мала то мирянам журба: попова кишеня порвалась.
Нема нікому так добре на світі, як попові та котові:
обидва лежать та хліб дурно їдять.
Ніхто не знає натуру попову: три слова скаже,
а бере корову.
Ніхто такий не багатий, як попові дочки: одна гола,
друга боса, третя без сорочки.
Одна в попа жінка, та й то остання.

Піп гроші збирає, а чорт калитку шиє.
Піп два рази казання не говорить.
Піп живе з вівтаря, а писар з каламаря.
Піп з богом говорить, а на чорта дивиться.
Піп каже: «Слухай моїх слів, а не пильнуй моїх діл!»
Піп лиш писне, а тисне, а дяк реве, а мало бере.
Піп людей ховає, сховають і попа.
Піп Наум навів бабу на ум: баба порося продала,
а гроші попові дала.
Піп своє, а чорт своє.
Піп співає, а попадя млинці пече.
Піп у дзвони, а чорт у калатало та й каже,
що його голосніше.
Попа одним обідом не нагодуєш.
Попові дзвонять, попадю з села гонять.
Попові завжди панахида сниться.
Попову корову і вовк пізна́, та не візьме.
Попу оддай діжу з тістом, то він тісто вибере
і очі тобі видере.
Роби теє, що піп каже, а не роби теє, що пін робить.
Свищи, попоньку, бо вже попадя помандрувала.
Свищи, попоньку, дочка за жовніром пішла.
Святе місце порожнє не буде, коли і попа біс візьме.
Тікайте, кури, піп іде!
У попа завжди долоня свербить.
У попа здачі, як у шевця остачі.
У попа крам — пекло й рай, що хочеш, те й вибирай.
Худа парафія, де піп зубами дзвонить.
Чудо попові — як злодієві крадений кінь.
Що піп, що кіт: не поворчавши, не з'їсть.
Який піп, така його й парафія.
Який піп, таке й благословення.
Як умер біднячок — був піп і дячок,
а як умер багатир, то зібрався всенький мир.
Доти попадя княгиня, поки піп не загине.
Коли б нашій попаді та попова борода,
давно б благочинним була.
Коли попадю сказило, то не поможе й кадило.
Чорний клобук святості не придає.
Що козаку видиться, то монаху сниться.
Душа чорна, мов у ченця ряса.
Найшов чернець клобук — не скаче, загубив — не плаче.
Як рибі без води, так ченцю без жони.
До чужого монастиря зі своїм уставом не ходять.

Який монастир, така й милостиня.
У лавру, що в шинок, не йдуть без грошей.
На вівтар з ходаками не лізь.
Хто вівтарю служить, той з вівтаря жити мусить.
Вже той дзвін реве, що воли й корови бере.
Десь дзвін великий ллють, що пустили таку поголоску.
Дзвін до церкви скликає, а сам у ній не буває.
Дзвони хваляться по голосу, люди — по бесіді.
За великим дзвоном малих не чути.
І дзвін без серця нічого не варт.
Нехай дзвонить — його ніхто на панщину не гонить.
Чим більший дзвін, тим грубший голос.
Назад наші з корогвами, бо чорт має мерця!
І ладаном не викуриш.
Нате і мій ладан на церкву, щоб і я божа Вівдя була!
Кому видно, тому й свічки не треба.
Лучче одна свічка перед собою, ніж дві за собою.
Того би зі свічкою пошукати.
Велике свято, що Гриць у церкві.
Верни, Грицю, соб, бо в церкву заїхали.
В чужій церкві не паламарюй.
В чужій церкві свічок не поправляй.
Доброго корчма не зіпсує, злого церква не направить.
Коли не прийду до церкви, то все паски святять.
Куди пхайте, то пхайте, аби не до церкви.
Не думав бути в церкві, так собаки загнали.
Тільки й людей, що Хома в церкві.
Сюди хрестом, а туди хвостом.
Хрест — попівський струмент.
Такий побожний, що з ходаками до неба чкурне.
Всяка неправда — гріх.
Гріх — не оріх, зубами не розкусиш.
Де гріх, там і покута.
Душа согрішила — спина віддувається.
Нагадує старі гріхи.
Не мішай грішне з праведним.
Не рад чоловік грішити, та мусить.
Самі в гріхах, як в реп'яхах, а ще й людей судять.
Солодко грішити, гірко покутувати.
Чия шкода, того й гріх.
Чоловік не святий, щоб не согрішив, і не чорт, щоб не покаявся.
Як не прийме бог гріхи за жарт, то буде шелесту багато.
Згодиться богу молиться і горшки накривать.

Перебила свиня «Отче наш», нехай тепер сама молиться.
В піст їмо хрін, а в м'ясниці кислиці.
Добре тому поститися, де піч велика
і є кому їсти зварити.
З дурного говіння не буде спасіння.
Тоді буде піст, як не стане хліба.
Заговіла — бодай батеньку хата згоріла!
Піст задрав хвіст та й побіг у лози.
Піст не міст, можна об'їхати.
Постимо, а сала меншає.
У бідного щодня піст.
Як все празникувати, то й сорочки не мати.
Не велике свято, що в будень дзвонять.
«Тату, не лізьте з постолами на престол!» —
«Нічого, сину, аби душа була чиста!»
Читає: «Да буде воля твоя», а думає: «Якби моя!»
Доки грім не гряне, мужик не перехреститься.
Дощ ллє як з бочки: мабуть, десь бог чопок загубив
та й нічим заткнуть.
Нема хліба, нема й оченаша.
Як часто не доїси, то й святих продаси.
І бога за гроші можна купити.
Як прийде біда, то не поможе й свячена вода.
Іде йому і з живого і з мертвого.
Не поможе ні кропило, ні кадило.
Чоловік божий, а душа дідьча.
Говори, Грицю, «Богородицю», а я буду:
«Вірую за кобилу сірую».
Говори, Грицю, «Богородицю», а я буду «Отче наш» —
так буде легше для нас.
Ніхто не знає натуру попову: три слова скаже
та й бере корову.
За руб свічку бере, а з бідного останню шкуру дере.
Обдирає стодоли, а покриває костьоли.
Вже мені і в пеклі гірше не буде.
В пекло — то в пекло — бодай буде тепло.
Добре, що в пекло, бо там тепло, а піди в рай,
то ще й про дрова дбай.
Добре іноді і в пеклі приятеля мати.
Перед пеклом і чорта треба просити за кума.
До раю навпростець, та ще й у постолах.

ІСТОРИЧНІ ТА ТОПОНІМІЧНІ ПРИСЛІВ'Я

Що край, то інший звичай.
Що двір, то говір.
Що город — то інший народ.
Що город, то норов, що село, то обичай.
Що хатка, то інша гадка.
В чужім краю і солов'ї лиш цвірінькають.
Де рідний край, там і під ялиною рай.
За рідний край хоч номирай.
Нема гіршої покути, як уріднім краю носити пута.
Свій край, як рай, а чужа країна, як домовина.
В місті, як у тісті, а на селі, як у смолі.
Не нашого села прихожане.
Що хуторок, то говорок, що сільце, то інше слівце.
З рідного краю і ворона мила.
Що сторона, то новина.
В чужій стороні і весна негарна.
В чужій стороні і жук м'ясо,
і стару бабу молодицею звуть.
На чужій сторонці поклонишся і воронці.
Рідна сторона — мати, чужа — мачуха.
У чужій сторонці не так світить і сонце.
Болить мене голова, що чужая сторона.
Лучче на родині кості положити,
як на чужині слави добувати.
Не дай, доле, в приймах жити, а на чужині гинути.
Чужа сторона тугою зорана, сльозами засіяна.
Чужина не гріє.
Чужина — не рідна мати, хліба не дасть.
Як заїде на чужину, то хоч бородатий, а сиротина.
За рідною землею і в небі скучно.
Світ один, та різні звичаї.
Звичай — то другий закон.
Купці з Бару: ні грошей, ні товару.
Як видно, й добрий чоловік, та березинець.
Піди за Бескиди — не збудешся біди.
Прийшли з Борзни та чортзна-що принесли.
Як переїдеш Вересоч, так їдь куди хоч.
І у Відні люди бідні.
Провадь мене і до Вени, то не зробиш пана з мене.

Ворскла — річка невеличка, береги ламає,
хто в Полтаві не буває, той лиха не знає.
Відси ріка, відти гора, а всередині біда — то Галич.
Як у Гайсині вмирають, то в Карбівці не ховають.
Задесенські людці на все зле митці.
У Диканьці дівки модні — всі гуляють, хоч і голодні.
Дніпро — батько.
Дон Доном, а найкраще дома.
Зайшовши за Дунай, та й додому не думай.
Золотоноша з золота, а Лубни з лубків.
Золотоноша кругом хороша: округи вода, всередині біда.
Кам'янець, як вінець: кругом вода, а всередині біда.
Піди і за Карпати, то треба бідувати.
Дурний і в Києві не купить розуму.
Дурень до Києва, дурень і з Києва.
На кого біда нападе, то до Києва йде,
а як біда минеться, то він і з Броварів вернеться.
У Києві не женись, а в Ромнах коней не міняй.
Язик до Києва доведе.
Коломию гудьмо, а в Коломиї будьмо.
Коломия не помия, Коломия місто.
У Кутині всі наче поплутані.
Лолин голий: навколо ліс, а всередині біс.
У Луцьку все не по-людськи: навколо вода,
а всередині біда.
І у Львові не всі здорові.
Львов-град не всякому рад.
Підеш до Печери — ляжеш спати без вечері.
І на Поділлю не росте хліб по кіллю
та ковбасами плоти не городять.
На Подолі всього доволі.
Хто не пив полтавської води, той нічого не варт.
У Попівці хліб по копійці, а в Перекопі хліб по копі.
Покошичі — розкошичі: хто прийде в жупані,
той піде без свитки.
Прут — ріка дика: викидає з хати, чи ти хлоп,
чи владика.
Станція Рахни — сядь і віддихни!
В Римі був, а Рима не бачив.
Бути в Римі папи римського не бачити —
то нічого не бачити.
Де Крим, де Рим, а де Балабонівка.
Рогатин гудь, а в Рогатині будь.
Ромен — город на горі, по дві дурниці на дворі.

Сосниця — розкошниця, хороші́ї вжитки: хто прийде в жупані, так піде без свитки.
Не Сосниця — розкошниця: єсть де сісти, та нічого їсти.
Як зійдеться Стрий і Ломець, то буде світу конець.
В Суражі всі люди вражі.
Як ідеш у Сураж, то й бери свій фураж.
Будеш знать, почім в Тростянці гребінці!
Хоч поїдеш і за Тису, і там не найдеш з пирогами повну мису.
Пішов на Вкраїну, на степи, на вольнії землі.
Україна одному до границь його ланів, а другому від колиски до гробу серед злиднів.
У Хоролі всього доволі.
Чигиринці спекли чорта в ринці, а таращанці з'їли вранці.
Обізвався Яготин: «Ніжин мені побратим!», а Ніжин каже: «Є у степу Ромен, та й той мені не ровен!»

Краще смерть на полі, ніж життя в неволі.
Або будемо на Русі, або пропадемо всі.
Князь Борис все плуги кував та людям давав.
Мстислав не одного стиснув.
Тверда Русь все перебуде.
Нема на світі гіршої віри, як бусурмани-татари.
Де стопа орди перейшла, там трава не росла.
Аби не лежачого татари взяли.
Що робити, то робити, аби сидячого татари не взяли.
Бери до пари, щоб не взяли татари.
Давно зле було, бо брали татари, а тепер лиш би жити, та нема де міститись.
Зліша від зла татарська честь.
Люди не татари, дадуть хліба і сметани.
Не в пору гість гірше татарина.
Свої люди не татари, не дадуть загибати.
«Тату, я зловив татарина!» — «То веди його сюди!» — «Не ведеться-бо!» — «То пусти його!» — «Не пускається-бо!»
Турецький син буду, коли то не правда!
Це той пан Корецький, що втік з-під Корсуня по-молодецьки!
Граф Потоцький, що в нього розум жіноцький.
Показав Богун панам дорогу, ледве вибрались здорові.
Аби була булава, то найдеться голова.

13*

Без гетьмана військо гине.
Іван плахту носить, а Настя — булаву.
Як череді без личмана, так козакам без гетьмана.
Береженого і бог береже, а козака шабля стереже.
Вбраний козак всім хороший: як забряжчить,
то всі слухають.
Де байрак, там і козак.
У нас де крак, там козак, а де байрак, там і сто козаків.
Для козака воєвода — велика невзгода.
Забажалось козаку зеленого часнику.
Звання козаче, а життя собаче.
З лиха козак стару обнімає, бо молодої немає.
І холод не страшний, коли козак молодий.
Ішов козак на лінію і вельми надувся,
ішов козак із лінії — як лихо, зігнувся.
Кінь та ніч — козакові товариші.
Козак з біди не заплаче.
Козак з бідою, як риба з водою.
Козак живе не тим, що є, а тим, що буде.
Козаки, як діти: що їм дадуть, то й з'їдять.
Козаки, як діти: хоч багато поїдять, та мало наїдяться.
Козак із пригоршні нап'ється, а з долоні пообідає.
Козак коли не п'є, то ворогів б'є, а все не гуляє.
Козак не без долі, дівка не без щастя.
Козак не боїться ні хмари, ні чвари.
Козак не боїться ні тучі, ні грому, як вийшов із дому.
Козак хороший, та нема грошей.
Козак, як голуб, знявся та й полинув.
Козацькому роду нема переводу.
Коник підбився — козак зажурився.
Коли козак у полі, то він на волі.
Куди козака доля не закине, все буде козак.
На козаку й рогожа пригожа.
Нащо в бога й день, як у козака місяць.
Не все то козак, що списа має.
Не журися, козаче, нехай твій ворог плаче.
Не козакувати Миколі, бо не буде у нього коня ніколи.
Не на те козак п'є, що є, а на те, що буде.
Не пив води дунайської, не їв каші козацької.
«Нехай риба буде рак!» — сказав козак.
Не той козак, що зборов, а той, що вивернувся.
Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води.
Ой так по-козацьки: нема хліба — їсти плящки!

Піч — річ бабська, а шабля — козацька.
Про одного козака війна буде.
Прожилися козаки — ні хліба, ні табаки.
Птиця з птицею не наб'ється, козак з дівчиною не наживеться.
Спіп з бородою, а козак з молодою.
Степ та воля — козацька доля.
Терпи, козаче,— отаманом будеш.
То не козак, що отаманом не думає бути.
Хліб та вода — то козацька їда.
Чи сяк, чи так — не боїться козак.
Щирий козак ззаду не нападає.
Що там холод, коли козак молод.
Як череді без личмана, так козакам без гетьмана.
Отаманом не хвалися, але його кріпко держися.
Хто про що, а він про Наливайка.
Хто любить піч, тому ворог Січ.
Під Корсунем родилася, на Пиляві хрестилася.
Висипався Хміль із міха та наробив панам-ляхам лиха.
За старого Хмеля, як була людей жменя.
Як сів на коня, та вдарив у потебеньку, та й поїхав помаленьку.
Лучче вмирати у полі, ніж у жінчиному подолі.
У полі дві волі, чия сильніша.
Пропав, як швед під Полтавою.
Загинув без слави недалеко від Полтави.
Голодний француз і вороні рад.
Нагрівся француз у Москві, а замерз на Березині.
Так турнув, як Кутуз француза.
Бідний — Кармалюкові брат рідний.
Гнеться, як пан перед Кармалюком.
Колись Устим пускав панів у дим.
Пана Стася взяла трясця, а панові гроші Устим дав Явдосі.
Що буде, то буде, а Кармалюк на пана робити не буде.
Степ без кінця, а коня попасти ніде.
Чхали, чхали та на степу й ночували.
Доля чумацька гірка і щастя щербате.
Кий у степу чумакам хазяїн.
Не хочеш козакувати — йди чумакувати.
Ой чумаче, чумаче, життя твоє собаче.
Чумак чумака таранею допіка, а сам у нього з воза витягує чабака.

Віз ламається — чумак ума набирається,
а як віл пристає, то ума не стає.
На панщині коноцельки тіпаєм, а прийдем додому — голі плечі латаєм.
Нехай дзвонять — їх на панщину не гонять.
Це так, неначе на панщину робити.
Що буде, то буде, а козак панщини робити не буде.
От тобі, бабо, і Юр'їв день!

Людська кровця — не водиця, проливати не годиться.
В війні нема ні брата, ні свата.
У війні хто дужчий, той ліпший.
Війна кому вірьовка, а кому дійна коровка.
Війна воює, а дома жінка горює.
Війна живиться грішми, а звеселяється кров'ю.
Війна людей їсть, а кров'ю запиває.
Війна, як та вода: в одного бере, а другому дає.
Дома — лев, а на війні — тхір.
Іще не було доброї війни і лихого миру.
Кому війна, а кому матір рідна.
Лучче дома горох, капуста, ніж на війні курка тлуста.
Моря без води, а війни без крові не буває.
На війну ідучи по чужу голову, і свою неси.
По війні відважних багато.
Ті, що готують війну, самі не воюють ніколи.
Без доброго командира військо отара.
Без ради і військо гине.
Ліпше дома косою косити, ніж у війську ранець носити.
Коли б, боже, воювати, щоб шабельки не виймати.
Хто чим воює, від того й гине.
Без зброї слабі й герої.
Жовнір воює, а жінка з дітьми горює.
Жовнір не має ні тата, ні брата, лиш камрата.
Хто має викрути, той не піде в рекрути.
Солдат і в полі в неволі.
Солдатський сон усюди солодкий.
Солдатка — ні вдова, ні заміжня жона.
Хто хоче горя зажити, нехай іде в солдати служити.
Хліб, сіль, вода — солдатська їда.
Нуте, браття, або перемогу здобути, або дома не бути!
Коли зброя говорить, закони мовчать.
Куля не галушка — її не проковтнеш.
Рана від кулі глибока, а від шаблі широка.

Хто смерті не боїться, того і куля не бере.
Хто меч підняв, від меча і загине.
Повинну голову і меч не січе.
Потопаючий хватається і меча.
Хто грається з мечем, грається з чортом.
Лиха оборона ліпша, як ніяка.
Посол, як міх: що в нього покладеш, те і несе.
Посла не січуть, не рубають, а тільки жалують.
Посли не на те, щоби головами кивати.
Кров — не вода, а серце — не камінь.
Кров не вода — проливати шкода.
Кров і кров'ю не змиєш.
Того зроду не чували, щоб рідною кров'ю
списи обливали.
Що своя кров — то не чужа.
Або груди в хрестах, або голова в кущах.
Мир усі люблять, а один одного гублять.
Поганий мир ліпше доброї сварки.

Радянські прислів'я та приказки

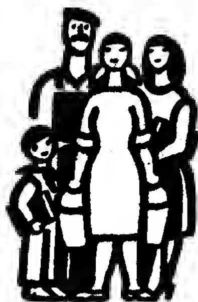

В. І. ЛЕНІН, КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ

Голос Леніна — голос народу.
Від ленінської науки міцніють розум і руки.
В ленінському слові завжди знаходимо думки нові.
Без ленінських порад не було б влади Рад.
Були каганець та свіча, а тепер лампочка Ілліча.
В царя був перший друг кулак, а в Леніна — бідняк.
Де Ленін, там і перемога.
Дід і батько говорив: «Ленін завжди правду любив».
До вчення Леніна весь світ прислухається.
Дорогою Леніна йти — щастя і славу знайти.
Жити по-ленінськи — жити для народу.
За Леніним пішли — волю і щастя знайшли.
І батьки, і діти вивчають Леніна заповіти.
Ілліч правди нас вчив, в комунізм нам ключ лишив.
Ілліч створив владу Рад — не вернеться старий лад.
Ім'ям Леніна великим світ весь обновився.
Колись дим каганця виїдав нам очі,
тепер лампа Ілліча світить дні і ночі.
Леніна заповіти знають старі і діти.
Леніна заповіт облетів увесь світ.
Леніна заповіт — на тисячі літ.
Леніна розум, як сонце, світить у кожне віконце.
Леніна ідея, як сонце ясне: ніколи не згасне.
Леніна твори — найясніші в світі зорі.
Леніна слово не забудеться: що сказав, те збудеться.
Леніна стяг до комунізму вказав шлях.
Ленін для народу дав щастя і свободу.
Ленін завжди з нами буде, світ про нього не забуде.
Ленін згуртував народи під стягом свободи.
Ленін народу правду сказав — шлях до щастя показав.
Ленін — наш батько, Вітчизна — мати.
Ленін не вмер — він живе і тепер.
Ленін не вмер — він живе, він всюди правду несе.
Ленін нашу долю вивів на волю.
Ленінові слова збуваються:
колгоспи живуть-розвиваються.
Ленінове ім'я знає кожна сім'я.
Ленін простий, як правда, мудрий, як народ.

Ленін простий, як правда, і, як правда, великий.
Ленінська правда, мов сонце, ясна,
   ніколи над світом не згасне вона.
Ленінська правда ясніша від сонця.
Ленінська правда міцніша за атом.
Ленінським шляхом народи пішли —
   щастя й свободу собі здобули.
Пам'ять про Леніна не на день, не на рік, а на цілий вік.
По-ленінському жити — Батьківщині служити.
Правда Леніна житиме, доки сонце світитиме.
При цареві жили — латками трусили,
   за Леніним пішли — щастя знайшли.
Розум і руки міцніють від ленінської науки.
Спасибі Іллічу — електрикою свічу.
Як у небі сонце ясне, ім'я Леніна не згасне.
Ленінізм — це думка нова, це партії нашої основа.
Ленінізм — це думка сміла, це партії нашої сила.

До щастя й свободи веде партія народи.
В рішеннях партії голос Леніна.
В ленінській дружбі правда і сила.
Де партія, там перемога.
Для нас партії слова — що крила для орла.
Ленін, партія нам шлях правди вказали,
   а ми ту правду завоювали.
Ленін, партія нам проклали путь —
   їх ідеї зорями цвітуть.
Ленін, партія сказали, щоб країна була в металі.
Ми і наші діти турботою партії зігріті.
Ми міцнієм і ростем, бо за партією йдем.
Народ піде, куди партія поведе.
Наша партія слів на вітер не кидає: що сказано,
   те й зроблено.
Партії думи — народу служити, мрії народу —
   по-ленінськи жити.
Партія з нами — перемога за нами.
Партія наша — совість народу.
Партія — мудрість народу.
Партія скаже — народ справами підтримає.
Сила партії — в народі.
Сила партії незмірна, бо народу вона вірна.
Слова партії — закон.
Партія скаже — дорогу до щастя покаже.

Партія говорить слово, а ми відповідаємо: «Готово!»
Партія світоч миру — вона вселяє в наші серця силу
й віру.
Партія учить народ не боятись перешкод.
У партії Леніна думка єдина:
щоб була щаслива кожна людина.
Більшовики — народу керівники.
Більшовики нас вели, тому й волю здобули.
Більшовики — нашого життя будівники.
Таких немає фортець, яких більшовики
не могли б здобути.
За комуністами пішли — волю і щастя знайшли.
За комуністами йдеш — до комунізму прийдеш.
Учися у комуністів, як жить для народу.
Як стали до влади комуністи, є що пити, є що їсти.
Комунізм не за горами, бо кується самими нами.
По-комуністичному жити — народові служити.
Скрізь електрика гуде — комунізм із нею йде.
Щоб комунізм збудувати, треба по-ударному працювати.
Держися Радянської власті,
як не хочеш панської напасті.
За Радянської влади голота вибралася з болота.
При Радянській владі і в наше віконце заглянуло сонце.
Наша власть — панам зась!
Поки не було Совіту, не бачила голота світу.
Радянська влада всім принесла гарну вість:
«Хто не робить, той не їсть!»
Радянська власть — панам напасть.
Жить — народу служить.
У нас народи вільні, бо права всім рівні.
Щастя народу — в свободі, міць держави — в народі.
Радянська влада ворогам очі коле.
Наша сила — сім'я єдина.
Народна дружба і братерство —
дорожче всякого багатства.
У нас людина людині — друг, товариш і брат.
Як будемо в дружбі жити, нас нікому не зломити.
Будь не тільки сином батька, а й сином народу.
Для щастя свого народу не страшно в вогонь і в воду.
Урвався панам бас, бо Радянська влада в нас.
За рідний край і життя віддай!
Наша країна, як мак, цвіте — з славою завжди іде.
У Радянському Союзі всі трудящі — рідні друзі.

Росіяни нам брати — легко з ними в ногу йти.
Росія та Україна — з одного кореня калина.
Горя не знаємо, бо Великий Закон маємо.
Де Закон ламають, там правди не знають.
Добре іде діло, бо новий Закон у дії.
Народ свої закони сам пише.
Життя для народу дала революція,
уквітчала його Конституція.
Здобутки революції закріплені в Конституції.
Конституцію ми склали, щоби люди щастя мали.
Конституція нова дала жінці всі права.
Конституція нова — то здобутки наші і права.
Нову Конституцію маємо, тому і горя не знаємо.
Панська конституція — нагаї і податки,
Радянська Конституція — радість і достатки.
Що народом завойовано,
то в Конституції сформульовано.
Вибирай найкращих у Раду — вони не підведуть громаду.
Де сільрада не спить, там робота кипить.
Будови комунізму під силу тільки радянському героїзму.

БОРОТЬБА ЗА ПЕРЕМОГУ ВЕЛИКОГО ЖОВТНЯ

Старий світ зруйнували, новий збудували.
Була влада царська — стала пролетарська.
Були в неволі, ходили голі, як добились волі —
добра в нас доволі.
Були часи: одні робили, другі трубили.
Нам воля, а панам петля.
Хвалимо свою долю, відколи одержали волю.
Там свобода, де влада народа.
Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дістається.
Як став серп і молот, утік від нас голод.
Іскра тліла, поки весь світ освітила.
Мені було що вдень, що вночі — все поночі.
І в наше віконце заглянуло сонце.
Вже ті часи минули, коли хлопи шию гнули.
Робили на ката грудьми, але не були людьми.
Колись було на старості хоч в дочки, хоч в сина —
лиха година, зараз і на старості живемо не без радості.
Колись ми жили — тільки сльози лили.
Раніш у мільйонерів жито жали,
а тепер мільйонерами колгоспи стали.
Тепер те сталося, про що раніш у казці розповідалося.
Революція правдою перемогла.
Революція родичів не знає.
Революція — сила: царя й панів роздавила.
Хоч важка була дорога, зате наша перемога.
Права не дають, права беруть.
Сімнадцятий рік прийшов — кожний трудар
щастя знайшов.
Сімнадцятий рік продовжив робітникам і селянам вік.
Розколовся світ на свободу й гніт.
Як Будьонний появився, пан від ляку затрусився.
Як тікали від Будьонного пани, загубили свої жупани.
Раніше село таке було: панові поклонись,
урядникові покорись, попові помолись;
революція настала — всіх їх розігнала.
Революція зробила таку резолюцію: «Панів геть,
а царю смерть, нам воля, а панам петля!»
Революція настала — жінка вільна стала.
Революція не хмара, села не обійде.

Прийшли червоні — тепер ми на волі.
Під стяг червоний пішли мільйони.
Червоне козацтво не дало народу в кріпацтво.
Старий світ зруйнували — новий збудували.
Здобули волю — відшукали долю.
Як в людей одна мета, не страшна й Антанта.
Білі на більшовиків наступали танками,
а тікали санками.
Пам'ята Гостра Могила, як ми колись буржуїв били.
Пробував Врангель до нас лізти, хотів за царя сісти,
та не вдалось.
Були генерали — вішали нас і стріляли,
прийшли червоні — стали ми на волі.
Гай, гай, полетіли генерали у теплий край.
Денікінський маніфест спиною читають.
І гетьман брав, і Денікін брав, аж поки «годі!»
комунар сказав.
Кляне, як баба Денікіна.
У вагоні Директорія, під вагоном територія.
Був вояка Махно, та втік давно.
Дощик іде — буде слизько, тікай, Махно,—
красні близько.
Казав Петлюра: «Вернусь на Юра!», та й не доказав.
Петлюра у ліс, а Денікіна взяв біс.
На готовий шмат Пілсудський рад.
Видно орла по польоту, а Скоропадського по німцях.
Денікін прийшов — дер шкуру з підошов.
Що пан, що гетьман — все одно.
У Києві гетьман об'явився — на селі пан заворушився.
Тоді цар повернеться, як рак свисне.
У Росії цар, у городі пан, у селі піп
найбагатшими людьми були, та к чорту загули.
Цар любив карати, чиновники — хабар брати,
пани — шкуру драти.
Як був цар Микола, то була країна наша гола.
Цар і бог — геть обох!
Бились з нами отамани й пани та погубили штани.
Брав пан — забрали й пана.
Взяв біс пана, нехай же бере і підпанків.
Дід був панський, батько — царський,
а син — радянський.
Діждались пори, що покотились пани з гори.
Добре, що наші діти знають про панів тільки з букварів.

Довелось тікати панам за Карпати.
Минулися ті роки, коли пани брали руки в боки.
Минули ті роки, що розпирало панам боки.
Мужик землю розділяв — пан зубами скреготав.
На панські ультимати у нас є гармати.
Не бачити панам нашої землі, як своїх вух.
Не квапся, пане, на нашу землю, бо своєї не побачиш.
Не так воно робиться, як панам хочеться.
Пан був, та загув, і сліди його терном заросли.
Панів ми прогнали і життя народу дали.
Панів прогнали — заможними стали.
Пан із селян брав — люди панське забирають,
  своє назад повертають.
Позаростали дороги, куди ходили панські ноги.
Присмирнів, як у революцію пан.
Пташки до літа, а пани довіку подалися за море.
Тікали люди колись од пана, та настав час,
  що й пан од людей втік.
Тоді повернуться пани, як рак одягнеться в штани.
Хоч верть-круть, хоч круть-верть,
  а панству все одно смерть.
Як сюди йшли пани, то понадівали й жупани,
  а як тікали, то поскидали й штани.
Багачі на печі сиділи та калачі їли, а бідні на їх робили.
Без попа і куркуля краще родить в нас земля.
До церкви ходили — темними жили,
  як до церкви ходить перестали — жити краще стали.
Бідкається, як куркуль перед хлібозаготівлею.
Взяло, як глитая за живіт.
Добра згода, та не з багачем.
За куркуля Собка не мав я і спопка,
  а тепер в коморі всього є доволі.
Коли середняк сільраду вибирає,
  у куркуля апетит пропадає.
Кооператив куркулям життя вкоротив.
Куркуля як придушиш, то він кається,
  а потім за своє хапається.
Куркуля слова ласкаві, та думки лукаві.
Куркуль куркуля бачить здаля.
Куркуль павутину мотав, та сам від того скопав.
Куркуль попа вихваляє, бо піп йому помагає.
Куркульським сльозам не вір.
Надів куркуль сірячок, вдає, що він біднячок.

На куркульську брехню оренди немає.
Не випити курці глибокую річку,
не зірвати куркулям нашу п'ятирічку.
Не кланяюсь багачу — своє жито молочу.
Одізвались куркулю бідняцькі сльози.
Пішов куркуль в артіль, та вилетів і звідтіль.
Прийшлось куркулеві голосу в півня позичати.
Спродується, як куркуль перед колективізацією.
Як не стало куркуля, тепер наша вся земля.
Без бога ясніша дорога.
Без бога поставимо стога.
Де той бог був, як пан бідного в дугу гнув.
Не сподівайся на бога — буде з колгоспу підмога.
На бога сподівався — без штанів остався.
Святий боже орати не поможе.
Без попа жиєм — білий хліб жуєм.
Вже й дід Данило забув про кадило.
Люди посвітліли, як попи похмурніли.
Минулась попу Малащина панахида.
Заїла попа грамота.
Не буде там діла, де піп за агронома править.
Піп молився, щоб колгосп розвалився, та й лоба розбив.
Піп та куркуль — пара коней до масті.
Попові колгосп — не приход.
Римському папі турбота: не слухає папу голота.
Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться.
Церкву забули — темряву обминули.

ЗАХИСТ РАДЯНСЬКОЇ БАТЬКІВЩИНИ. ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА

За рідний край життя віддай.
Батьківщина — всім матерям мати.
Батьківщина — мати, умій за неї постояти.
В бою за Батьківщину і смерть красна.
Де б не жити, треба Вітчизні служити.
Честь Вітчизни — наша честь.
За кожного героя Батьківщина горою.
Кому нашої землі схочеться, той під нею скорчиться.
Наша Вітчизна — як квітка пишна.
Наша сила і слава — Радянська держава.
Людина без Батьківщини — як соловей без пісні.
Армія Червона — наша міць і оборона.
Колись ішли в армію плачучи, а тепер — співаючи.
Наша Армія Червона береже свої кордони.
Наша земля найбагатша, Червона Армія найсильніша.
Радянська Армія і радянська зброя —
найкращого в світі кроя.
Гартуй свою зброю — готуйся до бою.
Ліпше смерть у полі, чим життя в неволі.
З піснею дружити — в бою не тужити.
Один за одного стій — виграєш бій.
Матросу солдат — по зброї брат.
В умілого командира завжди все до діла.
Вовку вір убитому, а ворогу розбитому.
Ворога за печінку шкребе, що колгоспний лан цвіте.
Пам'ятай, ворог лихий, що в нас порох сухий.
Сльозами ворога не б'ють.
Хай хоч як ворог дметься, а нам краще всіх живеться.
Що не повинен знати ворог, не говори і другу.
Якщо ворог не здається, його знищують.
Гадюка один раз міняє шкуру, а зрадник — кожний день.
Зрадник за огризки продасть рідних і близьких.
Дисципліна — мати перемоги.
Треба тримати порох сухим.
Що в навчанні важче, то на війні легше.
Пильність — найкраща застава.
Щоб міцніший був наш закон, стережемо свій кордон.
Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах.
Хоробрість після бою нічого не варта.

Чи є в світі така сила, щоб змагатись з нами сміла?
Від сміливого смерть біжить.
Для сміливого солдата і рукавиця граната.
І пісня, і граната — зброя солдата.
Смілого куля боїться, смілого смерть не бере.
Хто смерті не боїться, того й куля не бере.
На мир надійся, а по-ворошиловськи стріляти не забувай.

Бий фашиста чим попало, аби його не стало.
Закон радянського бійця — бити фашистів до кінця.
Фашистів бий, патронів не жалій!
Була гребля, був і став, ішов фашист — все зірвав.
Взялись гнать фашиста дружно —
стало фашистові сутужно.
В народі є така помовка: проклятий фашист гірше вовка,
а хто з ним в дружбу пнеться, той двічі лиха набереться.
Вовча паща та фашистські очі ненаситні.
Гірш фашистської чуми не бачили ми.
Годуй фашиста кулями, напувай свинцем,
спати вкладай на багнетах.
Грабований кожух фашиста не зігріє.
Де фашиста б'ють, там і запроданцю дістанеться.
Де фашисти панують, там люди горюють.
Добре, коли фашист битий, а ще краще, коли вбитий.
До нових віників фашисти будуть пам'ятати,
як на чуже добро зазіхати.
Жили б ми тихо, так од фашистів лихо.
Закрутив фашист носом, як нашого хрону понюхав.
Ішли фашисти «у гості» — у землі покинули кості.
Наші «катюші» витрясли з фашистів душі.
Любить фашист солоденьке, та руки коротенькі.
«Мамо, чого тікають кури?» —
«То вони здалека фашиста почули!»
Минулася фашистові дурниця — українське сало,
яйця й паляниця.
Нагайка та палиця — ось чим фашист хвалиться.
На фашиста і віровка зброя.
Не втримався фріц за гриву, то на хвості не поїде.
Ні кроку радянської землі не дамо фашистській очмані.
Один чорт, що фашист, що хорт.
Поки фашисти хазяйнували, ми просяного хліба не мали.
Радянська сила фашистів розбила.
Скачи, фашисте, хоч задом, хоч передом,
однаково будеш з розбитим черепом.

Скільки, фашисте, не крути, від смерті тобі не втекти.
Старости та поліцаї — фашистські нагаї.
Така у фашиста програма: забирай усе до грама.
Тікай, фашисте, не тікай, однаково тобі край.
У фашиста сто лап — що побачив, те й цап.
У фашистів і брехня в оренді.
Фашиста бито, щоб не ходив у радянське жито.
Фашиста у ребро — людям добро.
Фашиста, як дерезу,— не зрубуй, а викидай з коренем.
Фашист бешкетує — біду чує.
Фашист думав панувати — довелось йому сконати.
Думав гут, а прийшов капут.
Фашисти для нас могилу копали, але самі в неї попали.
Фашисти «лінію» все сокращають
та на захід все відступають.
Фашисти плачуть: «Ой біда, тікать нема куда!»
Фашисти тікали, аж п'яти показали.
Фашист Кох закричав «ох», згубив українську «дачу»
та сів на безхвосту клячу.
Фашистові тепер не йде ніщо: ні їда, ні вода,
бо перед очима біда.
Фашист прийшов на нашу землю та й сам накрився нею.
Фашистська власть — хоч із хати не вилазь:
тільки вийдеш на порог — то штраф, то налог.
Фашистське рило, як барило: все забрало в колгоспі сало.
Фашистський солдат — розбійник і кат.
Фашистські порядки — шибениці та податки.
Фашисту відплата — партизанська граната.
Кожному фашистському вовку — із гранати по осколку.
Фашисту і звіру ніколи не вір.
Фашист у хату вліз — повна хата сліз.
Фашисту, як псу, кийок піднесу.
Фашист чужий чуб скуб; прийшов край —
свій чуб підставляй.
Фашист як у полон попадається,
то завжди Гітлера цурається.
Ховайтесь, діти, фашист іде!
У фашиста рот чорний.
Хто фашиста зазнав, тому й пекла не страшно.
Хто фашиста не зазнав, той біди не видав.
Чи швидко відступатиме фашист, чи тихо,
все одно дожене його лихо.
Щоб вільно жити, працювати, треба фашистів доконати.
Що в фашиста, що у вовка,— жадності однаково.

Що фашист, що свиня — совість одна.
Буде морда бита в Гітлера-бандита.
В лісі ростуть гриби, а на узліссі — гітлерівські гроби.
Непрохані гості порозкидали в радянських степах кості.
Гітлер Берлін просвистав, а до Москви не достав.
Гітлер думав нас скорити, та зостався сам побитий.
Гітлерівський боягуз у болоті загруз.
Гітлер приніс такий «рай», що хоч з голоду здихай.
Гітлер «рівняє коліна» від Сталінграда до Берліна.
Гітлер фронт «рівняє», а сам манатки складає.
Думав Гітлер в Росії поживитись, та довелось удавитись.
Надіявся Гітлер на білі паляниці,
  та черствим гречаником удавився.
Не доведеться свині на небо дивитися,
  а Гітлерові в нашому городі ритися.
Про вовка помовка, а чорт гітлерівця несе.
Думав Гітлер у Москві побувати, та костей не зібрав.
Не людина, а поліцай.
Таке пішло: коменданту поклонись, поліцаєві покорись,
  староста носа дере — хай їх чорт забере!
Ти його не займай, бо він поліцай:
  тягне з фашистом один край.
То ж недаром кажуть так: «Хоч горох, хоч жито,
  як залізеш не в своє, значить, будеш битий».
До Москви: «Гох-гох!», од Москви: «Ох-ох!»
До Москви на танках, від Москви на санках.
Близько лікоть, та не вкусиш, рядом Сталінград,
  та не візьмеш.
Зайшов фашист у Сталінград — ні вперед, ні назад.
Пропав, як фашист під Сталінградом.
Фашисти люблять воювати, коли тепло,
  наша армія зробила їм у Сталінграді пекло.
Поїхав фашист до Курська по сало, там смерть хапугу
  і спіткала.
Фашисти до Дінця тікають без кінця.
Фашист думав Дніпро переплить —
  і пішов на дно раків ловить.
Знає фашист Чорне море: там спіткало його горе.
Ішли фашисти на Вкраїну — чоботи блистіли,
  як тікали з України — ребра торохтіли.
Думав фашист наїстись на Вкраїні сала,
  а ми як нагодували, то й шкура відстала.
Фашист з України пішов без підошов.
Де партизани живуть, там фашисти мруть.

Для фашиста партизан, як сіль для очей.
Партизан показався в лугу — фашист ізігнувся в дугу.
Партизан іде — фашисту смерть несе.
Темна пічка — день партизанський.
Де фашист здох, не росте і мох.
Не забув фашист і досі, як купався зимою в Росі.
Добігли фашисти до Карпатської гори — побили підбори,
поки добіжать до Берліну — скинуть і халявину.
На Рейні жив, на Волзі опинився,
а під самим Берліном в Одері втопився.
Радянський тил дав на фронт усе,
що фашистам смерть несе.

Квітам потрібне сонце, а людям — мир.
Нехай тому трясця, кому війна щастя.
Ті, що війну готують, самі ніколи не воюють.
Хмарам сонця не захмарить, війні миру не затьмарить.
Голос партії — голос миру.
Від Карпат і до Паміру наші люди прагнуть миру.
Мирно жити — щасливими бути.
Мир будує, війна руйнує.
Народ за мир — за війну банкір.
Пташці — воля, людині — мир.
Мир у світі буде — його хочуть всі трудящі люди.
Сила миру не в зброї, а в людях доброї волі.
Миром дорожити — людям довго жити.
Американський рай: хто сильний, той і обдирай.
В Америці хмарочоси, а трудящі голодні й босі.
Атлантичний союз, як гнилий гарбуз.
Вашінгтон про війни мріє, та дурні його надії.
Велике місто Вашінгтон,
але земля круг нього не крутиться.
Ми віримо пактам, а ще більше фактам.
Сателіт — це значить: сідай верхи, бий і їдь!
Дивиться на Європу Уолл-стріт, як на сало кіт.
Для усього тепер світу віє чадом з Уолл-стріту.
Став лев англійський для Уолл-стріту свійський.
Пан за рубежем не злякає нас грабежем.
Нас не залякають палії війни:
наш спокій боронять радянські сини.
Справа миру правдою Леніна міцна.

МИРНА ПРАЦЯ РАДЯНСЬКОГО НАРОДУ

В працьовитім колективі всі заможні і щасливі.
То не вугіль, що в забої, а що в ешелоні.
Сила гірника не в словах, а в тоннах.
Без ініціативи, що без рук.
Кидай кайло, Михайло, бери відбійний молоток,
то більший буде толк.
Як спустивсь до нас комбайн, наступив і в шахті май.
Колись, було, в шахту спускаєшся — з світом прощаєшся.
Шахта любить сміливих.
Шахта для гірника, що море для моряка.
Шахтарська зарплата карбованцями багата.
Осідлали міцно атом, став він мирним нашим братом.
Автомати встановили — ручну працю замінили.
Утікають недороди — по каналу ідуть води.
Пішов газ на кухню нині — стало легше господині.
У нас тепер електрики хоч на три Америки.
Без попа і бога в нас у космос дорога.
Супутники в атмосфері — значить, відкриті
в космос двері.
У нас місто вперед іде — і село веде.
Агронаука — врожаю запорука.
Агронома хвалять не за білі руки.
Слухай агронома — буде хліб і солома.
Артільний хлібець не зміряєш на горнець.
В добрій артілі і худоба в тілі.
Робота в артілі, як танці на весіллі.
Як будеш в артілі робити, так буде і земля родити.
Бригадир не вірить, поки не перевірить.
Де жінка за бригадира, там мужикові курити ніколи.
Добра бригада, коли дружна громада.
Хороший бригадир із степу останній іде.
Хто влітку з бригади скоком, у того зима вийде боком.
Як бригадир не спить, і діло йде, горить.
Як бригадир рано встає, то й лад в бригаді є.
Як на своєму місці бригадир, то й між людьми лад і мир.
Тесть — інженер, зять — комбайнер, дочка —
знатна ланкова — от і сім'я нова.
Де добра ланка, там і оброблена ділянка.

Де дружна ланка, там добрий урожай.
Ланка відома ланковою, а колгосп — головою.
Яка ланка, така й ділянка.
Як ланка робить, так земля родить.
Аж серце радіє, як колгосп міцніє.
Батько і мати в колективі, то й діти щасливі.
Був би дружний колгосп, а врожай буде.
В колгоспі наймита немає.
В колективі працювати — у достатку проживати.
В СРСР жити — не тужити, в колгоспі працювати —
горя не знати.
Гарна доля в колгоспного поля.
Гарний соловей голосом, а колгосп — колосом.
Де було колись болото, там колгоспний хліб, мов золото.
Де з'явиться колгоспна сила, там попу і ледарю могила.
Де порядок і лад, там і колгосп багат.
Де було панське кубло, там колгоспівське село.
Зажив у колгоспі — збудував хату на помості.
За колгосп дбатимем — достаток матимем.
За царату на межі брав брат брата на ножі,
колгосп межі зрівняв, і брат брата обійняв.
З колгоспних полів хліб збираємо не пудами, а тоннами.
Колгосп — великий чоловік.
Колгосп керівниками міцний.
Колгоспний двір — усякому двору примір.
Колгосп — сила наша, що не хата — повна чаша.
Колись бідні нічого не мали,
а тепер у колгоспі заможні стали.
Моє чи твоє у колективі не годиться.
Найкращий звіт — колгоспна комора.
На колгоспнім полі цвіте наша доля.
На колгоспівський лан уже не посунеться пан.
Не скуби з колгоспу й кришки —
добивайсь працею надвишки.
Не стій на заваді колгоспній громаді.
Не сунь в колгосп носа,
коли не відрізниш редьки від проса.
Про худобу в артілі думай в будень і в неділю.
Раніш гірко жилось — горе у хвості плелось,
а як у колгосп пішов — горю на хвіст наступив.
Тоді добре заживем, як в колгосп усі підем.
У колгоспі як дбаєш, так і маєш.
У колективі нічиєї межі не переореш.
У колективі чужої роботи немає.

У працьовитім колективі всі заможні і щасливі.
Хоч робити у колгоспі, то не ходи щодня в гості.
Хто колгоспного не шанує, той і свого не варт.
У колгоспі працювати — горя-лиха не знати.
Колгоспом керувати — не в холодку лежати:
  треба мало спать, рано встать, всьому лад дать.
Який керівник, такий корівник.
Як керівники в колгоспі хороші,
  то будуть у колгоспників хліб і гроші.
Що одному не під силу, теє легко колективу.
Який колгосп, такий доход.
Як по-ленінськи робить, у колгоспі добре жить.
Як у колгоспі скорий, то буде хліб у коморі.
Де хороший голова, там колгоспу слава.
Колгосп головою міцний.
Не той голова, що дуже кричить, а той, що вміє навчить.
Який голова, такі й жнива.
Без наук — як без рук.
З наукою подружила — світлий шлях в життя відкрила.
Навчання і труд поруч ідуть.
Мічуріна наукою озброїмось —
  садами родючими збагатимось.
По-новому орем, сієм, бо науку розумієм.
Дружба гартується в змаганні.
Як ти на подвиг здатний, будеш і в людях знатний.
Де добрі спеціалісти, там є що пити й їсти.
Не важкі тепер жнива, бо є техніка нова.
Росте техніка потужна, з нею люди ростуть мужні.
Коли комбайни почали робити на полі,
  хліба стало всім доволі.
Віз — не машина, серп — не косарка.
Де працює машина — у людей не болить спина.
Машину доглядатимеш — поміч матимеш.
Покладайся не на спину, а на машину.
Яка про машину турбота — така з неї й робота.
Бережи трактор зразу, а не поламавши.
«Відпочинь, сошко,— сказав дід Тимошко.—
  Тепер не твій час, є трактор у нас».
Гарно, де трактора мають і коня поважають.
Де трактор оре, там врожай, як море.
Де трактор ходить, там золота пшениця родить.
Для трактора межі немає.
Добре орати, як трактора поганяти.
Добрий тракторист — що артист.

Коли трактор появився, урожай вдесятерився.
Межі тракторами зорали — зерна тоннами набрали.
Не веди коня продавати, трактор купивши.
Не святі трактором орють, а такі ж колгоспники.
Пропав пан, золотиться лан, землю трактор крає,
селянин співає.
Соха не йшла, як земля суха, плуги заорали і луги,
а трактори розорють і гори.
Трактор комбайнові рідний брат.
Трактористів гріх — на полі огріх.
Трактор на поле прийшов — селянин долю знайшов.
Трактор не спотикається, як кінь.
Трактором орати — не лопатою копати.
Трактор соху приорав.
У мирний час — тракторист, а в воєнний — танкіст.
У трактора очі великі, і вночі бачать.
Який тракторист, такий і трактор.
Бур'ян знищувати — урожай підвищувати.
Бур'ян пирію питається: «Де наша рідня дівається?»
Слідкуй, щоб бур'яни не глушили ярини, бо бур'ян,
як той пан: сам угору пнеться,
а пшеничка до землі гнеться.
В полі робим без межі, є у кожного в діжі.
Добра нива тільки в дружного колектива.
Колгоспна нива любить вчасні жнива.
Глибше орати — більше хліба мати.
Добре там живеться, де гуртом сіється й ореться.
По-новому живемо, по-новому ниву оремо.
Найкращим зерном засівай — збереш високий урожай.
Посіє колгосп впору — буде що везти в комору.
Балачками кукурудзи не посієш.
Кукурудзу поважати — молоко і сало мати.
Кукурудзу шануй і в полі, і в силосній ямі, і в коморі.
Про кукурудзу дбатимеш — достаток матимеш.
Гній у поле одвезеш — більше хліба привезеш.
Клади гній густо — на току не буде пусто.
Добрива в полі — хліб у коморі.
Колгоспне полечко — ні нужди, ні горечка.
Нема поганого поля, є поганий господар.
Не страшний нам суховій — поле в нас, що ліс густий.
Не хвались, як ідеш в поле, а хвались, як ідеш з поля.
Ворога за нечінку шкребе, що колгоспний лан цвіте.
Біліє колос — давай жатці голос.
Розпочалися жнива — будь скупішим на слова.

Цінуй в жнива хвилину більше, ніж взимку годину.
Як з жнивами прозівав, рік даремно працював.
Поки зерно в колоску — не засиджуйсь в холодку.
Борись за урожай, а не за гектари.
Де кадри хороші, там і врожаї високі.
Не земля родить, а руки.
Не обмежуйсь планом — виростеш титаном.
Хто кругом обсівсь ріднею, план не викона за нею.
Що у плані, те й на лані.
Будь ударником у полі, а не в протоколі.
Працюй ударно — дні пройдуть не марно.
Ударник лічить трудодні, а ледар — прогуляні дні.
Як ударно робити стали — симулянтів розігнали.
Без трудоднів не їстимеш пирогів.
Весна красна днями, дівка — трудоднями.
Зробиш вчасно — і на трудодень буде рясно.
Трудодень хлібом красний.
Трудодні не підведуть, скажуть, хто ударник, а хто плут.
Трудодні, як вогні: і світять, і гріють.
Хто встає раненько, має трудоднів багатенько.
Як попрацюємо в колгоспі день у день,
заможний вийде нам на осінь трудодень.
За чужою спиною не подвоїш надою.
У гарної свинарки і свинка, як картинка.
У доярки молоко в руці, а в корови — на язиці.
Лінше накормиш — більше надоїш.
Про корми дбатимеш — м'ясо й молоко матимеш.
Робота спільна, як пісня весільна.

Не будь лінивий — будеш щасливий.
В артілі ледар гірше палія.
Весна ледачого не любить, вона проворного голубить.
Де ледарів більше, там живеться гірше.
Де реманент ламається і збруя рветься,
там ледареві затишно живеться.
Зрівнялівка — ледачому мати.
Ледар день гуляє, три — слабий, а на п'ятий — вихідний.
Ледар і рвач — рідні брати.
Ледар крутить цілий вік все від праці десь убік.
Ледар літо спав, восени облизня спіймав.
Ледар у колгоспі — що діра у мості.
Лінивому у колгоспі, як вовкові на морозі.
Літом колгоспники жали, а ледарі лежали,
взимку колгоспники їли, а ледарі зуби гріли.

Не зря Секлета попада в газету: як робити — «ох!»,
а як базікати — за двох.
Бракороб і нероба — одна хвороба.
На роботу іти для нього кара — заважає то сонце,
то хмара.
Прийшов Новий рік, штовхає ледаря в бік: ішов би,
ледарю, робити, а не байди бити.
Сон — мати ледарів.
Укрупненій бригаді ледарі не раді.
У ледаря закон простий: працюй годину, півзміни стій.
Для п'яного шофера всі стовпи на дорозі.
Підписав — і в довгу шухляду поклав.
Не пнись бути найвищим, а вчись бути корисним.
Права знає, а обов'язки забуває.
Як дбаєш, так і маєш: ударник їсть, а в прогульника піст.
«Нехай» прориву дожидається, а тоді вже хапається.
На всяку привичку є одвичка.
З нього промовець, як з рака соловей.
Не спіши рапортувати, коли маєш втрати.
Дивись, щоб не було симулянтів і рвачів серед сівачів.
Хто симулює, той нічого не вхитрує.
Як ударно робить стали, симулянтів розігнали.
Який би ти не був в словах молодець,
одними словами не збудуєш ТЕЦ.
Не по дружбі, а по службі пізнавай людину.
Хвацький на витівки, та тупий до справи.
Про сусіда пісні пишуть, а про мене фейлетони.
Язиком прориву не залатаєш.

Що в піснях співається, те в житті збувається.
Неписьменний час минув — кожний грамоту здобув.
Тепер нам треба радіти, бо в нас учаться старі й діти.
За царя жінці була одна дорога: од печі до порога.
Революція настала — жінка наша вільна стала.
Раніше жінка — до рогача, а тепер —
до державного керма.
Люди гори перевернуть, покажи лиш приклад.
Як скажуть люди, так і буде.
Живемо — не плачемо, бо добро скрізь бачимо.
Коли весело живеться — до роботи серце рветься.
Коли добре жити, то гарно й робити.
Тепер радісно нам жити: не панам — собі робити.
Тому світла наша хата, що живем тепер багато.
Уперта праця все переможе.

Як життя кращає, то і вік довшає.
У радянській оселі всі люди веселі.
І дома, і в полі всього маємо доволі.
Зобов'язався словом — закріпи ділом.
У хорошої справи добрі крила.
В яслах діти, як рожеві квіти.
Діти — наше майбутнє.
Цвітуть наші діти, як пишні квіти.
З кожним роком, з кожним днем ми міцнієм і ростем.
Тепер місто і село однаково розцвіло.
Була б лиш охота, наладиться кожна робота.
В роботі настирливий, в навчанні допитливий.
Де дружно роблять, там пшениця родить.
Де щира праця, там густо, а де лінь, там пусто.
Змарнуєш робочу хвилину — попрацюєш не одну днину.
Найкраще в роботі слово: «Готово!»
Не мудруй багато, а працюй завзято!
По-ударному робити — добра не злічити.
Працюй ударно — дні пройдуть не марно.
Праця — найкращий лікар.
Праця робить чоловіка розумним.
Пташку пізнають у польоті, а людину — в роботі.
Роби так: що в плані, те й на лані,— добре буде.
Робиш поволі — мало матимеш у долоні.
Треба жити не розказом, а працею та показом.
Хай твердо кожен знає: людину праця величає.
Хто по-старому робить, тому хліб не родить.
Добре там живеться, де гуртом сіється й ореться.
Чесна праця — наше багатство.
Чесно робити — весь вік багатіти.
Щасливо там жити, де гуртом робити.
Щоби вволю всього мати, треба чесно працювати.
Якщо добре працювати, скрізь успіхи будеш мати.
Де степ з вітрами розмовляв, там сад свій килим розіслав.
Сміліі йдуть на цілину, як ходили на війну.
Стара слава нову любить.
Без мрій і завзяття не створиш багато.
Крила міцніють у польоті.
Посій труд, а слава вродить.
Геть пішло з країни горе — розлилося щастя морем.
Люди наші всі веселі — щастя в кожній є оселі.
Щасливі щастя не шукають.
Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дістається.
Всі трудівники — світлого майбутнього будівники.

З кожним роком, з кожним днем ми міцнієм і ростем.
І дома, і в полі всього маємо доволі.
Наші перемоги — до комунізму дороги.
По-комуністичному жити — народові служити.
Комунізму величні будови кличуть нас на подвиги нові.
Про нові дні складаєм нові пісні.
Без газети, як без рук.
Газета для людини, що вікна для хатини.
Ленінцем будь не званням, а ділами й знанням.
Книга мовчить, та багато навчить.
Книжка — найкращий товариш.
Щоб правду знати, треба книжку читати.
Чоловік без культури, як птиця без крил.
Вчений без практики, як бджоли без меду.
Добре того вчити, хто все хоче знати.
Здобудеш освіту — побачиш більше світу.
Навчання і труд поруч ідуть.
Не штука провчити, а штука навчити.
Раніш лише ті вчились, що панами родились;
тепер без перешкоди беруть знання народи.
Учи народ, учися і в народу.
Учиться — завжди пригодиться.
З піснею дружити — в роботі не тужити.
Колись на селі були пісні сумні,
а тепер на радянській землі цвітуть, як мак навесні.
Нам приносить кожен день тисячі нових пісень.
Нові часи — нові пісні.
Робота пісню і відпочинок любить.
Ті пісні любі, що несуть радість між люди.
Один за всіх, а всі за одного.

ЗМІСТ

Немеркнучі перлини. *М. М. Пазяк* 5

ДОЖОВТНЕВІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Трудові маси і панство.
Боротьба проти соціального гніту 16
Правда й кривда. Щастя й доля 45
Природа. Господарська діяльність людини 53
Подорожування й транспорт. Ремесла та промисли 95
Праця. Лінощі 103
Побут людини 121
Родинне життя 154
Вік людини 204
Думка і мова. Досвід та знання 223
Риси характеру. Вади людини 241
Взаємини між людьми 329
Релігія та духовенство 355
Історичні та топонімічні прислів'я 361

РАДЯНСЬКІ ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

В. І. Ленін. Комуністична партія 369
Боротьба за перемогу Великого Жовтня 373
Захист Радянської Батьківщини. Велика Вітчизняна війна 377
Мирна праця радянського народу 382

УКРАИНСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ И ПОГОВОРКИ

Составители
Степан Васильевич Мишанич, Михаил Михайлович Пазяк

Ответственный редактор *С. Д. Зубков*

Художник *А. П. Василенко*

Библиотека украинского устного народного творчества

Киев,
издательство художественной литературы
«Днипро», 1984

(На украинском языке)

Редактор *Л. М. Кирилець*
Художнє оформлення *В. М. Флакса*
Художній редактор *О. Д. Назаренко*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректори *Т. В. Грузинська,*
О. В. Крекотень

Інформ. бланк № 1937

Здано до складання 12.08.83. Підписано до друку 17.11.83.
Формат 84×108[1]/32. Папір друкарський № 2.
Гарнітура звичайна нова. Друк високий.
Ум. друк. арк. 20,58. Ум. фарб.-відб. 20,79. Обл.-вид. арк. 22,297.
Тираж 100 000 пр. Зам. 3—2300. Ціна 2 крб. 10 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро»,
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство республіканського
виробничого об'єднання «Поліграфкнига»,
252057, Київ, вул. Довженка, 3.